Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil – 1. Baskı Kitap Kapağı

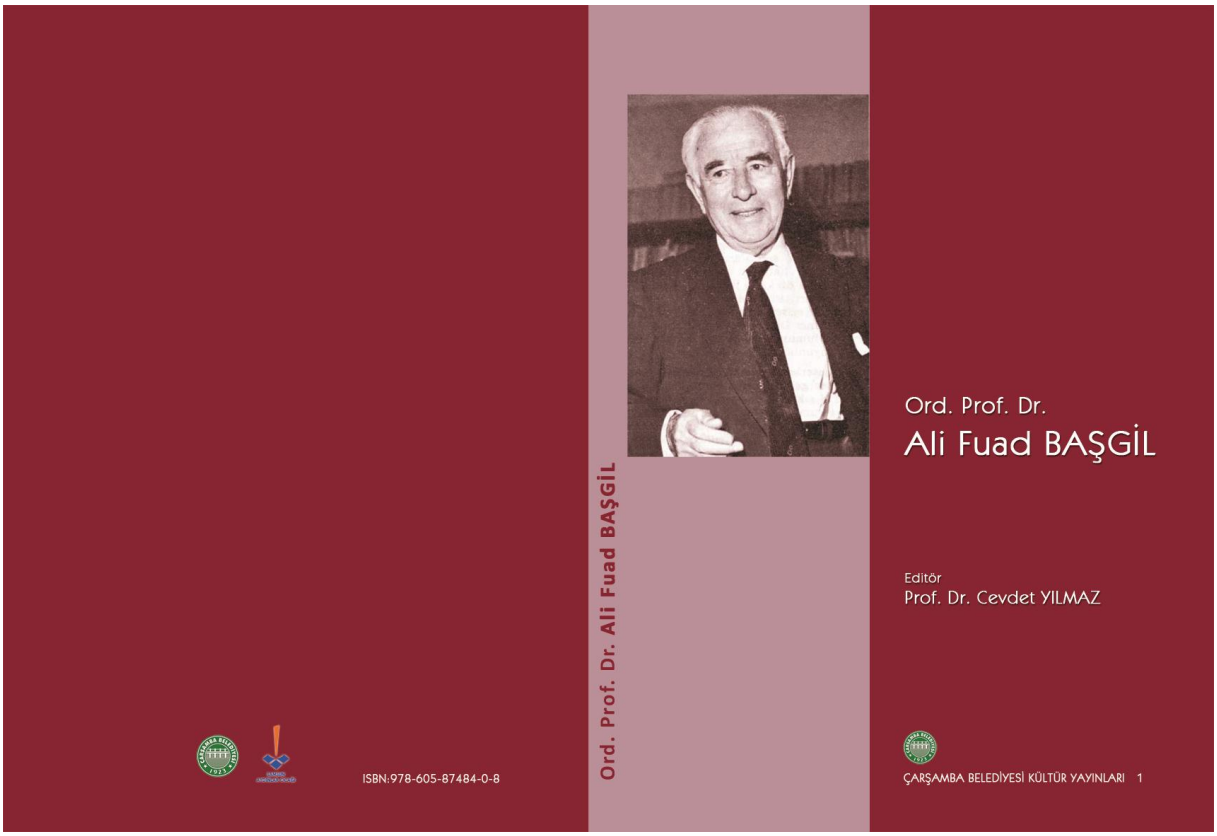

Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil – 2. Baskı Kitap Kapağı

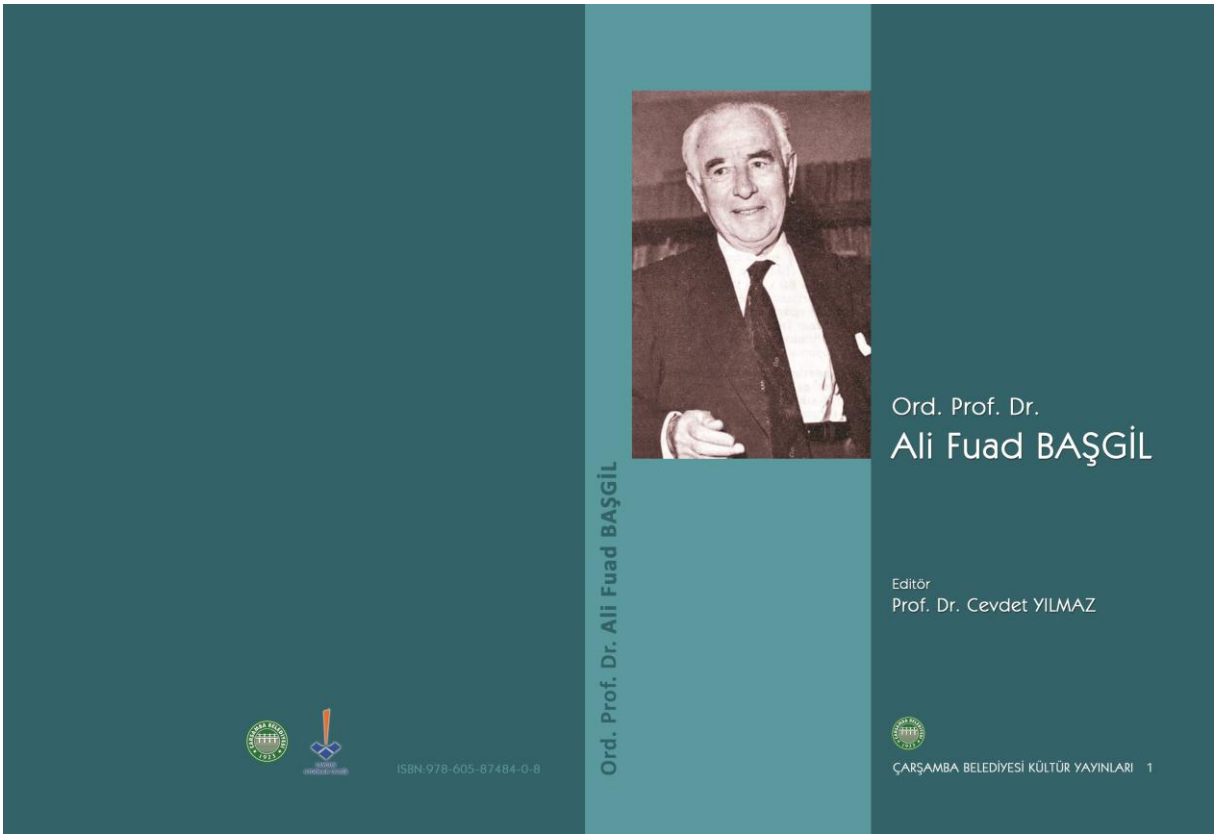

Ord. Prof. Dr.
Ali Fuad BAŞGİL

(İkinci Baskı)

Editör
Prof. Dr. Cevdet YILMAZ

Samsun / 2013

Ord. Prof. Dr. Ali Fuad BAŞGİL

Bildiriler Kitabı

Çarşamba Belediye Başkanlığı yayınıdır.

Her hakkı saklıdır. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

1. Baskı / 2011

2. Baskı / 2013

Editör / Yayına Hazırlayan:

Prof. Dr. Cevdet YILMAZ

Çarşamba Belediyesi Kültür Yayınları, No: 1

ISBN NO: 978-605-87484-0-8

Baskı

EROL OFSET

Pazar Mah. Necati Efendi Sk. No: 43/A

Tel.: +90 362 431 98 96 - 432 38 18

İlkadım / SAMSUN

Sunuş

Değerli okuyucular, sevgili hemşehrilerim, aziz Çarşambalılar,

Hepimizin malumudur ki Ali Fuad Başgil gibi ülkemizde tarihî olaylara şahitlik etmiş, bu olaylara yön vermiş insanlar zamanla unutulma tehlikesiyle karşı karşıya kalabiliyor. Yakın tarihimizde ülkemiz için çok kritik bir döneme adını yazdırmış Merhum Hocamızı ve mücadeleyle geçen yaşamını unutmamak ve unutturmamak her şeyden önce hemşehrisi olduğumuz için bize düşen önemli bir vazifedir. "Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil Sempozyumu" tertip fikri, ülkemizin yakın tarihinde bir döneme damgasını vurmuş dünyaca tanınan mütefekkir, hukuk, devlet ve siyaset adamı hemşehrimiz merhum Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil'in hatırasını yâd etmek amacıyla ortaya çıkmıştır. Sempozyum ve neticesinde ortaya çıkan bu kitap özellikle de böyle bir eksikliği giderdiği için büyük önem taşımaktadır.

Merhum Hocamızı ve yaşamını bu sempozyum vesilesiyle dostlarından, ilim ve irfan dolu yaşamında onunla beraber yol arkadaşlığı yapmış değerli ağabeylerimizden ve Merhumun hayattaki son akrabaları olan yeğenleri Ahmet İlhan Kesimgil ve Mehmet Orhan Kesimgil'den yeniden dinleme imkânına kavuştuk. Bu kitap aracılığıyla da bu hatıraları kayıt altına almanın haklı gururunu yaşıyoruz.

Başgil Hoca milletinin, devletinin problemlerine asla ilgisiz kalmamış, siyaset sahnesinde ve sivil toplum hayatında çetin mücadeleler vermiştir. Aynı şekilde ilim ve irfanla geçen hayatı boyunca akademik disiplinden de hiç taviz vermeden "Üstünlerin Hukuku"na karşı "Hukukun Üstünlüğü" için mücadele etmiş, hatta bu uğurda özgürlüğünden bile edilmiştir. Ali Fuad Başgil Hoca, bütün bu yönlerinin yanı sıra ülkesi ve milleti için eğitim hayatına ara vererek Birinci Dünya Savaş'ında seve seve cepheye koşacak kadar da vatansever birisidir.

Sempozyumumuza katılma nezaketi gösteren Kültür Eski Bakanı İsmail Kahraman'a, İstanbul Eski Milletvekili Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş'a, Aydınlar Ocağı Eski Genel Başkanı Prof. Dr. Süleyman Yalçın'a, Ordu Eski Milletvekili Şadi Pehlivanoğlu'na, Erzurum Eski Milletvekili Rasim Cinisli'ye, Emekli Vali Rıza Akdemir'e, Antalya Aydınlar Ocağı Başkanı Nasuh Boztepe'ye, Ali Fuad Başgil'in Yeğenleri Ahmet İlhan Kesimgil ve Mehmet Orhan Kesimgil'e, belediyemizle birlikte sempozyumun düzenlenmesinde emeği geçen Samsun Aydınlar Ocağı'na, Türk Edebiyatı Vakfı'na, Kubbealtı Vakfı'na, İstanbul Birlik Vakfı'na, Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nin çok değerli öğretim üyeleri; Prof. Dr. Sait BİLGİÇ'e, Prof. Dr. Mustafa ÖZBALCI'ya, Prof. Dr. Nedim İPEK'e, Prof. Dr. Cevdet YILMAZ'a ve Avukat Kerami GÜRBÜZ'e, teşekkür ediyorum.

İlk baskısında olduğu gibi, kitabın bu ikinci baskısında da sempozyumlarda sunulan bildirilerin kitap haline getirilmesi ve yayınlanması için büyük çaba sarf eden Prof. Dr. Cevdet Yılmaz'a ayrıca teşekkür ederim.

Ali Fuad Başgil Sempozyumları ile Rahmetli Hemşehrimizi hem doğup büyüdüğü memleketinin yeni kuşaklarına daha yakından tanıtma imkânı bulduğumuzu, hem de dikkatlerin tekrar Ali Fuad Başgil düşüncesine çekilmesine katkı sağlandığını da ifade etmek isterim. Kitabın halkımıza, hocamızı sevenlere ve onu örnek alarak onun yolunda gidecek tüm gençlerimize hayırlı ve faydalı olmasını dilerim.

Av. Hüseyin DÜNDAR
Çarşamba Belediye Başkanı

İÇİNDEKİLER

Sunuş

Önsöz

1. BÖLÜM: BİRİNCİ SEMPOZYUM AÇILIŞ KONUŞMALARI 1

HÜSEYİN DÜNDAR 3

KERAMİ GÜRBÜZ 7

MUSTAFA DEMİR 11

2. BÖLÜM: ÖZEL BİLDİRİLER 15

ŞADİ PEHLİVANOĞLU
Büyük Âlim ve Devlet Adamı; Ali Fuad Başgil 17

RIZA AKDEMİR
Türk Tarihine Işık Tutan, Heyecan Dolu Bir Adam; Ali Fuad Başgil 25

NEVZAT YALÇINTAŞ
Hukuk, Adalet, Cesaret, İlim ve İman Adamı; Ali Fuad Başgil 31

SÜLEYMAN YALÇIN
Mütefekkir ve Kâmil İnsan; Ali Fuad Başgil 37

RASİM CİNİSLİ
Gerçek Bir Osmanlı Münevveri; Ali Fuad Başgil 45

İSMAİL KAHRAMAN
Namuslu ve Dürüst Bir Türk Aydını; Ali Fuad Başgil 55

MEHMET ORHAN KESİMGİL
Rahmetli Amcam Ali Fuad Başgil 61

AHMET İLHAN KESİMGİL
Ali Fuad Başgil ve Çocuklar 65

Birinci Sempozyum'dan Fotoğraflar 71

3. BÖLÜM: AKADEMİK BİLDİRİLER 79

METİN BAYKAN
Bir Anayasa Hukukçusu Olarak Ali Fuad Başgil 81

FAHRİ SAKAL
Ali Fuad Başgil ve Demokrasi 87

ZEKERİYYA ULUDAĞ
Ali Fuad Başgil ve Demokrasi Terbiyesi 103

ZEKERİYYA ULUDAĞ
Ali Fuad Başgil'de Değerler ve Eğitim 113

FETHİ KERİM KAZANÇ
Ali Fuad Başgil'in Düşünce Dünyasında İlim-Din Münasebetine Teolojik ve Felsefî Bir Yaklaşım 123

M. HALİSTİN KUKUL
Cephe'den Kürsü'ye Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil 181

4. BÖLÜM: ALİ FUAD BAŞGİL'İN ESERLERİNE BİR ÖRNEK;
"Türkçe Meselesi" 187

5. BÖLÜM:
SEMPOZYUMLARLA İLGİLİ HABER, AFİŞ VE DUYURULAR 205

Önsöz

Bu kitap, Çarşamba Belediyesi ve Samsun Aydınlar Ocağı işbirliği ile 2008 yılında başlayan ve 2011 yılında üçüncüsü düzenlenen ***Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil ve Çarşamba Sempozyumu*** *bildirilerinin Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil'e ayrılan oturumlarında takdim edilen sunumları içermektedir. Kitabın ortaya çıkış hikâyesi şu şekilde özetlenebilir; Türk demokrasi tarihi ve ilim camiasında büyük yeri olan Ali Fuad Başgil'i anmak için 2007 yılında memleketi olan Çarşamba'da halkın da yoğun ilgi gösterdiği bir panel düzenlenmiştir. Bu gelişme sonucu, Çarşamba Belediye Başkanı Sayın Hüseyin Dündar'ın talebi üzerine, bir sonraki yıl için yine Çarşamba'da merhum Başgil'in hayatı ve fikirlerinin daha geniş katılımlı bilimsel bir toplantıda ele alınması fikri benimsenmiştir. O dönem başkanı bulunduğum Samsun Aydınlar Ocağı'nın ilmî desteği ve Çarşamba Belediyesi'nin ev sahipliğinde bu fikir hayata geçirilmiş ve Başgil'in ölüm yıldönümüne denk gelen bir zamanlama ile 18-19 Nisan 2008'de Ali Fuad Başgil adına ilk sempozyum gerçekleştirilmiştir.*

Prof. Dr. Mustafa ÖZBALCI, Prof. Dr. Sait BİLGİÇ, Prof. Dr. Cevdet YILMAZ, Prof. Dr. Nedim İPEK ve Av. Kerami GÜRBÜZ'ün düzenleme komitesinde yer aldığı ve bilimsel danışmanlığını üstlendiği bu ilk sempozyuma öncelikle merhum üstadın dost ve akrabaları davet edilmiştir. Çünkü 1960 Askerî Darbesi'nden sonra hocamızın şahsında Türkiye'de yaşanan olaylara şahit olmuş kişilerin birinci ağızdan

hatıralarını dinlemek ve bunları tarihe not olarak düşmek öncelikli ve acele edilmesi gereken bir husus olarak değerlendirilmiştir. Birinci Sempozyum'a davet edilen bu kişiler; Kültür Eski Bakanı İsmail KAHRAMAN, İstanbul Eski Milletvekili Prof. Dr. Nevzat YALÇINTAŞ, Aydınlar Ocağı Eski Genel Başkanı Prof. Dr. Süleyman YALÇIN, Ordu Eski Milletvekili Şadi PEHLİVANOĞLU, Erzurum Eski Milletvekili Rasim CİNİSLİ, Emekli Vali Rıza AKDEMİR, Antalya Aydınlar Ocağı Başkanı Nasuh BOZTEPE, (Ali Fuad Başgil'in yeğenleri) Ahmet İlhan KESİMGİL ve Mehmet Orhan KESİMGİL'dir.

İlk sempozyumun oldukça başarılı geçmesi yeni fikirlerin de ortaya çıkmasına neden olmuş, bu tür toplantıların merhum Başgil'in hatırasının yaşatılması ve yeni nesillere tanıtılması açısından önemli olduğundan hareketle, Çarşamba isminin de ilave edilerek, bir sonraki toplantının "Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil ve Çarşamba Sempozyumu" adıyla periyodik olarak tekrarlanması fikri benimsenmiştir. Böylece sonraki sempozyumlarda esas olarak Çarşamba'nın tarihi, coğrafyası, ekonomik yapısı, kültür ve turizmi gibi oturumlarına ek olarak, bir oturumun da A. F. Başgil'e ayrılması, faaliyetlerin devamlılık arzetmesi ve sunulan bildirilerin kitap olarak yayınlanması kararlaştırılmıştır. Nitekim bu düşünce 2010 ve 2011'de İkinci ve Üçüncü, 2012 ve 2013'te ise Çarşamba'da kurulan A.F.Başgil Hukuk Fakültesi öğretim üyelerinin önderliğinde daha çok hukuk konularını içeren Dördüncü ve Beşinci sempozyumlar olarak hayata geçirilmiş, söz konusu faaliyetler başarıyla gerçekleştirilmiştir.

Bunlardan 2010 yılında gerçekleştirilen sempozyumun A. F. Başgil anısına ayrılan oturumuna Eski Yargıtay Başkanı Sayın Sami Selçuk ile merhum Başgil'in hayatı ve eserleri üzerine çalışan bazı akademisyenler davet edilmişlerdir. 2011, 2012 ve 2013 yıllarında düzenlenen sempozyumlarda ise bu kez A. F. Başgil anısına ayrılan oturumlarda ülkemizin önde gelen akademisyen hukukçuları katılmışlar; Türkiye'nin yeni anayasa arayışlarına ilave olarak diğer hukuk sorunlarını masaya yatırmışlar, yaptıkları konuşmalar ve sundukları öneriler basın yayın organlarında geniş yer bulmuştur.

İşte tüm bu bilgilerin derlenmesi ve bir araya getirilmesi ile sadece Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil'e ayrılmış bu eser ortaya çıkmıştır. Sempozyumların diğer oturumlarının konusunu oluşturan Çarşamba ilçesi ve şehrine ait bildiriler ise ayrı bir kitapta yayınlanacağı için bu kitaba dâhil edilmemiştir.

Kitap beş bölümden meydana gelmektedir. Birinci Bölüm'de 2008 yılında gerçekleştirilen Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil Sempozyumu'nun açılış konuşmaları yer almaktadır. İkinci Bölüm'de ise yine aynı sempozyumda Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil'i yakından tanımış kişilerin hatıraları ve o döneme ait tespitlerini içeren bilgilerin yer aldığı sözlü sunumlara yer verilmiştir. Üçüncü Bölüm'de farklı branşlardaki akademisyenlerce 2010 ve 2011'deki 2. ve 3. sempozyumların A. F. Başgil'e ayrılan oturumlarda sunulan ve Başgil'in hayatı ve eserleri ile O'nun düşünce dünyası hakkında yapılmış araştırmaları içeren bildiriler bilimsel makale formatında sunulmuştur. Dördüncü Bölüm A.F.Başgil'in 1948 yılında kaleme aldığı ve bugün de güncelliğini koruyan "Türkçe Meselesi" başlıklı makaleye ayrılmıştır. Kitap sempozyumlara ait görsel bilgilerin yer aldığı Beşinci Bölüm ile son bulmaktadır.

Kitabın demokrasi kahramanımız Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil'in izinden giden tüm gençliğimize ve hocamızı hayırla anan herkese faydalı olmasını temenni ederim. Sempozyumun organizasyonundan bildirilerin basımına kadar geçen süreçte her türlü desteği sağlayan ve bütün bu sürecin malî yükünü üstlenen başta Çarşamba Belediye Başkanı Sayın Hüseyin Dündar'a ve onun değerli ekibine, özellikle Sami Kahraman'a ve Mustafa Altuner'e, sempozyumların organizasyonundan, bildirilerin hazırlanıp sunulmasına kadar geçen süreçte aktif rol alan çok değerli akademisyen arkadaşlarıma ve katkılarını esirgemeyen herkese sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Prof. Dr. Cevdet Yılmaz
19 Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dekanı
Editör

1. BÖLÜM

BİRİNCİ SEMPOZYUM
AÇILIŞ KONUŞMALARI

Av. Hüseyin DÜNDAR
Çarşamba Belediye Başkanı

Sayın Bakanım, Sayın Valim, Sayın Kaymakamım, Çok Değerli Milletvekilimiz, Sayın Başsavcımız, Adalet Komisyonumuzun Çok Değerli Başkanı, Çok Değerli Belediye Başkanı arkadaşlarımız, İl Genel Meclisimiz ve Belediye Meclisimizin Çok Değerli Üyeleri, Çok Muhterem Büyükşehir Belediyesi Başkan Vekilim, Muhterem Hanımefendi ve Beyefendiler, Basınımızın Değerli Mensupları, hepinizi saygıyla hürmetle selamlıyorum, hoş geldiniz efendim.

Buraya, bu güzel ilçemizin, Çarşamba'nın en önemli şahsiyeti, en önemli değeri merhum Ordinaryüs Profesör Ali Fuad Başgil hocamızı ölümünün 41. yıldönümünde yâd etmek üzere toplandık. Kendisi gibi Türkiyemizin değeri noktasına gelmiş çok kıymetli sempozyum katılımcılarıyla bu programı icra ediyoruz.

Çok değerli Kültür Eski Bakanımız İsmail Kahraman Beyefendi aramızdalar. Kendilerine Çarşamba Belediye Başkanı olarak hoş geldiniz diyorum. Ordu eski milletvekilimiz hemşehrimiz Sayın Şadi Pehlivanoğlu Beyefendi aramızda, değerli hocamız, üstadımız Sayın Süleyman Yalçın Beyefendi aramızdalar kendilerine de hoş geldiniz diyorum. Hocamız Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş aramızdalar, kendileri 21. ve 22. dönem milletvekilimizdir şeref verdiler. Sayın Valimiz Rıza Akdemir beyefendiye hoş geldiniz diyorum.

Bu organizasyonun gerçekleşmesinde büyük bir payı olan Nasuh Boztepe aramızdalar, kendilerine hoş geldiniz diyorum. Samsun Milletvekilimiz ve Bayındırlık Komisyonu Başkanımız Sayın Mustafa Demir davetimize icabet edip bizleri kırmadılar kendilerine teşekkür ediyoruz. Sempozyumun çok değerli katılımcısı ve bu birlikteliğin mayası mesabesinde Millî Türk Talebe Birliği Başkanımız Erzurum Eski Milletvekilimiz Sayın Rasim Cinisli Bey de bizi kırmadılar Çarşambamıza hoş geldiniz efendim şeref verdiniz.

Bu organizasyonu Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nin çok değerli öğretim üyeleri Prof. Dr. Sait Bilgiç, Prof. Dr. Nedim İpek ve Prof. Dr. Cevdet Yılmaz hocalarımızla birlikte Avukat Kerami Gürbüz Bey gerçekleştirdiler, onlara sonsuz teşekkür ediyorum. Bugün bu programda, çok değerli büyüğümüzü, farklı yönleriyle, akademik yönüyle, devlet adamlığı yönüyle tartışacağız.

Ancak ben bu ilçenin Belediye Başkanı olarak kısaca şunu ifade etmek istiyorum: 11 Ocak 1961'de rahmetli hocamız kurucu meclisin teşekkülünü tenkit ettiği gerekçesiyle tutuklandığında hatıralarında ifade ettiği bir anekdot var: Hücreye götürüldüğümde rahmetli hocamız şöyle ifade ediyor: ***"Vicdan levhamda iki hayal belirdi; birisi şerrin ve şeytanlığın hayali, birisi hayrın ve insanlığın hayali… Hayrın ve insanlığın hayali, feragat ve fedakârlık değerine sarılı. Gidilecek yol hayrın ve insanlığın yoludur, ondan şaşma! Sen, mazlumların gönlünde yaşayacaksın diye seslendi"*** diyor. Bugün değerli hocamız hem Çarşamba'da, hem Samsun'da hem Türkiye'mizde ölümünün kırk birinci yılında bütün mazlumların gönüllerinde yaşıyor. Kendisinin bir hemşehrisi olmaktan bu şehrin belediye başkanı olma bahtiyarlığıyla tekrar kendilerini rahmetle yâd ediyorum, hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Hocamızın aile temsilcileri aramızda; Sayın Orhan Kesimgil, İlhan Kesimgil ve eşleri aramızdalar. Kendilerini geçen yıl Ali Fuad Başgil Köprüsü'nün açılışına davet ettiğimizde mazeretleri nedeniyle katılamamışlardı. İlk defa Çarşamba'ya geliyorlar. Kendilerine teşekkür ediyorum.

Bu düşüncemizin bir sonucu olarak da Ondokuz Mayıs Üniversitemize bağlı Hukuk Fakültesi Rahmetli Hocamıza bir şükran borcunun edası olarak Ali Fuad Başgil Hukuk Fakültesi adı altında Çarşambamızda kuruldu. Bu vesileyle Ondokuzmayıs Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Hüseyin Akan'a, Ali Fuad Başgil Hukuk Fakültesi'nin yapımını üstlenen ve çok kısa sürede bunu gerçekleştiren hayırsever Mustafa Kemal Güneşdoğdu'ya teşekkürü bir borç biliyorum.

Ali Fuad Başgil; ismiyle, fikirleri ve düşüncesi ile vefatından sonra da memleketine ve tüm insanlığa hizmet etmeye devam edecektir. Bu vesileyle hepinize tekrar hoş geldiniz diyor, saygılar sunuyorum.

Av. Kerami GÜRBÜZ
Sempozyum Düzenleme Komitesi adına

Sayın Bakanım, Sayın Valim, Saygıdeğer Milletvekilim, Saygıdeğer Belediye Başkanlarım, çok saygıdeğer misafirlerimiz, Saygıdeğer hanımefendiler, beyefendiler, Çarşambalı hemşerilerimiz, sevgili gençler ve basınımızın değerli mensupları.

Bugün, öğrenimini lise ikinci sınıfta yarıda bırakarak Birinci Dünya Savaşı'na katılmak üzere cepheye koşan bir gaziyi anmak üzere burada toplanmış bulunuyoruz. Bugün Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra gitmiş olduğu Fransa'da 1921 ile 1929 yılları arasında, sekiz yıl gibi bir sürede, Paris Hukuk Fakültesi'ni, Paris Siyasi Bilimler Yüksek Okulu'nu, Lahey Devletler Hukuku Akademisi'ni bitirip yine bu sekiz sene içinde Boğazlar Meselesi konulu doktora tezini verip Türkiye'ye dönen, *"Üstünlerin Hukuku"* yerine *"Hukukun Üstünlüğünü", "Devletin Hukuku"* yerine *"Hukuk Devletini"* önceleyen ve Demokratik bir Hukuk Devletinin 1930'lardan itibaren kavgasını veren bir demokrat insanı anmak üzere toplanmış bulunuyoruz.

Bugün buraya Türkiye'de ilk kez; İş Hukuku kürsüsünü üniversitelere kuran, aynı zamanda Hatay Cumhuriyeti Anayasası'nı hazırlayan ve Türkiye'yi birçok uluslararası hukuk, konferans ve sempozyumunda temsil eden büyük bir hukuk adamını anmak üzere toplanmış bulunuyoruz.

Bugün buraya, milletinin, devletinin problemlerine ilgisiz kalmayan, bu sebeple siyaset sahnesinde ve sivil toplum hayatında da mücadele veren hatta cumhurbaşkanlığına aday olan bir siyaset ve devlet adamını anmak üzere toplanmış bulunuyoruz.

Bugün buraya akademik terbiye ve akademik araştırma anlayışını evrensel bir biçimde Türkiye'ye yerleştirmeye çalışan büyük bir ilim adamını anmak için toplanmış bulunuyoruz.

Bugün buraya Türkiye'de belki de kişisel gelişim alanında ilk eserlerden biri olan "*Gençlerle Başbaşa*" kitabıyla Türk gençliğinin problemlerine ışık tutmaya çalışan bir büyük eğitimciyi anmak üzere toplanmış bulunuyoruz.

Bugün buraya Çarşamba'nın Sarıcalı Mahallesi hane 257'de nüfusa kayıtlı olan İbrahim Hafız Efendi'nin torunu Mehmet Şükrü Efendi'nin oğlu hemşehrimiz merhum Ordinaryüs Profesör Ali Fuad Başgil Hocamızı anmak üzere toplanmış bulunuyoruz.

Saygıdeğer misafirlerimiz, geçen yıl Ağustos ayında yine bu salonda gerçekleştirmiş olduğumuz Ali Fuad Başgil konulu panelde, böyle bir sempozyumun yapılması fikri ortaya atıldı. Bu fikir doğrultusunda bu sempozyum gerçekleştirildi. İlk düşüncemiz, bu sempozyumun bilimsel nitelikli akademik bir toplantı olması yönündeydi. Ancak sonradan Türkiye'de tarihi olaylara şahitlik etmiş, tarihi şahsiyetlerle bir arada bulunmuş insanların bilgileri kayıt altına alınmadığından ve bugün ileride o insanlarla beraber tarihi gerçeklerin de kaybolup gitme ihtimali bulunduğundan biz öncelikle Ali Fuad Başgil hocamızla birlikte hoca, öğretmen ilişkisi içerisinde bulunmuş ya da siyasette, sivil toplum hareketlerinde hocamızla beraber yol arkadaşlığı yapmış ve şu anda hayatta olan talebelerini, yakın arkadaşlarını, dostlarını, akrabalarını Çarşamba'da toplayarak ilk sempozyumu bu şekilde gerçekleştirmenin daha uygun olacağını düşündük. Bu vesileyle, hocamızın çok yakınında bulunmuş insanları, Çarşambamıza davet ettik ve gün içinde her birini dinlemek zevk ve onuruna kavuşacağımız çok

değerli misafirlerimiz de Çarşambamıza teşrif ettiler. Ben kendilerine teşekkür ediyorum.

Bizlere çok büyük yardımları olan çok kıymetli ağabeyimiz, büyüğümüz Antalya Aydınlar Ocağı Başkanı Sayın Nasuh Boztepe'ye, Türk Edebiyatı Vakfı'na, Kubbealtı Vakfı'na, İstanbul Birlik Vakfı'na, Samsun Aydınlar Ocağı'na ve Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nin çok değerli öğretim üyelerine teşekkürü bir borç biliyoruz. Ayrıca Çarşamba Belediyesi'nin çok değerli Başkanı Sayın Hüseyin Dündar Bey'e, bu projeye başta fikir aşamasında ve fiiliyata geçirilmesi noktasında sıcak baktıkları için Sayın Başkanımıza, her türlü desteği ve yardımı esirgemeyen Çarşamba Belediyesi personeline de teşekkürü bir borç biliyoruz.

Hoş geldiniz diyorum, saygılar sunuyorum.

Mustafa DEMİR
Samsun Milletvekili
Bayındırlık ve İskân Bakanı

Sayın Bakanım, çok değerli Valim, Sayın Milletvekillerimiz;

Biz Önceden milletvekilliği yapmış olan insanlarımızı milletvekili olarak anıyoruz. Her zaman takip ettiğimiz, örnek aldığımız, hayırla yâd ettiğimiz insanlarımızdır, değerlerimizdir. Değerli belediye başkanlarımız, çok değerli sivil toplum örgütlerimizin değerli başkanları, bugün Samsun'da bizi şereflendiren çok değerli hocalarımız, Samsunlu değerli hemşehrilerimiz, değerli hanımefendiler ve beyefendiler. Bugün Samsunlu merhum Ordinaryüs Profesör Ali Fuad Başgil'i 41. ölüm yıldönümünde anmak üzere burada toplanmış bulunuyoruz. Hepinize en derin saygılarımı sunuyorum, hoş geldiniz sefalar getirdiniz.

Merhumun önemi, derinliği, hayatı, bıraktığı izler konusunda benden önce konuşanlar bilgi verdiler. Benim hafızamda hemen şu canlandı: Doğumu, Osmanlı'nın son dönemine, Avrupa'da tahsil hayatı Cumhuriyetimiz'in kuruluş yıllarına rastlıyor. Eğitim hayatı öncesinde lise yıllarında ülke savunması için liseyi bırakıp bizzat cephelerde savaşmış. Eğitim hayatından sonra ülkemize, çabalarıyla verdiği hizmetler, bugün onu anışımızdaki ifadelerden şu anlaşılıyor ki; *"çağında medeniyeti yaşarken çağın üstüne çıkmış önder".* Öncü bir medeniyetin çöküşünü çocukluk ve gençlik yıllarında yaşamış ve yeni Cumhuriyetimizin kuruluş yıllarında Avrupa'da Paris'te tahsil hayatını devam ettirmiş. Acaba o günler neler hissetmiştir, o günlerde neler yaşamıştır? Bu soruların cevabını ülkesine döndükten sonraki hizmetlerinden alıyoruz. Bize

bıraktığı çok anlamlı, ömrünün birikimini ifade eden eserlerinden, öğütlerinden, nasihatlerinden anlıyoruz.

Ülkesinin geleceğine kendini adamışlığı, hüznü, gayretleri, katkıları, çaresizlikleri, her şeyini bugün hayırla, güzellikle yâd ediyoruz. Bunların anısına bugün, Samsun'da, Çarşamba'da aynen merhum gibi varlığını milletine adamış çok değerli şahsiyetleri bir kere daha anacağız. Bu bizim için, Samsun ve Çarşamba için güzel bir bahtiyarlıktır.

Türkiye artık sadece kendisine ihtiyacı olan bir ülke değildir. Türkiye'ye dünyanın ihtiyacı var, bölgesinin ihtiyacı var. Türkiye, dünyada çok önemli bir medeniyeti yeniden yeşertmeye, yeniden yaşatmaya taliptir. Güzel bir yol haritası ortaya koyarak hep birlikte yeniden diriliş için hepimizin üstünde çok büyük bir sorumluluk var.

Merhum, bunun en güzel örneklerinden biridir. Ailesi ne kadar övünse azdır. Artık o sadece ailesi için değil ülkemizin çok önemli değerlerinden bir tanesidir. Gelecek nesiller onu örnek almaya devam edecek. Bugün Çarşamba'dayız, Samsun'dayız. Samsun, Cumhuriyet'in kuruluşunda çok önemli bir kalkış noktası olmuştur. Aslında, Samsun'da var olan bir asaletin, ülkenin varoluşunda, geleceğinde ve ilerleyişinde sağlayabilecek olduğu, tüm insanları ile birlikte yetiştirecek olduğu gençleri ile bir değerdir. Çarşamba budur, Samsun budur. Aslında tüm Türkiye budur. Bizim yapmamız gereken keşif de budur. Ortaya çıkaracağımız şey de budur.

İnsanlar hayatlarında neyin bedelini öderlerse ona sahip olurlar, neyin bedelini öderlerse onunla anılırlar. Biz de merhum Ali Fuad Başgil gibi insanlığın ve hayrın bedelini ödemek durumundayız. Bu da üstün, seçkin, vasıfları çizilmiş insan… Ben böyle tabir ediyorum. Gayret budur, yolculuk budur, duruş budur. İnşallah, her insanın ulaşması gereken menzil de eminim budur. Bu bizim kuşağa örnektir, gelecek nesilde de gençlerimiz vardır. Onların her biri de merhum Ali Fuad Başgil yolunun yolcularıdır. Böyle olacaktır, böyle inanıyorum. Burada şunu da ifade etmek istiyorum: Türkiye önemli bir medeniyettir. "Orta Yolun Yolcusu" olan bir millettir. Burası inanıyorum çok önemlidir. "Orta Yolun Yolcusu"

olan medeniyete dünyanın ihtiyacı vardır. Samsun, bu anlamda çok önemli bir yer, önemli bir şehirdir.

Varlığımızı keşfetmek zorundayız. İnanıyorum Çarşamba önemli bir değerdir. Çarşamba böyle anılacaktır, Samsun böyle anılacaktır. Samsun her alanda çok değişiyor, çok iyiye gidiyor. Artık Türkiye'nin ilerlediği yolda en çok katkı sağlayacak olan kentlerden bir tanesidir. Gençlerimizin hedefi de budur, böyle olacaktır. Bu anlamda geçmişteki değerlerimize sahip çıkmak, onu buradaki yavrularımıza anlatmak ve bu yolda çok değerli mümtaz şahsiyetlerimizin yolundan gitmek gelecek nesilleri kurtuluşa aktarmadır. Buna vesile olacağına inanıyorum. Bu programı düzenleyen genç Samsunluları, yerel yöneticilerimizi, üniversite hocalarımızı tebrik ediyorum. Borçlarını çok güzel bir şekilde ifa ettiklerini düşünüyorum. Tekrar hoş geldiniz, sefalar getirdiniz, sağ olun, var olun.

2. BÖLÜM

BİRİNCİ SEMPOZYUMDA SUNULAN ÖZEL BİLDİRİLER

Şadi PEHLİVANOĞLU *

Büyük Âlim ve Devlet Adamı;
ALİ FUAD BAŞGİL

Sevgili gençlerim, sayın kardeşlerim, hepinizi saygıyla selamlıyorum. Sayın Belediye Başkanıma bir teşekkürüm bir de serzenişim var. Bunları başta ifade etmek istiyorum. Biz, burada Karadeniz insanının içinde konuştuğumuz için herhalde az çok şivemi anlarsınız. Hocam, büyüğüm, Türk milletinin değerli insanı Ali Fuad Başgil adına bu toplantıyı Karadeniz'de ilk defa tertip ettiği için Belediye reisi ve arkadaşlarına teşekkür ediyor, kendilerine şükranlarımı arz ediyorum. Kendilerini tebrik ediyorum. Ali Fuad Başgil gibi bir vatan evladını yetiştirdiğimiz için bütün Çarşambalılara şükranlarımı arz ediyorum. Bu vesileyle Çarşamba'da benim hemşerilerimin arasında, sözlerime başlamadan, üç kişiye rahmet dilemek istiyorum. Bunlar; hocam Ali Fuad Başgil, mektep arkadaşım Ali Fuad Alışan ve 1961 yılında Dışişleri Bakanlığı Kütüphane Müdürü olan Bahri Ulaş'a da rahmet dileyerek başlıyorum.

---

* *1927 yılında Fındıklı'da dünyaya geldi. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunudur. Türk Ticaret Bankası Yönetim Kurulu Üyeliği ve TÜTAŞ Yönetim Kurulu Başkanlığı yaptı. Anavatan Partisi Kurucu Üyesidir. 12., 13. ve 19. Dönem TBMM Ordu Milletvekilliği yaptı. Evli ve iki çocuk babasıdır.*

Aslında Ordinaryüs Profesör Ali Fuad Başgil sadece Çarşamba'nın evladı değildir, bütün Türkiye'nin hatta milletlerarası şöhreti dolayısıyla bütün insanlığın önderidir. Şahsiyeti bunu icap ettirir. Bu nedenle, Çarşambalılar kusura bakmasın, ben sizin huzurunuzda yetmiş milyona seslenmek istiyorum. Sayın milletvekili arkadaşım bir nebze temas etti, sizin huzurunuzdan seslenmek istiyorum. Hepiniz ***ey millet ayağa kalkın, biz hepimiz Ermeniyiz değil, hepimiz Türküz ve hepimiz Ali Fuad Başgil'iz*** desin.

Bir de serzenişim var kusura bakmasın. Kendisini tanımıyordum. Belediye reisi ve ekibini yeni tanıdım. Böyle bir toplantının idraki içinde olması benim için yeterli bir delildir. Kendisini ayrıca tebrik ediyorum. Ama bir de serzenişim var: Son devrin en büyük millîyetçi akımlarının liderleriyle bir araya gelindi, hadi şimdi konuş bakalım! Bu, beni sıkıntıya soktu.

Rahmetli Ali Fuad Başgil, Karadeniz çocuğuydu. Bir vesileyle, kusura bakmayın bir hatıramı nakletmek istiyorum. Rahmetli Turgut Özal ile partiyi kurduk ve başkan yardımcısıydım. İlk defa işler hayırlı gitsin diye Karadeniz seyahatine gittik. Trabzon'a geldiğimiz zaman istirahata çekildi rahmetli. Trabzon mebusu ve ilçe, il başkanı, parti merkezine gidelim de bir çay içelim dedi. Ben de peki dedim gittim, meğer Trabzonlular toplanmışlar ben de sohbet edecektim. Sonra milletvekili arkadaşlara ne kadar zaman geçti diye sordum, sohbet üç saat oldu dediler. Ertesi gün gazeteler, "*Pehlivanoğlu üç saatlik kısa bir konuşma yaptı"* diye yazdılar.

Orada sohbet şeklinde konuşurken zeki bir Karadenizli bana *"Abi sen nerelerde okudun"* dedi. Ben Samsun Lisesi'nde okudum, Ankara'da okudum, İstanbul'da okudum. Ankara'da avukatlık yaparken mebus oldum dedim. Sonra *peki* dedi, *şiveni de düzeltmemişsin*, *düzeltemedin mi* diye bir soru sordu. Buradan tekrar etmek istiyorum bu hatıramı. Dedim ki ikisi de var. Biraz çocukken yaramazdım da sonra akıllandım biliyorsunuz. Kavgacıydım. Her zaman benden daha zayıfına rastlamam ki…

Bazen de güçlüsüne rastlıyordum. Karadenizli olduğumu şivemden anladıkları zaman dayaktan kurtuluyordum. Başka bir faydası da; ben Karadenizliyim dediğim zaman zaten, mert, cesur, dürüst, milletine ve dinine bağlı biri anlaşılırdı.

Ali Fuad Başgil ’in büyüklüğü biraz da Karadeniz mayasından olsa gerek diye düşünüyorum. Biz bizden büyüklere saygı duyar, gider sohbetlerine katılırdık. Bunlardan biri de rahmetli Nurettin Topçu idi. Burada bu vesile ile onu da rahmetle anıyorum. Bir gün Nurettin Topçu’nun evinde *“hocam bir şey söyleyeceğim efendim”* dedim. O da *“ne söyleyeceksin”* dedi. Bu Almanya niçin yıkılmıyor? Birinci Dünya Harbi’nde yıkıldı ayağa kalktı. İkinci Dünya Harbi’nde yıkıldı yine ayağa kalktı yine meydan okuyor, bunun sebebi nedir dedim. Şöyle bir cevap verdi : *“Her Alman, bir Almanya’dır da ondan”*. ***Arzu ediyoruz ki her Türk insanı, bir Türkiye olsun. O idrak ve şuur içinde olsun.***

Rahmetli Ali Fuad Başgil sadece bir âlim değil aynı zamanda bir devlet adamıydı. Siyasal Bilgiler Fakültesi Devletler Hukuku Profesörü bir hocamız vardı. Kâğıdı ve kalemi aldım ve *hocam* dedim: “*Bir şey rica edeceğim”*; “*söyle”* dedi. “*Devlet adamlığı vasıflarını söyleyin de bir yazayım, meclise gidip hangisine uyuyor diye bir bakayım”* dedim.

Türkiye’de başından beri devlet adamlığı ihtiyacı vardır. İşte Ali Fuad Başgil bunlardan biriydi. Kendisi büyük devlet adamıydı aynı zamanda. Ali Fuad Başgil sadece hocam değildi. Biz o zamanlar millîyetçi hareketlerin mensubuyduk. Hocam bizim önderimizdi. Onun fikirleri ile yönümüzü belirlerdik. Ali Fuad Başgil ile ilgili önemli anekdotlar var, bunlar zabıtlara geçsin diye anlatmak istiyorum.

Bunlardan biri; Cumhurbaşkanı Celal Bayar, ihtilalden önce Ali Fuad Başgil’i yanına çağırırmış Ankara’yı nasıl düşünüyorsun diye sorması ve ona verdiği cevaptır. Herkesin bu cevabı bilmesini istiyorum. Diğer bir anekdot da Yassıada’da birtakım ilim adamı kisvesini taşıyanlar ısmarlama beyanlar verirken, Ali Fuad Başgil, Türk Milletine, Türk Devletine, ilim adamına, haysiyetli adama yakışır şekilde bir ifade vermiştir. Bu ifadenin okunmasını tavsiye ederim.

Şimdi gelelim Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile ilgili anekdota. Ordu'dan mebus oldum, Ankara'daki arkadaşlar telefon etti. Arkadaş dedi ki: *"Karadenizli olan tüm mebusları Samsun'da topla, aman kaçmasınlar, başka tarafa gitmesinler. Ankara'ya beraber gelin ki Ali Fuad Hoca'ya yetiştireceğim hepinizi"*. Bu yalnız Karadeniz için değil, Türkiye'nin her tarafındaki arkadaşlara talimat şeklinde dağıtıldı. O zaman Ali Fuad Başgil İsviçre'de. İstanbul'lu arkadaşlar hanımlarıyla beraber kalkıp geldiler Ankara'ya. Cuma günü giderler salı günü dönerlerdi. Eskiden paramız az diye trenle gidip gelirlerdi. Bu yüzden onlar bir ev tutmuşlardı. Biz Adalet Partisi'nin sağ kanadı olarak kararlarımızı orda alırdık. Akşam karar alırdık ve ne biz ne de halk olarak Ali Fuad Başgil'i istasyonda karşılamayacağız. Tahrik olmasın muhalif olmasın diye böyle bir karar aldık. Ancak dayanamayarak ertesi gün ben de istasyona gittim. Orada istasyoncuya sordum: "*Hocanın bindiği tren nerede"*? Görevli, "*tren Polatlı'dan bir istasyon geride, demiryolu yanmış, bu nedenle orada kaldı*" dedi. Zaten ihtilalden yeni çıkmışız, ortalık karışık ve gazeteciler de neymiş neymiş dedi. Ben de Polatlıya gidelim dedim. Arabamız vardı ve Sincan'a kadar gittik ve bir su alayım diye indim. Görevli, "*Hoca şimdi gelecek"* dedi. İçeri girdim Hoca'nın elini öptüm. Yanında o zaman büyüğümüz olan Adalet Partisi teşkilatının beyni olan rahmetli Tahsin Demiray vardı. Hocayı o getirecekti zaten. Bir de yanında İsmail Dayı vardı. Bu arada gazeteciler de içeri doldu. Rahmetli İsmail Bey dedi ki, Ali Fuad Başgil'e, "*Benim görevim bitti, şimdi Şadi'ye teslim ediyorum*" dedi.

Ben 32-33 yaşında bir delikanlıyım. Hamsi, mısır ekmeği yemişim, duman çıkıyor vücudumdan. Hoca'nın kalması için Barıkan Oteli'nde yer ayırtmıştık ve Hoca'yı oraya götürdük. Orada bir toplantı yapıldı. Herkesin iyi bilmesi lazım. Rahmetli Mehmet Akif diyor ki: *"Tarihi tekerrür diye tarif ediyorlar, ibret olsaydı hiç tekerrür mü ederdi"* Sonra basın toplantısına girdim. Hoca, güzel cevaplar veriyordu. Muhabirler, dünyada kürsüleri olan Ordinaryüs Profesör Ali Fuad Başgil'e soru soruyorlar: "*Hocam siz Türkiye'de şapka giymemek için başı açık geziyor, Avrupa'ya gittiğiniz zaman da fes giyiyormuşsunuz doğru mudur?"* Hoca, çok alaylı bir gülümseme ile cevap verdi. Muhabirlerden

diğeri, *"Hocam hakikaten demiryolu yanmış mıydı ?"* diye sordu. Hoca: "*Evladım ben trenden baktım, yanmış gibi görünüyordu"* diye cevapladı. Muhabir tekrar söz alarak *"Sizin batıl inancınız var mı? Bunu kötüye mi yoruyorsunuz"* dedi. Ben daha o günkü manzarayı anlatıyorum. Bunlar daha altmışlarda olmuş hadiseler. Sonradan genel merkeze gittim. O zaman seçim ve teşkilat işleri başkan yardımcısıydım. Fahri Özdilek Paşa, konsey, ihtilal üyesi, onun yaveri geldi, Albay, Ali Fuad Başgil ile görüşmek istiyordu. "*Ali Fuad Başgil ile görüşmek istiyorum*" diye söyledi. Bizim arkadaşlara "*siz bu işten ne anlarsınız"* dedim, hepimiz tecrübesiz olduğumuz için. Hemen koşa koşa gittim bunu Tahsin Demiray'a soralım dedim. Rahmetli dedi ki: *"Aman gitmesin, paşaya haber yollasın, çok mühimse otele gelsin"* dedi. Ben gittim ve bunu Hoca'ya söyledim, "*Tahsin Bey gitmenizi uygun görmüyor"* dedim. Hoca: "*Bak Şadi beni tanırsın, sözümden caymam, ben randevu verdim, binaenaleyh gideceğim"* dedi. Ben de dedim ki "*ola ki dört kişilik bir heyetle katılalım, randevuyu değiştirelim"* dedim, hoca "*peki"* dedi. Bunun üzerine paşanın yaverine telefon ettim. Bu görüşmeye, Tahsin Demiray, Samsunlu mümtaz ağabeyim Fethi Tevetoğlu (Demokrat Partili iken Adalet Partisi'nin başkanı oldu ve oradan da senatör oldu), Ali Fuad Hoca, Mehmet Ali Aytaç Paşa, İzmir senatörü ve bir de Şadi kulunuz kalktık gittik.

Başbakanlık ana girişinde gazeteciler veya gazeteci kılığındaki adamlar, yığılmış Hocayı çevirdiler. Hepsi ayaktaydı. Sorular sormaya başladılar: *"Aday olacak mısınız?"* Hoca cevap verdi: ***"Evladım ben aday olmam, talep de etmem, ama millet isterse kaçmam"*** dedi. Sonra yukarı çıktık. İki tarafta asker karşılamak için dizilmiş, selam verdiler. Ben de herhalde Hocanın Reisicumhur olacağını anladılar da ondan selam veriyorlar diye düşündüm.

Başbakan yardımcısı odasının ana kapısından, Sıtkı Ulay Paşa, Ulaştırma Bakanı ve konsey üyesi, içeri girdi. Bir albay kapıda duruyordu. Heyet olarak biz de içeri giriyorduk. Ali Fuad Hoca girdi, Tahsin Demiray girdi, ben girerken Albay, "*Siz arkadaki özel kalem odasına gidin dedi"*. Ben o zamana kadar kendimi milletvekili zannediyordum. Biraz da sert

sert baktım adama aşağıdan yukarıya. Özel kaleme gittim ve kapıyı açtım. Sanki gurbet elde düşman eline düşmüşüm gibi geldi bana. Mebusluktan vazgeçtim. Kapıyı açtım ve bir arkadaşım özel kalem müdürlüğünde oturuyor: Bahri Ulaş. Kendisi Samsunlu, muhtemelen Çarşambalı, rahmetli oldu. Pencereden dışarı doğru bakıyor, tam arkamda durdu, pencerenin dışına doğru sesleniyor: "*Şadi, içeride falancı, falancı, falancı var,* ***Hocayı kaçırma ihtimalleri var, sen tam karşıda otur, Hoca tam ana kapıdan çıkarken işaret vereceğim, git Hocayı teslim al"*** dedi. Ben de arkadaşlarıma söyledim. Bahri Ulaş, işareti verdi koşa koşa gittim, bir taraftan Mehmet Ali Paşa bir taraftan ben girdim koluna ve Hoca biraz perişandı. Biz aşağı indik, aşağıda gazeteciler veya gazeteci kılığındaki adamlar tek ifadeyle söylüyorum saldırdılar. *"Ne konuştunuz"* dediler. "*Balkan Harbinden bahsettik"* dedi Hoca. Hoca'nın ne demek istediğini ben anlatayım: Bir takım gençler Balkan Harbi'nde Türkiye'yi felakete sürükledi, mahvolduk demek istedi hoca. Sonra gazeteciler "*adaylıktan bahsetmediniz mi"* diye sordular. Hoca "*bahsetmedik*" diye cevapladı. Gazeteciler "*tekrar aday olacak mısınız"* diye sorunca Hoca "*düşüneceğim*" diye cevap verince, "*girerken olacağım dedin şimdi düşüneceğim diyorsun demek ki tehdit ettiler"* diye karşılık verdiler.

Ardından yanıma biri geldi dedi ki: *"Abi araba hazır"*. Ben de yeni mebusları henüz tanımıyorum, bir milletvekilinin arabaya bindiğini zannettim. Ali Fuad Hoca da araca bindi. Araca bindikten sonra o kişi *"Hocam bir Çankaya'yı dolaşalım mı"* dedi. Af edersiniz ben elimi tabancaya attım, Karadenizlilik var, "*bak seni arabadan aşağı atarım"* dedim. O da *"Abi kızma ben gazeteci Mete Akyol'um, hemşerinizim, ne haldesiniz diye geldim"* dedi. "*Bir daha şeytanlık yapma, seni arabadan aşağı atarım"* dedim.

Otele geldik, Hocayı indirdik arabadan ve gazeteciler saldırdı. Yolda bir hadise oldu, üzeri açık arabalardan Hocanın üzerine flaş attılar, asabı bozulsun diye. "*Şimdi soru sormayın, Hoca basın toplantısı yapacak*" dedim. Yine arabada Hoca, size açıklayayım bana Başbakanlıkta ne dediklerini demiş. *"Hocam senin büyüklüğünü tasdik ediyoruz,*

hürmetimiz var ama Türk Silahlı Kuvvetleri adına söylüyoruz ki, ***siz adaylığınızı koyarsanız meclisi kapatacağız".*** Hocaya dedikleri bu. Ali Fuad Başgil ile Gümüşpala'ya gittik, ben içeri girmedim. Ondan sonra da Osman Bölükbaşı'na gittik. İçeri girdik. Bölükbaşı ile rahmetli Ali Fuad Hoca yan yana oturdu ama gazeteciler içeride. Tecrübeli olan Fethi Tevetoğlu, *"Herhalde bir şeyler konuşacaklar, biz çıkalım"* dedi. Yanda bir mutfak vardı, gazeteciler oraya saklanmış, onları da dışarı çıkardım. Orada bir hadise oldu: Osman Bölükbaşı, iki arkadaşını çağırdı. İkisi de Ali Fuad Hoca'nın çok sevdiği adamlar. Biri sonra Adalet Bakanı oldu, Abdülhekim Alver Hocam, İstanbul Hukuk Fakültesi'nden Hocam. Ona güveniyordu. Fethi Abi'ye sen de gir dedim, ben de kapıda bekledim. Ertesi gün Hoca İstanbul'a gitmiş dediler, ben de şaka zannettim.

Tabi ne oldu ben izah edeyim size: Gümüşpala Partinin Genel Başkanı olarak ***"Evet doğrudur, eğer sen adaylığını koyarsan ihtilal yapacaklar."*** Bizim ihtiyacımız yok bu başkana ama tabii ki genel başkan. Güvendiği adam Osman Bölükbaşı da böyle diyerek onları tasvip ediyor. O zaman Hoca tarihi bir karar alıyor: *"Benim yüzümden rejimin rahatsız olmasını istemem ama böyle bir mecliste senatör olarak bulunmak da haysiyetsizliktir"* diyor ve istifa ediyor. Sonradan İsviçre'ye gidiyor. İsviçre'de *Yeni İstanbul Gazetesi*'nin sahibi kendisinin dostu, ziyaretine gidiyor. Gazete'nin devredileceğini öğreniyor. Orada iki genç yanına geliyor ve gazetenin kendilerine devredilmesini istiyorlar. Bunun üzerine Hoca gazetenin Gökhan Evliyaoğlu ve Hami Tezkan'a devri için gençlere yardım ediyor ve gazete devrediliyor. Fakat yayınladığı bir kitap dolayısıyla Hoca mahkemeye veriliyor. Bu haber duyulunca İsviçre'deki emniyet müdürü geliyor *"Hocam, İsviçre Hükümeti adına konuşuyorum. Bizim şeref misafirimizsin ve üniversitede kürsün hazır, gitme seni tevkif edecekler"* diyor. Hoca ise "*Çok teşekkür ederim fakat gideceğim. Ben Türk adaletine güveniyorum. Eğer adalet yanlışlık yaparsa kabahat onların değil, benimdir. Çünkü onları ben yetiştirdim"* diye cevap veriyor. Ardından geri dönüyor ve Türkiye'de çıktığı mahkemede berat ediyor. Sonradan Ali Fuad Başgil Hocam, tekrar Samsun Senatörü oluyor.

Ben tekrar Ali Fuad Başgil'e Allah'tan gani gani rahmet diliyorum ve nice Ali Fuad Başgiller yetişmesini Allah'tan niyaz ediyorum.

Rıza Akdemir*

Türk Tarihine Işık Tutan, Heyecan Dolu Bir Adam; ALİ FUAD BAŞGİL

Eski Kültür Bakanımızı, Sayın meslektaşlarımı, Çarşamba Kaymakamı'nı, Değerli Milletvekillerimizi, adalet nişanesi taşıyan hâkimlerimizi, adli erkânı, askeri erkânı, Çarşamba'nın müstesna hanımefendilerini, beyefendilerini, yarın inşallah Ali Fuad Başgil olacağını bildiğim gençlerimizi, bin hasretle bin sevgiyle selamlıyorum efendim.

Türk Bayrağını, Türk nezaketini, Türk milliyetçilik aşkını hayatı boyunca yaşamış, hayatını milliyetçilikle yoğurmuş değerli ağabeyimi dinlediniz. Tarihimize, fevkalade değerli kelimelerle ışık tuttu. Ben bu konuşmamda, kitaplarını okumak, fikirlerini yaşamak, kalbimde sevgisini

---

* *Emekli Vali, Rize'de doğdu. İlk ve Orta tahsilini Samsun'da bitirdi. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin İdari Şubesinden mezun olan Rıza Akdemir meslek hayatına Samsun Maiyet memuru olarak başladı. Reşadiye, Artova, Sarız, Olur, Niksar kaymakamlıklarında çalıştı. 1975 yılında Siirt Valiliğine tayin edildi. l976 yılında İçişleri Bakanlığı'nda Özlük İşleri Genel Müdürlüğü, daha sonra da Müsteşar Yardımcılığı yaptı. 1993 yılında tayin edildiği Balıkesir Valiliği'nden 1996 yılı sonunda emekliye ayrıldı. Edebiyat, Sanat, Kültür ve Tarih konuları ile kırk yıldır ciddi surette ilgilenen Akdemir'in çeşitli yayınevlerinin, Kültür Bakanlığı'nın ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bastırdığı yirmi beş adet kitabı vardır.*

taşımakla şeref duyduğum müstesna insan, büyük insan, vatanperver, ilim adamının fikirlerinden bahsetmeye çalışacağım.

Hepimizin bu fani dünyada bir mum ışığı kadar kısa hayatımız var. Kargaların bir kısmı, kartalların bir kısmı bizden çok daha fazla yaşıyor. Bazı ilçeler, bazı vilayetler, pirinciyle, leblebisi ile fıstığı ile ünlüdür. Çarşamba, bereketli toprakları ve şerefli halkı ile Ali Fuad Başgil gibi Türk tarihine ışık tutan ümit veren, heyecan dolu bir adamı yetiştirmiş olmanın ayrıca şerefiyle de öğünmelidir diyorum. Bu vesileyle ifade edeyim, Çarşamba, Ali Fuad Başgil gibi bastığı toprakları öpmek istediğim, mezarını gözyaşlarıyla ıslatmak istediğim sevgili bir insan yetiştirdi. Gök kubbeyi sesiyle dolduran adam… Bunlar ölür mü? O kalpler mezara sığar mı? Onlardı bizim ufkumuzu aydınlatanlar… Onlardı bizi aydınlığa götürmek için çırpınanlar… Onlardır bize kafalarındaki ışığı veren insanlar… Kısaca bir tarih panoraması yapayım çabucak. Zamanın arkamdan koştuğunu biliyorum. Dakikaların çok değerli olduğunu biliyorum. Ama size, gençliğe emanet etmek istediğim kafamda birtakım düşünceler ve kalbimde sizin sıcaklığını duymanızı istediğim duygular var.

Yıl 1960… Anasının ak sütü gibi bir seçimle iş başına gelmiş, aşk, heyecan, iman dolu, aksiyon dolu, vatanı Ardahan'dan Edirne'ye kadar kucaklamak isteyen insanların hâkim olduğu meclis… Bunlar toprağını seven insanlar, susuzken çeşmenin geldiğini, gökten yağmur bekleyen köylünün hasretini duyan, anlayan, keçinin peşinden koşan çocuğunu okula kavuşturmak için çırpınan insanlar, bunlar bir süngü darbesiyle yıkıldılar, süngü darbesiyle… 1957'de yüzde kırk yedi oy alan bir parti darmadağın… Sadece bir partinin değil, milyonlarca insanın ümidi, hastaneye kavuşmak isteyen insanın ümidi, tarlasına su vermek isteyen köylünün ümidi, işsiz adamın ümidi yok edildi, ezildi ve biz bir partiye inanmış olmanın ızdırabını yaşadık. Ve yağmur gibi gözyaşı… Her şey durdu. Fabrikayı kapamakla öğünenler oldu, inanın buna! Bu, bir sınavdır, sadece benim sınavım değildir, milletin sınavıdır bu.

Benim onurumu çiğnersen benim insanlık hakkımı çiğnersin. Çiğnenen benim kalbim, benim ümidim, benim sevgim, benim aşkım.

Bunu çiğniyorsunuz. Samsun'da maiyet memuruyum. Hemen hükümetin önünde bir parti binası var. Bir seçim oldu. Yıkılmak istenen o büyük dava, bütün ihtişamıyla ayaktaydı. Ve bu arada Demokrat Parti'ye mensup olan, onun kurucusu olan ve bundan şeref duyan babam… Bir şeye dikkatinizi çekiyorum. Ne kadar ağlıyor, ne kadar gözyaşı döküyorum bilemezsiniz. Bu memleketin kara sevdalı çocuğu, kalbini parça parça ederek kitlelere dağıtan, sevgisini, aşını dağıtan insan Adnan Menderes asılmış. Evimizin önünde davul zurna çalıyor. Ve ben ağlıyorum… Bir ses yükseliyor bu ümitsizlik içinde, bu karanlık içinde, bu hengâmede, bir ses yükseliyor Türkiye'de: O ses, Ali Fuad Başgil'in sesi… Gazetelerde yazıyor. O ses, bu yanlış diyor, bu hata diyor. Bu demokrasiye, insanlığa sığmayan bir hata diyor. Olmaz… ***Bir davaya inanıyorsanız, uçurumlar aşmak zorundasınız, ızdırap çekmek zorundasınız…*** Aldılar götürüyorlar. Nereye götürüyorlar? Sen bizim inandığımız gibi konuşmuyorsun! Bizim söylediklerimizi söylemiyorsun. Halk diyorsun, adalet diyorsun, demokrasi diyorsun. Vatan, bayrak diyorsun. Bunlar bize uzak kelimeler. Gel diyorlar. Gel diyenler kim? Yetiştirdikleri. O ışık dolu alnıyla, o beyaz saçlarıyla, o müstesna simasıyla, Ordinaryüs Prof. Dr. Ali Fuad Başgil, hesap veriyor. Niçin düşünüyorsun? Düşündüğünü niçin söylüyorsun? ***"Gençler! Müstesna insanlar bilirler: Eğer düşüncenizi ifade etme imkânına sahip değilseniz, insanlığınızın bir hükmü yok demektir.*** *Bir vatan üstünde biz, dedelerimizin babalarımızın kemikleri üzerindeki bu vatanda biz inandığımız, düşündüğümüz gibi söyleme hakkına sahibiz. Bu hak bizimdir".*

Ali Fuad Başgil'in alnına çalınmak istenen kara leke, yakışıksız, haysiyetsiz, basit ve çirkindi. Gerici iddiası… *"Sen gericisin", "Sen mürtecisin".* Değerli arkadaşlar, müstesna gençler, Çarşamba'nın şerefli insanları lütfen dinleyin. Ben 1908'den beri bu çığlığı duyuyorum. Meclis basılırken bu çığlığı duydum. Mahmut Şevket Paşa öldürülürken bu çığlığı duydum: "*Gericiler*". Kim bu gericiler? Bunlar Sakarya'da ölenler… Bunlar Sarıkamış'ta ölenler, Bunlar Sina'da ölenler, bunlar camiye gidenler, Bunlar Allah'a avuç açanlar… Bunlar mı gerici! Ordinaryüs Profesör Ali Fuad Başgil mi gerici? Dünyada bundan daha utanmaz, bundan daha

haysiyetsiz, bir ifade yok. Bu, ateş böceğinin "*güneşe sen karanlıksın*" demesi kadar gülünç ve ayıp bir ifade. Bu belge basıldığı zaman çoğunuz dünyada yoktu. 1951'de yine böyle uğursuz bir baykuş sesi Türk halkına gerici diyor. 1951'de ve ben bunu 1930'da da duydum, 1908'de de duydum. Benim sınavım dünün sınavı değil, benim sınavım tarihin sınavı. Bunun için konuşuyorum. Hatırasını yâd ettiğimiz Nurettin Topçu'nun yazısı var burada. Ali Fuad Başgil'i alkışlama yazısı… İnanılmaz yücelikte bir yazı… 56 sene evvel yine aynı oyun var. Bu belgenin 75 milyon nüshası olsa dağıtsak da okusalar. 57 sene evvel bu büyük gök kubbeyi dolduran bir ses ve imanla Ali Fuad Başgil, kendisine gerici diyenlere en ağır darbeyi, en sert yumruğu nasıl indirmiştir? Hepsini okumaya zaman yeterli değil ama şuradan üç beş kelime okuyayım. *"Şimdi her karışına şehitlerimizi gömdüğümüz derinliğinde ecdadımızın kemikleri olan bu topraklar üstünde insanca, yiğitçe, şerefle ve haysiyetle yaşamak istiyoruz".*

Sevgili dinleyiciler, Aziz Çarşambalılar;

Bu memlekette hain ve sinsi bir zihniyet, nedense yüzyıllar boyu bütün gerçekleri toprağa canlı canlı gömmeye ve yalanın saltanatını ilan etmeye çalışır. 14 Mayıs 1950'de doğan demokrasi hareketini insafsız, yersiz, çürük şayialarla, dedikodularla, baltalamaya çalıştılar. Buna ait çok önemli bir tarihi hatırayı dile getirmek istiyorum.

Unutmayın lütfen! 1960 darbesinden sonra Yassıada'da kurulan ve Ortaçağ'ın engizisyon mahkemelerini aratmayan mahkemelerin merhum ve mağfur Adnan Menderes'e suç diye isnat ettiği iddia, Türkçe okunan ezanı yeniden asli şekline çevirmek idi. Bu iftira, akıl almaz bir yalandı. Bu değişikliğe o zamanın muhalefeti de oy verdi. Bu çürük zihniyet, oy verdiği değişiklik için daha sonra Adnan Menderes'i itham ederek Onun kellesini istedi. Düşünün, kıyaslayın ve hüküm verin.

14 Mayıs 1950'de taptaze bir imanla, müthiş bir heyecanla, coşkun bir ruhla meclisi dolduran Demokrat Parti, ezanı 1933'ten sonra, *"Tanrı Uludur Tanrı Uludur"* diye ifade edilen ezanı, Türk milletinin büyük coşkusuyla asli şekline çevirmiş. Diyor ki lütfen dinleyin: ***"Allah Tanrı***

değildir. Allah, uludan da üstündür, ekberdir. Büyüğün daha büyüğüdür". Meclis, halkın duygularını ve kalbini avucunda tutan meclis, bunu kabul ediyor. Dikkatinizi çekerek söylüyorum: Halk Partililer de *"evet biz hata yaptık"* diyor. Millet bunun için bizi sırtından kaldırdı attı diyor. Bu sözler nerde var? *"Parlamento Tarihi"* adlı kitapta bu konuşmalar mevcut. Onun için hiçbir ceza kanunu karşıma çıkmadı. Demokrat Partililer bunu kabul ediyor, Halk Partililer de kabul ediyor. Bu ifade Faik Ahmet Barutçu'nun "*Siyasi Hatıraları*"nda aynen var. Ve aziz vatan evladı, büyük insan, kocaman 40 milyonluk Türkiye'nin bütün sıkıntısını ve ızdırabını kalbinde taşıyan adam… Menderes'e atfen bu yalanı söylediler.

Bu söylediklerimin büyük bir kısmı Ali Fuad Başgil'in fikir ve düşünceleridir. Bir de size Ali Fuad Başgil'in şu kitabını göstereyim: *"27 Mayıs İhtilaline Yol Açan Sebepler"* diye ifade ettiği kitaptan birkaç cümle söylemek istiyorum. Ali Fuad Başgil'in yıldızlar kadar parlak ifadesine bakınız, o kadar güzel ifade ediyor ve diyor ki: ***"Bu memlekette ölmek istemeyen bir mazi yani geçmiş ile hayata doğmak için çırpınan bir istikbal mücadelesi var".*** Tekrar ediyorum: Doğmak isteyen bir istikbal var, gelecek var. Milletin selameti, bu mücadeleye seyirci kalmakta değil, çarpışan kuvvetleri barıştırmaktan geçecektir.

Aziz gençler! Ölmek istemeyen mazi, bizim tarihimizdir. Bizim Mevlanamız, Yunusumuz, Kosovamız, Çanakkalemiz, Sakaryamız… Bizim mazimiz, bizim tarihimiz budur. Süleyman Çelebi'dir, Süleymaniye'dir, Itri'dir. Bu, bizim mazimiz. Biz, bu beşikte büyüdük. Doğmak isteyen istikbal de şu: Bu memleket aydınlık olacak. Tarlalarımıza bereket, evlerimize saadet, huzur, güzellik dolacak.

Bu topraklar üzerinde biz, inancımızla yaşayan, ezanımızla yaşayan, istikbalimizle yaşayan insanlar olarak var olacağız. Bunu diyor. Bu ikisi birbirine karşı değil. Hem maziyi, hem dedeni, hem geçmişini, hem Çanakkale'yi, hem Kosova'yı bileceksin ve istikbale doğru yürüyeceksin. Senin kurtuluşun bunda. El ele, kardeşçe, beraberce… Bu toprakların derinlerindeki kutsiyeti ve yarının sevgisini, aşkını tanıyarak…

Hepsini severek kucaklayarak, beraber türküler söyleyerek istikbale doğru yürüyeceğiz.

Aziz gençler! Beni dinlediniz. Sağ olunuz. Bu fırsatı bahşeden vefakâr dostları saygıyla selamlıyorum. Biliyorum ki dinlemek söylemekten çok daha zor. Sözlerimi tamamlamama müsaade ediniz. Bu topraklar bizim, bu vatan bizim, bu devlet bizim, asırlar boyunca ırmaklar gibi, bulutlar gibi kan döktüğümüz… Şimdi her karışına şehitlerimizi gömdüğümüz derinliğinde ecdadımızın kemikleri olan bu topraklar üstünde insanca, yiğitçe, şerefle ve haysiyetle yaşamak istiyoruz.

Topraklarımızda asırlar boyu sevginin tohumunu ektik. Kardeşliğin türkülerini söyledik. Beraber halay çektik, beraber horon teptik, beraber cepheye gittik, beraber harman savurduk.

Kara bulutlar! Birlik güneşimizi örtmeyin! Çekilin yolumuzdan. Nifak tohumu ekmeyin. Yalan rüzgârı estirmeyin. Mezarlar kazmayın ümitlerimize. Bizim başka vatanımız yok! Bizim başka tutunacak dalımız yok! Bizim başka gidecek yolumuz yok. Biz bu vatanda doğduk, bu vatanda ölmek istiyoruz. Hürriyet içinde, severek, inanarak bu topraklar üzerinde yaşamak ve ölmek istiyoruz. Alnımız ak, yuvamız mutlu, çocuklarımız şen, alnımızda güneşler, elimizde bayrak, kalbimizde iman, yetmiş milyon, aydınlık ufuklara doğru kardeşçe şarkılar söyleyerek yürümek istiyoruz. Bizi anlayın. Bizi anlayın ey yıldızlar, ey güneşler! Ey ay!

Saygılar sunuyorum.

Prof. Dr. Nevzat YALÇINTAŞ *

Hukuk, Adalet, Cesaret, İlim ve İman Adamı; ALİ FUAD BAŞGİL

Ben hem Sayın Başkanımıza hem de akademisyenlerimize bu toplantı için teşekkür ediyorum.

Anlatılan hususlar tarihe mal olmuş konulardır. Her biri ayrı bir ders olmuş. Bu Cumhurbaşkanlığı meselesini en iyi bilenler sizsiniz, lütfen bildiklerinizi lütfediniz. Çünkü kitaplar çıkıyor. Yanlış bilgiler içeriyor. Mesele nasıl cereyan etti? Hocamızın oradaki haleti ruhiyesi nasıldı, mesela o zaman ***orada söylenen "mezarınız kazıldı" sözü boş bir sözmüş*** ve onu söyleyen de boş söylemiş.

Sayın Belediye Başkanımız burada konuşulanların kayda alındığını buyurdular, kendilerinden rica ettim, kendileri de kabul ettiler, bunların mutlaka basılması lazım. Bunların bir kültür yayını olarak mutlaka basılması ve tarihe malolmuş bu olayları yeni nesiller tarafından bilinmesi lazım.

---

* *Nevzat Yalçıntaş, 1933'te Ankara'da doğdu. İstanbul Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu'nu bitiren Yalçıntaş, Fransa Caen Üniversitesi'nde Doktora, İngiltere Londra Üniversitesi London School of Economics and Social Sciences'da Doçentlik Çalışmaları yaptı. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde 1965'te doçent ve 1971'de profesör unvanını aldı. DSİ ve DPT'de Yöneticilik, TRT'de Genel Müdürlük yaptı. Adalet ve Kalkınma Partisi Kurucu Üyesi olup, 21. ve 22. Dönem İstanbul Milletvekilidir.*

Bizim burada söyleyeceklerimiz Aziz Hocamızın hatırasını anmak ve ona ait bazı olayları arz etmek ve kısaca tahlil etmekten ibarettir. Ve sizler Çarşambalılar, Samsunlular olarak şanslısınız: İçinizden böyle bir şahsiyet çıktı. Bütün Türkiye'ye ışık gösteren, istikamet gösteren biri… Nasıl bir dönemde? Karartılmış, karanlık her tarafı sarmış… Böyle bir dönemde böyle bir abide şahsiyet çıkmış.

20. Asır, her ülke için değişik tarihlerde başladı. Esasen tarihçilerin bu konularda kitapları var. Bu yayınların çoğu 20. Asrı 1900'lerle başlatmaz. Mesela kimisi yirminci asrı 1914 ile başlatır ve Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla sonlandırır. Komünizm, dünyayı kasıp kavurmuştur. Buna mukabil demokrasiler güçlenmeye başlamıştır. Sembol, Berlin Duvarı olmuştur. Berlin Duvarı'nın 1989'da yıkılmasıyla bu asır kısa sürmüştür. Sonra Sovyetlerin dağılması söz konusudur.

Benim tahlillerime göre 20. Asır 1919'da başlamıştır. Rahmetli Atatürk'ün buraya gelişiyle başlamıştır. O zaman yepyeni bir sayfa başlar. Ondan evvel bir şeyler bitmiş. Harp bitmiş, dağılmışız, işgal olmuş ama ufukların karanlığı bitmiş artık aydınlık başlamış.

Peki, bizim için 20. Asrın bitiş tarihi ne olabilir? Darbelerin son olması dileğiyle "*post modern darbe"* diye bir şey oldu 28 Şubat'ta. 1919'da başlayan parlaklık, şeref, kahramanlık sonra arka arkaya olaylar ve kanlı darbeler… Darbe, kanlı olur. İktidardaki devlet adamı hayatını kaybetti. Daha başka şeyler oldu. Sonrakiler artık kan olmayacak dedi ve ordu bile kendini geride tuttu. Başka enstrümanlar kullanıldı. Onun için ona *"post modern"* denildi. O *"post modern",* 28 Şubat. Sonra ordu kendini çekti. Sonra başka gelişmeler oldu. Bunun için 20. Asır bizde Karadeniz'de başladı.

Topal Osman burada bir Pontus Rum Devleti kurulmasını önledi ve Rahmetli Atatürk arkadaşlarıyla buraya çıktı. 20. Asırda yirmi tane Türk Şahsiyetin seçilmesi, zikredilmesi ve abideleştirilmesi lazım. Nişantaşı'nın o büyük parkında oturuyorum. Fazla uzak değil yakın bir geçmişte, Nişantaşı'nın bağlı olduğu Şişli Belediyesi heyet kurarak Türk Tarihinin mümtaz şahsiyetlerini seçti. Şimdi varırsanız o parka, orada bir

yarım ay, hilal şeklinde bütün Türk tarihinin, Metehan'dan Fatih'e, Fatih'ten Kanuni'ye ve Kanuni'den Mustafa Kemal Atatürk'e kadar bu liderlerin büstlerini görürsünüz. Liderlerin büstleri konulmuş ve altında kısaca bir yazı var: İsimleri ve birkaç cümle ile büyük hizmetleri yazılı. Mesela Çaldıran Harbi gibi, İstanbul'un Fethi gibi.

20. Asır Türkiye'si için de bir komisyon aracılığı ile mümtaz, bariz şahsiyetlerinden de yirmi kişi seçilse, Samsun'a ayak basmayla başlayıp Erzurum, Sivas, Ankara sonra İstiklal Harbi ve düşmanın denize dökülmesi sürecinde hizmeti dokunan yirmi kişi seçilse bunların arasında Ali Fuad Başgil mutlaka olacaktır.

Hukuk, adalet, cesaret, ilim ve iman… Ben Ali Fuad Başgil'i bu kelimelerle tesbit ediyorum. O iman olmasaydı bu işlerin hiçbirisi olmazdı. Sarsılmamış bir iman, sonra ilim, kendi sahasında tek. İlim ve arkasında iman, cesaret ve fazilet… İşte ben Ali Fuad Başgil'in şahsiyetini bu dört hususta görüyorum.

Devlet, onu geldiği zaman en önemli yerlerin başına getiriyor. Ve havanın karardığı, günlerin mahzun günlere dönüştüğü, halkın ümitsizliğe kapılma eğilimine başladığı yıllarda, o yıllar var ve o yılların başlangıcında ben de varım, 27 Mayıs karanlığında ufku aydınlatıyor. Üstadımız buyurdular, bir ses aranıyor, bir ışık, hukuk, adalet ve doğruluğu temsil eden… Doğruluğun, dürüstlüğün, dürüst kalmanın zor olduğu günler vardır. Dürüst olmanın çok zor olduğu dönemler… Nedir zorluklar: Yaradanına karşı dürüstlük, inancına karşı dürüstlük, kendine karşı dürüstlük, benimsediğin, ifade ettiğin fikirlerine karşı dürüstlük. Bunun örneğini Rahmetli vermiştir ve ilk kararma dönemi: İkinci Dünya Savaşı öncesi ve hemen onun sonrası… Büyük şehrimiz iki tane, zorlamayla üç tane: İstanbul, Ankara, İzmir. Sultanahmet Camii o zaman harabe halinde. Her şey dökülüyor. Hastalık… Bizim etrafımızda yedi-sekiz kişi veremle savaşıyor. Anadolu'da sıtma… Devletin ana gayreti sıtmayı önlemek. Veremle Savaş dispanserleri kuruluyordu o dönemde.

Şartlar belli. Bu maddi zorlukları dengeleyecek ne var? Dengeleyecek bir gurur var şüphesiz. Düşmanı denize dökmüş bir millet,

yedi düvele karşı savaşmış bir devlet, muzaffer bir ordu, bayrak geçerken söylenen İstiklal Marşı ve yaşaran gözler…

O heyecan, o iman var ama manevi alanda da baskı var üzerinde. Üç şey üzerinde var: Dini hayat üzerinde, ***Kur'an okurken gözcü koyacaksınız jandarma gelirse haber versin diye…*** Yazın Ankara'nın bağlık yeni semtlerinde, aynı kır havası gibi, camiler henüz yapılmamış, Hoca tuttum Ramazan'da. Ramazan'da teravih kıldırması için. Üstadımız az önce ezan meselesini lütfettiler. Dil uydurma bir dildi. Size lisede okuduğum bir kitabın ismini söyleyeceğim. Babam tüccar olduğu için malî matematik, muhasebe filan okuyoruz. Okuduğumuz kitaplardan birinin ismi "*Sosyeteler Sarıçı".* Ne anlarsınız? Sosyeteler demek şirketler demekmiş, sarıç da muhasebe demekmiş. Şirketler muhasebesi diye bir kitap… Allah'tan ki başka hocalarımız var. Şimdi dil böyle bir durumda.

Tarihe gelince; anamız babamız tembih ederdi: ***"Aman oğlum okulda padişahlar hakkında söylenenlere sakın inanmayın".*** Bunu üç ayda bir, ayda bir tekrarlarlardı. Padişahlar hakkında anlatılanlar: *"Havuzlara inci atıyorlar, balıklarla eğleniyorlar filan"*. Dil böyle, tarih böyle… Milleti katlediyorsunuz. Bu karanlık dönemde bir grup insan çıktı. Başlarında Ali Fuad Başgil. Önce dilden başladılar. Ali Fuad Başgil'in ilk müdahalesidir bu arkadaşlarıyla[1].

Biz lise talebesiyiz ve her gün gazete alır takip ederdik. Dil konusu üzerine toplantı yaptılar. Bu söylediklerimiz 1950'den öncedir. Dildeki tahrip edici politikanın Türk Milleti'ne nasıl zarar verdiğini mazi ve ati derecesinde tahlil ettiler. Bir de "*Türkçe Meselesi"* isimli bir kitap yayınladılar. Biz Hocamızın ismini ilk orada duymuşuz. Tarih sonradan o kadar güzelleşti ki, Ali Fuad Hoca'nın yanında bulunan hocalardan biri de Prof. Dr. Fuad Köprülü idi. O da sonradan Dış İşleri Bakanı oldu. Kendisiyle ilk tanışmamız, birçok arkadaşımız gibi evinde oldu. Yaşımız fevkalade genç, yirmilerde. Karşımızda bir ilim devi… Fakat büyüklüğün

---

[1] A. F. Başgil'in 1948 yılında yayınlanan ***"Türkçe Meselesi"*** başlıklı makalesi, ülkemizde konunun hâlâ güncelliğini muhafaza ediyor olması ve o dönemde kimlere karşı nasıl bir mücadele içinde olduğunu göstermesi açısından bu kitabın 4. Bölümü'nde ek olarak sunulmuştur.

işareti bir tevazu, davranışı, anlattıkları, öğütleri, hizmetteki titizliği… Tabi ki bu aileden aldığı genlerle ilgili, ancak Fransa'daki tahsili de bunun üzerinde etkili.

Ali Fuad Başgil, Batı ile Doğunun sentezidir. İlim bakımından, ilim disiplini ve Avrupa'nın gerçek değerlerini temsil ediyor. Gerçek bir Müslümandı. İlmin derinleştikçe tevazunun artması… Hatta bununla ilgili Fransız atasözü vardır: *"Olgun başakların başı yere doğru eğik olur"*. Cehalet ham başı temsil eder. O dimdik durur. Ali Fuad Başgil, son derece mütevazı bir insandı. 20. Asırda seçilecek yirmi Türk'ten biridir. İlim, cesaret, ufuk ama aynı zamanda fevkalade mütevazı bir insan…

27 Mayıs… Başka bir karanlık dönemin başlangıcı. Ama öyle bir karanlık ki, zamanların en kötüsü idi, zamanların en iyisiydi. Aynı zaman içerisinde en kötü anları yaşıyorsunuz. Birden bire elinizi uzatıp dokunacağınız insanların nasıl çürüdüğünü, nasıl kaçtığını, nasıl muhbir haline geldiğini ve nasıl başkasına zarar vermek istediğini görüyorsunuz. Bizim de o zamanlar bazı şeyleri bizimle konsülte eden genç subaylar ve emniyet mensupları var. Bu saydığım arkadaşlardan birisi birgün telefon etti ve Hocam bir görüşelim dedi. Ben sizi fakülteden alayım ve dışarı çıkalım. Çünkü fakültenin her yerine böcekler yerleştirilmiş, çok dikkatli insanlar. Çıktık ve açık havada yürüdük. Emniyete bir uğrayın isterseniz dediler. Dosyalar dolusu ihbar. Yağmur gibi yağıyor. Saçma sapan şeyler… Çoğu intikam gayesiyle yazılmış şeyler. Bütün polis seferber olmuş. Bu, bizim toplumun çürümüş tarafını gösteriyor. Bir çürümüş tarafı da gösterdi. Zamanların en kötüsü. Tünel kazma hadiseleri, kıyma makineleri gibi. Toplumun bir kısmının nasıl çürümüş olduğu da ortaya çıktı.

Yassıada'da kurulanın ismi mahkeme. Sizi buraya tıkan kuvvet böyle istedi diyorlar. Böyle kandırılıyorsunuz. ***Sadece cüppesi hâkim cüppesi. İçinde hâkim yok, başka bir şey var.*** Bu karanlık ve sonradan idam sehpaları… Daha başka facialar ve zamanların en karanlıklarından birisi. İşte böyle bir yılgınlık içerisinde ve böyle bir münevver ihanetinin içinde işte Ali Fuad Başgil… Bir ışık, bir aydınlık… Ak koyun kara koyun ortaya çıkıyor.

Bütün ülkenin en entelektüelinden dağdaki çobanına kadar herkes bu ışığı veren insanın ismini öğrendi, onu duymaya başladı. Bir Hoca, İstanbul'da Fakülte'de bir hukukçu, bütün bunlara "*hayır*" dedi. Yine Hocam'dan hareketle söylüyorum. ***"Hayır diyebilen adam, hür adamdır". Hür adam, hayır diyebilen adamdır. Haksızlığa, çirkinliğe hayır diyebiliyorsan hürsün. Diyemiyorsan bin bir türlü hesaplar sonucunda esirsin.***

Böyle bir hür adam çıkıyor ve bir sebeple Balmumcu'ya götürülüyor. Balmumcu, Beşiktaş'ta bir askeri kışla. Sebebi şu anda hatırladığım kadarıyla kurucu meclisin saçmalığı. Hocam yazıyor. Makaleleri ilaç gibi… Okunuyor.

Hocamız gitti. Kışlaya aldılar. Biz üniversite'den üç arkadaş Balmumcu'ya gittik. İçeri giriyorsunuz ve çok geniş bir sahanlık var. Odalar o sahanlığın etrafında. O sahanlığa giremiyorsunuz, bariyer koymuşlar. Enli masalar var. İçerideki dışarı çıkınca bu masalar aranızda bulunuyor, karşıdan konuşuyorsunuz. Bir süre sonra haber vermişler, Hocamız geldi ve sanki hiç gözaltında değilmiş gibi mütevellil, neredeyse tebessüm edecekmiş gibi geliyor. Elinde de bir tesbih herhalde ya sabır çekiyor. *"Niye zahmet ettiniz"* dedi. Sonra bana *"Sen niye geldin"* dedi. Ben de "*gelmeyecek miyim Hocam*" dedim. Hoca sanki fikirlerinden ötürü oraya zorla kapatılmış değil. Böyle bir manzara içinde hocamızı gördük. Sonra veda ettik. Arkasından tahliye geldi. Çünkü arkası kesilmedi o ziyaretlerin. Sadece Hukuk Fakültesi değil, tüm üniversiteden ziyaret edenler oldu.

Bu bayrak şahsiyet Türkiye'nin ümidi olmuştur. Böyle abidevi bir şahsiyetin isminin Samsun, Çarşamba veya buralarda ismine yakışır bir yere bir abideye verilmesi lazım.

Hürmetlerimi arz ediyorum.

Prof. Dr. Süleyman YALÇIN *

Mütefekkir ve Kâmil İnsan; ALİ FUAD BAŞGİL

Muhterem davetliler, Ali Fuad Başgil'in değerli hemşehrileri. Hepinizi hürmet ve muhabbetle selamlarken, ben de davet edildiğim için bu güzel toplantıya katıldığım için şeref duyduğumu ifade etmek istiyorum ve toplantıyı düzenleyenleri tebrik etmek istiyorum. Bu fani dünyadan kırk yıl önce ayrılan, bu toprakların aziz evladı Prof. Dr. Ali Fuad Başgil Hoca'yı hayırla anmak için burada toplanmış bulunuyoruz. Uzun yıllar ihmal edilen bir vefa borcunu ifa etmek için, onun şahsiyetini, değerlerini ve hizmetlerini hatırlayarak onu, şükran duygularımızla, rahmetle yad etmek için buradayız.

Eskilerin eskimeyen güzel sözlerinden birisi: ***"Bir mekânın şerefi, orada bulunandan dolayıdır der".*** Hocamın da buralı oluşu bu mekânı şerefli kılmıştır. Başgil Hocayı biraz tanıyan bir insan olarak onun varlığı

---

* *Süleyman Yalçın, 1926 yılında Çanakkale'de dünyaya geldi. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden 1950 yılında mezun olduktan sonra Patoloji ihtisasına başladı. 1954–1957 yılları arasında da İç Hastalıkları ihtisası yaptı. Süleyman Yalçın, 1964 yılında "doçent" ve "karaciğer uzmanı" sıfatıyla bu alandaki gelişmeleri yakından takip etmek amacıyla Amerika'ya gitti. Prof. Dr. Süleyman Yalçın'ın üniversite hocalığı 1993 yılında kanuni emeklilikle son buldu. 2003 yılında ise görevi tamamen bıraktı. Halen çeşitli dernek ve vakıflarda konferanslar vermekte; tecrübelerini yeni nesillerle paylaşmaktadır.*

sadece Çarşamba veya Samsun'a değil tüm Türkiye'ye şeref vermeye yeter. Zira O'nu yetişmiş, çevresini aydınlatan bir aydın ve mütefekkir bir şahsiyet olarak biliyorum. Ama O aynı zamanda insan olmanın kemaline ulaşmış, çevresini aydınlatan müstesna bir kişidir.

Bu yönüyle Başgil Hoca, tanıdığım yüzlerce kişinin içinde sevdiğim, saydığım nadir birkaç kişiden biridir. Osmanlı Cihan Devleti'nin zeval yıllarında 19. Asrın sonlarına doğru Hafız İbrahim Efendi'nin torunu ve Mehmet Şükrü Bey'in oğlu olan muhterem, Çarşamba'da dünyaya gelmiş, uzun hizmet ve mücadeleli yıllarından sonra ömrünü İstanbul'da tamamlamış bulunuyor.

Tahsile ilk başladığı kasabasındaki kendi öz kültürünün ve değerlerinin müdafaası için gazi mertebesine ulaştıktan sonra, zamanın önde gelen bir fakültesinde, Fransa'da uzun yıllar kalan orta ve yüksek tahsilini tamamlayan, kendi öz kültürüyle batı devletleri arasında kültür şokunu da yaşayan ***Hoca, buna rağmen kendi öz kültürünün kök değerlerini kaybetmemiş, bir alafranga Ali Fuad Başgil olmamıştır.***

Atomun sırrını ve insanın DNA formülünü de çözen inanılmaz teknolojiyi, O (Allah) insanoğlunun emrine vermiş bulunuyor. Fakat bu varlığın sırrı, insanın manası ve hayatın gayesi için hala bir ipucu bulunabilmiş değil. Bunu öz kültürümüzde, Yunus'unda, Mevlana'sında, Şeyh Galib'inde bulunduğunu zannediyorum.

Ali Fuad Başgil ve onu takip eden son Osmanlı kuşakları bunları öğrenerek hayata başlıyor. Bizim gibi Cumhuriyet kuşakları ise bunlardan mahrum olarak yetişiyor. Bir insan için verilmesi gereken en önemli karar, şüphesiz hayatın ne olup ne olmadığını arayıp buna göre bir hayat profili çıkarmasıdır. İnsan nedir? Ne için yaşar? Her insan gibi ben de bunları gençlik yıllarımda çok düşündüm, tartıştım. Biyolojik bilgiler, felsefi görüşler ve dini tasavvufi inançların arasında bocaladım. ***Sonunda Müslüman Türk insanının hayatındaki inanç ve sistemden o vicdandan başkasını bulamadım.***

Allah inancı, ona kul olma inancı, bu dünyada yapılan her iyilik ve kötülüğün sorulacağı, doğru ve iyiliklerin cennet, çirkinlik ve

kötülüklerin de cehennemle sonuçlanacağı bir öbür dünya tasavvurudur. Biyolojik ve psikolojik olaylar dizisi, beş-altı devreden oluşan 60-70 yıl süren, bazen daha kısa bazen daha uzun devam eden bir süreçtir. Hayatın bu devreleri doğum ve çocuklukla başlıyor. Onu gençlik dediğimiz bir devre takip ediyor. Bu dönem 10-20 yıl devam ederken üçüncü devre olgunluk dönemi ise belki de hayatın en uzun dönemi. 20-30 yıllık bir zaman diliminden sonra yaşlılık dönemine giriyoruz. Bu da 15-20 yıl dolmadan ihtiyarlık devresiyle devam ediyor. Ve nihayet kocamışlık ve bunamışlık devresiyle devam ediyor. Ben 82 yaşıma ulaşmış biri olarak ihtiyarlık devresinden kocamışlığa adayım. Allah'tan bütün dua ve niyazım ihtiyarlığın acizliğine düşmeden o safhayı idrak etmeden hayatımın sonlanmasıdır.

Bu hayat yolunun inişli çıkışlı yolunda rahmi ve inayetiyle her meslekten ve meşrebden bilinen ve tarihe geçen, tanınan yüzlerce insanla tanıştım. Özal'dan şimdi Çankaya'da oturan kardeşime kadar, ilim ehli ve ticaret erbabından askeri erkâna kadar Türk İslam dünyasının önemli isimleri ile yakın ilişkilerim oldu. Bu geniş kadro içinde yakını olduğum, ismi geçince hafızamda ayrı bir yeri, sevgi ve saygısı devam eden isimlerden biri de Ali Fuad Başgil'dir. ***Onu kısaca gerçek bir Osmanlı münevveri, namuslu, dürüst Türk aydını, âlim ve mütefekkir kâmil bir insan olarak tanıyorum.*** Onu ilk defa ne zaman nerede tanıdığımı ayan beyan hatırlayamıyorum.

Öğrencilik yıllarım ve mesleki ilerleme senelerimin geçtiği dönemde, 1945–1965 yıllarında Çemberlitaş ve Sultan Ahmet'te oturduğumuzun ayrı bir önemi olduğunu sanıyorum. Zira Sultan Ahmet – Beyazıt ekseni ve çevresi, Cağaloğlu, Bab-ı Ali ve kapalı çarşı ile son asırların tarihinde çok önemli hadiselerin cereyan ettiği bölgedir. Bu merkez, bir tarafta camileri, basın kuruluşları, ticaret ve ilim merkezleri, üniversiteyle siyasetin buluştuğu topluma yön verilen makamı ifade eder. Sözünü ettiğim Beyazıt, Ayasofya ya da Sultan Ahmet ekseni, Osmanlı Cihan Devleti'nde idare ve kültür merkeziydi. Cumhuriyetle birlikte bu merkez Ankara'ya taşınsa da bu müessese basın yayının gençlik teşekkülünün aynı mekânda bulunuşu, son 25 yıl istisna edilirse

buranın önemi hala devam etmektedir. Fakülte ve akademisyenlik yıllarımın geçtiği, 1945–1965 yılları arasında yaşadığım bu muhit, eski Eminönü Halkevi, Gençlik Teşekkülleri, Muallimler Birliği gibi kuruluşlarla önemli yerler işgal ediyor. O yıllar, 1950–1960 arası Hoca'nın gazetelerdeki yazıları, Çemberlitaş ve Beyazıt'taki konferansları ile bilgi ve görüşleri bize ulaşıyor ve bilhassa din ve laiklik üzerindeki doyurucu ifadeleri kitaplaşıyordu.

Esasen beni en çok etkileyen husus, onun din ve laiklik üzerindeki görüşleridir. Bunlar bizim yanlış görüş ve tutumlar içinde olduğumuzu gösteriyor. Söz buraya gelmişken beni şaşırtan ve utandıran bir yanlış bilgiden de söz etmeliyim.

İlkokuldan üniversiteye kadar devam eden öğrencilik yıllarımda bizim nesil ve sonrakiler, devletin tek ve her şeyin hâkimi ona itaatin her ferdin vazgeçilmez bir ödevi olduğu görüşünü öğrenmiştik. Lise birinci sınıfta Edebiyat Hocam Nihal Atsız'ın Örf ve İdare Mahkemesi'nde hazırladığı müdafaasında 1947–1948 yıllarında bir takım farklılıklarımızın olduğunu öğrendim. Rahmetli Hocam: *"Atatürk'ü sevmeye mecbur değilim ve anayasanın bana verdiği hakla istediğime inanma ya da inanmama hakkına sahibim diyordu".* ***Maalesef ferdin hakları altmış yıl sonra bile belirsiz ve halkın ezici çoğunluğunun görüşüne direniliyor***. Sözünü ettiğim bu muhit, aynı zamanda benim tanıdığım birçok meşhur insanın da oturduğu bir yerdi. Mesela İmam Hatip Okullarının kurucusu Rahmetli Celalettin Hocam, Millî Mücadele mensubu ve İlk Meclis Balıkesir Mebusu Hasan Basri Çantay, Halide Edip ve Adnan Adıvar. Çemberlitaş'ta ise Nurettin Topçu, Nuru Osmaniye Camii ve Kuran Kursu Hocası meşhur Hafız Hasan… Başgil Hoca ve bunlardan Celal Hoca ve Hasan Basri Hoca'yı sık sık ziyaret eder, Nurettin Topçu ile de her vesileyle sohbet ederdi. Kendisi Kadıköy'de fener yolunda ikamet eder, eski tramvay durağının arka tarafında küçük bahçeli iki katlı evinde otururdu. Eşi Nüvide Hanım, görgülü ve Avrupa görmüş bir hanımefendiydi. Onun babası Aziz Bey ve annesini de yine o evde tanımıştım. Hangi vesileyle tanıştığımızı net hatırlayamıyorum.

Ali Fuad Hoca'yı, daha önceden tanıştığımız ve evime yakın olduğu için komşum bulunan Nureddin Topçu Hoca vasıtasıyla tanıdım. İstanbul'da özellikle Beyazıt Çemberlitaş'ta Muallimler Birliği'nde ya da Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti'nde, 1955'ten sonra, Marmara Oteli'ndeki konuşmalarında İnsan Hakları, Demokrasi ve bilhassa Din ve Laiklik konulu konferanslarında ondan çok etkilenmiştik. 1958 yılından sonra ise eşimle beraber evine sık gider eski ticaret erbabından kayınpederi Aziz Bey'i, Nüvide Hanım'ı, anne ve teyzelerini oradan tanırdım. Aziz Bey şeker hastası olduğundan ciddi bir rahatsızlık dolayısıyla 1962 yılında İsviçre'ye ona refakat ederek gitmiştim.

1950 Demokrat Parti'nin kuruluş ve gelişmesi, iktidar yılları ve sonrasında baskı altında bulunan İslami hareketlerin yavaş yavaş kıpırdanmaya başladığını hatırlıyorum. 1949 yılında *İlim Yayma Cemiyeti*'nin kuruluşunda Ali Fuad Hoca'nın yol gösterici rolünü hatırlıyorum. Daha sonraki yıllarda da aynı grubun *Sönmez Neşriyat* için yine Ali Fuad Hoca'nın direktifiyle birçok toplantılar yapıldığını hatırlıyorum.

1957 seçimlerinde DP yine kazanmış, CHP mebusları bu seçimde artmış ise de yine muhalefetin başını çekiyordu. Bundan ötürü Menderes iktidarı ile çetin bir kavgaya girişmişlerdi. İşte o yıllarda aklıselimini kaybeden siyasetin her iki tarafı da işin hal yoluna yanaşmadan olayları germeye devam ederken, Cumhuriyet tarihinde ilk defa iktidarı ve meclisi kapattıran bir askeri darbe gerçekleşti. Genç ve tecrübesiz askerlerden oluşan cunta, akıl almaz işler yaptı. 27 Mayıs ortaya çıkmadan evvel Ali Fuad Hoca, Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes'in *"bu çıkmazdan nasıl çıkarız"* sorularına Ankara'da çok makul çözümler dile getirmiş idi.

Ali Fuad Hoca, işin kısa yoldan halledilmesi için evvela hükümetin çekilmesini ondan sonra bir anlaşma hükümeti kurularak, cemiyet içindeki bu yükselen sıkıntıyı çözelim demişti. Fakat bu iş olmadı. Nihayetinde 27 Mayıs sabaha karşı Türkeş'in sesinden tanıdığım darbe patladı. Sabah sokağa çıkma yasağı vardı. Sultanahmet'teki evimden çıktım. Gizlice sessiz, kimsesiz sokaklardan Beyazıt'ta oturan

Rahmetli Hasan Basri Çantay'ın evine gittim. Kapıyı çaldım ve kapıda beni gördüğü zaman ***"Oğlum, bu darbe İslam'a ve Türk Milletine karşıdır"*** dedi. Bu teşhisinin hala doğru olduğuna işaret etmek istiyorum. 1961 yılında Hoca, kurucu meclisin kuruluşunun hukuka uygun olmadığını yazdı diye alelacele Balmumcu Çiftliği'ndeki askeri kışlaya alındı. Ben de onun ziyaretçilerinden birisiydim. Şunu da hatırlıyorum. O zaman Cumartesi günleri tarihçi İsmail Hamdi Danişmend'in Şişli'deki evinde Cumartesi toplantıları olurdu. Oraya gelenlerden biri, daha önceleri darbe işine ismi karışanlardan meşhur Albay Faruk Güventürk'tü. Meslekî bilgi aktarmak üzere 1964 ortasında Amerika'ya acilen gitmem gerekiyordu. Hoca ve eşini aradım ve haberleştik. İsviçre'de evlerinde iki oğlum ve eşimle de misafiri olmuştuk.

Ali Fuad Hoca'nın gelişi onu Nurettin Topçu Hoca ile Ankara'ya gönderişimiz ve senatörlüğü de bıraktıktan sonra İsviçre'ye gidişini ve orada Fransızca olarak *"27 Mayıs'ın Sebebi ve Neticeleri"* isimli eserini hazırladığını biliyorum. ***Bu aziz insanın edebinin, görgüsünün, terbiyesinin örneklerini askeri kontrol altındayken, hapishanedeyken, İsviçre'deyken, Fener yolundaki evindeyken her zaman gördüm.*** Eşim İstanbul'a döndü. Ara sıra gidiyor ve eşiyle görüşüyordu. 1967'nin ortasında ben yurda dönecektim. 1967 Nisanında vefat haberini onlardan ve gazetelerden öğrendim. Fevkalade üzüldüm. Ancak bu Nisan ayının ayrı bir özelliği var. Bir kere Peygamber Efendimizin kutlu doğum haftasının kutlandığı aydır. Rahmetli Hocam'ın bu diyardan öbür diyara gidiş tarihi de bu ay.

Son söz olarak Başgil için şunları belirtmeliyim: O her şeyden önce bir Osmanlı münevveriydi. Aile ocağında, doğduğu Çarşamba'daki okul yıllarında ve muhitinde gördüğü değerleri, Birinci Cihan Harbi'nde müdafaa etmek için kazandığı gazilik rütbesinin manasını, orta ve yüksek tahsilini yapmak üzere gittiği, doktorasını tamamladığı garbın lider ülkelerinden birinde asli şahsiyetini kaybetmeden, inkâr etmeden, ülkesine dönmüş, her şeyin değiştiği, eski değerlerin geçerliliğinin kalmadığı, onlarla irtibatın kesilmek istendiği bir ortamda şaşırmadan, değişmeden, onları inkâr etmeden, yoluna ve mesleğine, milletine

hizmet veren nadir bir âlim, mütefekkir ve kâmil insan olarak onu selamlıyorum.

Ali Fuad Başgil Hoca'nın müstesna bir hususiyet ve kabiliyetini de belirtmem gerekiyor: Bu, O'nun erişilmez güçteki ifade tarzı ve üslubudur. Gerek günlük konuşma ve yazılarında doyulmaz üslubu gerekse dersleri, konferansları ve kitaplarına kadar uzayan inandırıcı beyanları ve ifadeleri, çevresindekileri özellikle meş'um 27 Mayıs 1960 olayı öncesi ve sonrasında basındaki seri yazılarında görülür. Nitekim O'na yurt çapında sevgi ve ümit kaynağı, bu yazılar olmuştur. Bu hakikati, "*düşükler, gericiler"* gibi suçlamalara maruz kalan millet çoğunluğu, şehirlerdeki aydınlardan, kasaba ve köylerdeki vatandaşlara ve dağ başındaki çobanlara kadar uzanan, millet çapında bir sevgi, takdir ve umut kalesinin tek kaynağıydı.

İnsanlığın, millî kültürümüzün öz değeri olan İslam'a inanmış, onun bazı vecibelerini yerine getirememenin üzüntüsünü duyduğunu bize bizzat hissettirmiş, o acıları hissettiren bir kişilikle her adımda hakkı ve doğruyu arayan bir âlim, bilge ve kâmil bir insan olmasının idrakiyle ömrünü hizmetlerle tamamlamış, kişiliğiyle Türk aydınlarına timsal olmuştur. O'nu, bu şahsiyetiyle tanıyor, hayırla anıyor, hatırası önünde saygıyla eğilirken Allah'tan rahmet ve mağfiret diliyor, sözlerime son veriyor, sizlere de hürmetlerimi sunuyorum.

Rasim CİNİSLİ *

Gerçek Bir Osmanlı Münevveri, Hocam; ORD. PROF. DR. ALİ FUAD BAŞGİL

Ord. Prof. Dr. Ali Fuad BAŞGİL Hoca'nın son öğrencilerinden biriyim.

1959-1960 ders yılının ilk günlerinden bir gündü. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin büyük amfisi olağan üstü hareketlilik kazandı. Koca anfi biranda tıklım tıklım doldu. Ord. Prof. Ali Fuad Başgil derse gelecekmiş dediler. Merdiven başlarında bile ayakta duracak yer kalmamıştı. Üst sınıflardaki öğrenciler, başka fakültelerden gelenler, hatta dışardan katılan yaşlı başlı misafir dinleyiciler kıpır kıpır bir heyecanla bekleşiyorduk. Uzun ve büyük kürsünün arkasındaki kanatlı kapı açıldı, önde orta boylu, tıknaz, pembe yüzlü, beyaz saçlı, şık giyimli "*zat-ı muhterem*" ağır ve emin adımlarla mikrofona yaklaştı. Arkasındaki refakatçi heyet profesörler, doçentler, başasistan ve asistanlar kıdem sırasına göre yerlerini aldılar. Yeni asistanlar ön sıralarda öğrencilerin arasına oturdular. Çıt yoktu. Manzara muhteşemdi...

---

* *Rasim Cinisli, 1939 Erzurum doğumludur. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunudur. 1965'te MTTB Genel Başkanlığı ve 1969-1977 yılları arasında Adalet Partisi ve Demokratik Parti'den TBMM Erzurum Milletvekilliği yapmıştır.*

Ali Fuad Hoca salonu selamladı; *"arkadaşlar"* diye söze başladı. Kelimeler ağzından su gibi akıyordu. Etkileyici ve güzel cümlelerle konuşuyordu. Sözler dikkatle seçilerek yerlerine oturtulmuş gibiydi. Kaliteli üslubu, ciddi kimliği, başkalarıyla kıyas kabul etmez bir üstünlük sağlıyordu. O konuştukça sanki dünyamız genişliyordu. Liseli öğrenciler olmaktan kurtulmuş kırk yıllık hukukçular gibi kıymet kazanmıştık. Üniversitenin, üniversiteli olmanın ne demek olduğunu o gün anlamıştım. Ali Fuad Başgil gibi bir âlim bizi "*arkadaş"* olarak kabul ediyor, bizi önemsediğini hissettiriyordu...

İlk dersinde *"Hukukun ana meseleleri",* üzerinde konuştu; Hukukun kaynaklarını gösterdi, insan ve toplum hayatı için hukukun lüzumunu anlattı. "*Zalimlerin bile bir gün hukuka muhtaç olacağını"* vurguladı. "*Adaleti, beşeriyete sunulmuş ilahi bir nimet"* olarak yorumladı. "*Genel hukuk konuları*", birkaç ders sürdü. Hoca, Mimar Sinan gibi temeli sağlam atıyordu. Zaman zaman "*Yusuf Has Hacip*", *"J.J. Rousseau", "Montesquieu"* gibi ünlü düşünürlerin görüşlerini konu içinde değerlendirirken; çoğunlukla asistanlarına bazen de öğrencilerden birine dönerek *"Rousseau böyle diyor ama sizin bu husustaki icdihatınız nedir?"* Gibi sorularla hem dersleri renklendiriyor hem de öğrencilerine *"Siz de Rousseau gibi İbni Sina gibi düşünen kafalarsınız kendinize güvenin. Çalışın muhakemenizi çalıştırın"* mesajlarını veriyordu. Mesajları da yerini buluyordu. Ders sonrası öğrenciler arasında müzakereler, münakaşalar devam ediyor; heves ve şevk artıyordu. Bir sonraki derse hazırlıklı gelmek için kütüphanelerde literatür karıştıranların sayısı çoğalıyordu. Geleceğin ilim adamları, hâkimleri, avukatları, yöneticileri kendi özgüvenlerini kazanıyordu. Hoca demek istiyordu ki *"Sizin görüşleriniz de kıymetlidir. İçinizdeki cevheri çalıştırın. Kimseden eksik değilsiniz. Siz de kendi dünyanızda düşüncelerinizi geliştirebilirsiniz. Yeter ki çalışınız. Kimden gelirse gelsin ve ne olursa olsun her ortamda savunma ve yargı yeteneklerinizi geliştirmek için hak bildiğiniz yolda karşı görüş üretme cesaretine sahip olmalısınız".*

Hoca her fırsatta *"doğru düşünebilmek için yolun hür düşünce tarlasından geçtiğini, hür düşünebilmek için de cesaret gerektiğini"*

söylerdi. Doğru düşünmek doğru düşünceyi uygulama alanına koyacak *irade* sahibi olmak. Karar yeteneğini taçlandıracak *sorumluluk bilinci ve disiplin* terbiyesi ile *adalet* iklimine ulaşmak... Her insan için, özellikle her hukukçu için gerekli altyapı bu idi. Hoca bu alt yapıyı gergefinde nakış nakış işliyordu.

Benim gibi kırsal kesimden, yani taşradan gelen, diploma alıp memleketlerine dönmek için çırpınan gençlerin ufku genişlemiş, sanki gözlerindeki perde kalkmıştı. Eşit şartlarda herkesle yarışacak güvene ulaşmışlardı. İsterlerse üniversitelerin ilim kadrolarında, isterlerse büyük şehirlerde meslek sahibi olabileceklerine inanmışlardı.

Ali Fuad Hoca, Laboratuarını kurmuş öğrencilerini yetenekleri doğrultusunda yönlendiriyordu. *"Esas Teşkilat (Anayasa) Hukuku"* derslerinin tiryakileri olmuştuk. Hocanın derslerini iple çekiyorduk. Başgil Hocaya olan derin saygımızı gün geçtikçe sevgi ve hayranlık duyguları ile büyütüyorduk.

Ali Fuad Başgil hocanın kapısı açıktı. İsteyen öğrenci derste, ders sonrasında odasına gidip hocaya sorular sorabiliyor, rahatlıkla konuşabiliyorduk. Evinde bile ziyaretlerimizi kabul ediyor, hatta bu türlü ziyaretlerimizden keyiflendiğini hissettiriyordu. Bizler de Muhterem Nüvide Hanımefendiye çektirdiğimiz onca zahmetleri düşünmeden Feneryolu'ndaki evini aşındırıyorduk. Çünkü Ali Fuad hocayla beraber olmak bizim için erişilmez onurdu. *"Gençlerle Başbaşa"* adlı eserini imzalayıp eliyle armağan ettiği gün dünyalar benim olmuştu.

1960 yılına girerken memleket ufuklarında siyasi kara bulutlar dolaşmaya başlamıştı. Siyaset T.B.M.M. (Türkiye Büyük Millet Meclisi)'nden çıkmış sokaklara, meydanlara dökülmüştü. Siyaseti ateşleyen iç ve dış mihraklar özellikle üniversite ile kışlayı anaforuna almış kışkırtıyordu. İlk kundaklama üniversitelerde patlamıştı. Üniversite bahçesinde başlayan yangın hızla kurumlara, kuruluşlara ve ülke geneline yayılmıştı. Üniversite ateş topu gibi değdiği yeri kavuruyordu. Menderes iktidarına karşı mitingler yapılıyor "**Olur mu böyle olur mu kardeş**

kardeşi vurur mu" diye marşlar söyleniyordu. Basın tüyler ürperten iddialarla yangına benzin döküyordu.

İddialar korkunçtu:

-"***Gençler öldürülmüş kıyma makinelerinde kıyılmış, hayvan yemi yapılmış***"

- "***Harbiye imha edilecekmiş.***"

- "Hazine boşaltılmış, 12 uçak dolusu altın ve antik müze eşyası bir gece yurt dışına kaçırılacakken son anda yakalanmış."

ESKİŞEHİR

Örfi idare kumandanlığı

TEBLİĞİ

Ankarada bütün hükümet erkânı ve Demokrat parti başkanları yabancı memlekete kaçarken yakalanmışlardır.

Beraberlerinde 12 Uçak dolusu Altın mücevherat ve parayı kaçırmakta iken yakalandılar.

Sabık Başbakan Adnan Menderes ve sabık Reisicumhur Celâl Bayar Askeri kumandanlık tarafından tevkif edilmiştir.

Eskişehirde matbaası olan herkes bu havadisi basıp yayınlamalıdır.

Dikkat Dikkat Dikkat

Vatanseverliğinize Hitap ediyoruz. D. P. İl İlçe ve Bucak Başkanlarının kaçmalarına mahal vermeden tevkif edilmelerini ve askeri kuvvetleri gelinceye kadar salınmamalarını rica ederim.

Eskişehir Örfi İdare Komutanı
Tuğ General Bedil Kireçtepe

AKŞAM

MUSTAKİL SİYASİ SABAH GAZETESİ

HAZİRAN 4 1960 CUMARTESİ

DOĞUBANK T. A. Ş.

Cesetler, yem makinalarında kıyılıp toz haline getirilmiş

Millî Birlik Komitesi, eski hükümetin cesetleri yok etmek için akla gelmeyecek tedbirlere başvurduğunu, fakat birçok ipuçlarının ele geçirildiğini açıkladı

Kayıp öğrenci velilerinin resmî makamlara başvurması isteniyor

İNKILAP VE "TİME"

Gürsel Anıt-Kabir'de

Büyük yolsuzluklar

GÜRSEL, YALNIZ 3 İRTİBAT SUBAYI İLE TEMASTAYMIŞ

Sonradan, **hepsinin yalan ve iftira olduğu anlaşılan** bu türlü balonların şişirdiği ve pişirdiği bir ortamda; *"Ordu gençlik elele"* diyerekten *27 Mayıs 1960* darbesi yapıldı. Parlemento kapatıldı. Solcu olmayan partiler ve dernekler fesh edildi. Anayasa iptal oldu. Cehennemî bir korku ortamı içinde memleket bir gece yarısında silah zoru ile solcuların eline geçti. Astıkları astık, kestikleri kestikti. Acımasız bir diktatörlük başlamış, masum ve vatansever insanlar ispiyon ve ihbar değirmenlerinde öğütülüyordu. Solcu olmayanlar üniversitelerden içeri giremiyor, kendini gizlemeyi beceremeyenler dövülüp kovuluyordu. Komünistler üniversite bahçesinde sözde *"halk mahkemesi"* kurdular. Nur içinde yatsın büyük idealist vatansever İlhan Darendelioğlu'nu ölüme mahkûm ettiler.

Bu azgın ve insafsız terör bütün gücü ile Ali Fuad Başgil'i hedef seçmişti. Bir bakıma her şeyi, herkesi sindirmişler tek başına Başgil Hoca baş eğmiyordu. Vakarlı bir duruşla bir elinde ilmi, diğer elinde cesareti ile karakterin timsali olarak ayaktaydı. Bu onurlu duruş Başgil'i büyütüyor,

darbeciyi, solcuyu, eyyamcıyı çıldırtıyordu. Üniversite gençliği öğrenci olmaktan çıkmıştı. Militan olarak kullanılıyordu. Solcu hocalar da bu senaryoya uyum sağlamışlardı.

Bir hatıramı anlatmak istiyorum;

Üniversite sınavları başlamıştı. Soyadı "Görücü" olan arkadaşımız sınavda profesörün sorularını beklerken solcu profesör, öğrenciye *"Sen Görücü değil 'gerici' imişsin "* diye azarlamıştı. Bu tür olaylar bardağı taşırmıştı.

Savunma güdüsü ile biz solcu olmayanlar çare aramaya başladık. Tabii ilk sığınağımız hocamız oldu. Feneryolu'ndaki evine gittim. Olanları anlattım... Hoca hüzünle düşündü. İşin bu derece vahim olabileceğine inanmak istemedi. Heyecanlı idim. Perişan halime bakarak sordu.

-Sen ne düşünüyorsun Rasim ne yapabiliriz?

Öfkem ayakta...cevabım hazırdı:

-Siz de solcuları çaktırın... Kısasa kısas... dedim. Sustu… bir süre sonra tekrar sordu...

-Peki bu yapılanları doğru buluyor musun?

-Hayır hocam, yanlış, haksız, insafsız. Hukuk fakültesinde böyle adaletsizlik olur mu?...

Hoca tebessümle yüzüme baktı...

-Yani diyorsun ki, onlar yanlış yapıyor. Hocam siz de yanlış yapın. ***Yanlışı yanlışla doğrultmak mümkün mü?***

Öfke sarhoşluğundan uyandım. Utandım. Perişan oldum. Hoca her şart içinde doğru düşünmeyi öğütlemişti. Ben ise doğru düşünememiştim. Kalkmak istedim. Yanağımı okşadı. Oturttu. Olanları tekrar dinledi. Hızlı militan olan bir isimden bahsettim. Olmaz dedi hoca… O benim asistanımdır… *"Bu çocuğu kendi imkânlarımla İsviçre'de doktora yaptırıyorum. Nasıl olur!"* diye hayret etmişti. Bu asistan ve bunun gibileri gazetelerde ve miting kürsülerinde hocayı hançerlemekten utanmadılar.

Şartlar gittikçe ağırlaşıyor ülke nefes alamıyordu. Komşu komşuya güvenemez, kardeş kardeşten şüphe eder hale gelmişti. Milletin içine nifak sokulmuş, halk sıkıntılar içindeydi. Korku ve belirsizlik tehlikeli boyutlara ulaşmıştı. Böyle bir ortamda, Ali Fuad Başgil canı pahasına mücadeleye girdi. Günlük gazetelerde *"İlmin ışığında günün meseleleri"*ni yazarak doğruları gösterdi. Herkesi aklıselime davet etti. *"Taviz daha büyük tavizlerin davetçisi olur"* diyerek. Tek başına; Hukuk yolunda demokrasiye dönüşü savundu. 27 Mayıs darbesinin üzerinden bir ay geçmeden Millî vicdanın sesi oldu. Millet istediği nefesi, aradığı lideri bulmuştu. Toroslar'daki çobanın, Palandöken'lerdeki köy muhtarının kasketinin içinde hocanın yazıları saklanıyordu. Bu çıkış, sahipsiz köy isteyen darbecileri kızdırdı. Yazılarından ötürü Hocaya aylarca hapishanelerde çile çektirdiler. Ama ilerlemiş yaşına, bozulan sağlığına rağmen hocayı yıldıramadılar.

Balmumcu garnizonunda tutuklu olan hocayı ziyarete gitmiştik. İki üniformalı subayın nezaretinde geldi. Masalardan oluşan barikatın iç tarafına oturdular. Biz karşı tarafa sıralandık. Elini öpmeye masaların genişliği mani idi. Hocanın gözleri hasta sağlığı iyi değildi. Çok üzülmüştüm.

-Hocam görüyorum ki burada çok rahatsızsınız sağlığınız bozulmuş. Yazılarınıza bir süre ara verseniz olmaz mı? dedim. Acı bir gülümsemeyle dedi ki:

-"Yavrum ben Samsunun Çarşamba ilçesinde mütevazi bir ailenin çocuğuyum. Bu millet beni okuttu, Avrupalarda tahsil yaptım. Bu güne geldim. Aziz milletimin bu dar gününde hizmet etmezsem borcumu ne zaman öderim". Kulaklarımız bu sözleri duyarken gözlerimiz hocanın omuz başında bekleyen subayın yüzüne dikilmişti. O da kamçı yemiş gibi acı içindeydi. Ama emir başka yerdendi. Yanımdaki arkadaşım:

-Hocam memleketin durumunu nasıl görüyorsunuz? dedi.

Bu suali bekliyormuş gibi, sanki subayların raporuna geçsin diye sesini yükselterek;

-"27 Mayıs darbesi memleketi 50 sene geriye götürmüştür. Bu gün memleket azgın dalgalı denizde sürüklenen kırık bir tekne gibidir. Su alıyor ve limon kabuğu gibi sallanıyor. İstikrasız ve sisler içindeyiz".

27 Mayıs darbecileri Başbakan Adnan Menderesi, Dışişleri bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ı idam ettiler. Millî vicdan kanadı. İdamlardan 25 gün sonra belirsiz bir ortam ve boğucu bir atmosferde milleti seçim sandığına çağırdılar. Milleti korkuyla ürkütüp demokratik görüntü içinde darbeciler yandaşları ile birlikte seçim sandığından çıkarak, milletlerarası platformda meşruiyet kazanmak istiyordu.

Buna rağmen seçim demokrasiye dönüş için bir aşama idi. Alelacele partiler kuruldu. Seçmen D.P. (Demokrat Parti) yerine seçeceği partiyi belirlemeye çalışıyordu. Ali Can'ın Y.T.P. (Yeni Türkiye Partisi) mi? General Ragıp Gümüşpala'nın kurduğu A.P. (Adalet Partisi) mi?.. Millet Ali Fuad Başgil hocayı izliyordu. Hem Parlamentoya girmesini istiyor hem de hangi partiyi geçeceğini kolluyordu. Başgil hoca Adalet Partisi'nden Samsun Senatörü oldu.

Seçim sonuçları 27 Mayısçıları hüsrana uğratmıştı. Halkın gücünü küçümseyen darbeciler müthiş tokat yemiş şoka girmişlerdi. Halkımızın anlamlı sukutu bozulan siyasi istikrarı yeniden kurmak istiyordu. Vatandaş lezzetini sevdiği demokrasiyi özlemişti. Toplum vicdanı, bu çare için tek isim üzerinde birleşti. ***Ali Fuad Başgil.***

Milletimiz Başgil'in reisicumhur olmasını istiyordu. Halk, seçtikleri milletvekillerine Başgil hocayı seçmeleri için sıkı sıkı tembih etti. ***Vatandaşlar Milletvekillerini Ankara'ya taşıyan trenin siyah gövdesine gece karanlığında tebeşirle adam boyu harflerle "Reisicumhur Ali Fuad Başgil" yazarak uğurladılar.*** Milletvekilleri Ankara'ya geldiklerinde adayları belli idi. Milletin bağrından coşan bu teveccühü Ali Fuad Hoca reddedemedi.

"Politikanın içindeyim fakat kalkan arkasında dövüşenlerden değilim" derdi.

Devletine ve milletine büyük hizmetler vermiş Demokrasi şehidi Adnan Menderes'in darağacındaki siluetine baka baka millet adına, demokrasiyi yeniden kurmak uğruna, aday olmayı kabul etti. İşte bu fırtınaların içinde Başgil hoca yine dimdik yine ağırbaşlı yine mütevazı idi. Ama bu gelişmeler karşısında Ankara'daki darbeci yeniden silaha sarılmıştı. Seçimleri yaptırdığına pişman olmuştu. *"Meş'um Yıldız Prokotolu"nu* dayatarak seçimleri iptal etmek istediler.

Org. Fahri Özdilek ve Gen. Sıtkı Ulay Ankara'da, Başbakanlık odasında gecenin saat 02'sinde, Ali Fuad Başgil'i aday olmaktan vazgeçirmek istediler. Hoca'yı hayatı ile tehdit ettiler. Böyle bir ortamda Hoca'nın verdiği cevap muhteşemdir. Hoca:

-*"Paşalar siz hiç harp gördünüz mü?"…*

diye sorar. Generaller harp görmediklerini söyleyince Hoca:

-*"Ben Kafkas cephesinde 4 yıl savaştım. Harp içinde ölüm akla gelmez. Ben şu anda harp içindeyim ölüm korkusu yolumu kesemez".*

Tehditlerinin işe yaramadığını gören darbeciler birkaç saat sonra açılacak Parlamentoyu fesh edeceklerini ve seçimleri iptal edeceklerini açıklayınca Hoca durakladı!... *Kurmak ve kurtarmak istediği demokrasinin kendi adaylığı bahane edilerek yeniden tehlikeye itilmesini istemedi.* İyi kötü seçim yapılmış parlamento açılacaktı. Önemli bir mesafe alınmıştı. Parlamento bundan sonra dirayetini gösterebilirse umutlar gerçekleşebilirdi. Siyasette zaman ve mesaj çok önemli idi. Hoca mesajını vermiş zamanı parlamentoya bırakarak, Reisi Cumhur adaylığından çekildi, senatörlükten de istifa etti.

Reisi cumhurluk olmadı senatörlükle devam edeyim demedi.

"Mutlu o insanlardır ki ellerindekini millet yolunda feda etmek feragat ve cesaretine sahiptirler" diye düşünürdü.

Hayatı boyunca kullandığı, yüksek ahlak ve karakterinin gereğini yaptı. O, tarihle konuştu. Popülist olmadı. Şahsi çıkarları için ilme ve ahlaka uymayan hiçbir işin sahibi değildi. Devlet ve millet menfaatini canından aziz bildi. İlim ve ahlak sevgisiyle yaşadı.

Hoca'yı tanımak isteyenler O'nun çok yönlü bir şahsiyet olduğunu bilerek yola çıkmalıdır. Bana göre Hoca'yı tanımak için her biri kitap değerinde olan şu başlıklarda incelemek lazımdır.

- İnsani değerleri ile Ali Fuad Başgil,

- Eğitimci, özellikle gençlik eğitimcisi Hoca Ali Fuad Başgil,

- İlim adamı Ord. Prof. Ali Fuad Başgil,

- Müteffekkir Ali Fuad Başgil,

- Hitabet ustası ve yazar Ali Fuad Başgil,

- Siyaset, devlet adamı Ali Fuad Başgil,

- Demokrasi kahramanı Ali Fuad Başgil,

Hoca diyordu ki:

"Türkiyemiz, bir zamandan beri. Diyojen gibi gün ışığında elinde fenerle, devlet adamı aramaktadır. Onu bulduğu gün mutlu olacaktır".

"Bahtiyar o millettir ki başında bilgili namuslu ve feragat sahibi devlet adamları vardır".

Ciddi tarih, demokrasi kahramanı Ali Fuad Başgil'i koynunda yaşatacaktır. Bu güne kadar devam eden sisler bir gün dağılırsa Hocam şafak yıldızı gibi demokrasinin hür ve aydınlık ufkunda gülümseyerek gençliğe yol gösterecektir.

O,

Mütevazi bir ailenin çocuğu olarak doğdu,

Alim olarak yaşadı,

Kahraman olarak öldü,

Nur içinde yatsın.

Mevlam Rahmet eylesin.

İsmail KAHRAMAN *

Namuslu ve Dürüst Bir Türk Aydını; ALİ FUAD BAŞGİL

Sözlerime başlarken; Değerli davetlileri, Sempozyumda konuşma yapacak olan sayın katılımcıları, Hocamızın yeğenleri Orhan ve İlhan beylerin şahsında aile fertlerini, hocamızın memleketi Çarşamba'mızın kıymetli insanlarını ve basın mensuplarını saygı ve sevgi ile selâmlıyorum.

Öncelikle Çarşamba Belediye Başkanı Sayın Hüseyin Dündar'a ve onun şahsında çalışma arkadaşlarına, bu anlamlı ve güzel toplantının tertip heyetine ve tüm emek verenlere tebrik ve teşekkürlerimi sunuyorum. Memleketimizin yetiştirdiği nâdir şahsiyetlerden olan, çok değerli hocamızla ilgili bazı hatıraları, görüş ve değerlendirmeleri sizlerle paylaşmak istiyorum.

Ordinaryüs Profesör Doktor Ali Fuad Başgil hocamızın talebesi olmak ve dersini dinlemek bahtiyarlığını yaşayanlardanım.

Hocamız 1960–1961 döneminde İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi birinci sınıfında "Anayasa" dersi veriyordu dersin o günkü adı

---

* *1940 Rize doğumlu olan İsmail Kahraman, Talebe Cemiyeti ve Milli Türk Talebe Birliği Genel Başkanlığı yaptı. Birlik Vakfı, Türkiye Gönüllü Teşekküller Vakfı Kuruculuğu ve Mütevelli Heyeti Başkanlıkları da yapan Kahraman, Özel Sektörde İdare Meclisi Başkanlıkları, Çalışma Bakanlığı Müşavirliği, 20. ve 21. Dönem İstanbul Milletvekilliği ve Kültür Bakanlığı yapmıştır.*

“Esas Teşkilat Hukuku” idi. Dersi tarif eden, çok kapsamlı bir isim. Hocamız da üstün meziyetleri olan, değeri bilinen güzel bir insan.

Başgil hocamız Fransa’dan üç fakülte ve bir yüksekokul diploması ile dönmüştü. Siyasal Bilgiler, Edebiyat ve Hukuk Fakültelerinde ders verdi, idari görevlerde bulundu. Bilgi ve birikimi üst seviyede, ideal ve örnek bir ilim adamı, hukuka olduğu gibi Edebiyata da olan vukûfu, güzel Türkçesi, akıcı üslûbu ve şiirsi konuşması, hayranlık ve saygı ile dinlenirdi. Hocamızın dersini sadece birinci sınıflar değil, üst sınıflardan, diğer fakültelerden gelen öğrenciler ve mezunlar da takip ederdi. Üniversitenin anfi tarzındaki en büyük salonu dolar, taşardı.

Kendisini yarım ders yılı dinleyebildik. Türkiye’miz bir darbe ile sarsıldı. 27Mayıs 1960’ta cunta darbe yaptı. Gelişme ve ilerlemeler durdu. Bir karmaşa ve kaos ortamı meydana getirildi. Hukuk çiğnendi, Adalet duygusu yok edildi. Hocamız istifa etti üniversiteden ayrıldı. Basında yazıları ve konuşmaları ile görüşlerini kitlelere ulaştırdı. Demokrasi mücadelesinde sembol isimlerden oldu.

Öğrenci çokluğu sebebi ile Anayasa dersinde iki kürsü oluşturulmuştu. Öğrenci numarası tek rakamla bitenler, Başgil hocamızın kürsüsünde, çift rakamlılar ise Profesör Dr. Hüseyin Nail Kubalı Beyin kürsüsünde ders görüyorlardı ve çok şikayet ediyorlardı, Bendeniz şanslı talebelerden biri oldum. Tek numaralılardandım.

Profesör Hüseyin Nail Kubalı 27 Mayıs 1960 darbesini destekleyenlerden oldu.1961 anayasasını hazırlayan heyette yer aldı. Yassıada’da Demokrat Parti aleyhine yedi saat süren şahitliği ve devrimciliği ile ünlendi.

Burada bir parentez açarak rahmetli Kubalı ile yaptığım bir sohbeti ibret vesikası olması ve tarihe not düşmek için nakletmek isterim.

Bir konuşmamızda kendisine, “Hocam 1961 Anayasasını hazırladınız, tatbikatını gördünüz, ortaya çıkan durum, çarpıklıklar ve yanlışlar için ne dersiniz?”diye sordum. Cevabı çok ibretâmizdir. ***“Biz o anayasayı, kapalı odadaki yirmi bir kişi için hazırlamışız. Oysa dışarıda***

koca bir Türkiye ve halkı varmış, onu fark edemedik" dedi. "Bunları yazar mısınız?" dedim, "Söylüyorum da, yazıyorum da fakat ne oldu biliyor musun, etrafımı boşalttılar, emekli olduktan sonra, fakülteye ziyarete gittiğimde veya rastlaştığımızda, beni ne odalarına davet ediyorlar ne de selâm veriyorlar. Onlar hâlâ kapalı odalarda oturuyorlar" dedi. Geç de olsa hakikati kavramak ne güzel netice.

Başgil hocamızın, l940'dan itibaren değişik tarihlerde baskısı yapılan "Teşkilât-ı Esasiye Hukuku"(Anayasa) kitabı her zaman için "Başucu" kitabı niteliğinde, fevkalâde bir eserdir. İnsan hak hürriyetlerine dayalı modern hukuk devleti ve gerçek adalet anlayışı bu eserden öğrenilebilir, özümsenebilir.

İnsan ve Devlet gibi iki ana konudaki görüşlerini özetlemek istiyorum.

Devlet: Devlet kendilerine hizmet etmesi için vatandaşlarca kurulmuş bir kurum, bir organizasyondur. Devlet memuru kendisine vücûd veren, maaşını ödeyen vatandaşının emrinde ve hizmetinde olmalıdır. Devlet vatandaşlarının güçlü olduğu ölçüde güçlü olur. Öncelik kişilere aittir ve kutsal olan kişidir.

Türkiye'miz ne tok esirler, ne de hür açlar ülkesi olmalıdır. Türkiye hem hür hem de tok insanların yaşadığı bir devlet olmalıdır. Türkiye'nin gelişmesine, gerçek bir hukuk devleti olmasına mani olan bürokrasi'dir.

İnsan: İnsan eşref-i mahlûkattır. Yaratılmışların en şereflisidir. Kâinat ona hizmet etmek için tesis ve tanzim edilmiştir. İnsanlar doğuştan var olan vazgeçilmez, çiğnenemez haklara sahiptirler. Bu dünyaya gelişleri ebedi hayattaki yerlerini tayin için bir imtihan devresidir. İnsanların birbirlerine karşı üstünlükleri yoktur. Farklı görevlerde bulunmaları bir ayrıcalık teşkil etmez.

Bu noktada hocamızın dip not olarak verdiği bir misâli aktarayım; "İsviçre'de şahıslara makamları yüzünden değil insan oldukları için saygı duyulur. İsviçre'de ne cumhurbaşkanısınız, ne de çöpçüsünüz… insansınız. Sabah saat sekiz'de biri eline kalemi alır, diğeri süpürgeyi,

birisi kararnameleri imzalar öbürü sokağı süpürür. Akşam beş'te biri kalemi bırakır, öteki süpürgeyi ve sokağa her ikisi de (insan) olarak çıkar, evlerine giderler. Herkes çıplak olarak bu fâni âleme geliyor ve yine çıplak olarak ebedî âleme göçüyor. ***Makamlar; insanları önemli konuma getirebilir fakat değerli kılmazlar.***

Başgil hocamız 1893'te doğduğuna göre; ömrünün otuz yılında Osmanlı dönemimizde, kırkdört yılında ise Cumhuriyet'te yaşadı. Uzun yıllar yurt dışında kaldı. Mukayese ve tespitler yapabilme imkânı oldu. Toplumumuzun siyasî, idarî ve ahlâkî yapısı hakkında tahlil, teşhis ve tekliflerde bulundu.

Üç kıt'a, yedi denize hükmeden, egemenlik sahası yirmi milyon km kareye ulaşmış bir cihan devletinin sona erdirilişini, Meriç ırmağı ile Ağrı dağı arasına sekiz yüz bin km kareye nasıl sıkıştırıldığını yaşadı.

1908 İhtilâli ile işbaşına gelen İttihat ve Terakki partisinin ve onun (Vahiy)'i reddeden pozitivizme dayalı, ithal ideolojisinin, nelere mal olduğunu gördü. Bugün de yansımaları, tesiri ve çalışmaları devam eden İttihat ve Terakki lânetinin iç yüzünü teşhis etti.

1910 yılında 9,1 milyon km^2 olan topraklarımız, Trablus, Balkan ve Cihan harpleri sonunda, sekiz senede 5,5 milyon km^2 kayıpla 1918 yılında 3,6 milyon km^2'ye indi. 1923'e kadar Yunan ile yaptığımız ve onları püskürttüğümüz bir harp var, fakat gariptir; 2,8 milyon km^2 kayıpla 800 bin km^2'ye razı olduk.

Geçmişin incelenmesi, gelecekteki hataları önler, tarih ibret alınması gereken bir dersler hazinesidir, deniz feneridir.

1923'te bir ihtilâldir. Yeni esaslar üzerine yeni bir devlet şekillendirilmiştir. Hocamız atılan temellerin tahlilini de yazı ve görüşleri ile irdelemiştir. Din ve lâiklik konusu, demokrasi, hukuk devleti, gençliğin yetiştirilmesi esasları gibi meselelerde reçeteler ortaya koymuş, görüşlerini beyan etmiştir.

Topluma yön veren istikameti düzgün, örnek şahsiyetlerin anılması ve fikirlerinin aktarılması, günümüz ve geleceğimiz için elzemdir.

Kişilerin ölüm tarihleri, bu fâni dünyadan fizikî olarak ayrılışları değil, unutuldukları zamandır. Eser ve iz bırakanlar daima yaşarlar.

Hocamızın cenaze merasimini Türk Yüksek Öğrenim Gençliğinin temsilcisi Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) yaptı. Tabutu eller üstünde evinin bulunduğu Kadıköy Feneryolu'ndan Osmanağa Camii'ne oradan da Karacaahmet Kabristanı'na tekbirlerle götürüldü. Gençlik ve halk "cenaze milletimizindir" dediler. Cenaze namazını Diyanet İşleri Başkanı Ali Rıza Hakses ve Osmanlı müderrislerinden Beşiktaş Müftüsü Fuad Çamdibi kıldırdılar.

Milli Türk Talebe Birliği'nde, 6 Mayıs 1967'de "Ord. Prof. Ali Fuad Başgil'in Ardından" adlı bir toplantı tertip ettik. Toplantıda; Necip Fazıl Kısakürek (Üstâd, Mütefekkir, Yazar, Şair), Ord. Prof. Dr. Recai Galip Okandan (İ. Ü. Hukuk Fak.), Prof. Dr. Ahmet Selçuk Özçelik, (Yetiştirdiği ve Kürsüsünün başına geçen İ.Ü. Hukuk Fak. Öğr. Üyesi), Prof. Dr. Sebahaddin Zaim (İ.Ü. İktisat Fak.), Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu (Yazar, Tarihçi, Gazeteci) ve ev sahibi olarak bendeniz konuştuk.

20.04.1969 tarihinde, vefat yıldönümünde, Milli Türk Talebe Birliği olarak tertip ettiğimiz anma toplantısında da Prof. Yılmaz Altuğ (İ.Ü. Hukuk Fak.), Doçent Nurettin Topçu (Mütefekkir, Yazar), Münip Hayri Ürgüplü (Arkadaşı, Eski Parlamenter), İsmail Dayı (Yayıncı, Eski Parlamenter), Münevver Ayaşlı (Yazar), Cemal Oğuz Öcal (Yazar, Şair), Kadri Keskin (Hukuk Dr.) ve bendenizin konuştuğu bu toplantıda da Münip Hayri Ürgüplü Bey, hocamızın kendisine bir vasiyeti olduğunu: "*Cenazem arabaya konmasın, hiç kimse bulunamaz ise Kadıköy meydanından dört adam bulup onlarla tabutumu Kızıltoprak camisine taşıyın*" dediğini söyledi. Münip Hayri Bey "*Her vasiyet tutulamayabilir diye düşündüm ve aileye ve kimseye açıklamadım, cenaze arabasını çağırırız diyordum. Bir de baktım ki gençlik bir sel gibi geldi 'Cenaze Bizimdir' diyerek sahiplendi. Bu açıklamayı ilk defa bu gün yapıyorum*" dedi.

Canab-ı Hak gani gani rahmet eylesin, yeri mekânı cennet olsun.

Hocamız gibi ebediyete göçmüş bilcümle hizmet ehline, vakfî ve hayrî çalışmalarda bulunmuş zevata ve bu arada Samsun'umuzu 10 yıl Mecliste temsil eden değerli, dürüst, faziletli, örnek insan öğrencilik yıllarında Millî Türk Talebe Birliği'nde Genel Başkanlık yapmış olan Tevfik İleri Bey'e ve bütün geçmişlerimize rahmetler niyaz ediyorum.

Tebrik ve teşekkürlerimi tekrar ediyorum.

Allah'ın Selâmı, Rahmeti ve Bereketi Üzerimize Olsun.

Mehmet Orhan KESİMGİL *

RAHMETLİ AMCAM ALİ FUAD BAŞGİL

Bizi dinlemek sabır ve nezaketini gösterdiğiniz için hepinize şükranlarımızı arz ederiz. Ben kısaca kendimden bahsetmek istiyorum. Ben Haziran 1944 doğumluyum. Büyük amcamız rahmetli Ali Fuad Başgil, Osmanlı Padişahlarından Orhan Gazi'yi çok sevdiğinden benim ismimi o koymuş. Annemiz Şükriye Hanım Ali Fuad Başgil'in ağabeyi Rahmi Başgil'in kızıdır. Rahmi Başgil, büyük amcamız 1914 –1918 arasında Kafkas cephesinde savaşıp döndükten sonra kendisine maddi imkân yaratıp tahsil hayatına Fransa'da devam etmesi konusunda destek sağlayan ağabeyimizdir. Babamız da yine Ali Fuad Başgil'in himayesinde yetişen 4 – 5 gençten biridir: İsmail Kesimgil. Kendisi uzun yıllar savcılık ve hâkimlik yaptı. Hukuk fakültesi mezunudur ve hukuk ilminin ailemizde devamını sağlamıştır.

Bana gelince ben ilkokulu İstanbul'da okudum. Daha sonra büyük amcamızın tasdiklerini alarak Fransız okulunda Sen Joseph'te okudum. Ortaokulu bitirirken 1960'ta 27 Mayıs İhtilali oldu.

---

* *Ali Fuad Başgil'in 'Gençlerle Başbaşa' kitabını ithaf ettiği iki yeğeninden biri.*

O sabahı hiç unutmuyorum ben *anne bak ihtilal oldu, artık gençler ölmeyecek* diye bir yorumda bulundum. Annem dedi ki *evladım çok korkuyorum*, *bunun sonu kötü olacak* dedi. Hiç unutmuyorum hakikaten sonu bizim ailemiz için sıkıntılı oldu. Ben hiçbir zaman ailemizde bu kadar kıymetli ilim vasfı görmüş bir büyüğün, olmadık kimseler tarafından bir gecede görevinden uzaklaştırılmasını kabullenemedim. Öyle bir meslek bulayım ki böyle bir olay benim başıma geldiği zaman, bana bunu yapamasınlar diye bir fikir oluştu doğru veya yanlış. Biz iki kardeş teknik tahsile yöneldik. Tabi büyük amcamız bunu onayladı, destekledi. Sonucunda da İstanbul Teknik Üniversitesi Makine Fakültesi'ni bitirdik.

Ben daha sonra 1971'de askerliğimi güzel bir şekilde yaptım. 1971 senesinde yeni kurulan otomobil fabrikasında göreve başladım ve çok kısa sürede de ilk Türk müdür olarak otomobil sektöründe görev aldım. Renault'da 15 sene çalıştım. İmalat, kalite mühendislik, konularında vazife gördüm. 1984'te çocuklarımın da ilmi tahsil görmesi düşüncesiyle, Bursa'dan İstanbul'a gelmek fikrini ailece aldık. Ben Borusan Grubu'na katıldım. Borusan Grubu'nda da birçok şirkette boru, lastik, çelik amortisör, sübap şirketlerinde genel müdürlük ve yönetim kurulu üyeliği ve başkanlığı yaptım. 2006 senesinde emekli oldum. Halen bildiklerim gördüklerim -ki 35 senelik bir teknik yönetim bilgim olduğunu söyleyebilirim-, teknik danışmanlık yapıyorum. İngilizce ve Fransızca biliyorum. İki kızım var ve bir de erkek torunum var.

Bir şey söylemek istiyorum: Büyük kızım meslek seçimi sırasında bana geldi, ben bir karar aldım dedi. Hayrola kızım dedim. Ben, hukuk okuyacağım dedi. Ben olmadık bir şey yaptım. Kızım dedim, seni bir gün adliyeye götüreyim muhtemelen kararını değiştirirsin dedim. Hayır baba ben kararımı verdim dedi. O zaman anladım: Bu, bir tecelli… Dolayısıyla kızım büyük bir başarıyla hukuk okudu. Her sene kilolarca kitap aldık ona. Mezun oldu şu anda da bir bankanın hukuk bölümünde çalışıyor.

Rahmetli Ali Fuad Başgil, annemin büyük amcasıdır. Annemiz, dedemizin erken yaşta vefatından sonra, Samsun'dan İstanbul'a amcasının yanına gitmiştir. Babamız da arz ettiğim gibi Ali Fuad Hoca'nın

yetiştirdiği gençlerden biri olup hukuk tahsili sonrası hâkimlik ve savcılık görevlerinde bulunmuştur. Babamızı 1993'te, annemizi de 2005 yılında kaybettik. Allah kendilerine rahmetler yağdırsın.

Biz iki kardeş doğduğumuz 1944'lü yıllardan rahmetli Başgil'in vefatına kadar geçen sürede, onunla birlikte hayatı paylaştık. Sosyal ve siyasî hayatın çok hareketli ve maalesef sancılı, ızdıraplı bir safhasında, hocası olduğu hukuk ilmi adına çok şerefli bir uyarma ve aydınlatma vazifesi yaparak bu yolda hayatını can pazarında riske etmesini, buruk bir hüzün içerisinde fakat gururla sürdürmesine şahit olduk. 1950 yılı genel seçimleri sonrasında, hükümette görev alması için Fener yolundaki evinin bahçesinde, ağırladığımız devlet büyüklerinin keyfinden 1961 yılının soğuk kış gününde Balmumcu'da tutuklu olarak bulunduğundan, ağlamaklı ziyaretimize kadar sevinç ve üzüntüyü beraberce yaşadık.

Maalesef bu dönemde beraberliğimizde yaşımız nispeten küçük olduğundan, 14 – 15 olduğundan, onun bizi yaşam ahlakı ve eğitim hayatı esasları konusunda eğittiğini gördük. Hafta sonları, pazar günleri Fener yolundan Göztepe'ye yürüyüşler yapardık. Elinde bastonuyla biz de iki yeğen olarak yanında konuşa konuşa dolaşırdık. Bize bu dolaşmalarımızda hala unutamadığımız tavsiyeleri olmuştur. Bazılarını sizlere arz etmek isterim. ***"Herkesçe beğenilen asıl güzellik ahlaktır çünkü ahlaklı insanlar her yaşta güzeldir".*** *"Bir işe başlamadan evvel o işi en kısa ve en kolay ve en düzgün şekilde yapabilmeyi etüt edip düşünmek lazımdır".* Diğer bir ifadesi ***"başarılı bir kişi olmanın 3 düşmanı vardır: Tembellik, kötü arkadaş ve kötü örnekler"***. Buna karşılık başarı düşmanlarına karşı elimizde irade gücümüz ve çalışma azmimiz vardır. Bildiğimiz gibi bu tavsiyeler onun Gençlerle Baş başa adlı eserinde bahsettiği konulardandır.

27 Mayıs Darbesi sonrası yıllar, rahmetli amcamızın hiç hak etmediği sıkıntıların yaşandığı dönem olmuştur. Balmumcu, Yassıada, senatörlükten istifa ve yurt dışında ikamet mecburiyeti onun inançlarında hiçbir zaman bir zafiyet yaratmadı. Bu konularda en ufak bir şikâyet yakınma ve serzenişini dahi duymadık, hissetmedik. Bize

herhangi bir sıkıntısını hissettirmedi. Bütün dünya karşısında olsa bile doğruyu savunmak onu ayakta tutuyordu.

Ben tamamen başka bir disiplinde görev yapmama rağmen herhalde kalıtımsal olsa gerek, ben de meslek hayatımda en olmadık kimselere karşı hep doğruyu söylemek durumunda kaldım. Patronlara karşı özellikle… Bu, belki kusur gibi algılanır ama yapacağım başka bir şey yoktu. Doğru bildiğim şeyleri hep söyledim.

Ben size rahmetli amcamla ilgili iki hoş şey daha söylemek istiyorum: Bunlardan ilki lise birinci sınıfta okurken edebiyat hocam dedi ki: "*Orhan Kesimgil kimdir?*", "*benim hocam*" dedim. "*Sen utanmıyor musun? Çok ağdalı kompozisyonlar yazıyorsun*." dedi. "*Niye babana yazdırıyorsun*" dedi. "*Efendim*" dedim. "*Babam bizden ayrıdır, ben büyük amcamla birlikte yaşıyorum. Kendisi hukuk profesörüdür. Vallahi billahi ben kompozisyonlarımı kendim yazıyorum*" dedim. Biz, büyük amcamla birlikte olduğumuzdan ağdalı bir hukuk lisanı ile konuşmaya alışmıştık. Onun tesirinden haksız bir azar işitmiş oldum.

İkincisi, biz amcamıza efendi derdik. Sebebi de onun büyük sahip olduğu anlamında değil. Çünkü etrafında bulunduğu gençler hep efendim efendim diye konuşurlardı. Biz de herhalde ufak yaşımızdan itibaren efendim sözlerini duyarak onun adının sıfatının *efendi* olmasını düşünmüşüz. Bildiğimiz yaşlardan vefatına kadar hep efendi efendi diye konuştuk. Bunları arz etmek isterim.

Allah gani gani rahmet eylesin.

Vefatından 40 yıl sonra, memleketi Çarşamba'da bu anma toplantısını düzenleyen sizlere, sayın hocalarımıza, sayın belediye başkanımıza ve özellikle bizi dinleyen Çarşambalı hemşerilerimize ben ailemiz adına saygı ve sevgilerimizi, minnet duygularımızı arz etmek isterim hepinizi saygıyla selamlarım.

Ahmet İlhan KESİMGİL *

ORD. PROF. DR. ALİ FUAD BAŞGİL VE ÇOCUKLAR

Değerli yöneticilerim, değerli hocalarım, değerli Fuad Başgil sevenler… Ben, Ahmet İlhan Kesimgil. Orhan Kesimgil'in kardeşiyim. Ağabeyimle hayatımızda çok büyük bir paralellik vardır. Çünkü ağabeyim tam bahsetmedi ama talihsiz bir şekilde annemiz ve babamızın ayrılmasından ve babamızın da Anadolu'ya tayininden sonra bize hamîlik yapmak görevi Ali Fuad Başgil'in üzerine kalmıştı. Sağ olsun, bizi yedi yaşımızdan üniversiteye kadar, (kendisini üniversite üçüncü sınıfta okurken kaybetmiştik), o zamana kadar her hafta sonları bizleri Fener yolundaki evine çağırır, cumartesi veya pazar günleri kendisi ile geçirir ve böylece baba hasretimizi giderirdik.

Şimdi ben de size özgeçmişimden bahsedeceğim. Ancak tevazu sınırını biraz zorlayarak özgeçmişimden biraz fazla bahsedeceğim. Çünkü herkesin kafasında belki şu soru vardır: *Gençlerle Başbaşa* olarak güzel bir eseri yaratan Ali Fuad Başgil, acaba kendi ailesindeki iki tane genci nasıl yönlendirdi. O iki tane genç nereye kadar geldi. O bakımdan detay vereceğim. Özür dilerim. Ağabeyim özetini verdi. Kendisi üst kademelerde çalıştıktan sonra Borusan'da genel müdürlük seviyesine kadar ulaştı. Ben de kendi bilgilerimi vereceğim. Tevazuyu geçtiğim için özür dilerim.

---

* *Ali Fuad Başgil'in 'Gençlerle Başbaşa' kitabını ithaf ettiği iki yeğeninden diğeri.*

Ben 1946 doğumluyum. Ağabeyim gibi Fransız okulunu bitirdikten sonra İstanbul Teknik Üniversitesi Makine Fakültesi'ne girdim. 1970 yılında yüksek mühendis olarak mezun oldum. Askerliğimi Deniz Kuvvetleri'nde emir subaylığı ve tersane komutanı emir subaylığı olarak yaptıktan sonra doğrudan doğruya Bursa'da OYAK-Renault fabrikalarına girdim. O tarihte de ağabeyim benden 1,5 sene önce bu fabrikalarda işe başlamıştı. Ağabeyim montaj departmanı müdürüydü. Ben de makine mühendisi olarak bir bölüme girdim. Benim 35 senelik meslek hayatım tamamen otomotiv sanayisi içerisinde geçti. Bu 35 yılın 27 yılı Bursa OYAK-Renault otomobil fabrikalarında ve geriye kalan 8 yılı ise Paris'te Renault'un genel merkezinde, endüstriyel bölümde geçti. Önceleri 1970-80 yılları arasında fabrikanın değişik bölümlerinde makine mühendisi, sorumlu müdür, departman şefi ve kalite imalat şefi olarak çalıştım. Bu arada Fransa'da 3 sene sorumlu departman müdürü olarak imalat ve kalite üzerinde çalıştım. 1981 senesinde ve o tarihte ağabeyim benden daha kıdemli olmasına rağmen OYAK'tan ayrılmıştı. Belki de bunun sonucu ben, OYAK otomobil fabrikalarına fabrika genel müdürü olarak tayin edildim. Yani o tarihte 5500 kişiyi barındıran OYAK-Renault fabrikasında genel müdürlüğe başladım. Tam 14 yıl fabrika müdürlüğü yaptım.

1999 yılında Türkiye'deki OYAK-Renault fabrikasının başarısının dünyadaki diğer fabrikalara aktarılması amacıyla, Paris Renault merkezine transfer edildim. Orada uluslar arası endüstriyel bölüm sorumlusu olarak tam 8 sene çalıştım. Renault'un Romanya, Rusya, Kolombiya, Fas, Meksika, Hindistan projelerinde endüstriyel sorumlu ve yatırımlar kontrolörü olarak çalıştıktan sonra son sene olarak da performans değerlendirmesi bölümlerinde direktörlük yaptım. Geçen sene Türkiye'ye döndüm ve şu anda emekliliğimi yaşıyorum.

Ali Fuad Başgil, Gençlerle Başbaşa kitabını yazdıktan sonra ailesinden böyle iki tane genci yetiştirdi. Demin bahsetmiş olduğum seviyelere kadar getirdi.

Şimdi milletinin aşığı, değerli bilim adamı, dinine ve vatanına bağlı, fikirlerinden asla vazgeçmeyen ve taviz vermeyen, demokrasi kahramanı Ali Fuad Başgil'in sade yaşamından bahsetmek istiyorum.

Değerli hocalarımız da konuşmalarında bahsettiler. Kendisi hayatının son 30 yılını Kadıköy'de, İstanbul da geçirdi. 30 yıl içerisinde, İsviçre'yi saymazsak, hemen hemen 20 yılını Fener yolundaki evinde geçirdi. Kendisini 1950'li yıllarda ancak tanımaya başladım. O zamanlar 4-5 yaşlarındaydım. *Hafızamda kalan şu anda resmini gördüğünüz gibi,* ***güler yüzlü, kır saçlı, pembe yanaklı ve çok konuşkan bir dede*** *olarak kendisini tanıdım*. Tertemiz ve klasik giyinirdi. Hiçbir zaman kendisini rahatsız olarak görmedim. Şapkası ve bastonunu her zaman yanına alırdı. Yazlık ve kışlık olarak kıyafetlerine çok önem verir, sabahları çok erken kalkardı. Biz sabah kalktığını ancak hafta sonları görürdük. Sabahları biz kalktığımızda kendisini çalışma salonunda, masanın başında yazarken görürdük. Tabi o yaşlarda ne yazdığını ne ettiğini tam olarak kavrayamıyorduk.

Bir başka özelliği de sabahları kalktığında muhakkak jimnastik yapardı. Çalışma odasının önünde balkon vardı. Balkona kış günlerinde çıkar ve hani o 19 Mayıs kutlamalarında bizim yaptığımız o hareketleri hiç çekinmeden yapardı. Yani ben şunu belirtmek istiyorum: *Fikirlerindeki tutarlılık ve kararlılık kadar güncel yaşamındaki disiplin de aynı şekilde devam ediyordu*. Şimdi kıyafeti böyle düzgün, sakalı her zaman traşlı, şapkası bastonu elinde… Bu haliyle resimlerine baktığımızda, tam bir İstanbul beyefendisiydi. Fakat kıyafetindeki özen ve resmi haricinde, gençlik yıllarında yaşadığı Avrupa'dan hiçbir iz yoktu. **Günlük yaşantısında tam bir Anadolu evladıydı.** Tüm yaşantısını üniversite, talebe, fikirlerine adamıştır. Öyle kaptırmıştı ki Balmumcu'ya gittiği dönemlerde daha sonra bize söylediği fikirlerinden dolayı tutuklanacağını ve Balmumcu'ya alınacağını hiç zannetmiyordu. Yani o devirlerde dahi fikirlerinden dolayı bir insanın yargılanıp suçlanacağını tahmin edemiyordu. Bunu Balmumcu'ya gittikten sonra bizlere bizzat ifade etmiştir.

Hafta arası her gün üniversiteye gidiyordu. Fener yolundan üniversiteye gitmek o devirlerde en aşağı 3 saat git, 3 saat gel, ondan sonra akşamları da geceleri 12'ye kadar çalışması… Bu herhalde günde bir 15 saat kesin çalışma gerektiriyordu.

O yaşlara baktığımız zaman biz 10–12 yaşlarında idik. Fakat bu ziyaretleri yaparken veya bir yere giderken, etrafta dolaşırken kesinlikle komşular esnaf ve görevlilerle konuşma yapar ve halkı sorardı. **Milletle iç içe yaşamış, diyalog halinde bir halk çocuğu, halk insanıydı.** Sayın hocalarımız tarafından tevazu ve mütevazı hallerinden zaten fazlaca bahsedildi. Fikir ve siyasi hayatının en zor dönemlerinde dahi, sağlık problemlerine rağmen, bu diyalog içinde geçen yaşantısını asla bozmadı. Diyalog insanıydı. Zaten kendisi de bu yaşlarda, yaşına göre biraz daha yaşlı gösteriyordu. Çünkü savaş yıllarında geçirdiği zahmetler ve hastalık, arkasındaki zor dönemler kendisini yıpratmıştı. Yani bana göre kendi yaşından 5–6 yaş fazla gösteriyordu. Sürekli olarak da kalbinden ve gözünden rahatsız oluyordu. Fiziken biliyordum: Hiç gocunmadı ve yaşadığı sıkıntılar konusunda hiç sızlanmadı. Bu sıkıntıları bize ve aile çevresine hiç detaylı olarak anlatmadı. Öyle ki Balmumcu'da yaşadığı olaylardan, bunun haricinde bazı yazarların kendisine hakaret içeren yazılarından bize hiç bahsetmedi. Biz bu olayları, eşi hariç, günlük yazmış olduğu yazılardan ve kitaplardan öğrendik. Yani kendini bildiğimiz üniversite yıllarına başlangıç yıllarında dahi gazetelerin yazmış olduğu hakaret dolu yazıları okudukça bizler çıldırıyor ve "*amca niye bu yazılara cevap vermiyorsun"* diyorduk… O daima o sevecen haliyle bize bakar güler ve bizim sorularımızı geçiştirirdi. Aile çevresi içerisinde görüştükleri kimselerin çoğu Samsun, Çarşamba, Bafra ve Karadeniz bölgesindendir. O yaşlardan itibaren hatırladığım Alişanlar, Yüceler, Şensoylar ve Kıvrakoğulları ailemizin yakın çevresiydi. Yaz akşamları özellikle bu yakın çevre dediği aile dostlarının evlerine gider, bahçelerinde kurulmuş olan çam ağaçları altındaki hasırlar üzerine oturulur, uzun sohbete dalarlardı. Tabi ben, o zaman sohbetin ne olduğunu bilmiyordum.

Gerici suçlaması altında bir hayli suçlanan Ali Fuad Başgil, kılık kıyafeti, tavrı, hareketi, kültürü, tahsili ve özel yaşantısı ile tam bir ilerici

olarak yaşıyordu. Bundan asla ve asla vazgeçmedi. Evimizde ağabeyimin bahsettiği gibi her an 4-5 tane genç bulunurdu. Bunlar özenle eğitimini takip ettiği, eğitimlerini üzerine aldığı kimselerdi. Bunların içerisinde rahmetli babam da en önemlilerinden biriydi.

Bu yoğun yaşam içerisinde şimdi hatırladığım ve şimdi değerlendirdiğim zaman şunu fark ediyorum: Muhakkak kendine ayırdığı belirli zamanlar vardı. O zamanlarda şimdi hissediyorum ve anlıyorum ki yalnız kalmak istiyordu. Yani evinin bahçesi içerisinde birkaç erik ağacı, birkaç domates fidanı yetiştirmekle bahçıvan olunmaz. Ama kendisi özenle hafta sonları belirli saatlerde eline makası alır, ağaçları budar ve domatesleri sular, onlarla uğraşırdı. Bunları, bir nevi kendini dinleme, bir nevi meditasyon anlamında yaptığını hissediyorum. Çünkü o anlarda yanında kimseyi istemezdi. Yine ağabeyimin bahsettiği gibi özenle beni veya ağabeyimi veya ikimizi beraber yanına alır, hafta sonları 3 saat yürürdü. Bu üç saat yürüyüş esnasında, hiç ummadığımız ciddi konuları bize açardı. Küçükken anlamazdık biraz büyüyünce anlardık fakat yeteri kadar yorumlayamazdık. Bunları ciddi ciddi anlatır sonra susar sonra bu anlattığına bağlı olarak bize Nasrettin Hoca fıkrası anlatır veya La Fonten Masalı anlatırdı. Şimdi son olarak düşündüğüm zaman anlıyorum ki bu kendine ayırdığı zamanlarda ve bu yürüyüşlerdeki bizlerle konuştuğu anlarda, fikirlerine yazdığı yazılara, değişen fikirlere, son şekli veriyordu. Bu son şekilden sonra yazıları tamamlıyordu. Herhangi bir şeye hemen anında bir cevap verme hemen anında fevri bir hareket yerine, bir iç değerlendirme yapıyordu.

Tüm yaşantımızda ne beni ne ağabeyimi politik veya sosyal bir konuda hiçbir şekilde zorlamadı. Bizlerle herhangi bir konuyu tartışır, ama bunu şöyle yapın, bu haklıdır bu haksızdır demedi. Buna çok dikkat etti. **Avrupa'yı, Avrupa sosyal hayatını, medeniyetini methettiğini hiç duymadım**.

Daima biz nasıl daha iyi olmalıyız ve olabiliriz konusuyla ilgilendi. Hep irdeleyerek bizleri sonuca ulaştırmak isterdi.

Son olarak şunu ifade etmek istiyorum: Ben tüm beraber yaşantımız sırasında, rahmetli Ali Fuad Başgil'in ağladığına iki defa şahit oldum:

Bir keresinde bir camide Mevlid okunurken yanında oturuyordum. Mevlid boyunca devamlı ağladı. Yani bana göre o devirlerde koskoca ordinaryüs Ali Fuad Başgil, hüngür hüngür ağlıyordu.

İkincisi ise ise maalesef vefatından bir ay kadar önceydi. Hasta yatağında yatıyordu. Annem, ben ve ağabeyim ziyarete gittiğimizde her zaman olduğu gibi yatağından kalktı, koltuğa oturdu, bizlerle güzel güzel konuştu ve hiç ummadığımız bir anda hüngür hüngür ağlamaya başladı. Yani koskoca Ordinaryüs Profesör Ali Fuad Başgil yol gösterici Ali Fuad Başgil aciz bir konumda ağlıyordu…

Bu ağladığını şu sözlerle bize ifade etmeye çalıştı: ***"Ben bitiyorum artık. Ama yapmam gereken daha çok şeyler vardı"*** dedi. Bunu hiçbir zaman unutamam.

Böylece ölümünden sonra yaşamının yarısı kadar bir sene geçmiş olmasına rağmen kendisini hatırlayan sizlere şükranlarımı sunarım sağ olun.

Birinci Sempozyum'dan Fotoğraflar

USTAOGLU

3. BÖLÜM

İKİNCİ VE ÜÇÜNCÜ SEMPOZYUMLARDA SUNULAN AKADEMİK BİLDİRİLER

BİR ANAYASA HUKUKÇUSU OLARAK ALİ FUAD BAŞGİL

Metin BAYKAN [*]

Merhum Ord. Prof.Dr. Ali Fuad Başgil, gerek gençlere öğüt niteliğindeki kitap ve konferanslarıyla, gerekse sosyal ve siyasal olayları konu edinen eserleriyle birçok kesim tarafından saygı duyulup örnek alınan bir şahsiyet haline gelmiştir. Bununla birlikte onun hukukçu kimliği, Türk hukukçuları ve hukuk eğitimcileri tarafından maalesef ihmal edilmiştir. Gerçekten de bir kamu hukukçusu ve özelde anayasa hukukçusu olarak Ali Fuad Başgil, muhafazakâr ve liberal kesimler tarafından dahi hak ettiği ilgiyi yeterince görememiştir. Keza onunla ilgili olarak kaleme alınan makale, köşe yazıları, hatırat ve hatta tezler de incelendiğinde onun hukuki söylemleri ve görüşleriyle ilgili ayrıntılı bir çalışmaya rastlanmamaktadır. Dolayısıyla bu yazı ile Ali Fuad Başgil'in anayasa hukukuyla ilgili ve kısmen de genel hukuk teorisi kapsamına giren yazılarından çıkarımlar yaparak onun hukuki dünyasına göz atmaya çalışılmıştır. Ayrıca belirtmem gerekir ki, yolun henüz başında olan bir anayasa hukukçusu olarak bu yazıyı kaleme almak, üstat Başgil'in Türk hukukçularına bıraktığı eşsiz miras düşünüldüğünde benim için bir nevi vefa borcunu da ödemek manasına gelecektir.

Ali Fuad Başgil yüksek öğrenimini Fransa'da, Grenoble Hukuk Fakültesi'nde 1925 yılında tamamlamıştır. 1929'da Paris Hukuk Fakültesi'nde "Boğazlar Meselesi, Başlangıcı, Gelişimi, Lozan Konferansı'ndaki Çözümü" konulu tezi ile doktor unvanını kazanmıştır[1]. Ayrıca doktora eğitimi devam ederken diğer yandan da Sorbonne Üniversitesi Edebiyat Bölümü'ne devam etmiş ve orayı da başarıyla bitirmiştir. Bu dönemde aynı zamanda Paris Siyasi İlimler Okulu'nu da bitirmiş ve daha sonra Lahey Devletler Hukuku Akademisi kurslarını tamamlamıştır. Eğitim hayatının büyük bölümünü Fransa'da geçirmiş

---

[*] *OMÜ Hukuk Fakültesi, Anayasa Hukuku Anabilim Dalı Arş. Gör.*

[1] Başgil bu tezini Mustafa Kemal Atatürk'e ithaf etmiştir ki bu tez Atatürk'e takdim edilen ilk bilimsel çalışmadır.

olmasının ona ayrı bir katkısı olmuştur. Fransa'da yetişmiş olmak onun fikir dünyasını önemli derecede etkilemiş, Rönesans ve Reform hareketlerinin ve 1789 İhtilali'nin merkezi olan bu ülke, onun özgürlük, eşitlik, demokrasi ve laiklik gibi kavramlara bakış açısını şekillendirmiştir. Keza Fransa'da almış olduğu hukuk eğitiminin onun yazılarındaki üslubu üzerinde de büyük etkisi vardır. Zira onun hukuk eğitimini aldığı 1920'li yıllarda Fransız Anayasa hukuku altın çağını yaşamış olmakla birlikte o dönemde yazılan eserlerin planlarının, konuların incelenme stillerinin ve kullanılan dilin açıklığının muhteşem olduğu söylenmektedir. Başgil'in eserlerine bakıldığında da akıcı ve sürükleyici bir üslup ve şahane bir mantık örgüsü görülür. Makale ve kitaplarındaki etkili tasvirler ve dile olan hâkimiyeti de hemen dikkat çekmektedir[2]. Tabi ki bu şekildeki bir üslup güzelliğinin oluşmasında onun hukuk eğitiminin yanısıra edebiyat eğitimi de almış olmasının önemi inkâr edilemez.

Yurtdışındaki eğitim sürecinin ardından ülkesine dönüş yapan Başgil dönem dönem Ankara ve İstanbul Hukuk Fakülteleriyle, Siyasal Bilimler Fakültelerinde de ders vermiş ve yöneticilik görevlerinde bulunmuştur. Başgil esasında bir anayasa hukukçusu olarak anılır ki zaten uzun yıllarda hem İstanbul'da hem de Ankara'da Teşkilat-ı Esasiye Hukuku dersleri vermiştir. Bununla birlikte yukarıda da gördüğümüz gibi doktora tezi uluslar arası hukukla ilgili bir mesele üzerinedir. Bundan dolayıdır ki Hatay'ın Türkiye topraklarına katılması için, 1937 yılında Cenevre'de toplanan Milletler Cemiyeti Komisyonu'nda Türk Heyeti'nin Hukuk Müşavirliğini yaparak Hatay Anayasası'nı hazırlamış ve birçok uluslar arası kongrede Türkiye'yi temsil etmiştir. Yine ilginçtir ki Başgil, Türkiye'de ilk olarak Anayasa Hukuku'nda değil, Roma Hukuku

---

[2] Örneğin diktatörlüklerle ilgili bilgi verdiği bir yazısında şu benzetme gayet ilginçtir. *"Şuna dikkat edelim ki, diktatörler iktidara kılıç kullanarak ve pençeleşerek geldikleri ve tutunmak için durmadan pençelemeye mecbur oldukları için hükümetleri devamlı olamaz.* ***Zira yırtıcı kuşun ömrü az olur.****"* Yine hükümet şekillerini anlattığı bir paragrafta şu şekilde bir benzetme yapmıştır. *… Gerçi demokrasi ve oligarşiden başka da hükümet şekilleri yok değildir. Fakat şimal ve cenup rüzgârları kutuplar arasındaki hava cereyanlarının nasıl aslı ve anası ise, devlet dünyasındaki fikir ve menfaat akışlarının da aslı ve anası oligarşi ve demokrasidir.*"

kürsüsünde derslere girmiştir[3]. Aynı şekilde İstanbul Hukuk Fakültesi'nde ilk olarak İş Hukuku derslerini veren de kendisidir. Ancak bu kısa kesitleri saymazsak akademik hayatının büyük bölümünde Anayasa Hukuku derslerini vermiş ve bu hukuk dalıyla hemhal olmuştur. Nitekim 1943'ten 1960'da Milli Birlik Komitesi'nce üniversitedeki görevinden emekliye sevk edilinceye kadar aralıksız olarak İstanbul Hukuk'da Anayasa Hukuku derslerini vermiştir.

Ali Fuad Başgil'in anayasa hukuku ile ilgili yazılarını iki devrede incelemek mümkündür. Kendi ifadeleriyle belirtecek olursak birinci devre, 1933-1944 sonu arası seneleridir ki, tenkit ve mücadeleden ziyade izah, telkin ve bilgilendirme yollu etüt ve konferansları ihtiva eder. İkinci devre diyebileceğimiz 1944 sonrası yıllarda ise, gazetelerde yazdığı yazılarda ve verdiği konferanslarda hem tek parti iktidarını sorgulayıcı hem de mevcut anayasal düzenimizin eksikliklerini ortaya koyan görüşler belirtmiştir. Burada dikkat çeken bir husus bu iki devrede Başgil'in bazı konulardaki görüşlerinde yaşanan değişmedir. Birinci devre eserlerinde ve özellikle bilimsel eser ve ders kitaplarında Başgil'in daha devletçi ve cumhuriyet dönemi anayasal gelişmeleri hakkında olumlu tutuma sahip olduğu gözlenirken ikinci devre eserlerinde ise ciddi farklılaşmalar göze çarpmaktadır. 1944 sonrası yazılarında tek partinin uygulamalarını ciddi ölçüde eleştirmiş, laiklik ve devletçilik konularında hâkim ideolojiyle paralel olmayan fikirleri eserlerinde işlemiş ve o dönemdeki anti-demokratik uygulamalara karşı çıkmıştır.

Ali Fuad Başgil demokrasiye o kadar önem vermektedir ki, birçok eserinde diktatörlüklerle demokratik hükümetlerin karşılaştırmasını yapmış ve demokrasinin Türk milleti için de en iyi yönetim şekli olduğunu vurgulamıştır. Ona göre halkın aklıselimi o kadar kuvvetli, müşterek görüşü ve vukuatı önceden seziş kudreti o kadar keskin ve ilahidir ki, bu kudretin yarattığı harikalar önünde en sivri akıllar bile hayrete düşer ve en açıkgöz politikacılar bile şaşırıp kalırlar. Bununla birlikte Başgil'in

[3] Başgil'in kısa bir dönem de olsa Roma Hukuku ile alakadarlığından olsa gerek özellikle eşitlik ve özgürlük gibi konuları anlatırken Roma Devleti dönemindeki uygulamalara sık sık değindiği görülür.

demokrasi anlayışı Rousseau'cu manada değildir; yani hürriyetlerle bezenmiş olmadıkça çoğunlukla işbaşına gelmiş bir hükümetin de istibdadi özellikler gösterebileceğini kabul eder. Bu yüzden onun için demokrasi kadar önemli olan bir değer de özgürlüktür. Gerçekten de Başgil, başta ifade özgürlüğü ile din ve vicdan özgürlüğü olmak üzere özgürlükler yelpazesindeki her hakkın en geniş biçimiyle tanınması taraftarıdır. Başgil'in yazılarını okuyan birisi satır aralarında hürriyet havasını mutlaka soluyacaktır. 1940 ve 50'lerinin Türkiyesinde çetrefilli denebilecek birçok konuda liberal bir anlayışı benimseyen Başgil bu yönüyle çağdaşlarından ayrılmaktadır. Bu ayrılık herhalde en çok din ve vicdan özgürlüğü konusunda netleşmektedir. Ali Fuad Başgil batı tipi laiklik anlayışını reddetmeyip bilakis özgürlüklerin garantisi olarak görmekle birlikte, toplumun dinci-gerici! ideolojilerin etkisinden kurtarılması anlamına gelecek aktif ve mücadeleci bir radikal anlayışa da karşı çıkmaktadır. Nitekim 4 Temmuz 1960 tarihli bir gazete yazısında Türkiye'deki din ve vicdan hürriyeti anlayışı ile laiklik prensibinin yanlış anlaşılmasını sert bir dille eleştirmiştir. Bu yüzden 1961 Anayasası'nın yapılışından önce günümüzde de zaman zaman gündeme getirilen bir öneriyi teklif etmiştir: Laikliğin anayasaya tarif olarak girmesi. Başgil'e göre laiklik adına yapılacak suistimallerin önüne geçebilmek için bu kavram, hâlihazırdaki olduğu gibi anayasaya kelime olarak değil, tarif olarak girmeli, sınırları ve kapsamı gösterilmelidir.

Ali Fuad Başgil sadece laiklik değil, başka birçok hususta da anayasa değişikliklerinin gerekliliğini savunmuştur. Öyle ki henüz 1940'lı yıllarda anayasamızın tadil ihtiyacının olduğunu ilk kez dile getirip, kamuoyunda bu konuda beklenti oluşmasını sağlayanlardandır. Birazdan görüleceği gibi o dönemde tartışılan ve Başgil'in de gündeme getirdiği anayasal problemlerin bir kısmı bugün dahi hala gündemde bulunan meselelerdir.

Başgil aslında 1924 Anayasasının dünyanın en demokratik anayasalarından biri olduğu inancındaydı. Fakat ona göre 1924 Anayasası demokrasiyi muhtaç olduğu müesseselerle teşkilatlandırmadığı için anayasanın özünde koyu bir halk hükümeti mefkûresi olduğu halde,

fiiliyatta şahsi hükümetlerin yerleşmesine yol açmış ve bunların gölgesinde yaşamıştır. Başgil yeni anayasayla yapılması gereken ilk işin kuvvetler birliğine dayalı Meclis Hükümeti Sisteminden Kuvvetler ayrılığına dayanan Parlamenter Sisteme geçmek olduğunu savunmuştur. Zira ona göre Kurtuluş Savaşı'nın ardından kabul edilen bu sistem sulh dönemi şartlarına ve çok partili hayata aykırılıklar arzetmektedir. Başgil'in yeni anayasada en çok arzuladığı şeylerden biri de iki meclisli bir yapıdır. Çünkü o çift meclisli bir yapıyı hürriyetlerin teminatı olarak görmektedir. Yine müstakbel bir anayasada en çok özlediği kurumlardan birinin Anayasa Mahkemesi olduğunu ifade etmiştir. Çünkü ona göre tek partili dönemde Anayasanın ruhuna, manasına ve mantığına aykırı birçok kanun yapılmış ve vatandaş hak ve hürriyetleri teminatsız bırakılmıştır.

Başgil salt olarak anayasanın muhtevasının nasıl olması gerektiğine yönelik yazılar yazmamış, yeni anayasanın yapım yöntemine ilişkin problem üzerine de kafa yormuştur. 27 Mayıs Darbesinin ardından ortaya çıkan yeni anayasa tartışmalarında onun görüşü kurucu meclisle referandum usulünün birleştirilmesi şeklinde olmuştur. Başka bir deyişle yeni anayasayı halkın seçeceği bir kurucu meclis hazırlamalı, bu anayasa daha sonra halkoyuyla kabul edilmelidir; zira meşruiyeti sağlamanın en garanti yolu budur. Ali Fuad Başgil anayasa hukukunu ilgilendiren daha birçok konuda orijinal görüşler ortaya koymuş ve bu görüşleri sadece bilimsel eserlerde değil gazete köşelerinde ve konferanslarda da izaha çalışmıştır. Ancak bunların hepsini açıklamak bu yazının amacını ve hacmini aşacaktır. Ancak şunu söyleyebiliriz ki Başgil çetrefilli birçok anayasal problem karşısında döneminin hayli ilerisinde sayılabilecek çözümler üretmiştir. Üstelik bu çözümler çoğunlukla demokratik mantığa ve liberal değerlere uygun nitelikte olmuştur. Karşılaştırmalı hukuktaki kurumların ve hukuksal normların Türk Sistemine uyarlanması konusunda ortalama bir yol tutmuş, kendi ifadesiyle ifrata da, terfide de düşmemiştir.

Yazımıza bir temenniyle son verelim. Umut ederiz ki Türk hukukçuları Ali Fuad Başgil'in hukuki alandaki görüşlerini daha iyi etüt ederler ve özellikle demokrasi, özgürlük ve eşitlik gibi müphem

kavramların anlaşılmasında onun döneminin hayli ilerisinde olan mükemmel tahlillerini bir mihenk taşı olarak dikkate alırlar. Yine umut ederiz ki doğduğu topraklarda kendisinin ismiyle kurulan genç hukuk fakültemiz ve burada yetişen öğrenciler onun görüşlerini yaşatmada birer öncü olmayı ona karşı vefa borcu olarak görürler.

Kaynakça

Başgil, Ali Fuad, *Demokrasi Yolunda,* İstanbul, 2006

Başgil, Ali Fuad, *Din ve Laiklik,* İstanbul, 2011

Başgil, Ali Fuad, *Esas Teşkilat Hukuku: Türkiye Siyasi Rejimi ve Anayasa Prensipleri,* İstanbul, 1960

Başgil, Ali Fuad, *İlmin Işığında Günün Meseleleri,* İstanbul, 2008

Başgil, Ali Fuad, *Konferanslar: Hukukun Ana Meseleleri ve Müesseseleri,* İstanbul, 2008

Gözler, Kemal, *Anayasa Hukukunun Metodolojisi,* Bursa, 1999

Tanör, Bülent*, Anayasal Gelişme Tezleri,* İstanbul, 2008

ALİ FUAD BAŞGİL VE DEMOKRASİ

Fahri SAKAL[*]

Giriş

Türk tarihi devlet-vatandaş ilişkileri açısından değerlendirilmeye alınırsa dünyada aşağı yukarı en sorunsuz ve tek düze ilişkiler ağını bulabileceğimiz bir geçmişi anlatmaktadır. Bu bazılarımız için devletine ve kurumlarına saygılı ve itaatkâr bir halka sahip oluşumuzla açıklanır ve müspet değerlendirilirken, bazıları da kültürel yapımız ve tarihi geçmişimizin itaat felsefesi aşılayıp halka kulluk öğrettiğini ve devletten veya devletlilerden gelen her musibeti bile kader gibi gören ve her şeye rağmen *"Allah devlete zeval vermesin"* diyen bir zihniyete sahip olduğunu, ancak devletlilerin ve rejimin ara sıra halkın bu itaatkârlığını yanlış yorumlayarak halka ve aydınlara adaletsiz, haksız ve zorbaca tavırlar içine girdiklerini düşünmektedirler. Bu anlayış içinde Türkiye'de gerçekten bütün acılı yıllara ve olaylara rağmen devlete veya kurulu düzene karşı bir kalkışma olmamış, millet uslu uslu köşesinde oturmuştur. Elbette hiçbir aydın veya yetkili vatandaş halkın düzene başkaldırmasını istemez, biz de istemiyoruz; '*ama halk susuyor*' diye hakkını arayamaz kabul etmek, haksızlıklar karşısında '*isyan etmiyor*' diye onu daha fazla ezmek de herhalde yanlış olsa gerektir.

Türkler büyük imparatorluklar geleneğine sahip, mazilerinde kölelik ve sınıf kavgası bulunmayan, hatta İslam öncesinde kengeş ve İslami dönemde şura ve benzeri uygulamalar bulunduğundan asillerle mücadele, ruhban sınıfı tasallutu, sınıf mücadelesi, kurumsallaşmış kölelik ve benzeri olguları tanımadılar. Dolayısıyla bu tarz içtimai ve iktisadi mücadele anlayışı batılılarınkine benzemez. Batıyı tanıyan aydınlar o ülkelerin rejim anlayışını Türkiye'de değerlendirirken özellikle bulundukları ülkeleri örnek göstererek fikirlerini o minval üzere tekâmül ettirmişler; dolayısıyla çoğu Fransız tarzını, bir kısmı Alman ve daha az bir kısmı da İngiliz sistemini tavsiye etmiştir. Özellikle İngiliz liberalizmi ile

[*] *Doç. Dr., OMÜ, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.*

Fransızların hem devletçi hem de ılımlı liberal sistemleri tartışma konusu olmuş, ancak Fransız İhtilali'nin ve ihtilalci jakobenlerin etkisi Türkiye'de daha çok görülmüştür. Prens Sabahattin'den[1] Sami Selçuk'a[2] kadar birçok aydın bu iki sistemin değerlendirmesini yaparken, hemen çoğunun kanaatine göre Fransız sisteminin merkeziyetçi, devletçi ve toplumcu olmasına rağmen İngilizlerin Fransızlara göre daha liberal ve ferde dayalı bir nizam geliştirmiş oldukları tespiti yapılmıştır. Aynı minvalde değerlendirmeleri Ağaoğlu Ahmed'de de görebiliriz[3]. Ancak daha özgürlükçü ve girişimci fikirler taşıyan İngiliz düşünürleri Türkiye'de cumhuriyet tarihi boyunca ihmal edilmiş, mesela bireysel hürriyetleri en iyi işleyen düşünürlerden biri kabul edilen John Locke'un eserlerinin birçoğu henüz Türkçe'ye çevrilmemiştir.

Demokrasi veya rejim tarihi açısından fikir yürüterek Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi hakkında değerlendirmeler yapan ve rejimin anti demokratik mahiyetini gözler önüne seren aydınlardan biri Ali Fuad Başgil olmuştur. Merhum Başgil rejimin köklerini ve kendi çağındaki uygulamalarını yakından tanıyıp değerlendirme yapacak kafa ve gönül hazırlığına sahipti. Fransa ve İsviçre'de geçen tahsil ve çalışma yıllarında Batı rejimlerini ve demokratik-antidemokratik uygulamaları hem nazari hem de uygulamalı olarak tanımış; sonra Türkiye örneğini hem bir hukuk bilimci olarak araştırma yoluyla öğrenmiş, hem de gerek parlamentodaki tecrübeleri ve gerek cumhurbaşkanlığına adaylığı sırasındaki o malum ve meşum tavır[4] sonunda emsalsiz bir tecrübeye sahip olmuştur.

---

[1] *Bak.* Nezahat Nureddin Ege, *Prens Sabahattin Hayatı ve İlmi Görüşleri,* İst., 1977.

[2] Sami Selçuk, *Demokrasiye Doğru*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 13-70.

[3] Ağaoğlu, *Serbest İnsanlar Ülkesinde*, İst., 1930, s.93-9, Fahri Sakal, *Ağaoğlu Ahmed Bey,* Ankara 1999, s.111-113, 121 vd.

[4] Bilindiği üzere Başgil o zaman AP'nin Cumhurbaşkanı adayıdır ve parlamentodaki diğer küçük partiler de kendisini desteklemektedir. Bu durumda seçilmesi garanti gibi görülmekteyken askeri darbe döneminin zinde güçleri bir demokrat hukukçu aydının Cumhurbaşkanlığı makamına gelmesini istemezler. Başgil adaylıktan çekilmezse kendisini koruyamayacaklarını ve hatta meclisin açılmayacağını ve partilerin de kapatılacağını tehdit yollu söylerler. Bir demokrat ilim adamı olan Başgil bundan sonra kendi varlığı demokrasiye zarar verecekse

Bu acı tecrübeden önce de Başgil demokrasi kavgası veren bir kişi olduğundan bu olaylara çok da şaşırmamıştı. Daha önceki mücadeleleri içinde en kayda değer olanı *Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti* bünyesindeki çalışmalarıdır. Bu sırada ünlü gazeteci Ahmet Emin Yalman bir İngiliz gazetesinde, dünyayı tehdit eden totaliter rejimlere karşı bir liberal enternasyonal kurulmasını teklif eden bir yazı yazmıştı. Benzer girişimler hem dünyada hem de Türkiye'de yaygınlaşmıştı ki, Yalman, Başgil ve diğer bazı aydınlarla temasa geçerek 1947 yılında müştereken bu cemiyeti kurmuşlardı[5]. Cemiyet her türlü totaliter hareket ve fikirlere karşı kamuoyu oluşturmaya çalıştı ve Türkiye'nin çok partili düzene geçişinde önemli roller oynadı. Çıkardıkları **Hür Fikirler** Dergisi ve Cemiyetlerinin yayınladığı kitaplar Tek Parti karşısında farklı ve demokrat düşünceleri desteklemiş; muhalif hareketleri güçlendirmiştir. **Hür Fikirler** 11 sayı çıkabilmiş, maalesef erken kapanmıştır.

Ülkenin gerçekten "hür" düşünceli insanlarını bir araya getiren "*Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti*"nde Ali Fuad Başgil derneğin kurucusu olarak ilk genel başkanı ve Burhan Apaydın da genel sekreter seçildi. "*Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti*" ülkede demokratik bir tartışmanın kürsüsü ve öncüsü rolünü oynadı. 1946 seçimlerinin oy sayımlarındaki hilelerin ve baskıların yarattığı kargaşalara son verilmesi ve çözüm bulunması konusunu ele alan "*Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti*", 1948 yılında seçimlerin "*Yargı Denetimi Altında Yapılması*" düzenini ortaya koydu. Bu görüşler 1948 yılında Şemsettin Günaltay'ın başbakan ve Prof. Nihat Erim' in başbakan yardımcısı olduğu hükümet tarafından benimsendi. Bu düzenlemeden sonra yapılan 1950 genel seçimlerini kazanan Demokrat Parti olaysız iktidara geldi. Ancak 1951'de A. Emin Yalman ile Başgil arasında dini fikirler konusunda ayrılık çıkmış, Türkiye'nin önemli gazetecilerinden olan yarı liberal kimliği bilinen Yalman, Başgil'i ve dönemin DP iktidarını dincilikle suçlamaya başlamıştı.

---

bu durumda parlamentoda kalmasının bile yanlış olduğunu ifade ederek biraz da protesto mahiyetli olarak hem adaylıktan hem de senatörlükten istifasını verir ve Türkiye'yi terk ederek İsviçre'ye yerleşir, orada üniversitede ders vermeye başlar.

[5] Başgil, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri,* İst, 2006, s.67-68.

DP'nin Arapça ezan başta olmak üzere yaptığı düzenlemeleri Yalman ve arkadaşları "*gericilik*" olarak değerlendirmişler ve Başgil'in bilgisi dışında laiklik konulu bir toplantı düzenleyip DP'nin dini hürriyetler ve laiklik bağlamında attığı adımları eleştiren bir bildiri yayınlamışlardı. Hâlbuki Cemiyet, o ana kadar diğer özgürlükler gibi dini özgürlükleri de desteklemişti. İki aydın böylece anlaşmazlığa düşünce ne yazık ki, Başgil ile Yalman arasındaki ihtilaf aşılamamış ve cemiyetin sonunu getirmiştir. Sonuçta demokrasinin o çalkantılı ilk yıllarındaki tehlikeli kutuplaşma Cemiyet'teki liberallerin bazılarının devletçi ve müdahaleci fikirlere yönelmesine sebep olmuş ve başta Yalman olmak üzere bunların birçoğu tekrar CHP politikalarını desteklemeye başlamıştır.

Başgil, bundan sonra gerek bir hoca, gerek yazar olarak demokrasi ve hürriyetler konusunda fikirlerini yaymayı sürdürmüştür. Onun özellikle demokrasi ve vazgeçilmezleri üzerine yazdıklarından burada kısa alıntılar yaparak fikirlerini tanıtmak istiyoruz.

Rejimler ve Eğitim

Başgil, rejimlerin eğitim ve kültürle ilişkisini daima göz önünde tutmuştur. Ona göre eğitim yoluyla halka verilen zihniyet ve tarihten gelen kültür bir ülkede rejimin belirleyici unsurlarındandır. Dolayısıyla totaliter rejimlerin bu alandaki indoktrinasyon (beyin yıkama) çalışmalarını okuyucularına daima hatırlatmıştır. Kaynağı Moskova olan ve Mussolini yoluyla Türkiye'ye gelen Tek Kitap sistemi bu tür totaliter eğilimleri dimağlara nakşeden bir tutumdur ve hem öğrencide kitap okuma duygusunu öldürmüş, hem de öğretim üyelerini mesleki olarak kısırlaştırmıştır. Böylece 20. Asır Türk Eğitim sisteminin Osmanlı mahalle mekteplerine döndürüldüğünü söylemiştir. Dilde yanlış politikanın kültürü bitirdiğini belirten hocaya göre, ayrıca ancak Moskova'da görülen bir maneviyat düşkünlüğü ve ahlaksızlık da gençliği kuşatmıştır. Ona göre bu laiklik değil, amoral bir materyalizmdir. Mekteplerde din, millî mefahir ve mazi düşmanlığı devlet eliyle yapılmakta, millî tarih ve kurumlara saldırılırken, uzak ve belirsiz, hayali tarihî olaylar ilim dışı tahminlerle gerçek gibi sunulmaktadır. Ismarlama tek devlet kitabı ile

eğitim, siyasîlerin keyfine göre ilmî hakikatleri çarpıtmıştır[6]. Tek kitap ve düşüncede devlet tekeli tek sesli bir toplumu ve totaliter yapıyı amaçlamaktadır demiştir.

Demokrasi terbiyesinin ahlakî bir tarafı olduğunu da dile getiren Başgil'e göre "*İyiliği ve adaleti sevecek, kötülükten ve zulümden nefret edeceksin. Yalnız nefret edip durmayacaksın, hem de onunla mücadele edeceksin: Muktedir isen; elin, kolunla; değilsen sözlerin ve yazılarınla; buna da muktedir değilsen kötülük ve zulüm yapanlardan yüz çevirip onlara selam vermemek ve merhaba dememek suretiyle mücadele edeceksin. Bahtiyar o memlekettir ki, vatandaşları bu terbiye ile bezenmiştir.*"

Diktatörlükler

Başgil, demokrasinin bir kültür işi olduğunu ifade ederken maziden gelen kurumların hükümdarlıklara yatkın bir kültür taşıdığını ve despot zihniyete temayülü olanların bundan istifade edeceğini, ancak halka dayanmadıklarından bu adamların gayet korkak ve ikiyüzlü olduğunu belirtmiştir. "*Cüret ve cesaretine güvenen ve ekseriya hiçliğinden kuvvet alan bir kahramanın, ya halk kuvvetlerini ayaklandırarak mevcut hükümeti devirip yerine yerleşmesiyle yahut da mevcut hükümetin kendi kuvvetlerini ayartıp bu kuvvetlerle kendisini devirerek yerine geçmesiyle*" diktatörlükler teessüs eder[7]. Başgil'e göre hükümdarlıklar ananevi bir veraset hakkına dayandığı ve halk tarafından bu hususiyetleriyle kabul gördükleri halde diktatörlükler millet hak ve menfaatlerini korumak bahanesiyle yalan üzerine kurulu bir baskı rejimi kurarlar. "*Mutlak bir hükümdar, taç ve tahtının selametini maziden gelen ve tarih faktörünün kuvvetine dayanan yerleşmiş nizamı muhafazada gördüğü halde, diktatör, bilakis, aynı selameti mazi düşmanlığında ve bu nizamı alt üst etmekte görür. Çünkü birinin menfaati mazinin devamında, diğerinin ise yeni bir hayat ve devrin başlamasındadır. Bundan dolayıdır ki, statizm ve maziperestlik hükümdarlıkların, dinamizm ve yenicilik de*

---

[6] Ali F. Başgil, *Demokrasi Yolunda*, İst., 2006, s. 105-109.
[7] *A.g.e.* s.16-17.

diktatörlüğün temelidir. Fakat diktatör iktidar mevkiine iyice yerleşip vaziyetini tahkim ettikten sonra mutlak hükümdar ile olan farklar yavaş yavaş silinir o da bir statizme saplanır ve artık taçsız bir hükümdar kesilir". Bundan sonra milletine yaptığı hizmetleri abartarak propaganda ile ayakta durmaya çalışır. Ancak yine de birçok diktatörün ömrü kısa olmuş ve çoğu rahat yatağında ölmeyi bile görememiştir. Diğer bir yerde şu fikri kayda geçirmiştir[8]: "*Mutlak ve müstebit bir hükümdarla bir diktatör arasındaki fark; birinin maruf bir hanedana mensup olması, diğerinin ise hiçliğine ve küstahlığına güvenmesidir. Birinin kuvvetini ve nüfuzunu üniformadan ve etiketten alması, diğerinin ise varlığının hikmetini zorbalığında bulmasıdır. Nihayet ikisinin arasında şu fark da vardır ki, mutlak ve müstebit hükümdar, doğru veya yanlış, bir veraset hakkına dayandığı halde, diktatör bir ihtilal ile ve büyük bir kargaşalığın bastırıcısı sıfatı ile iş başına gelir. Fakat bu sayede bir defa camianın minnetini kazandıktan sonra, diktatörlerin ekserisi koyunu kurttan kurtaran kasap vaziyetine geçer ve kurtardığı koyunu kendisi boğazlar…. Tarihte görülen bütün diktatörler daima bir asayiş müjdecisi ve bir kurtuluş kahramanı olarak yükselmiş ve bu rol onlara hükümet mevkiine gelişlerinde bir meşruiyet basamağı hizmeti görmüştür. Her iki rejimin prensibi halkı uyutmak ve korkutmaktır. Eski hükümdarlar bazı din ve kültür adamlarıyla, modern diktatörler ise matbuat, bin bir çeşit reklam, zayıf karakterli sözde münevverler ve muzip bir radyo propagandası ile ayakta dururlar. Halk kendilerine karşı birleşmesin diye muhtemel muhalefet hareketinin içine nifak sokarak kendilerine karşı birleşmeleri engellerler. Bir taraftan da diktatörler yardakçılarınca mabutlaştırırlar. Sahte bir karizma ile metafizik ve mitolojik bir kahraman yaratarak her iyi fikir ve düşüncenin kaynağı, iyiliklerin tecessüm etmiş şekli olarak sunulur. Bir defa bu mertebeye yükselince, artık oligarşi şefinin her sözü ve fikri, fikir ve sözlerin şahı ve ona uymayan her fikir ve söz de hainlik ve casusluk olur*"[9]. Bu konuda Başgil'in etkilendiği Fransız aydınlarının da benzeri fikirleri vardır. Mesela İhtilal döneminin bazı aydınlarını

---

[8] *A.g.e.* 28.
[9] *A.g.e,* 29.

çağrıştırdığı gibi daha fazla olarak kendisinin çağdaşı olan aydınlarla Başgil arasında paralellikler görülmektedir. Raimond Aron totaliter rejimleri benzeri bir şekilde anlatmıştır[10]. Bu tür devletlerin tek parti rejimi ile yönetilenlerine partizan devlet dendiğini biliyoruz[11].

Oligarşiler sözlerini Eflatun'un şu felsefesine dayandırırlar: "*Hükümet ve idare, her şeyden evvel bilgi, ehliyet ve ihtisas işidir. Halk ise bu ehliyet ve bilgiden mahrum, bayağı ihtiraslarına düşkün, sefil bir kitledir ve idare edilmeğe muhtaçtır. Binaenaleyh bir memlekette hükümet ve idare o memleket bilginlerinin ve ehliyetlilerinin tabii bir hakkıdır. Memleket idaresinde halkın reyini sormak, sefalet ve cehalette bir nur aramak ve sözü ayağa düşürmemektir[12]. Seçkinler bir milletin önderleri ve meşalecileridir. Halka düşen, iktidar sahibi seçkinlerin ardı sıra yürümek ve emirlerine baş eğmektir*".[13] Başgil bu noktada yönetim işinin gerçekten eğitimli, seçkin ve ehil insanlar tarafından yapılması gerektiğini kabul ediyor, ancak en ehillerin seçiminin despotizmle değil demokrasi ile kabil olduğunu ekliyor.

Ona göre halkın iyi gördüğü her uygulamanın sonu daima hayırlı olmuştur. Halkın uygun görmediği ve zararlı gördüğü icraatlar sonunda gerçekten zararlı olmuştur. Dolayısıyla Latinlerin şu ilkesini hatırlatmaktadır: "*vox populi, vox dei*" yani "*halkın sesi hakkın sesidir*". Başgil Peygamberimizin şu hadisini de hatırlatmaktadır: *"Ümmetimin iyi ve hayırlı gördüğü şey, muhakkak iyi ve hayırlıdır"*[14]. Burada görüyoruz ki ilkçağın Roma siyaset mantalitesi ve ortaçağ diye hakir görülen bir dönemde Hz. Muhammed'in fikirleri halka değer verirken bizde 20.Yüzyıl'da halkı "*Haso ve Memo*" diye aşağılayanlar çıkmıştır[15].

---

[10] Raimond Aron, *Demokrasi ve Totalitarizm*, İst. 1976, s. 284.
[11] *Aron,* s. 67.
[12] Bizde Tek Parti Dönemi politikacılarının zihniyetlerinin bu eğilim ile uyuştuğunu gösteren örnekler için bak. Fahri Sakal, *Çok Partili Döneme Geçişte Tek Parti'n Muhalefet Anlayışı,* Samsun, 2008, s. 174- 177.
[13] Başgil, *Demokrasi Yolunda*, s. 31.
[14] *A.g.e. 42.*
[15] F. Sakal, *Tek Parti'nin…* s. 25.

Demokrasilerde hak kuvvete, totaliter rejimlerde ise kuvvet hakka galip gelir ve hâkim olur. Dolayısıyla hak, hakkaniyet, adalet, ilim ve fikir zorbalığa teslim olmuştur. Bu tür rejimlerde azlık çokluğa tahakküm eder ve hiçbir ahlaki düstura riayet edilmez; yalan, riya, müdahene ve tabasbus geçer akçe olur. Dolayısıyla bu tür rejimlerde ahde vefa, sadakat, feragat ve fedakârlık gibi içtimai ahlakın ve dolayısıyla millî emniyet ve sulhun izlerinden bile eser yoktur[16].

Hürriyet, Müsavat (Eşitlik), Adalet

Başgil Fransız İhtilalı'nın "*hürriyet, müsavat ve adalet*" düsturunu demokrasinin temeli olarak görmekte ve bunları uzunca açıklamaktadır. İnsanların yaradılıştan hür doğduğunu ve kudret elinin kimseye doğuştan bir imtiyaz, üstünlük sıfatı veya unvan vermediğini vurgulamaktadır. İnsanların her nevi sıfat ve unvandan mücerret olarak doğduğunu, farklılıkların ve üstünlüklerin ehliyet, hizmet ve liyakatle kazanılmasının gerektiğini düşünmektedir. Müsavatın adalet için de temel olduğunu vurgulayan Başgil, insanların hürriyetten önce müsavat için savaştıklarını ifade etmiştir. Demokratik müsavatın ne riyazî, ne komünist ne de oligarşik olmadığını da uzun örneklerle anlatmıştır.[17]

O eski filozofların hürriyeti yeterince kavrayamadığını yazmış, hatta Aristo'nun köleliği gerekli ve faydalı görmesini eleştirerek anlatmıştır. Hürriyetin insan şerefini tamamlayan bir değer olduğunu söyleyerek bedenî, fikrî ve manevî olmak üzere üçe ayrıldığını belirtir. "*İnsan için en kıymetli hürriyet, fikir ve vicdan hürriyetidir. Çünkü hayat ve medeniyet bu iki nurun ışığında gelişmiştir. İnsanlığın ilim, ahlak ve medeniyet gibi büyük nimetlerini hep akla ve şuura borçlu değil miyiz? O halde bu hürriyetlere kastetmek, akla ve şuura tahakküm etmek demektir: İdraki kurutup insanı uyuşturmak ve hayvanlığa düşürmektir.*"

"*Fikir ve vicdan hürriyetinin öteden beri yaman bir düşmanı vardır: Taassup. Taassubun da gene öteden beri bu hürriyete karşı bir silahı vardır: Baskı ve tahakküm… Fikre ve vicdana kasteden taassup*

---

[16] *A.g.e.* 46.
[17] *A.g.e.* 54-60.

hakikatte insanlığa kastetmektedir. Bunun içindir ki baskı rejimlerinin serbest fikirlere ve hür vicdanlara karşı gösterdikleri düşmanlık, ahlaka ve insanlığa karşı işledikleri cinayetlerin en müthişidir… Eski devirlerin din maskesi altındaki taassubu, modern devirlerde ve bilhassa Birinci Dünya Harbinden sonra laik bir renge bürünmüş! İnsan zekâsını ve vicdanını din namına cendereye sokan eski engizisyonların yerini bu devirde millet ve vatan gibi mukaddesat namına kurulan daha feci engizisyonlar almıştır".

O hürriyetin dünyayı arkasından sürükleyecek en büyük kuvvet olduğunu söyler ve iki dünya harbinin insanlığa hürriyetin tadını tattırdığını ve bunu insanlığın en yüksek ideali olarak ebedileştirdiğini söyler. Artık hürriyet fikrinin karşısında hiçbir gücün duramayacağını belirtir[18].

"*Fikir ve vicdan hürriyeti yahut düşünme ve inanma hakkı insan ferdi için tasavvur olunabilecek hak ve hürriyetlerin en değerlisi ve en tabii olanıdır. İnsani hayat ve kemalin başta gelen şartıdır. İnsan aklıyla ve hür vicdanıyla insandır*".

"*Düşünme aklın, inanma da vicdanın en yüksek birer fonksiyonudur. Hayvan sadece duyar ve bir dereceye kadar insiyaki bir şekilde dilemeye benzer hareketler yapar. Fakat insan yalnız duyar ve diler değil, hem de düşünür ve inanır. Düşünüp inandığı nispette de insanlığı kemal bulur. Hülasa düşünme ve inanma melekeleri sırf insana mahsus ve insanlığın bir imtiyazıdır. Fikir ve vicdan hürriyeti ise, bu melekelerin taassup ve tahakküm altında kalmayarak engelsizce işlemesi, herkesin serbestçe düşünüp dilediği ve beğendiği bir kanaate sahip olması demektir*".

"*Ferdin bu hakkını inkâr edip baskıya vurmak, akla ve vicdana tahakküm ve tecavüz etmektir; ferdi insanlığı en gelişmiş ve normal fonksiyonlarından mahrum bırakmak ve onu hayvan derecesine düşürmek; binnetice, medeniyete ve insani kemale suikast etmektir. Bunun içindir ki* ***fikir ve vicdan hürriyetine hücum eden istibdat, istibdatların en feci ve iğrencidir.*** *Bununla beraber, eski ve yeni şekliyle,*

---

[18] *A.g.e.* 70-74

bütün baskı ve tahakküm idareleri, her şeyden evvel, düşünen akla ve hür vicdana hücum etmiş; serbest tefekkürden doğan, dini, felsefi ve siyasi kanaatlere saldırmıştır. Bunu tabii görmelidir, zira her yerde ve her devirde istibdat, tutunup yaşamasının imkânını, tefekkür nurunu söndürüp insanları ifsad etmekte ve hayvanlaştırmakta bulmuştur".[19]

"*Modern istibdat, evvela millet kesesinden bol bol ikram ettiği para ve mevki sayesinde, etrafına bir takım çürük seciyeli, menfaat düşkünü mahlûklar ve çeşit çeşit ücretli şakşakçılar toplamıştır. Bunların kimine âlim, kimine feylesof, kimine tarihçi, dilci ve şair üniforması giydirerek uydurma bir ilim, felsefe, tarih, dil ve edebiyat imal ettirmeye çalışmıştır. Bu kirli ve kiralık ellerin tahrif edip gülünç bir hale koyduğu hakikatleri de 'tek devlet kitabı' diye icat ettiği en zalim bir inhisar usulüyle memleketlerin masum çocuklarına pervasızca okutturmuştur. Saniyen, modern istibdat, menfaatlerine destek olarak kullanamadığı dinlere ve din adamlarına, kendi taassup politikasına alet edemediği ilmî, felsefî ve siyasî kanaat sahibi mert insanlara karşı canavarca bir mücadeleye girişmiş ve harp açmıştır*".[20]

"*İstibdat, kanlı elleriyle şehid ettiği hürriyet masumlarından çok, yaratıp etrafına topladığı dalkavuk, yalancı meddah ve müraî gibi bir sürü ahlak düşkünleriyle memlekete, medeniyet ve insaniyete ihanet eder. Bu rejimin en büyük fenalığı da burada, yani riya ve yalana bürünmüş bir muhit yaratmasında herkesi samimiyetle düşünüp kani olduğundan başka türlü konuşmaya ve hareket etmeye mecbur etmesindedir. Fikre ve kanaate sadakat hürriyet rejiminin; ihanet de istibdadın temelidir. Hür düşünen, düşünce ve kanaatlerine sadakat cesareti gösteren mert insanlardan istibdat yılar ve nurdan kaçan gece kuşu gibi, burnunu sokacak riya ve yalan kovukları arar*".

Otokrasi ve Demokrasi Farkı

Başgil'e göre insanlık tarihi boyunca rejimlerde iki hususiyet göze çarpmıştır: Hak ve kuvvet. Hakkın dayandığı usuller tenvir, irşat ve

---

[19] *A.g.e.*75-76.
[20] *A.g.e.* 76.

iknadır. Diğeri ise cebir ve şiddete bağlıdır. Hak demokrasiye, cebir, tehdit, tenkil ve şiddet ise otokrasiye götürür. Diğer bir ifade ile otokrasinin felsefesinde hak kuvvettir ve kuvvetlinindir. *"İnsanlar ancak cebir ve şiddet önünde eğilir ve tapmak için üstün bir otorite özler. Binaenaleyh bir memlekette sevk ve idareyi ellerinde tutanlar insan tabiatının bu temayül ve insiyakına cevap vermek üzere, çelikten örülmüş bir disiplin kurmaya mecburdur".*

Şu fikirleri okuyucuyu aydınlatacak mahiyettedir. "*… modern otokrasiler, bilhassa ilim ve kültür ocaklarına el atmış,… bütün tahsil ve terbiye yuvalarını idareleri, hocaları ve talebesiyle birlikte, derece derece otokrasi merkezinin cebri, tehdidi ve tazyiki altına sokmuştur. Bunlar, mektepten sağlam bir kültür, şahsiyet terbiyesi yerine, merkezin emirlerine itaat ve otokrasi şeflerine sadakat istemiş ve bu yolda dalkavukluğa ve pespayeliğe prim kazandırmıştır. Gayet tabiî, otokrasiler başı dik ve alnı açık vatandaş tipinden hoşlanmaz. Onlara daha mektep sıralarından itibaren bel büküp baş eğmeye alışmış insan sürüleri lazımdır. Bu rejimler, ısmarlanıp otokrasinin menfaatleri uyarınca yazdırılan ve objektif manasıyla, ilme ve rasyonel kültüre yabancı kalan kitaplarla hocalarda meslek aşkını ve bilgide ilerleme zevkini körletmiş; mektepte, yalnız talebeyi değil, hocaları da otomatikleşmeye zorlamıştır. En küçük tahlil ve tenkide bile tahammülü olamayan bu idareler, muasır mektebi orta zamanlar skolastisizminin karanlık manastırlarına benzetmiştir. Daha ilk mektep sıralarından itibaren memleket çocuklarının masum kafaları, otokrasi şeflerinin harikuladeleştirilen menkıbe ve methiyeleriyle doldurulmuş; genç vatandaşlar mektepte, vatandaşlık terbiyesi namına, şeflerin, kanun kisvesine bürünen emir ve iradelerince körü körüne itaate cebrolunmuştur. Otokrasilerin mektebinde çocuklara laiklik namına din düşmanlığı ve hakikat severlik namına laubalilik ve libertinaj telkin olunmuş; karakter namına da, saltanat süren kuvvete karşı güçsüzlük mükâfat almıştır… Bu rejimlerin mabudu kuvvet ve menfaat, ibadeti de cebir ve şiddettir*".[21]

---

[21] *A.g.e.* 98-99.

"Demokrasi nazarında insan, akıl ve irade melekeleri ile bezenmiş moral bir mahlûktur. Yani iyiyi ve kötüyü ayırt edebilecek ve kötülükten kaçınıp iyiliği ve güzelliği sevebilecek deruni bir kudret ve kabiliyete maliktir".

"Kuvvet ve bunun içtimai şekli olan cebir ve şiddet vahşet devrinin ve hayvanlar âleminin kanunu olabilir. Fakat medeni insanlığın en yüksek kanunu, vazife ve mesuliyet duygusunun kaynağı olan hak şuurudur. ***Kuvvet ancak hakkın emrinde ve hizmetinde kalmak şartıyla ve kaldıkça bir kıymet ve meşruiyet kazanır.*** *Hakka arka vermeyen bir kuvvet, içtimai nizam prensibi değil, sadece bir zulüm ve istibdat vasıtasıdır. Böyle bir kuvvete boyun eğmek, şeref duygusundan mahrum korkaklar ve ten severler için belki bir ihtiyatlılıktır; fakat asla bir vazife değildir. Vazife olan, bilakis haksız kuvvete karşı isyandır".*

"Hülasa demokrasi felsefesinde ideal olan, ferdi tehdit ve tenkil kuvveti karşısında eğilmiş görmek değildir. Bilakis, onu irade ve karakter terbiyesiyle techiz ederek insanlık şerefine eriştirmek ve içtimai münasebetler sahnesinde, kendini kendi aydın aklı ve izanı ile bizzat sevk ve idare eder bir hale koymaktır".

"İşte demokrasinin, hükümet ve idaresi gibi, maarifi ve mektebi de bu idealden hareket etmekte, genç vatandaşın, masum vicdanında esasen saklı bulunan hakkaniyet şuurunu ve hürriyet duygusunu rasyonel bir terbiye ve kültür ile işleyip inkişaf ettirmeyi hedef almaktadır. Çünkü demokrasi mantığında gaye olan, ferdin cebbar bir otoriteye baş eğmesi değil; bilgi ve kültür ile bezenmiş bir akıl ve izana sahip olması ve bu sayede hayat ve münasebetler labirenti içinde kendi yolunu bizzat tayin edip bulmasıdır".[22]

Türk Rejimi Hakkında

Başgil bu hakimane düşüncelerden sonra Türkiye'deki sistemin demokratik mi, yoksa otokratik mi olduğuna geliyor: "*Yirmi küsur seneden beri bizde maarif ve mektep siyaseti tamamıyla otokratik*

[22] *A.g.e.* 100-101.

esaslar üzerinden yürütülmüştür. Merkezleşen ve hareket noktasını iktidar şeflerinin indî görüşlerinde bulan ve böyle olduğu için, durmadan tezada düşen oynak ve kaypak bir mektep siyaseti demokrasinin insan ve vatandaş terbiyesine daima aykırı gitmiştir. Merkezden ekseriya tezatlı ve mantıksız, fakat o nispette de lüzumsuz bir şiddet ve dehşet saçan emirlerle idare edilen mekteplerimiz kalite randımanından mahrum, zararına işleyen birer hükümet fabrikası haline konulmuştur".

"*Demokrasi ister ki vatandaş başından yular takılıp sürüklenen hayvan makulesinden bir mahlûk olarak yetişmesin, sağlam bir irade ve şahsiyet terbiyesinin yardımı ile aklını ve izanını kullansın, hayat ve münasebetler sahnesinde kendini bizzat idareye iktidar elde etsin*".[23]

Ortaçağları imrendirecek bir skolastisizmin mekteplere hâkim olduğunu, yaratıcı zekâyı körleten, garp taklitçisi ve ruhi bir konformizmin tercih edildiğini düşünen Başgil'e göre "*mektebin dersleri arasında irade ve karakter terbiyesine en çok yarayan, insan ve vatandaş formasyonuna doğrudan doğruya hizmet eden dil, tarih, felsefe ve içtimaiyat gibi kültür dersleri bizde, maalesef rejim adamlarımızın laubaliliklerinin kurbanı olmuştur. Klasik ve objektif hakikatler üzerinden yapılması lazım gelen bu dersler, mahirane bir surette rejim politikasına ve propagandasına alet edilmiştir. Otoriter bir idarenin indi ve zümreci görüşleri dairesinde ısmarlanıp yazdırılmış resmi kitaplardan okutulan bu derslerin gençlik maneviyatı üzerinde bıraktığı iz, iki kelime ile inançsızlık ve güvensizliktir*".[24]

Totaliter Devlette İktidar

Totaliter devlette bütün kuvvet ve otorite hükümetin elindedir. Bu kuvvet karşısında şeref ve haysiyetine sahip vatandaş yoktur. İnsanlar ilan edilmemiş bir kölelik düzeninde gibidir. Devletlilerin dileği hak ve hakikat sayılır. *"Bunlar kendilerinde vatandaşlarca en mukaddes tanınan fikir, kanaat ve müesseselere saldırıp millî hayatın temellerini bile baltalama hakkını görürler. İnsan hayatı, şeref ve haysiyeti gibi,*

---

[23] *A.g.e.* 103.
[24] *A.g.e.* 104.

vatandaşın dini, millî, tarihi ve bütün mukaddesatı hükmeden otoritenin elinde birer menfaat ve taassup oyuncağı haline gelir. Bu ***otorite silahlı bir tehdit ve tenkil kuvvetine dayanarak vatandaş hayat ve faaliyeti üzerinde dilediği gibi tasarruflarda bulunur, emirler verip yasaklar koyar. Bu keyfi tasarruflara kanunilik süsü vermeyi de ihmal etmez.*** *Bunun için totaliter rejimlerde kanun ve nizamların sayısı binleri aşar.* ***Kıyafetlerden tutunuz da fikir ve kanaat gibi en deruni hayata kadar bütün insan fiil ve eserleri birer kanun cenderesine sokulmak istenir.*** *… Ellerindeki kuvvet ve otoritenin en küçük bir parçası üzerine dahi, acıkmış bir yırtıcı hayvan hırsıyla, titrerler. Bunun zerresini olsun elden çıkarmak için, insanların en hususi ve mahrem hayatını bile göz hapsine alırlar. Ferdin yalnız şahsına, ailesine, işine ve gücüne değil; dinine, diline, sanat ve musiki zevkine, dünya ve hayat felsefesine kadar her varlığına ve faaliyetine tahakküm ederler. Hulasa totaliter devlette sanki vatan geniş bir temerküz kampı, hükümet de onun gardiyanıdır*".[25]

Liberal Devlette İktidar

"Liberal devlette ise vatandaş devlet ilişkileri bir hakim - mahkum ilişkileri değil bir gaye – vasıta münasebetidir. Liberal devlette vatandaş gayedir. Hükümet ve temsil ettiği otorite ise sırf bir vasıtadan ibarettir. Bilindiği üzere vasıtalar, bizzat değil, gayelerine tabi bir kıymet alırlar ve gayeye yaradıkları müddetçe meşru olurlar. Gayelerine aykırı durum alan vasıtaların asla bir kıymet ve meşruiyeti yoktur. Binaenaleyh sade bir vasıtadan ibaret olan hükümetlerin kıymet ve meşruiyetleri vatandaşlar camiasına hizmet ifa etmek ve yararlılık göstermekle meşrut ve mukayyettir… Liberal rejimlerde hükümetin faaliyet ve salahiyet sahasıyla ferdin hayat sahası ideal bir sınırla birbirinden ayrılır. Hükümet huzur ve emniyet müstahsili kalır. Vatandaş ise servet ve refah, terakki, ilim ve medeniyet müstahsili rolü alır".[26]

---

[25] *A.g.e.* 121.
[26] *A.g.e.* 122.

Demokrasiler ve Çift Meclis

"Demokrasilerde bazen çoğunluk tahakkümü de kurulabilir ki, bu azınlık tahakkümünden farksızdır. Tahakkümün kemiyet ve keyfiyet farkına göre iyisi ve kötüsü olmaz. Tahakküm azlık tarafından da yapılsa fena bir durumdur; çokluk tarafından da yapılsa yine fena bir rejimdir. O halde ekseriyet veya ekalliyet istibdatları ile aynı derecede mücadele etmeli ve demokrasinin böyle bir istibdada götürecek yollarını önceden kapamalıdır. Bunun en kestirme yollarından bir demokrasilerde çift meclis uygulamasıdır. Zira tek meclis hükümet adamlarının kontrolünde olabilir, hâlbuki iki meclisli sistemde daha ağır ve ciddi adamların oluşturduğu ikinci meclis hem birinciye hem de başbakana ve devlet reisine gerektiğinde fren muamelesi yapmakta ve devlette ahenge yapıcı rol oynamaktadır".[27]

Başgil'in doğrudan rejim ve demokrasi ile ilgili fikirleri bunlardan ibaret değildir. Biz burada hem konuyu fazla uzatmamak, hem de Türkiye'de yaşanan olaylarla bağdaştırılabilecek örnekleri toplama anlayışımızın eseri olarak onun fikirlerinden bir kısmını derlemiş bulunuyoruz. Gerçekte o Türk rejiminin bütün zihniyet ve uygulamalarına dair eleştirilerini farklı kitap ve yazıları aracılığı ile yapmıştır. Partiler, demokrasi eğitimi ve genel eğitim, laiklik, basın yayın, sivil toplum kuruluşları, genel ahlak ve demokrasi ahlakı gibi birçok temel konuda fikir idmanları yapmıştır.

[27] *A.g.e.* 145-152.

ALİ FUAD BAŞGİL VE DEMOKRASİ TERBİYESİ

Zekeriyya ULUDAĞ[*]

İnsanlık tarihinin başlangıcından bugüne kadar bireysel, sosyal, siyasal, felsefi ve dini açılardan en çok tartışılan kavramlar arasında bir yönetim ve zihniyet problemi olarak demokrasi ile bu terimi zorunlu kılan hürriyet, eşitlik ve adalet kavramları gelmektedir. Bunlara ilave olarak ya da bu hedefleri gerçekleştireceği düşünülen insanın bir faaliyeti olarak eğitim de aynı konumdadır. Zira bu gibi kavramlar hem teorik hem de pratik yönü itibariyle insanı ve insanın içinde bulunduğu toplumsal dinamikleri ilgilendirmektedir. Dolayısıyla bunlarla ilgili olan olmayan herkesin bu alanda söyleyeceği pek çok sözü olduğu düşünülecek olursa konunun ne kadar karmaşık olduğu bir kez daha anlaşılacaktır.

Bu zorluklara karşılık bizim gibi imparatorluk varisi bir milletin, yüzlerce yıl içerisinde yönetenler karşısındaki tutumu yani itaat eden tavrı dikkate alınırsa, bireysel haklarını koruma esasına dayandığına inandığımız demokrasi gibi nazik ve narin bir kavram karşısındaki algılama ve uygulama şeklinden kaynaklanan zorluğun bireysel-pratikteki güçlüğü bariz bir şekilde anlaşılacaktır.

Öznel demokrasi[1] kavramı tarihi süreçte özellikle 1789 Fransız İhtilali ile monarşik siyasal sistemlere karşı çıkışın bir sembolü olarak

---

[*] *Prof. Dr., OMÜ, Eğitim Fak., Eğitim Bilimleri Bölümü Öğretim Üyesi.*

[1] Demokrasi kavramı Batı medeniyetinin insanlığa takdim etmiş olduğu bir yönetim biçimi olarak algılanır ve de böyledir. Esasen demokrasi kelimesi Yunanca demos (halk) ve kratos (kuvvet, otorite, hükümet) birleşik kelime olarak (halk hükümeti) anlamına gelir. Gerçi demokrasinin beşiği olarak Yunan şehir devletleri kabul edilse de burada uygulanan demokrasi bir aristokrat demokrasisi ve hür olarak doğanlara ait bir yönetim ve denetim biçimi olması itibariyle her zaman eleştirilmiştir. Dolayısıyla Yunan medeniyeti kavram olarak demokrasiyi bize miras bırakmış ama teoride ve uygulamada modern demokrasi yani temsili demokrasi nitelik itibariyle ondan oldukça farklı boyutlar kazanmıştır.

algılanmış; hürriyet, eşitlik ve adalet prensiplerini dünya kamuoyuna takdim etmiştir. Bu gelişme aynı zamanda millî devletlerin monarşik idareler karşısındaki varoluşunun da bir başlangıcı olmuştur. Ayrım gözetilmeksizin insanlığa takdim edilen değerler evrensel boyut yerine millî bir çerçevede gelişmeye çalışmıştır. Bu gelişme trendini, ulusal toplumun yüceltilmesi, demokrasi açısından destekten çok tehlike yüklüdür[2] şeklinde değerlendirenler de vardır.

Demokrasi ile bireysel hak ve hürriyetler bağlamında Ali Fuad Başgil'e baktığımızda onun ülkemizin yetiştirdiği ender hukuk adamlarımızdan ve aynı zamanda bir akademisyen olduğu görülür. Ancak hangi toplumda yaşadığını, hangi değerlere sahip olduğunu, içinde yaşadığı toplumun gelecek değerlerinin nasıl olması gerektiğini ve ona göre çözümler üretmeyi düşünen biri olarak karşımıza çıkar. Aynı zamanda hukukun ütopik bir alan olmadığını insanın insanla, insanın toplumla ve insanın devletle olan ilişkilerini düzenleyen kurallar ve normlar olduğunu bilen biridir.

Başgil'in eserleri incelendiğinde demokrasiyi tarihsel bağlamından farklı algılamadığı ancak ona kültürel değerler açısından katkılar yaptığı görülür. Eserlerinin pek çok yerinde millî ve dini değerlere ve onların ifade şekillerine atıfta bulunarak fikri temelde bir birliktelik kurmaya çalışır.

Demokrasinin siyasal boyutta göstergesi olan hükümetin seçimi ve uygulamalarında çoğunluğun temsiline büyük değer veren Başgil, oligarşik ve demokratik yönetim arasındaki tercihini insanın tabiatına en uygun ve insanlığın özlediği ideal bir rejim olarak tercihini ikinciden yana

---

Halkın kendi kendini yönetmesi düşünce ve uygulamasından ayrılan ve temsili şekle dönen demokrasinin temel esaslarını; genel ve eşit oy hakkı, çoğunluğun iktidarı ve azınlığın çeşitli baskılara karşı teminat altına alınması ile bu prensiplerin bir sonucu olarak anlaşılması gereken temel insan hakları, fikir hürriyeti, din ve vicdan hürriyeti, hukuk devleti ile siyasal hürriyetleri mütemmim cüzler olarak anlamak mümkündür. Bk. Türköne, M., (1994) *Modernleşme Laiklik ve Demokrasi*, Ankara, Ark Yayınları, s.16-17.

[2] Bk. Touraine; A., (1994) *Modernliğin Eleştirisi*, (Çev. H.Tufan), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, s. 364.

kullanır. Demokrasi için halkın reyi ve açık şekilde gösterebildiği rızasının şart olduğunu belirtir. Bunun ise ancak hürriyet ve eşitlik esasları dâhilinde ortaya çıkacağını savunurken kanun karşısında eşit olan insanların adaleti gerçekleştirmek zorunda olduklarına olan inancını sürekli olarak yineler.

Demokrasi Yolunda isimli çalışmasında hürriyet, eşitlik ve adalet kavramları üzerinde duran ve bu kavramlara verdiğimiz anlamlar itibariyle insana vereceğimiz değerin ortaya çıkacağını savunan Başgil, *Din ve Laiklik* isimli kitabında hürriyetin manevi yani vicdani boyutuyla ilgilenir.

Hürriyet ve eşitlik insan için araç mıdır yoksa amaç mıdır? Hürriyet tek başına insani mutluluğu ortaya çıkarır mı? Eşitlik yalnız başına insani midir? Ya da demokratik bir hayat için bu iki kavram yeterli midir? İşte bu noktada, demokrasi kavramını hürriyet, eşitlik ve adalet prensipleri ile birlikte ele alan ve bunların birisinin dahi yokluğunda demokrasinin gerçekleşemeyeceğini veya bu rejimin ve hayat felsefesinin demokrasi olamayacağına inanan A.F.Başgil, "*demokrasi felsefesinde vatandaşın hürriyeti ve eşitliği birer gaye-prensip değildir. Bunlar içtimai hayatta adalet ülküsünün bilfiil tahakkuk edebilmesi için sırf birer vasıta prensiptir*"[3] diyerek ilk iki prensibi adalet için bir araç olarak görür.

Bugün en çok tartışılan kavramlardan biri demokrasi ise diğeri eğitimdir. Çünkü her ikisi de bir insan eylemi olarak görünmektedir. Dolayısıyla insanların ve toplumların hayatlarını ilgilendirmektedir. Bugün genel anlamda demokrasiden kanun önünde eşitlik ve hukukun üstünlüğü anlaşılmaktadır. Ancak hukuka uygun yaşamak sadece kanunlara uymakla mümkün müdür? Bireysel bazı özelliklerin de mesela değerler ve erdemlerin bunun yanı sıra kültürel kabullerin hukuka yardımcı olması düşünülebilir mi? Eğitimin böylesi bir hayat tarzına katkısı var mıdır? Geleneksel eğitimin kabulü olan okul başarısı -ki bundan çoğunlukla sayısal başarı anlaşılır- insan olmada yeterli midir?

---

[3] Başgil, A. Fuad; (1961) *Demokrasi Yolunda*, İstanbul, Yağmur Yayınevi, s. 73.

İnsanoğlu yeryüzünde ilk günden itibaren yalnız olarak yaşamayı başaramadığı için gruplar oluşturmuştur. Aile, komşuluk, kulüpler, çalışma birimleri ve devlet bunlardan sadece bazılarıdır. Meydana getirilen bu organizasyonlar içerisinde amaç, yaşama şartları ve bu konuda takip edilecek yöntemler, üyeler arasındaki sorumluluk ve nimetlerin paylaşımı hakkında bir takım kararların alınması gerekmektedir. Bu kararlar farklı şekillerde alınabilir. Demokrasi bir anlamda kolektif karar alma durumu olarak anlaşılır[4].

Kolektif karar alma durumu olarak ifade edilen demokrasi ile bu kararları alacak ve uygulamasına katılacak, bir hayat nizamı şekline dönüştürecek ve sonunda adaleti gerçekleştirecek olan insandır. Adalet sadece ilgili kurumlara veya son noktada devlete ait olan bir olgu mudur? Ya da böyle mi ele alınmalıdır. Devletin kanunları uygulamada her şahsın başına bir kolluk kuvveti dikme gücü olmadığına göre devleti temsil edecek gücün olmadığı yerde adalet nasıl gerçekleşecektir? Bu dün olduğu gibi bugün de bir problem alanı olarak görünmektedir.

Demokratik bir yönetim tarzı ile adil bir toplum ilişkisinde hayatın öznesini çözümlemeye çalışırken demokrasiyi bir yönetim tarzı olarak görmesinin yanında onun hayata yansımasını ve insanda ortaya çıkmasını bir zihniyet ve ideal olarak düşünür. Hocamız demokrasi için *"evvela muayyen bir hükümet ve idare sistemidir. Saniyen bir zihniyet, bir terbiye, bir cemiyet görüşü, bir hava ve bir muhittir. Demokrasi nihayet insan varlığı üzerinde manevi bir değer hükmü ve yüksek bir hayat ve saadet temennisine uzanan bir idealdir"*[5], şeklindeki kanaatlerini kaleme aldığı *Demokrasi Yolunda* isimli eserinin takdim kısmında "*bu eserdeki yazılar (Demokrasi) adı taşıyan cemiyet rejiminin alfabesidir*" dedikten sonra eserin herkesin anlayabileceği şekilde kaleme alındığını belirtir ve düşüncelerini *"… demokrasi her şeyden evvel bir gönül işi ve bir içtimai terbiye meselesidir… bu terbiye ise, aile*

---

[4] Beetham,D./Boyle,K.; (1998) *Demokrasinin Temelleri* (çev. V.Bıçak), Liberte Yayınları. s.1.Ankara,

[5] Başgil; *Demokrasi Yolunda*, s. 24.

yuvasından ve ilk mektepten başlar, fert ve devlet münasebetlerinde kemalini bulur"[6], cümleleriyle kuvvetlendirir.

Probleme yönetenler ve piyasa açısından bakan ve toplumların güç odaklarına (hükümdar, piyasa v.s.) karşı boyun eğmeye eğilimli olduğunu ifade eden Touraine, demokrasinin bu iki düzenleyici prensibe karşı özgürlük, bağımsızlık ve sorumluluk ruhu ile direnmeyi gerektirdiğini söyler. Böyle bir istek ve arzunun ortaya çıkarılması görevini ise aile ve okula verir. Ona göre, bu kurumlar bundan böyle bireyleri toplumsallaştırmak yerine, kendi özgürlüklerinin ve kendilerine karşı sorumlulukların bilincinde olan bireylere dönüştürmelidirler[7].

Bu düşünceler benzer ifadeleri A.F.Başgil'in ***"demokrasi her şeyden evvel bir ruh ve zihniyettir… bu ruh ve zihniyet hürriyet terbiyesinden doğar.*** *Bu terbiye ise ferdin bedeni ve fikri hayat münasebetlerinde kendi aklı ve iradesi kuvvetiyle, kendini bizzat sevk ve idare etmesi ehliyet ve sanatından ibarettir*"[8] cümlelerinde görebiliriz ve Touraine'ın "*öznelleştirme eylemi olmaksızın demokrasi sağlam bir temele oturamaz*"[9] dediği düşünceyi ondan onlarca yıl önce dile getirmiştir. Başka bir cümlesinde ise *"filhakika terbiye ve ahlakın gayesi, en kısa bir ifade ile, karakterli ve sağlam seciyeli insan yaratmaktır"*[10] diyerek bir taraftan kendi kendine yeten, hür bir şekilde düşünen, sağlam iradeli ve eylemlerine hâkim diğer taraftan bu düşüncelerini ruhunun en derin noktalarına kadar sindiren bir insanın demokrat olabileceğini, demokrasinin de bu insanlarla hayat bulacağını anlatmaya çalışır.

Demek ki; demokrasi sadece bir yönetim biçimi olarak düşünülemez. Demokrasi çağdaş dünyanın kabul ettiği gibi insanlığın kendi gayretleriyle ulaşmış olduğu en iyi yönetim ve aynı zamanda bir

---

[6] Başgil; *Demokrasi Yolunda*, s. 6.
[7] Bk. Touraine; *Modernliğin Eleştirisi*, s.383.
[8] Başgil; *Demokrasi Yolunda*, s. 75.
[9] Touraine; *Modernliğin Eleştirisi*, s. 383.
[10] Başgil, A.Fuad; (1973) *Gençlerle Başbaşa*, 8.Baskı, İstanbul, Yağmur Yay., s. 37; Ayrıca bk. *Gençlerle Başbaşa*, s. 34.

hayat biçimidir. Onun bir hayat biçimi olarak kabul edilebilmesi her şeyden önce bir takım şartlara bağlıdır. Çünkü insan hayatını belirleyen şartlar oluşmadığı sürece insani bir davranış olan demokratik anlayış ortaya çıkmayacaktır. Eğer demokrasi sadece bir çoğunluk rejimi olarak algılanırsa oligarşik yönetimlerde ortaya çıkan zulümlerin gelecekte bu yönetimlerde de görülmesi tabiidir. Azınlığın çoğunluğu ezmesi ile çoğunluğun azınlığı ezmesi arasında hiçbir fark yoktur. Zulüm her şekilde zulümdür. Demokrasi insanın mutluluğunu temin eden bir araçtır. Bu aracın güvenilir ve sağlıklı çalışabilmesinin şartı ise iyi yetişmiş, değerlerle donatılmış, ahlaklı insan yetiştirmekle mümkündür. Gerçi demokratik rejimler anayasal rejimlerdir. Hukukun üstünlüğü tartışılmaz bir değer olarak kabul edilmektedir. Toplumsal ve siyasal alandaki bu kabul bireysel alanda ahlaki değerlerle güçlendirilmediği zaman ondan beklenilen sonuç ortaya çıkmayacaktır. Çünkü hukukun yaşatılmasının ve toplumda bir arada yaşamanın en temel yardımcısı ahlaki değerlerdir.

Bir taraftan birey diğer taraftan toplumun üyesi olarak yaşama arzusunu içinde barındıran mutluluğu başarının sonunda elde etmek için gayret eden insanı merkeze alan A. F. Başgil, özellikle *Gençlerle Başbaşa* isimli çalışmasında genç nesle hitap eder. Çalışmasının bir yerinde *"terbiyenin bir rolü düşmüşü kurtarmak ise, diğer bir rolü de henüz düşmemişi kurtarmaktır"*[11] diyerek adeta hedefini ortaya koymaktadır. Bu eserinde insanın ruh terbiyesini tamamlayabilmek adına insan psikolojisini inceler. Çalışmasının mihverini irade terbiyesi oluşturur. Başarı ve mutluluk yolunda insanın karşısına çıkabilecek engelleri aşabilecek yegâne vasıtanın irade olduğunu belirtir. İradeyi ahlak felsefesi etrafında kurmaya çalışır. Bütün çabası irade yoluyla toplumda adaleti, bireysel ve toplumsal planda iyiliği oluşturma gayretidir.

XX. Yüzyıl'ın, fen bilimleri ve buna dayalı olarak teknolojide doruk noktaya ulaştığı bilinmektedir. Ancak teknolojinin ve fen bilimlerinin insanı özgürleştirmek ve mutlu kılmak yerine makineye bağımlı hale getirdiği hatta bu gelişmelerin sonucu olarak insanın kendi

---

[11] Başgil; *Gençlerle Başbaşa*, s. 49.

eylemleriyle "*hürriyetten kaçışı*", bunalımı ve çöküşü yaşadığını ifade edenler bilinmektedir. İşte bu durumun farkında olan ve günümüzde makine ve fabrika gürültüleri arasında şaşkına dönen modern insanın, zekâya ve bilimsel bilgiye daha fazla önem verdiğini ifade eden Başgil, duygu dünyasını unutan insanın büyük bir hataya düştüğünü düşünür. Zekâ terbiyesi kadar duygu terbiyesinin de önemli olduğunu vurgularken okul ve maarif sisteminin ahlak, estetik ve kutsallık duygularına gereken önemi vermesini ister. Bu düşüncelerine ilave olarak o, "*şahsiyet ve seciye ise iyi terbiye görmüş hislerin meyvesidir*"[12], demektedir.

İşte bütün bu insani özelliklere uygun yaşama sanatını ve demokrasi terbiyesini insana kazandıracak olan yegâne yer ona göre, okuldur[13]. Bu açıdan okulun özellikleri üzerinde duran yazarımız; okulların ilköğretimden yüksek tahsilin sonuna kadar gençlere öğrenme ve yetişme yolunda güvenle yürümenin usulünü öğretmesini, çalışarak başarılı olmanın sırrını göstermesini ister. Okulun sadece okulda kullanılacak ve sadece zekâyı ilgilendirecek bilgileri üretmeyerek gençlerin iradeleri üzerinde yoğunlaşmasını, ruh terbiyesine önem vermesini, çünkü gerçek gücün bilginin genişliğinde değil benliğe sahip çıkmada ve iradeyi kullanmada anlaşılacağını, yani iyi huyların ortaya çıkarılmasında kısacası ruh terbiyesinde görüleceğini vurgular. Dolayısıyla ona göre ezberci bir öğretim yapan okul değil, aklını ve iradesini kullanabilen insan yetiştiren bir okul özlemini belirtir[14]. Başgil bu düşüncesini uzun uzadıya anlatırken zorunlu olan okulun genç bir insan üzerindeki tesirinden söz eder. Dönemi içerisindeki politika karıştırılan okul sistemini eleştirirken; demokrasiye en uygun okulun, millî değerlere bağlı ve aynı zamanda laik olan bilgi ve terbiyede ilmi ve objektif hakikatlere uygun eğitim öğretim yaptıran yer olduğunu ifade eder[15]. Onun düşüncelerinde millîyetçi ve laik okul sisteminin birbirine aykırı bir tarafı olmadığı görünmektedir.

---

[12] Başgil, A.Fuad; (1977) *Din ve Laiklik*, 3.Baskı, İstanbul, Yağmur Yayınevi s. 107–108.
[13] Bk. Başgil; *Demokrasi Yolunda*, s. 75.
[14] Bk. Başgil; *Gençlerle Başbaşa*, s.15.
[15] Bk. Başgil; *Demokrasi Yolunda*, s. 78.

İnsanlık tarihinin içtimaî nizam ve disiplin konusunda biri hak diğeri kuvvet olmak üzere iki temel prensibi kabul ettiğini söyler. Otokrasinin kuvvet prensibi demokrasinin ise hak kavramı üzerine geliştiğini anlatan yazarımız, Kant'ın 'eğitim insanı ikna etmektir' dediği gibi amacı hak olan demokrasinin terbiye ve idare tarzının aydınlatma, uyarma ve ikna olduğunu ifade eder. Dolayısıyla demokrasi düşüncesi idealinin de bireyi irade ve karakter terbiyesiyle donatarak insanlık şerefine ulaştırmak böylece toplumsal münasebetler bakımından aklını ve izanını yöneltmek ve yönlendirmek olduğunu düşünür.

Böylesi zor bir görevi okul, iki tür faaliyeti ile yürütür. Bunlar bilginin ve zekânın alanı olan talim ıle ahlak ve iradenin sahası olan terbiyedir. Burada oldukça önemli görünen bir hususa da devamla şöyle işaret eder: *"Aşikâr ki, genç vatandaşlara irade ve karakter terbiyesi vermekle mükellef olan mektebin evvelemirde, idaresi başındakilerle hocalarının bizzat irade serbestliğine ve sağlam bir karakter terbiyesine sahip, mesleki formasyonu yerinde adamlar olması şarttır. Emir kulu ve otoritenin esiri olan mektep, yalnız çocuklar için değil, millî camia için ve hatta insanlık için bir mezbahadır*"[16]. Okul yoluyla demokrat bir toplum yaratmak fikri pek çok eğitimci tarafından ele alınmış ve farklı şekillerde irdelenmiştir. O. Reboul, "*bir toplumun gerçekten demokratik olması, okulun gerçekten demokratlar yetiştirmesiyle mümkündür*"[17] derken adeta Başgil'i tekrarlar görünmektedir.

Bu düşüncelerini sadece birey ve eğitim alanında bırakmayan Başgil, ancak böyle bir okul toplumsal düzen içinde adaleti gerçekleştirecek hatta onun da ötesinde iyiliği ortaya çıkaracaktır. Adaleti gerçekleştirmede mükâfat ve ceza gerekirken iyiliği gerçekleştirmek ilahi bir haslettir ve içtimaî hayatta asla bir karşılığı olmayan haslettir[18] demektedir. Böylece o, Batı tipi demokratik anlayışın ötesine geçer ve ilahi bir alanla demokratik zihniyeti birleştirir.

---

[16] Başgil; *Demokrasi Yolunda*, s. 81–85.

[17] Reboul, O. (1991) *Eğitim Felsefesi*, (Çev. I.Gürbüz), İst.; İletişim Yayınları. s. 83.

[18] Bk. Başgil; *Demokrasi Yolunda*, s. 74.

Yine şunu ifade edebiliriz ki A.F. Başgil, bir taraftan demokrat insan yetiştirmek için zekâya yönelik müspet bilimleri, diğer taraftan millî ve ahlakî değerleri bireylere kazandırmakla mutlu ve başarılı bir nesil yetiştirilebileceğini düşünmektedir. Yani o, demokrasinin evrenselliğinin yanında kendi kültürel değerlerini benimseyen toplumu ve kendisiyle barışık olan bir nesil istemektedir. Kendisi de eserlerinde böyle bir yolu denemektedir. Demokrasiyi halka ve genç nesle anlatabilmek için Türk kültürünün millî ve dinî değerlerine atıflar yaparak oradan örnekler vermektedir[19]. Fransız eğitim felsefecisi O. Reboul, demokratik öğretimin nesnel olması gerektiği tezini; "bir yandan insan aklından doğan bilgiler, yani bütün bilimler ve aynı zamanda bir toplum hayatının mümkün olmasını sağlayan ahlaki değerlerdir. Öte yandan kültürel bir onaya konu olan görüşlerdir"[20] diyerek yukarıdaki düşüncemizi desteklemektedir.

Sonuç itibariyle demokrasi terbiyesinin bir eğitim ve ahlak meselesi olduğunu vurgulayan A.F. Başgil bu konuda adeta kendi "formülü"nü gösterir:

> *"İyiliği ve adaleti sevecek, kötülükten ve zulümden nefret edeceksin. Yalnız nefret edip durmayacaksın, hem de onunla mücadele edeceksin: muktedir isen elin, kolunla; değilsen sözlerin ve yazılarınla; buna da muktedir değilsen kötülük ve zulüm yapanlardan yüz çevirip onlara selam vermemek ve merhaba dememek suretiyle mücadele edeceksin. Bahtiyar o memlekettir ki, vatandaşları bu terbiye ile bezenmiştir…"*[21]

---

[19] Bu konuda yazarın başta *Din ve Laiklik* isimli eserinin tamamına, Demokrasi Yolunda isimli kitabının 6.13.24.29.33.41 ve diğer sayfalarındaki örneklere bakılabilir.

[20] Reboul; *Eğitim Felsefesi*, s. 85.

[21] Başgil; *Demokrasi Yolunda*, s. 6.

ALİ FUAD BAŞGİL'DE DEĞERLER VE EĞİTİM

Zekeriyya ULUDAĞ[*]

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de üzerinde en çok tartışılan kavramlardan ikisi değerler ve eğitimdir. İnsanlık bu kavramlardan ne vazgeçmiş ne de onlar hakkında bir mutabakata varabilmiştir. Bu anlaşmazlığın temelinde yatan ise; her ikisinin de insani alanı ilgilendirmesi hatta sadece ilgilendirmekle kalmayıp insanın düşünce ve davranışlarını da etkilemesidir. Bu yönüyle her iki kavram dini, felsefi, sosyolojik ve psikolojik alanda ortaya çıkmakta ve bu alanların ilgilenenlerince daima gündemde tutulmaktadır.

Hatta 19. Yüzyılın ortalarından itibaren pozitivistler ve daha sonra mantıkçı pozitivistler tarafından bilim ile yakından ilişkili olduğu ve değerlerin bilimsel olarak tespitinin ya da sonuçlandırılabileceğinin mümkün olduğu dahi düşünülmüştür.

Kabul edildiği üzere değer; "kişinin, isteyen, gereksinme duyan, erek(amaç) koyan bir varlık olarak, nesne ile bağlantısında beliren şey, diğer bir tespitte ise; her türlü deneysel yaşantının dışında, insanın isteme, duyma ve eğilimlerinden bağımsız olan, kendi başına var olan, kendinde değer'i kabul eden felsefe görüşüne göre, aralarında bir aşama düzeni olan, kendi başına var olan…" kavram alanıdır. Değerler biçimsel olarak olumlu-olumsuz, izafi-mutlak, öznel-nesnel, nesne değerleri hoş, yararlı, kullanışlı; mantıki olarak doğru; ahlaki değerler ise iyi-kötü; estetik değerler de güzel-çirkin olmak üzere sınıflandırılabilirler.

Değerler ahlak problemi olarak kabul edildiğinde hayatın kendisidir. Çünkü o zaman insani ve sosyal hayatın bir parçası ya da kendisidir. Felsefi sorgulama biçimi olarak kabul edildiğinde ise, ahlak felsefesinin alanını oluşturmaktadır.

Şayet değerler istenilen, arzu edilen ise, takdir edilen bir kıymet hükmünü ifade eder. Dolayısıyla değerler ister biçimsel, nesnel,

[*] *Prof. Dr., OMÜ, Eğitim Fak., Eğitim Bilimleri Bölümü Öğretim Üyesi.*

mantıksal, isterse ahlaki ve estetik alanında olsun “kişinin toplumundan kazandığı, kendi kültür unsurlarının bir yansımasıdır”. Yani onlar, biyolojik, psikolojik ve sosyolojik yapının bir parçası milli kültürün bir unsuru, ya da dini inançların bir sonucu olarak ortaya çıkar ve kabul görür.

Ancak değer alanını oluşturan iyi ve kötü kavramları, kendi hiyerarşisi bağlamında maddi olan iyi gayesinden manevi olan iyi gayesine doğru yükselmedikçe evrensel değerlere ulaşamayacaktır. Bu durumda N.Topçu’nun da belirttiği gibi hayvan ile içgüdüsel beraberliğinin ötesinde duyumlarının ötesine geçerek yegâne düşünme melekesine sahip olan varlığın bir özelliği olan evrensel düzeni arama gayesini de yerine getiremeyecektir. Bunun için farklı değerlendirmeler olsa da rasyonel olan değer evrensel olan ile birleşecek ve insani olan meydana gelecektir. Böylece hem duyumsal veya içgüdüsel olan iyi ile evrensel olan biri diğerine feda edilmeden birleşecektir. Ancak birincilerin ikincilere tabi tutulmaları şartı ile… Burada hemen şunu belirtelim ki; iyi ve kötü değerleri “ancak hareket halinde ortaya çıkar”, şeklindeki bir düşünce çoğu zaman kültür unsurlarının yansıması olarak kendini göstereceğinden çelişkiye düşme ihtimalini kendi içinde barındırmaktadır.

Diğer taraftan eğitim, eğmek, bükmek, yetiştirmek gibi anlamlara gelmekte ve ondan daima bir davranış değişikliğini gerçekleştirmesi talep edilmektedir. Eğitim hangi anlamda alınırsa alınsın insanın bulunduğu bir halden daha iyi bir hale yükselmesi anlamında kabul edilebilir.

Eğitim ile değer arasında her toplum açısından zorunlu bir ilişkinin var olduğu kabul edilmiş ve kişide meydana çıkması gereken davranış değişikliklerinin kabul edilen değerler doğrultusunda oluşması beklenmiştir ya da belirlenen eğitim hedefleri ile belirlenen değerlerin insanlara kabul ettirilmesi amaçlanmıştır. Yani eğitimde kullanılan diğer unsurlarla birlikte yeni bir zihniyetin ortaya çıkması hedeflenmiştir. Onun için çoğu zaman “eğitim ikinci yaratılıştır” düşüncesi ile karşılaşılır. Bu bakımdan eğitim hem bir araç olarak hem de belirlediği hedefleri ile bir

düşünce oluşturmayı, yeni bir insan tipi geliştirmeyi gaye edinmiş iken insanı içinden disipline etmek anlamındaki terbiye kavramından asla vazgeçmemiştir.

İyi-kötü, güzel-çirkin kavramları ahlak felsefesinin konusu olması itibariyle farklı şekillerde ayrıntılı olarak ortaya konabilir. Eğitim ise bu ahlak felsefesinin temel kavramları ile ilişkiyi gündeme getirmektedir. Bizim buradaki esas amacımız Ali Fuad Başgil'in değerler hakkındaki düşüncesi ile bunların eğitim açısından önemini vurgulamak olacaktır.

Şunu biliyoruz ki o, öncelikle hukuk alanında kendini kabul ettirmiş değerli bir öğretim üyemiz ve bilim adamımızdır. Felsefe ve siyaset bilimi öğrenimi de almıştır. Ancak onun için her zaman hukuk alanında bilim adamı olma vasfı daima önde gelmiştir.

Ancak sosyal ve felsefi konulara büyük bir aşinalığı olan ve bu alana fazlasıyla önem veren Başgil; ülke geleceğinin teminatı olarak gördüğü gençliğin zihniyet dünyasına ve eğitimine fazlasıyla değer vermiş, "içindeki beş on sahife, aziz vatanımın evlatlarını uyandırabilirse ne mutlu bana" gibi cümlelerle eserlerinin ithafını neredeyse onlara yapmıştır.

Ayrıca şunu da belirtelim ki o, profesyonel bir eğitimci yani eğitim alanında teoriler ortaya atan ve bunlar üzerinde konuşan da değildir. Zaten böyle bir iddiası da yoktur. Fakat gençler için kaleme aldığı "Gençlerle Başbaşa" isimli çalışması bu ülkede onlarca baskı yapar, "gençlere muvaffak olmanın sırları ve çalışma usulleri" hakkında önemli tavsiyeler verdiği kitabı, kendisinden yıllar sonra aynı teveccühü yakalar.

Bu eserini yazmaya vesile olan olayı ve etkisinde kaldığı eserden sitayişle bahseden Başgil, bundan sonra genç insanlara "irade terbiyesi" konusunda düşüncelerini açıklar. Kendine göre önemli gördüğü kavramların ortaya çıkışı, insan hayatı ve geleceği konusunda işgal ettikleri önemi vurgular.

O, gençlerin hayat yolunda pek çok engelle karşılaşabileceklerini düşünür ve onlara tavsiye ettiği prensiplere uymaları halinde başarıyı yakalayabileceklerini ve sonunda mutluluğa ulaşabileceklerini söyler.

Başgil; “kim demiş ki iyi ahlak ve temiz karakter, içtimai münasebetlerden ve hayatın akışından doğar? O münasebetlerden aşağılıklar, yalancılık, riyakârlık, nemmamlık(laf taşıma) ve şantajcılıklar da doğuyor. Hayır, iyi ahlak ve temiz karakter, içtimai münasebetlere ve hayat akışına da hâkim olan ‘madde üstü’ bir inancın emperatiflerinden doğar. Kim demiş ki, faziletler ırmaklar gibi, hep menfaat deryasına akar o deryaya akmayan faziletler de var; hak tanırlık ve hakikat severlik bunların başında gelir, kanaatindedir.

Öncelikle şunu belirtelim ki ahlak ve karakterin tek kaynağının toplum olduğunu ileri sürenlerin düşüncelerine katılmayan Başgil, değer ve eğitim anlayışını üzerine inşa ettiği irade kavramından ne anlamaktadır. Bunu anlamak için “benliğimizin dış âlemle temasını temin eden fiil ve hareketlerimizin” tamamına bakmak gerektiğini ifade ederken, bu kavram ile anlatmak istediği “ruhi meleke, bir takım fiil ve hareket şeklinde beliren bir kuvvettir” başka bir ifadesinde “aklımızın düşünüp karar verme ve yapılması aynı derecede mümkün olan muhtelif hareket tarzlarından birini beğenip tercih etme kudretidir” şeklinde ifade ederken iradenin metafizik boyutuna dikkat çeker. Ancak aklın tercihini iyilik ya da kötülükten yana kullanabileceğini, böyle bir seçme yetkisine sahip olduğunu düşünür. Bunun için daha başlangıçta iradeyi kör bir güç veya salt bir ruhsal güç olarak almak yerine ahlaki manada bir iradeden yana tavır takınırken onun iyiliği seçmesini sağlamak gerektiğini kabul eder. İnsanın bu seçimine o, “ahlaki irade” adını vermektedir. Böylece o, deneysel psikolojinin sınırlarını aşarak insani oluşu ilahi bir alana taşır.

Ali Fuad Başgil, öncelikle insanın hayatta başarılı olabilmesi ve sonunda mutluluğu elde edebilmesi için, insani özellikler ve bu özellikleri mecrasından çıkaran durumları ortaya koyar. Bu anlamda başarının önünde duran engelleri tembellik, kötü arkadaş ve kötü örnekler olarak belirler. Başarılı olmanın yolu ise iradeli olmaktan geçer, derken iradeye yabancı olan özellikleri içgüdüler, itiyatlar(alışkanlıklar) ve telkin edilen hareketler olarak kabul eder.

Ali Fuad Başgil, böyle bir tasnifle insanın biyolojik, psikolojik ve sosyolojik taraflarını kabul ederken insanı anlama konusunda bütüncül

bir yaklaşımı kabul etmekte ve tek bir teoriye bağlanıp kalmanın ve buradan hareketle insanı anlatmanın zorluğu içerisine düşmemektedir. Daha da önemlisi insanın hem kültür dünyasına uzanan hem de onu aşan transandantal(aşkın varlık) alanını kabul ettiğini belirtmektedir.

Bütün bu düşüncelere ilave olarak Başgil, terbiye yani eğitimin insan ruh ve karakteri üzerindeki etkisi üzerinde de kısa ama vurgulu bir şekilde durur.

Dünyada yaşayan insanların birbirlerinden fizyoloji olarak farklı oldukları gibi ruhi ve manevi yönden de farklı olduklarını kabul eder. Fizyolojik farklılıkların sonunda mizaç yahut tabiat dediğimiz özelliğin ortaya çıktığını, manevi ve ruhi farklılıkların sonunda ise karakter, huy, tıynet, seciye gibi kavramlarla ifade ettiğimiz özelliklerin oluştuğunu belirtir. Ona göre bu özelliklerin sonunda bir zihniyet ve hayat görüşü ortaya çıkar. Burada hemen belirtelim ki bu kavramların bazen bireyi bazen de toplumu belirlemede kullanıldığını da söylemeden geçmez.

Eğitimin "ruh mimarlığı" olması gerektiğini düşünenler ile eğitim insanı içinden disipline etmektir, insanı ikna etmektir çünkü insan ancak eğitim ile insan olur, şeklinde kanaatler ileri sürenler eğitim, insan, ruh, zihniyet, karakter oluşumu gibi kavramları gündeme getirmekte onlar hakkında görüşler ileri sürmektedirler.

Benzer bir konuda meseleye hem sosyolojik hem de terbiye açısından yaklaşan A.F.Başgil ülkenin içinde bulunduğu durumu bu noktalardan değerlendirir. Ona göre, gençlik behemehâl eğitilmelidir. İçinde bulunduğumuz buhranların asıl nedeni ne ekonomik ne de siyasidir. Tamamen ahlakidir onun da temelini oluşturan manevi buhranlardır. Terbiye veya eğitim ile ahlakın fonksiyonu da burada devreye girmektedir. Zira karakterli ve sağlam seciyeli insan yaratmak ancak bunlarla mümkündür.

Terbiyenin ruh ve karakter üzerinde etkisi olup olmadığını tartışan müspet ve menfi teorilere temas eder bunları tartışır. Hatta inanç mezhepleri bağlamında koyu bir kaderciliğin tezlerini dile getiren

Cebriye ekolünün görüşlerine yer verir fakat bunların savunulacak bir tarafının olmadığını söyleyerek geçer.

Peki, ona göre hangi huylarımızı değiştirebilir hangilerini değiştiremeyiz? Ya da değiştirmek, eğitmek mümkün müdür?

Bu konuda bazı huylarımızı mesela irsi(genetik) olanlarını değiştirmenin mümkün olmadığını onların canımızın en derin noktalarında var olduğunu, biyolojik benliğimizi oluşturan özelliklerimiz olduğunu ileri sürer.

Huylarımızın bazı kısımlarını değiştirmemizin zaman alsa da terbiyenin yardımıyla tadil(değiştirmek) veya tashih(düzeltmenin) mümkün olduğunu kabul eder ki bunların ise mizaca bağlı olarak oluşan ve marazi durumun ortadan kalkmasıyla değişeceğini kabul ettiği huylardır. Yine mizaca bağlı olarak gelişen bazı huyları ise kökten değiştirmenin ve ahlaki olgunluğa ulaşmanın zannedildiği kadar zor olmadığını düşünür. Burada kullanılabilecek araçların ise spor ve musiki olduğunu ileri sürer. Bu konuda yani terbiyenin ruh ve karakter yapısı üzerindeki etkisini etkili hale getirebilmenin yegâne yolu olarak toleransı kabul ederken, hür düşünceyi müsamaha ve hoşgörülülükle karşılamak gerektiğini, fikre fikirle karşılık vermenin en geçerli yol olduğunu ifade eder.

Sonuç olarak o, nasıl fizik alışkanlıklarımız aynı hareketi tekrar etmekle meydana gelirse ruhi alışkanlıklarımızın da aynı şekilde ortaya çıktığını ve huy haline geldiğini söyler. Alışkanlık yolu ile meydana gelen kötü huyların esareti, boyunduruk altındaki öküzlerin esaretinden daha ağırdır, der. Kötülük yolundaki ilk adım en kötü olanı değilse bile ilk adım olması itibariyle en önemli olanıdır, şeklindeki bir düşünceden hareket eden Başgil, yalancılık ilk yalandan, dalkavukluk ilk etek öpmeden, iradesizlik ilk zaaftan başlar ve tekrarlandıkça karşı konulması güç ruhi bir temayül ve özellik haline gelir, şeklinde düşünür.

“Terbiyenin bir rolü düşmüşü kurtarmak ise, diğer bir rolü de henüz düşmemişi korumaktır” hükmü onu, çocuk hakkında ailenin ve özellikle de okulun görev ve sorumluluğunun akıl almaz bir önemi

olduğuna, bu iki kurumun el ele vererek bu sorumluluğun altına girmeleri ve gençleri kötülüğe doğru atacağı o ilk adımdan korumaları ve eğitmeleri gerektiğini söyler.

Çocuk üzerindeki terbiyenin sağlam ve güvenilir, menfaat karşılığı olmayanının Allah duygusundan ve sevgisinden kaynaklananı olduğunu ileri sürer. Böyle bir terbiyenin insanı yükselttiğini, iyiliği ve adaleti, hiçbir menfaat düşüncesine saplanmadan sevdireceğini düşünür.

Böyle bir eğitim anlayışı çağdaş bilim anlayışı tarafından kabul edilen bir yaklaşım değildir. Ayrıca demokratik ve özgür bir toplumun değer tercihleri farklı bir şekilde dile gelmekte ve kabul edilmektedir. Bu kabullere karşılık; bireysel alanda öznelleşen kıymet hükümleri manevi mahiyette üstün tutma duygularımıza dayanmaktadır ki manevi değerler olarak adlandırılmaktadır. Genellikle de dinden kaynaklandığı yolunda sosyolojik görüşlere rastlamak mümkündür. Bunlar arasında insan hakları, demokrasi, eşitlik, adalet, hürriyet v.s. gibi kavramların sosyal bilim araştırmalarından çok önce dinler tarafından takdim edildiği ileri sürülmektedir.

Benzer bir yaklaşımı sosyal ve siyasi hayatta hukukun üstünlüğüne ve demokrasiye büyük bir değer veren Üstadın, demokrasinin dayandığı ahlaki temellerden birinin maneviyatçılık olduğuna yönelik düşüncelerinde rastlıyoruz. O, demokrasi ve ahlak arasındaki sıkı ilişkiye temas ederken, feragat ve fedakârlığın demokrasinin yerleşmesinde ve yaşanmasında büyük katkı sağladığını kabul eder. Dolayısıyla yukarıda çocuk terbiyesinde dile getirdiği görüşlerini demokrasi kavramı ile de kendi düşünceleri doğrultusunda birleştirir.

Bilim, bilimsel düşünce ve bilim adamı gibi kavramlara büyük değer veren Başgil, benzer değerlere burada da yer verirken bilim adamı ve yüksek tefekkür sahibi insanların eksikliğinden şikâyet eder. Bu eksikliğin sebebi olarak hava, iklim ve muhiti sayar. Emniyet, hürriyet ve adaletin olmadığı yerde bu üç kavramın bulunmasının mümkün olamayacağını ileri sürer.

Üstadın vefatının üzerinden yarım asra yakın zaman geçti ve biz şimdi onun hatıraları ve eserleri üzerine konuşuyoruz. Geçen zaman dilimi içerisinde dünyada hakikaten büyük değişimler yaşandı. İki kutuplu dünyada duvarlar yıkıldı. Her yerde liberalizm rüzgârları esiyor. Otoriter yapılar, meta anlatılar yerini özgürlükçü, çoğulcu demokrasilere bırakıyor. Bireyselci yaklaşımlar toplumcu düşüncelerin karşısında hayat bulmaya çalışıyor. Determinist bilim anlayışı sonu görülemez, muhtemel sonuçlara yerini terk ediyor. Eğitim sahasında da ürünün kontrol edilebildiği davranışçı teorilerden vazgeçilmesi gerektiği tartışılıyor.

Kısacası ulusaldan yerele, devletten bireye büyük bir değişimin yaşandığı gerçeği ile karşı karşıyayız. Ayrıca devlet politikası haline getirdiğimiz AB süreci alışılmış standartları terk etme konusunda bizleri zorluyor. Tarih tezimiz, ekonomi, hukuk, turizm, iletişim alanlarındaki yeni kabuller yüzünden değişim geçiriyor.

Ahlak ve değer sistemimiz güçlü kültürler karşısında yeni bir yol bulma gayreti ile çabalıyor. İnsanımız, mazinin gurur abideleri ve hayat tarzları ile yaşamak mı yoksa kendisine takdim edilen, üretilip tüketilmesi istenen ile mi hayatını yönlendirecektir? Temel problem sanıyorum ki burada yatmaktadır.

Bu soruya verilecek cevaba inanıyorum ki, insanımız öncelikle kendi iç dünyasında ulaşmak zorundadır. Ancak bunu yapabilmenin yolu insani olanı yakalayabilmek, psikolojik ahlak telakkisi olarak ifade edebileceğimiz hak bilirlik, fedakârlık, feragat, özgürlük, değergamlık, iyilikten yana tavır takınmak, hoşgörürlük v.s. gibi Başgil'in de üzerinde ısrarla durduğu değerleri, ruh ve karakter terbiyemizin ayrılmaz bir parçası haline getirmek ve sadece bireysel tercihlerimizin değerlerimizi oluşturduğu tezi ile yetinmemek zorundayız.

Bütün hayatı başarılarla dolu olan ancak bu başarılara karşılık zaman zaman gerekli itibarın kendisine gösterilmediği bir dava ve hukuk adamı olan Ali Fuad Başgil, ülkesinin kalkınması, insanlarının başarılı ve mutlu olmaları için "Demokrasi Yolunda" isimli kitabının başlangıcında ifade ettiği gibi iyilik ve adalet yolunda çalışan, kötülük ve zulümden

kaçınan, demokrat ve hür bir toplum özlemi ile bildiğini sözle ve kalemle açıklamaktan geri durmamış olan münevver bir Türk insanı olarak tarihteki yerini almıştır. Ama düşünceleri ile genç nesillere yol göstermeye devam edecektir. Ta ki kıymet verdiği hükümler anlaşılıp, yorumlanıp, yaşandıkça.

ALİ FUAD BAŞGİL'İN DÜŞÜNCE DÜNYASINDA İLİM-DİN MÜNASEBETİ; TEOLOJİK VE FELSEFÎ BİR YAKLAŞIM

Fethi Kerim KAZANÇ [*]

Giriş

Başgil, din ilimleri ile müspet, hatta sosyal ve moral ilimlerde metot ayrılığına işaret etmektedir. Hayatımızda fert ve cemiyet olarak dine ihtiyaç bulunduğunu vurgulamakta; ilim ile dinin birbiriyle dost olduğunu savunarak bu iki alanın çatışmasına karşı çıkmak ve böyle bir çatışmanın ilmî zihniyet ile dinî zihniyetten kaynaklandığını hatırlatmaktadır. Bu iki alanın çatışmasına bağlı olarak Batı'da geliştirilen Ansiklopediciler ve Maddeci Pozitivistlerın inkârcı görüşlerini şiddetle reddedip eleştiriye tabi tutmaktadır.

Bu araştırmada, Çarşamba'lı merhum ve muhterem Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil'in düşünce dünyası din-ilim münasebeti bağlamında değerlendirilmiştir. Çünkü Başgil, eserlerinde ele aldığı, ama bu güne kadar bu boyuttan pek de tanıtılamayan, irdelenemeyen ve değerlendirilemeyen ilim-din münasebetinin, Başgil'in düşünce dünyasını daha farklı açılardan ve boyutlardan da görmemize ve zenginleştirmemize imkân ve fırsat tanıyacağı aşikârdır. Başgil, hukukçuluğunun ve siyaset adamlığının yanı sıra, felsefe eğitimi de almış çok yönlü ve ufku geniş akademisyen bir düşünürdür. Bu sahalardan birlikte elde ettiği engin deneyim, kazanım ve birikimler, onun zihin düzeneğini ve fikir dünyasını olabildiğince geliştirmiş ve ona, memleket meselelerini ilmin ışığında daha zengin bir perspektiften ele alabilen fikir adamı kimliği kazandırmıştır.

Ali Fuad Başgil, Türk muhafazakârlığının sembol isimlerinden biridir. Özellikle çok partili hayata geçişten sonraki fikrî mesaisiyle Türkiye'deki liberal muhafazakâr yönelişin ilk akla gelen figürüdür. Başgil'in fikrî gelişim çizgisi göz önüne alındığında, "liberal" sıfatını, bu

[*] *Doç. Dr., OMÜ, İlahiyat Fak., Öğretim Üyesi.*

çizginin bütününe teşmil edilebilir bir nitelik olarak kullanmak zordur. Tek parti dönemindeki "otoriter" ve "inkılâpçı" temayülleri, dönemin genel iklimiyle izah edilebilirse de, liberal bir perspektifle bağdaştırılabilir olmaktan uzaktır. Başgil'in esas hedefi, ancak "ruh ve irade terbiyesi"ne sahip bir toplumda hayatiyet kazanabilecek "nizamlı" bir demokrasinin inşasıdır. Daha önce de üzerinde durulan, Türk muhafazakârlığının "koruma"dan çok "yaratma"ya dönük, gelenekçi-yenilikçi ikilemi üzerinden açıklanamayan karakteri,[1] Başgil'in muhafazakârlığı için de tayin edici bir öneme sahiptir. Onun üzerinde yoğunlaştığı "demokrasi", "birey haklarının korunması", "din hürriyeti ve laiklik" gibi temalar, esas itibariyle gelenekten çıkarsanabilir bir mahiyet taşımamaktadır. Bu çerçevede, Başgil'in "iyi toplum " tasavvuru, Osmanlı tecrübesini olumlamasını da engellemektedir. [2]

Ali Fuad Başgil'in Türk düşünce tarihi içindeki önemi, muhafazakârlık ile liberalizmi "ahlâkî bir düzen" arayışı etrafında buluşturmasından kaynaklanmaktadır. Başgil, her şeyden önce, moral / manevî bir "nizam" tesisi peşindedir. Liberal demokrasi, birey hakkındaki görüşü ile böyle bir ahlakîlik ihtiva etmektedir. Muhafazakârlığını şekillendiren, modernizm karşıtlığı değildir. Geçmişle geleceğin, modern durum içinde sentezinin mümkün olduğuna inanmaktadır. Hürriyetleri, ahlâkî düzenin mihenk taşı olarak telakki etmektedir. Çünkü hürriyetin olmadığı bir muhit, baskı ve taassup muhitidir ve bireyin tekâmülünün önündeki en büyük engeldir. Başgil'in liberal muhafazkâr tutumunun siyasî etkileri sınırlı kalmış, onun takipçisi olabilecek Türkiye'deki merkez sağ çizgisi, büyük ölçüde "teknokratik" bir söyleme hapsolarak, "hürriyet" bahçesinde inişli çıkışlı, başarısız bir imtihan vermiştir.[3]

Başgil, hayatı boyunca ilmî haysiyet ve vakarını korumasını bilmiş bir anayasa hukuku hocası olarak gerektiği zaman ilmî kanaatlerini yayın

---

[1] Ahmet Çiğdem, "Muhafazakârlık Üzerine", *Toplum ve Bilim*, Sayı: 74, 1997, (ss. 45-46).
[2] Tuncay Önder, "Ali Fuad Başgil", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce: Muhafaza-kârlık*, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, c. V, s. 291, (ss. 291-301).
[3] Önder, "Ali Fuad Başgil", c. V, s. 301.

organlarında ve eserlerinde çekinmeden açıklamış, hatta bu uğurda hapse girmeyi dahi göze almış bir fikir adamıdır. Türk hukukçuları arasında siyasî, sosyal, hukukî sahalarda en çok çaba gösteren ve en çok eser veren Başgil'in fikirlerinde büyük ölçüde hürriyetçi Batı düşüncesinin tesiri hâkim gibi görünmektedir. Din ve laiklik hakkındaki görüşleriyle Diyanet İşleri Reisliği kanunu tasarısı ve 27 Mayıs 1960 ihtilâli ile ilgili tenkitleri kamuoyunda büyük ilgi uyandırmış ve tartışma konusu haline gelmiştir.[4]

Nurettin Topçu'ya göre, Çarşambalı Ali Fuad Başgil, kırk yıldan fazla Türk milletinin irfanına hizmet eden bir memleket evladı idi. Başgil, ilmiyle irfanı büyük bir düşünür idi; memleket çapında ve yaşadığı dönemde eşsiz olarak büyüktü. Asla yetişilmez, ideal, ilâhî bir tarafı vardı ki, onun güneşinde hala ısınmaktayız ve milletimiz yaşadıkça, bir Başgil harikası olarak ruhlarda hayret ve kuvvet kaynağı olarak kalacaktır.[5]

Nurettin Topçu, Başgil'i yirminci asrın ıslâhatçısı olarak görerek medh ve tebcil etmektedir. Çünkü hamiyyet ve faziletle ilim ve irfanı şahsında birleştirmiştir. Topçu'ya göre, devrin beklediği ıslâhatçı olduğuna şu iki meziyeti şahsında birleştirmiş olması kâfî hüccetti: Şarkı, İslâm ilimlerini biliyordu. Aynı zamanda Garba ve Avrupa'nın dehâsına âşina idi. Denebilir ki, bu iki kuvveti nefsinde birleştiren başka birisi yoktu. Bunlara bir de, tertemiz kalbi ile fedakâr ve cesur karakterini ilave edebiliriz. Kendisini kemirmek isteyen dişleri kırabilecek demir gibi bir şahsiyet olduğunu ortaya koyduğu gün, bütün millet inanmıştı ki, yirminci asırdaki ıslâhatçımız ancak o olabilir. İlim ve hikmet, hareket olacaktı; düşünceden iradeye geçilmekteydi. Fikirlerinin kuvvet olması için Batı metotlarının dilini kullanırken, Allah'ın emirlerini kalbinde yaşattı. Merhum Ali Fuad Başgil, unutulan ve inkâra uğratılan İslâm düşüncesini Batı'nın ilim zihniyet ve metotlarıyla değerlendirerek tanıttı. Hukuk kültürünü gençliğe sunduğu ahlâk aşısı ile tamamlamaya çalıştı. Vatan sevgisinin, ancak ilim aşkı ve fazilet imanıyla gerçek olacağını

---

[4] Özçelik, "Ali Fuat Başgil", c. V, s. 129.
[5] Nurettin Topçu, "Başgil", *Millet Mistikleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2009, ss. 123, 127, (ss. 123-127).

anlattı. Siyasi ve hukuki müesseselerin ahlâka dayanmadığı yerde millet kavramının vehimden ibaret olduğunu gösterdi. Hak davasına bütün iman edenler gibi haksızlığın karşısında isyanı öğretti. Bu isyanı, bizzat kendi şahsıyla gerçek yapmış, örnek ve önder olmuştur. Bir gençlik onu, hakikat ve fikir adamı olarak takip etmiştir. Bir millet onu, hareket ve isyan kahramanı olarak tebcil ederek bağrına basmıştır.[6]

Başgil'in felsefî birikimini ve entelektüalizmini eserlerine yansıtmış olduğu dikkati çekmektedir. Çünkü Başgil'in birtakım felsefî kavramlara aşina olduğunu görmekteyiz: Sözgelimi, hayat ve kâinatin ilk illeti (Premiére cause), gayr-i müteharrik muharrik, mümkinü'l-vucûd (etre possible), Vâcibü'l-Vücûd (Etre nécessaire), Kâdir-i Mutlak (Tout puissant), illet-i gâiyye, illiyet (causalite), illiyet kanunu (loi de causalité), müessir illet (cause efficiente), hareket (mouvemenet), madde (matiere), cevher, zerreler (molecules), adimü'l-ifnâ (yok edilmesi mümkün olmayan şey/indestructible), tesadüfî (contingents), istihâle (transformation), tekâmül (evolution) vb. gibi.

1. Garp Meselesi

Garp meselesi konusunda Başgil, Batı medeniyetinin bütünlüklü bir sentez olduğunu kabul etmektedir. Fakat bu sentez Batıcıların zannettiği gibi tahlil edilip unsurlarına ayrıldığında, mahiyeti kaybolan "kimyevî bir sentez" değildir. Aksine, "curufundan ayıklanınca temiz bir cevher elde edilebilen bir yekûndur". Batı'nın cevheri, evvelâ, insanî bir karakter terbiyesi ve yüksek bir ahlâk şuurudur. Sonra da de ilim ve ilmi metottur; güzel sanat, felsefe, yüksek kültür ve tekniktir. Curufu ise maddeye tapış, zevk düşkünlüğü (sefahat) ve her çeşit kirlilik (levsiyyât)tir. Başgil'e göre, bizim hatamız, curufu bırakıp cevheri alacağımız yerde, Batı'yı bir yığın halinde memlekete taşımak ve çoğu zaman cevheri bırakıp curufu almaktır. Bu hata bugün değil, yüz küsur

[6] Nurettin Topçu, "Ali Fuad Başgil", *Millet Mistikleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2009, ss. 129-130, 134-135, (ss. 128-135).

sene evvel Tanzimat hareketleriyle başladı, devir devir derinleşti, nihayet otuz beş senelik devirde iyileşmez bir yara halini aldı.[7]

Başgil'in, Garp medeniyeti karşısında Japonların tavrına ve bu örnek tavrın tezahürlerine büyük bir yer verdiği dikkati çekmektedir. Onun nazarında Garp medeniyeti cevherli ve curuflu bir bütündür. Onun cevherini alıp curufunu yerinde bırakmalıydık. Nitekim Uzak Şarkın Almanyası olan Japonya öyle yaptı. Bizden otuz sene sonra, kendi Tanzimat devrini açan Japonya, 1868'e kadar, ilmî, içtimâî, sınaî her bakımdan bin sene evvelini yaşayan ve dünya ile teması olmayan kapalı ve meçhul bir diyardı. Japonya o tarihte uyandı ve silkindi. Garp medeniyetini ayıklayıp cevherini almaya başladı. Avrupa'ya talebe ve işçi gönderdi ve bunları orada, sıkı bir murakabeye tabi tutarak hakkı ile okutup öğretti. Bunlardan, Japonluğunu Avrupa'da bırakıp dönenleri memleket kabul etmedi. Aynı zamanda, kendi toprakları üstünde de medeniyet eserleri vücuda getirmeye koyuldu. Fakat bir yapıp bin gösterme yolunu tutmadı. Mütevazı başladı ve bitirdi.[8]

Başgil, herkesin, bugün Japonya'nın ilmin her kolunda, sanat ve teknikte dünyanın en ileri memleketlerinden biri olduğunu bildiğini açık bir dille vurgulamaktadır. Başgil'in nazarında, bu mucizeyi yaratmak için Japonlar, öz memleketlerinde ne darağaçları kurdular, ne zümreleşip birbirlerine sövdüler; ne millî an'ane, tarih ve ecdat mirasını red ve inkâr ettiler. Bugün Japonya'da tıpkı Almanya ve İsviçre'de olduğu gibi, dinli, dinsiz, Budist ve Brahmanist, hep bir arada birbirini tahkir etmeden, birbirine yobazsın, geri kafalısın gibi hakaretler savurmadan, aynı bir millet ailesinin hür vicdanlı evlatları olarak, yan yana sulh içinde yaşamaktadırlar. Hulâsa, ilim, yüksek tefekkür, sanat ve teknik itibariyle bugün dünya milletlerinin en üstünlerinden olan Japonlar, millî anane ve âdetleri, his ve inançları itibariyle bundan bin sene evvelki Japonlardır. Bugün Japon halkı gibi en aşağı tabakalarına kadar mektep görmüş ve kitap okuyan bir millet azdır, denilse mübalağa edilmiş olmaz. Asıl

---

[7] Ali Fuad Başgil, *İlmin Işığında Günün Meseleleri*, der. Ali Hatipoğlu ve İsmail Dayı, Yağmur Yayınları, İstanbul 1960, ss. 149-150.
[8] Başgil, *İlmin Işığında Günün Meseleleri*, s. 151.

muvaffakiyet şuradadır ki, Japon içtimaî sulhunun doğurduğu bu mucizenin tarihi elli seneden öteye geçmez. Neticede, Başgil, Japon mucizenin şu gerçeği isbat ettiğinin altını çizmektedir: Garbın cevheri, yani ilmî, tefekkür metodu ve tekniği memleketin millî hisleri, millî tarihi, vicdani kanaatleri ve hülasa manevi kıymetleriyle çarpışmıyor. Bu memleketlerle çarpışan Garp medeniyetinin, cevheri değil, curufudur. Eğer Türkiye'de memleketçi görüşü ile Garpçı görüş çarpışıyorsa, bunun sebebi Garp'ten cevher yerine curuf alınmasından ve bunu, vicdan dilini susturup, zorla tehdit ve terör ile memleket halkına benimsetmek istenilmesinden ileri gelen hatadır. Başgil, Türkiye'de din ve vicdan hürriyeti davasının, bilhassa son otuz beş senelik devrin şah damarını teşkil eden memleket-şümul bir dava olduğunu kabul etmektedir. Türk vatandaşları şimdiye kadar olduğu gibi, memleketçi ve Garpçı diye iki sınıfa ayrılmakta devam ettiği sürece, bu topraklarda içtimâî sulhu ümit etmenin, çölde serabı su sanmak kadar boş olduğunu savunmaktadır. İçtimaî sulh olmayan bir memlekette ise demokrasi bir sözden ibaret kalmaya mahkûmdur. Çünkü Başgil'e göre, demokrasi, içte ve dışta sulh rejimi demektir.[9]

Başgil'in cevher-curuf ayrımı, hars-medeniyet ayrımındaki gibi, Batı'yı tekniğe indirgeyen bir bakış değildir. O, cevheri meydana getiren kültür temellerinin de farkındadır. Cevherden anladığı, tenkide dayalı ilmî düşünce terbiyesi ve onunla bağlantılı liberal demokrasidir. Batı medeniyeti, "tenkid ruhu"nun bir eseridir. Buna mukabil bizim eksiğimiz, "tenkide tahammülsüzlüğümüz, hür fikre karşı düşmanlığımız, bir kelime ile, taassubumuzdur"[10] Bunun sonucu, Batılı manâda ilim adamı ve yüksek mütefekkirler yetiştirememememizdir. Başgil, kendisini de hakiki bir ilim adamı olarak görmemektedir. Ama bunun müsebbibi, kendisi değil, ilmî düşünceyi boğan taassup havası ve muhitidir.[11]

Batı'daki cevherin temel unsurlarından biri, bireyin en üstün değer olduğu fikrinden türeyen liberal demokrasi sistemidir. "Bu rejim, …

---

[9] Başgil, *İlmin Işığında Günün Meseleleri*, ss. 151-153.
[10] Başgil, *İlmin Işığında Günün Meseleleri*, ss. 178, 202-203, 217-218.
[11] Önder, "Ali Fuad Başgil", c. V, s. 301.

fertten ve ferdî hak, hürriyet, teşebbüs ve gayret esasından hareket eder. Cemiyetin huzur ve refahını, onun terkibine bir gaye unsuru olarak giren ferdin huzur ve refahında arar. Ve bugün yaşayan ferdi ve nesli gelecekte yaşayacağı ve mesut olacağı tahmin edilen ferde ve nesle feda etmez.[12]

Başgil'in nazarında, bizim gerçek bir "kafa inkılâbı"nı başaramamamızın sebebi, inkılâpçılarımızın Batı'yı bilmemeleri ya da yanlış anlamlarıdır. Tanzimat'tan beri modernleşme tarihimiz, "yaratma değil, taklit" esasında yürümüştür. Bu yüzden, "modernizm içinde canlı bir mâziyi yaşatmak" mümkün hale gelmemiştir. Esas meselenin, metot seçiminde olduğu görülememiştir.[13] Modernizm içinde mâzi ile âtiyi en iyi biçimde sentezleyen milletlere Batı'da İngiltere'yi, Doğu'da Japonya'yı örnek vermektedir. Bizim inkılâpçılarımız, bu tür bir muhafazakâr modernleşmeyi mümkün kılacak sistemli bilgi ve kültürden yoksun olduklarından, Batı'ya karşı toptan bir hayranlık beslemişler, medeniyeti "kabarelerden" ve "dans salonlarından" ibaret sanmışlardır.[14]

Başgil'in tasnifinde, Garpçıyla memleketçi Garbın cevherinde değil, curufunda, yani redâet (kötülük/bayağılık) ve levsiyyât (kirli ve pis şeyler)ında ayrılmaktadır. Her memleketçi Garbın esansını severek alır. Fakat küspesini levsiyyât yerlerinde bırakır. Garp medeniyetinin ilim, sanat, metot, teknik, yüksek ahlâk şuuru, karakter terbiyesi, manevî temizlikten ibaret olan esansını bir müminin, bir idealist muhafazakârın ve bir milliyetçinin sevmemesine ve benimsememesine imkân yoktur. Güneşten kaçmak ölüme gitmektir. İnsan, sevk-i tabiisiyle, ölümden kaçar ve güneşe koşar. Fakat, bunun aksine, bir müminin, bir idealist muhafazakârın, hulâsa bir memleketçinin garptaki curufu, yani münkirliği, menfaatçiliği (existentialism), yani boşvericiliği sevmesine ve benimsemesine imkân yoktur. Başgil, bu durumu "Garpta bu curuf da vardır, hatta daha neler" diye açıkça tekrar edip vurgulamaktadır. Başgil,

---

[12] Ali Fuad Başgil, *Demokrasi Yolunda*, Yağmur Yayınları, İstanbul 1961, s. 141.
[13] Ali Fuad Başgil, "İnkılâplarımıza Dair", *Sebilürreşad*, C: 6, S: 126, 1952, ss. 5-6.
[14] Başgil, "İnkılâplarımıza Dair", s. 6.

Garpçı tabiri altında, münkirler, maddeci politikacılar, menfaatçi ve fırsatçılar, boşvericileri kastetmektedir.[15]

Başgil'in düşüncesinde, dine cepheden hücum ve Allah'ı açıktan inkâr modası, Garp'te, XVIII. Asrın ortalarından itibaren başlar. Bizde ise bu moda, elli, altmış sene evvelinden öteye geçmemektedir. Bizdekiler, yani bizdeki hücum ve inkârlar belli başlı bir tetkik ve tefekkür mahsûlü olmaktan çok, şuursuzca bir Garp taklitçiliğinden ibarettir. Bizde, Meşrûtiyet senelerinde "İçtihat" mecmûası etrafında toplanan inkârcı kalemler, XVIII. asır sonlarındaki Fransız inkârcılarının sadece tercümanı olmuştur.[16]

II. Meşrutiyet toplumsal çözülmelere karşı arayışların ve çözüm yollarının önceki dönemlere göre daha netleşmesi ve katılaşmasıyla, düşünce akımlarının serpilmesine, çeşitlenmesine ve yer yer derinleşmesine de neden olmuştur. Bu çerçevede her kesimden aydın, pratik kaygılar ve hedefler için de olsa, Batı düşüncesini okuma ve anlama, daha sonra da iktibas ettiği fikirleri bir "dünya görüşü" potasında yoğurup topluma aktarma ve yayma çabasına girmiştir. Öte yandan, Meşrutiyet'in getirdiği serbestlik ortamı içinde aydınlar, geleneksel düşünme kalıpları ve değerlerle Batı'dan öğrenilen düşünce ve değerler arasında kendilerini sıkışıp kalmış bir vaziyette bulmuşlardır. Bu durum, bir yandan geleneğe gözü kapalı olarak sığınmak gibi bir tutuculuğu, hatta gericiliği beslerken; diğer yandan tartışmasız, irdelemesiz, eleştirisiz olarak Batılı düşünce ve değerlerin benimsenmesiyle ortaya çıkan ve topluma yabancılaşmayı artıran yarı kör bir Batı hayranlığını beslemiştir. İfrattan tefrite geçivermek, bir uçtan öbür uca savrulmak, karşıt, hatta çelişik görüşler arasında gidip gelmek, bugün de bu ülkenin aydınlarının önemli bir kısmı için bir ortak zihin durumu ve davranış şekli olarak geçerliliğini muhafaza etmektedir.[17]

---

[15] Başgil, *İlmin Işığında Günün Meseleleri*, ss. 200-201.
[16] Başgil, *Din ve Laiklik*, Yağmur Yayınları, İstanbul 2007, ss. 27-28.
[17] Doğan Özlem, "II. Meşrutiyet Döneminde Fikir Hareketleri", *Kavram ve Düşünce Tarihi Çalışmaları: Kavramlar ve Tarihleri II*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2006, ss. 245-246, (ss. 221-249).

Göze'ye göre, Türk devletinin tarihi seyrinde din büyük bir yer tutmuştur. Haçlı seferleri, Müslümanlara karşı değil, daha ziyade Türklere karşı başlatılmıştır. Batı, bu kavgayı dışarıda Türklere karşı devam ettirirken, içeride kiliseyi ve dini tahtından indirmiş, o tahta ilmi ve sonra da tekniği oturtmuştur. Batı'nın ilim ve tekniği, Hıristiyanlığa karşı aklın zaferinin meyvesiydi. Hâlbuki Batı ilim ve tekniği karşısında yenilmeye başlayan Türkler "Batılılaşma"yı bir zarûret olarak görmeye başladıkları andan itibaren de kendi dinlerine karşı bir emniyetsizlik duygusu içinde kalmışlardır. Bu duygu, bilhassa okumuş yazmış takımında bâriz bir biçimde görünüyordu. Türk aydını, Batı'ya çeşitli vesilelerle hazırlıksız gittiği için Batı'yı anlamadan Batılılaşmaya çalıştığından, âdeta dini ortadan kaldırırsak ilme ve teknolojiye kavuşuruz, çünkü Batı böyle yapmıştır, kanaatine varmıştı. Ne var ki Türk aydını dinden uzaklaşmakta gösterdiği başarıyı ilme ve teknolojiye yaklaşmakta gösterememiştir. İlim ve teknik ise, Türklerin vatanlarını korumak için zarûrî şarttı. Bu sebeple Batılılaşma hamleleri ve hareketleri devam edip gitti ve zirvesine Cumhuriyetle çıkmıştır. 1945 senesinde Türkiye, demokrasi cephesindeki devletlere iltihaka karar verince, daha önce otokratik bir biçimde yapılmış devrimlerle, demokratik zihniyet arasında tezat ortaya çıkmıştır. Bilhassa din sahâsında bu toplumun istekleri daha da yoğunlaşmıştı. Bu durum, demokrasiye geçiş sürecinde, aydınlar arasında kamplaşmaların meydana gelmesine sebebiyet vermiştir. Politik, diplomatik, kültürel ve ekonomik birçok derdi ve sıkıntısı olan Türkiye'nin 1950'den sonra da en çok münakaşa edilen meselesi dinî sahâda cereyan etti. Batılılaşma taraftarı Türk aydınlarının elinde bunalmış geniş halk kütlesi derdinin ilacı, Ali Fuat Başgil olmuştu. Muarızlarının hiç birinin ilmî ve ahlâkî seviyesine hukuk ve adâlet duygusunun itiraz edemeyeceği, belki hased edeceği bu büyük seciye, laiklik mefhumunu hem de Batı normlarına göre açıklıyor, millî vicdânı rahatlatıyordu Zaten vicdan hürriyeti aynı zamanda Batı medeniyetinin de temelini oluşturyordu. Laiklik bir madalya gibiydi. Bir tarafında da "vicdan hürriyeti" vardı. Din ve vicdan hürriyeti, insan haklarının başında geliyordu ve anayasanın teminatı altında idi. Başgil, bu konuyu artık hiç

kimsenin bir şey ilâve edemeyeceği şekilde, tabiî ilmî olarak ele alıp hükme bağlamıştır.[18]

2. Başgil'de Fert ve Cemiyet Olarak Dine Duyulan İhtiyaç

Başgil'in düşünce sisteminde din, şekk içinde bunalan insan ruhunun ışığıdır. Hem de yalnız inanma değil, aynı zamanda bilme ihtiyacının ifadesidir. Düşünen insan, varlıklar ve hâdiseler zincirinin ilk halkasını görme, hayat ve kâinatın ilk illeti (Premiére cause) hakkında kendisini tatmin etme ihtiyacındadır. İnsan, vicdanıyla baş başa kalıp düşündüğü zaman, "Nereden ve niçin geldik, nereye gidiyoruz?" sualine cevap aramaktadır.[19]

Başgil'e göre, din, her şeyden evvel, rûhumuzla sezdiğimiz ve aklı selîm ile düşünüp, kabul ettiğimiz ilâhî bir kanundur. İnsan bu kanunu, yüksek san'at, ahlâk ve insanlık duygusu gibi, fakat daha ince ve daha yüce bir duygu ile sezer; aklı ile muhakeme edip, kabul ve tasdik eder. Din, insan ruhunun bu en temiz mektebi, hayvanlıktan sıyrılıp, yükselen insan zekâsının hiç durmadan aradığı "evveli illet (premiére cause)"in en tatmin edici izahıdır. "Nereden geliyor, nereye gidiyoruz?" sualinin şaşmaz cevabıdır; yok olmaktan, hiçliğin karanlıklarına gömülüp, gitmekten ürperen insan içinin ışığı; ümit ve imkân yolu; ilâçların dindiremediği acıların ilâcı; harap gönüllerin şenliği; iyilik, adalet, feragat, sadakat, fazilet, samimiyet kaynağı; insan vicdânında yaşayan inanma ihtiyacının en parlak ve berrak tecellisidir.[20]

İnancın duygu ile ilgili yanının ağır bastığı doğrudur; ama onun bir de kognitif yanı vardır. Belli bir ulûhiyet anlayışına sahip olmak, aynı zamanda tabiat, insan ve tarih hakkında da belli fikirlere sahip olmak anlamına gelir. Daha doğru bir anlatımla, çevremizdeki dünya hakkındaki bilgilerimiz, algılarımız, tecrübelerimiz ve fikirlerimizle Allah'ın varlığına olan inancımız arasında bir münasebet vardır. Allah'ın varlığı ile ilgili

---

[18] Ergun Göze, "Sunuş", Ali Fuad Başgil, *Din ve Laiklik*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1998, ss. 5-7.
[19] Başgil, *Din ve Laiklik*, s. 70.
[20] Başgil, *Din ve Laiklik*, ss. 68-69.

klasik deliller işte bu münasebeti kelimelerle ifade etmeye çalışmaktadır. Bu delillerin bize Allah'ın varlığı konusunda empirik bir sonuç ve mantıkî bir çıkarım getirmedikleri doğrudur; ama Allah'ın varlığına olan inancını haklı ve makûl göstermek için insanoğlunun ne büyük ve samimi bir çaba içinde olduğunu, içindeki (enfüs) ve dışındaki (âfak) her çeşit veriyi nasıl değerlendirdiğini göstermek bakımından söz konusu deliller son derece önemlidir.[21] Eğer rasyonelliği bilim ve mantık alanıyla sınırlandırırsak, dinin bu istikametteki gayretleri tamamen boşuna olur.[22] Zaten Başgil'in, bu noktada, birçok mantıkçı-pozitivist filozofun yazılarında öne sürülen görüşlerinden rahatsızlık duyarak oldukça farklı bir görüşü benimsediğine işaret etmekte fayda vardır. Çünkü Başgil, din sahasının akıl ile muhâkeme edilmek suretiyle kabul ve tasdike imkân tanıdığını önemle vurgulamaktadır.

Başgil, münkiri hiçbir delil ile iknâ ve ilzam etmenin imkânsız olduğunu bilmekte olduğumuzu ifade etmektedir. Müminin ise delile ihtiyacı yoktur. Onun en büyük delili ve isbât vasıtası akl-ı selimidir. Başgil, bugün, "Seçkinlerin dini, ilimdir. Din ise, hislerinin hâkimiyeti altında yaşayan halk tabakalarının ilmidir, diyorlar" şeklindeki anlayışı hoş karşılamaz. Hâlbuki ona göre, insaf ile düşünüldüğü takdirde, "hilkat-i âlem" perdesi altındaki esrarı keşfetmekte ilim, dinden daha ileri bir düzeyde değildir. İlmî denen îzah, dinin izahından daha tatmin edici olmaktan uzaktır. Çünkü bu esrar, ilmin kendine has olan metotlarla, tetkik sahasına girmemektedir. Başgil'e göre, ilmin bir hayli ilerlemiş olmasına rağmen, hilkat ve hayatın sırrı henüz muazzam bir meçhul olmakta devam etmektedir. Galile'yi ve daha nice âlimleri mahkûm eden din değil, cehâlettir. İlerleyen ilmin meş'alesi önünde, cehâletin perdeleri birer birer kalktıkça, Allah'ın azameti daha iyi belirmektedir. İlmin

---

[21] Bkz. Fussilet Sûresi, 41/52: *"Biz onlara, ufuklarda (el-âfâk) ve kendi canlarında (enfüs) âyetlerimizi göstereceğiz ki onun (Kur'ân'ın) gerçek olduğu, onlara iyice belli olsun. Rabbinin her şeye tanık olması yetmez mi?"*

[22] Mehmet Aydın, "Allah'ın Varlığına İnanmanın Aklîliği", *İslami Araştırmalar*, Sayı: 2, Ekim-1986, (ss. 12-21).

bulduğu her yeni hakikat, arayan insanlığı, hakikatlerin hakikatine biraz daha yaklaştırmaktadır.[23]

Başgil, yüksek bilginlerin dininin ilim olduğunu kabul ettiğini belirtir. Çünkü, onun nazarında, hakîki din ile yüksek bilgi, yalnız metotlarında ayrılır, neticelerinde birdir ve her ikisi de derin bir inanca dayanır. Ona göre, hayatı ve kâinatı halk edip, muayyen ve sabit kanunlarla sevk ve idare eden bir Kâdir-i Mutlak'ın varlığına, içinin samimiyeti ile inanan bir dindar ile "kudret-i tabiiyye"ye (energetisme) yahut meşhur Fransız filozof Henry Bergson'un diliyle yaratıcı tekâmül (evolution creatrice) kâni olan hakiki ve ciddi bir âlim ve filozof, birbirinden mana ve maksattan ziyade kelime ve lafızda ayrılmaktadır.[24]

Din, yapısı ve dış teşkîlatı itibariyle, içtimâî bir müessesedir ve cemiyet realitesinden ayrılmayan bir vâkıadır… Fakat din sade bu değildir, o, bir içtimâî vâkıa olmaktan daha başka bir şeydir. Filozof Bergson diliyle konuşmak lâzım gelirse, din aynı zamanda insan vicdânının ilk ve doğrudan bir mu'tası ve insanın manevî, yani düşünen ve inanan bir varlık oluşunun bir tecellisidir. Dini sırf bir cemiyet tasavvuruna ircâ edip, onun sübjektif, yani enfüsî mahiyetine göz yummak, dumanı görüp de ateşi inkâr etmektir.[25]

Din, sadece içtimâî bir vâkıa değildir; köklerini ferdin insan oluşundan, yanan, ağlayan ve saadet uman bir yürek taşımasından alan derin bir temayül ve ihtiyacın ifadesidir.[26] Başgil'in nazarında, Rönesanstan beri zekâlarını yalnız maddeye yöneltenler, hayat ilimlerinin, madde ilimlerine nispetle daha mühim, fakat çok geride bulunduğunu düşünmediler. Hayat ilimlerinin bu geriliğine mukabil, madde ve tabiat ilimlerinin fevkalâde inkişafı, modern insanı şaşırtmıştır. Tapınmak için maddeyi tanrılaştıran bu insan, insanlığı kütük enseye ve kubbe göbeğe feda etmiştir. Refahı saadete, konforu huzur ve meserrete

---

[23] Başgil, *Din ve Laiklik*, ss. 72-74.
[24] Başgil, *Din ve Laiklik*, s. 74-75. Zekâ ve içgüdü hakkında bkz. Ali Osman Gündoğan, *Bergson*, Say Yayınları, İstanbul 2007, ss. 63-67.
[25] Başgil, *Din ve Laiklik*, ss. 75-76.
[26] Başgil, *Din ve Laiklik*, s. 78.

tercih eylemiştir. Fizik âleminin eşkâl ve evsâfını öğrenmiş, kanunlarını bulmuş, fakat kendini unutmuştur.[27] Nitekim Kur'ân'da bu husus şöyle anlatılmaktadır: "Şu, Allah'ı unuttuklarından dolayı (Allah'ın da) onlara kendi canlarını (enfüsehüm) unutturduğu kimseler gibi olmayın. Onlar, yoldan çıkan insanlardır" [el-Haşr Sûresi, 59 / 19].

Hayat muamması önünde ilim dâimâ hayrette kalmış ve kalacaktır. İnsan, bilgide ne kadar ilerlerse ilerlesin, bir an sonra ne olacağını görüp kestiremeyecektir. O halde, insan için makûl olan, inkâr ve temerrüd (isyan/başkaldırı) değil, teslimiyettir. Bu da İslamiyetin gösterdiği yoldur.[28]

Din, hayat muammasını tarif ve izah ile halletmiyor; insan gönlünü iman nuruyla ışıtarak ferahlatıyor ve onu hayattan ötesi için ümitle dolduruyor. Ölümden değil, yok olmaktan ve silinip gitmekten korkuyoruz. Şu halde bütün mesele, içimizdeki yok olma korkusu ve silinip gitme endişesi yerine bu hayatın ötesinde yarın başka bir hayat yaşama ümidi koymakta ve kendimizde bu yarınki hayâta layık olma arzusu ve gayreti uyandırmaktır. İşte din, bize bunu temin etmektedir.[29]

İnanmayan insan, hayata ümitsizliğin doğurduğu vahşî bir hırs ile sarılmakta ve ömrünün şarabını son katresine kadar içip sarhoş olmak için sefâhat sofrası aramaktadır. İnanmayan insan, kolayca madde ve şehvet tanrısının irade ve idaresi altına düşmektedir. Cemiyette her çeşit kötülüğü, zulmü, sefâlet ve rezâleti doğuran bu mel'ûn tanrının adı "şeytan"dır. İnsanı bu şerîrin elinden koruyup kurtaran bir kuvvet vardır ki, o da Allah duygusu ve sevgidir. Madde ve şehvet tanrısına tapan insanda insanlık seciyeleri silinmekte, fazîlet, ferâğat yerine fecî bir "boşver" zihniyeti hâkim olmaktadır. Bu zihniyet ise, bir cemiyet için felâkettir.[30]

---

[27] Başgil, *Din ve Laiklik*, ss. 78-79.
[28] Başgil, *Din ve Laiklik*, s. 79.
[29] Başgil, *Din ve Laiklik*, ss. 80-81.
[30] Başgil, *Din ve Laiklik*, s. 83.

Bir dindarın iç huzûruna, manevî metânetine gönül saâdetine inanç merdiveninden başka hiçbir vasıta ile erişilemez; nitekim erişilememiştir de. Din maneviyatının verdiği huzuru insan, başka hiçbir imkânda bulamamıştır. Pozitivistlerden, yani görüp işittiklerinden başka bir varlığa inanmayan bilginlerden kalabalıkça bir kâfile, cemiyetler için dinî inançlar dışında, bir hayat tarzı ve bir ahlâk nizâmı aramışlar, yüz elli seneden beri hâlâ aramaktadırlar. Aranılan bu nizâmın mihveri, mükâfat ve mücâzat fikrine dayanmayan bir iyilik ve kötülük olacaktır.[31]

Ciddî mümin, iyiliği Allah'ını sevdiği için yaptığı gibi, kötülükten de bu sevgiyi kaybetmekten korktuğu için kaçınır. İşte din ahlâkiyatının kuvveti ve içtimaî hayat için yeri doldurulamaz faydası da buradadır. Bu ahlâkiyatta insan vicdânı sevginin olduğu gibi, korkunun da ilhâmını aynı kaynaktan almakta; insan, bütün fiil ve hareketlerinde, dâimâ bir ilâhî kudretin murâkabesi altında bulunduğunu duymaktadır.[32]

Fennî telakkilerin nice merhaleler kat ettiği bir devirde, insanların döktükleri kan, taşıdıkları ihtiras, maruz kaldıkları zulümler, insaftan uzaklaşma, nefret ve düşmanlıkta şiddet hep maneviyatta vukua gelen sarsıntıların, huzursuzlukların ve karışıklıkların bir sonucudur.

Dinin cemiyet ve ferdin duyguları, davranışları ve dolayısıyla hayatları üzerinde derin bir tesir gücü olduğuna inanan Boutroux'ya göre, ahlâkî hayatın esası olan faziletlerin vazgeçilmez ve biricik kaynağı da dindir; diğer bir söyleyişle, ahlâkî faziletlere muhteva ve değer kazandıran odur. XIX. Yüzyıl Batı düşünce dünyasındaki bilim ve değerler mücadelesinin uzantıları, ülkemizde, bilhassa pozitivist birtakım fikirlerle tesirini göstermiş ve bu gelişme millî kültürün yozlaşmasına yol açabilecek ölçüde ciddî boyutlara ulaşmıştır.[33]

Başgil'in düşüncesinde, ilerleyen ilmin meş'alesi önünde dinlerin iflâs edip tarihe karışacağını zanneden XVIII. Asır fikir adamları, bu

---

[31] Başgil, *Din ve Laiklik*, s. 84.
[32] Başgil, *Din ve Laiklik*, s. 88.
[33] Katipoğlu, "Emile Boutroux'nun Anlattığı", *Felsefe Konuşmaları*, der. Sadettin Elibol, ss. 30-31, (ss. 29-37).

bahisteki görüşlerinde, tıpkı kendi hayallerini hakikat sanan çocuklar gibi yanılmışlardır. İlim anahtarıyla her meçhûlün kilidini açacağına inanan zavallı münkir, ilmin çözdüğü her muammanın altında bin bir muamma daha çıkmakta ve bîçâre ilmimiz, sonsuz meçhûller deryâsı içinde bir saman çöpü gibi kalmakta olduğunu görmemektedir. Burada Başgil, dinin iflas etmediğini, ilmin ise bugün aciz kaldığını anladığını vurgulamaktadır.[34]

Başgil, dinin insanın ferdî ve içtimaî köklerine ve yönlerine dikkat çekmekte ve dini müesseselerin toplumdaki tesir ve işlevselliğinin altını önemle çizmektedir. Onun nazarında, din, insan ve cemiyetle beraber doğmuş, sayısız asırlar ve milletler içinde bin bir çeşit inkilâp ve istihalelerin muştası altında bugüne kadar yaşamıştır. Bugün, dünyayı sevk ve idare eden kuvvetlerin de başında gelmektedir. Böyle bir müessese, yalan, hile ve menfaat üzerine kurulmuş ve bütün bir insanlık dünyası, bu bahiste asırlarca yanılmış olamaz. Bunu iddia etmek için müşterek ve ma'şerî kanaatlerin ehemmiyetini ve içtimaî müesseselerin manasını anlamamış olmak lâzımdır. Din müessesesinin kökleri, insanın yaradılışındadır ve bütün dinlerde bu yaradılışa cevap vermek üzere, Allah ve âhiret akîdeleri gibi, *bazı müşterek hakikatler* vardır. Bu hakikatlerdir ki, dinlere yaşamak ve tarihî fırtınalara karşı mukavemet etmek kuvvet ve imkânı sağlamıştır.[35] Başgil, bu noktada teolojik alanda kullanılan fıtrat ve kabûl-i âmme delillerine işaret eder gibi görünmektedir.

Yakın dönemde, yani XIX. Yüzyıl'a gelindiğinde, Allah'ın varlığı konusundaki itirazlara verdiği cevaplarda, Allah'ın delil ve burhânla ispatlanabileceği düşüncesini savunan İzmirli İsmail Hakkı'ya göre, bu ispatlar insanda doğuştan var olan Allah fikri üzerine kurulu bulunmaktadır. Ona göre, insanlardaki Allah düşüncesi bir faraziye olmayıp, "İnsanlar vâhid olsun, müteaddit olsun, mütenâhî olsun, gayri mütenâhî olsun, bir kuvve-i gayri mahsûsaya inanır."[36] İnsanda daha

---

[34] Başgil, *Din ve Laiklik*, ss. 33-34.
[35] Başgil, *Din ve Laiklik*, s. 33.
[36] İzmirli İsmail Hakkı, *Yeni İlm-i Kelam*, İstanbul 1340 / 1343, c. II, s. 44-45.

önce yerleşik bulunan bu Allah fikri tahlil ve istikrâ sayesinde açılır ve neticede Allah'ın varlığına ulaşılır. Ayrıca, Allah'ın varlığı konusunda fıtrat delili halka daha uygun ve anlaşılması daha kolay olduğundan, bu delilde bir fikir yürütmeye ihtiyaç yoktur.[37] İzmirli delil-i fıtrîyi şöyle anlatmaktadır: "İnsan fıtratı mûcibince kendi kuvvetine fâik, kudret ve istitâatin şümûlünden alî bir kudret-i kâmileyi idrak ediyor. İnsanda Allah'ın varlığına muttalı' olmak; maddenin fevkinde kâdir, tabîatın verâsında muhit bir hâlıkı iz'ân etmek bir emr-i cibillîdir."[38] Daha önce de İbn Teymiyye (ölm. 728/1328) felsefe ve kelâmcıların delillerini Kur'ân metoduna aykırı bularak Allah'a inanmanın bedihî, zarûrî ve fıtrî olduğunu öne sürmüştür.[39]

Kabûl-i âmme delili, İslam âlimleri ve Garb mütefekkirleri tarafından kullanılan bir delil türüdür. Sadece insanların değil, göklerde ve yerde bulunan her şeyin, kendi dilince, Yüce Tanrı'yı tesbih ettiğini, kibir ve inattan sıyrılmanın mümkün olduğu muztar zamanlarda her insanın Allah'a yalvardığını açıkça beyan eden Kur'ân'ın kabûl-i âmme delilini benimsediğini söylemek mümkündür [el-İsrâ' Sûresi, 17/44; en-Neml Sûresi, 27/62; ez-Zümer Sûresi, 39/8]. Nitekim Allah, *"Vicdanları, onlar(ın doğruluğun)a kanaat getirdiği halde, sırf haksızlık ve böbürlenme yüzünden onları inkâr ettiler. Bak, işte o bozguncuların sonu nasıl oldu?"* [en-Neml Sûresi, 27 / 14], *"(Denizde) Onları, gölgeler gibi dalga(lar) sardığı zaman, dini yalnız kendisine has kılarak Allah'a yalvarırlar. Fakat O, onları kurtarıp karaya çıkarınca içlerinden bir kısmı iktisâd eder (Allah'a yönelmeyi kısar, gevşetir), zaten bizim âyetlerimizi (öyle) nankör gaddarlardan başkası inkâr etmez."* [Lokmân Sûresi, 31 / 32].

Morrison'a göre, bilginler, Allah'ın varlığını ne ispat, ne de inkâr edebilirler. Ancak onların her biri kendi dünyasında duyum, akıl yürütme,

---

[37] İzmirli, *Yeni İlm-i Kelam*, c. II, s. 6.
[38] İzmirli İsmail Hakkı, *Yeni İlm-i Kelam*, haz. Sabri Hizmetli, Umran Yayınları, Ankara 1981, c. II, s. 204.
[39] Bekir Topaloğlu, *İslâm Kelâmcılarına ve Filozoflarına Göre Allah'ın Varlığı (İsbât-ı Vâcib)*, D.İ.B. Yayınları, Ankara 1992, s. 137.

hâfıza gibi güçlerin varlığını hisseder, bunların hepsi de ruh denen o varlıktan doğmaktadır. Bütün bilginler ilham denen şeyin maddeden gelmediğini bilirler. O halde ilim Allah'ın varlığı konusunda son sözü söylemeye, nihâî ve ebedî olarak son hükmü vermeye yetkili değildir.[40]

Başgil'e göre, din duygusu ve dini müesseseler insan zekâsının daha zenginleşmesi ve incelmesiyle, kaybolmak ve zeval bulmak şöyle dursun; bilakis, daha kökleşmekte ve ruhî bir ihtiyaç olarak kendilerini daha da şiddetli hissettirmektedirler. Bugün, II. Dünya Harbi ertesinde, yüksek duygulu insanların din ve maneviyata karşı hissettikleri ihtiyaç kadar; yakın devirlerde bir ihtiyaç hissedilmemiştir, denebilir. Hülâsa, "tarihî maddecilik" bir hücum silahı olarak işe yarar. Nitekim fiiliyatta yaramış ve bir asırdan beri milletler içinde panikler ve kargaşalıklar koparmıştır. Fakat Başgil'e göre bu görüş, ilmî bir izah sistemi olarak, büyük bir kıymet taşımaz. Hattâ ona göre dikkat edilir ve insaf ile düşünülürse, ilmî bir izah ve müdafaa sistemi olarak, "ilmî maddecilik" bile büyük bir kıymet taşımaz.[41]

Başgil'in düşünce dünyasında insan duyan, düşünen, dileyen ve inanan mahlûktur. İnsanın tam tarifi budur. Dikkat edilirse, duyma, hattâ bir dereceye kadar, düşünüp dileme, hayvanda da mevcut olan hasselerdir. Fakat inanma melekesi, sırf insanoğluna mahsustur.[42]

Carrel'e göre, zekâdan daha çok, kişiliğe kuvvet veren beyinsel ve zihinsel faaliyetleri kendimizde süratle diriltmeliyiz. Bunların arasında, en bilinmeyeni kudsiyet ve din duygusudur. İnsan, Allah'a su ve hava kadar muhtaçtır.[43] Ona göre, modern insanlarda mistik faaliyet yansımalarını, din duygusunu hemen hemen hiç görmemekteyiz. En ilkel şekliyle bile bu durum, çok istisnaîdir. Bununla beraber yine de başlıca

---

[40] A. Cressy Morrison, *İnsan, Kâinat ve Ötesi*, çev. Bekir Topaloğlu, Ensar Neşriyat, İstanbul 2010, s. 136.
[41] Başgil, *Din ve Laiklik*, s. 48.
[42] Başgil, *Din ve Laiklik*, s. 69. Bkz. Takiyettin Mengüşoğlu, *İnsan Felsefesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1988, ss. 61-91, 97-109, 123-128, 150-158. Özellikle inanan bir varlık olarak insan için bkz. ss. 196-203.
[43] Alexis Carrel, *Dua*, çev. M. Alper Yücetürk, Yağmur Yayınları, İstanbul 2001, ss. 32-34..

faaliyetlerimizdendir. İnsanlık dinî ilhamdan, felsefî ilhamdan almış olduğu izden çok daha derin bir iz taşımaktadır. Mistik için biricik gerçek, kâinatta gözlemlediği güzellikten geçmektedir. Ahlâkî faaliyetler gibi dinî faaliyetler de çeşitli görünüşler almaktadır. En ilkel şeklinde o, dünyamızın maddî ve zihnî şekillerini aşan bilinmeyen kudrete yönelmiş bir ilham, formüle edilmemiş bir dua, ilim ve sanattan daha mutlak bir güzellik araştırmasıdır. Estetik faaliyete yakın bir faaliyettir. Güzellik duygusu insanı mistik faaliyete sevk etmektedir.[44]

Başgil, din hakkında yazılar yazmış ve dindarlığı müdafaa etmiş bir hukukçu ve düşünürdür. Dinin emirlerini yerine getiremediği için üzülmekte ve dindarlığın insana verdiği iç huzuruna imrendiğini vurgulamaktadır. Çünkü onun nazarında din, yalnız ferd için bir fazîlet ve feragat kaynağı değil, aynı zamanda ve böyle olduğu için içtimâî hayat temizliğinin de en kuvvetli teminatıdır. Yine onun nazarında dini sevmek ve Müslümanlığı müdafaa etmek, hakikatte insanlığı sevmek ve insanlık hakkını müdafaa etmektir. Çünkü Müslümanlık din kisvesine bürünmüş insanlıktır. Saf Müslümanlıkla saf hümanizma arasındaki mesafe uzun değildir. Daha doğru bir deyişle, Müslümanlık, insanlık dediğimiz bütünün bir parçasıdır. Parçayı sevmek, netice itibariyle bütünü sevmektir.[45]

3. Başgil'de İlmî Metot Anlayışı

Başgil'in düşünce sisteminde din ilimleri ile müsbet, hattâ sosyal ve moral ilimlerde metot aynı değildir ve olamaz da. Müsbet ilimlerde sahasına göre "induction" yolu ile tecrübe, müşahede ve mukayese metotları takip edildiği halde, din ilimlerinde bu yoldan gitmeye ve bu metotların hepsini tatbik etmeye imkân yoktur. Çünkü müsbet ilimler "rationel", din ilimleri "dogmatique"dir. Müsbet ilimlerde zekâ, tamamıyla serbest ve rasyonel bir sahada hareket ettiği halde, din ilimlerinde önceden hakikat kabul edilen dogmatik mebdelerden hareket etmek zorundadır. Bilindiği gibi, her dinin kendine has dogmatik

---

[44] Alexis Carrel, *İnsan Denen Meçhul*, çev. Ömer Durmaz, Hayat Yayınları, İstanbul 2005, ss. 88-89.
[45] Başgil, *Din ve Laiklik*, s. 17.

mebdeleri, yani vahye müstenit nassları vardır. İslâm'ın nassları "Kur'ân ve Hadis"tir. Din adamı bu nassları tereddütsüz ve münakaşasızca "bir üstün hakikat" kabul etmeye, dini ahkâmı bu naslara istinat ettirmeye mecburdur. Böyle kabul etmez de nasslar üzerinde tereddüt gösterir ve münakaşa ederse, din adamı olmaktan çıkar ve filozoflar zümresine girer. Bu noktada Başgil, din adamı ile filozof arasında böyle bir farkın bulunduğu gerçeğine parmak basmaktadır. Bir filozof hususiyle bir metafizikçi de din adamı gibi evveli illetler ve hakikatler üzerinde durup düşünür. Metafiziğin mevzu ve meseleleri de din gibi evveli illet ve hakikatlerdir. Ancak filozoflar bu sahada kendilerini tamamıyla serbest gördüğü halde, din adamı bu serbestliğe malik değildir. Din adamı (âmentü) umdelerini birer evveli hakikat ve birer "donnees immediotes" kabul etmek zorundadır.[46]

Başgil, bu durumun din adamı için zannedileceği gibi bir noksanlık değil, kemâl olduğunun altını çizmektedir. Çünkü insan aklı ve zekâsı, varlığı gibi aciz ve fanidir; insanın üstünde yaşadığı toprak parçası gibi mahduttur. Aklın idrâk sahası maddî ve mahsûs âlemdir. Fakat düşünen insan içinin derinliklerinden gelen bir hisle büyüyor, ki maddî ve mahsûsün dışında namütenâhî bir saha kaplayan lâ maddî ve gayr-i mahsûs bir âlem vardır. Bu âlemi akıl ile idrâk etmek mümkün değildir. Din adamları, bu âlemin hakikatlerinin akıl ile değil, "nakil" ve "vahiy" ile bilineceğine inanmakta ve bu noktada filozoftan ayrılıp "athesime"den uzaklaşmaktadır. Din adamının filozofa üstünlüğünde bu noktada olduğunu bu vaziyet temin etmektedir. Bir Aristo, insanlık tarihinin benzerini kaydetmediği harikulade bir zekâya ve mucizevî bir ihataya malikti. Hz. Muhammed ise ümmî idi. Fakat ondört asırdan beri milyonlarca insan Hz. Muhammed'e tabi yaşamış olduğu halde, Aristo çok mahdut bir zümre tarafından tanınmıştır.[47]

Başgil'in düşünce dünyasında, metot bahsinde din ilimleri ile müsbet bilimler birbirinden esaslı bir sûrette ayrılmaktadır. Müsbet ilimlerin "induction" usulüne mukabil din ilimleri "deduction" usülünü

---

[46] Başgil, *Din ve Laiklik*, s. 286.
[47] Başgil, *Din ve Laiklik*, s. 287.

kullanır ve bunu "exegetisme" yani tahlil ve tefsir metodu ile ikmal etmektedir.

Başgil'e göre, din ilimleri "deduction" tatbik eder demek, müsbet ilimlerin müşahede ve mukayese metotlarına arka çevirir anlamına gelmez. Bilakis din ilimlerinde aydın manâsı ile "exegetisme" müsbet ilimlerdeki müşahede ve mukayeseden başka bir şey değildir. Yetişkin bir din adamı nasslar üzerinde yaptığı tahlil ve tefsirleri zamanın ihtiyacını ve durmadan tekâmül eden hayat ve münasebetleri dikkatle müşahede ve mukayeseden geçirmek suretiyle hakikatleştirecektir.

Başgil, Yüksek İslâm Enstitüsü'ne ait teşkilât projesine yönelik kanun tekliflerinde Enstitü'nün meslek derslerinde takip edilmesi gereken metodu ortaya koymaktadır. Bu metot müşahede ve mukayese ile takviye edilmiş ve hakikatleştirilmiş "tahlil" ve "tefsir" usulüdür. Ona göre, vaktiyle Ebû Hanife gibi büyük müçtehitlerin de usûlü bu idi. *"Ezmânın tegayyürü ile ahkâm tebeddül eder"* kaidesi bu usul ile ortaya konmuştur. Asrın değişmesiyle örf ve âdete dayalı hükümlerin de değişmesi tabiîdir. Çünkü zamanla insanların ihtiyaçları da değişmektedir.[48] İmam-ı Azam mezhebindeki "rey" ve "kıyas" bahsettiğimiz müşahede ve mukayase metodu ile takviye edilmiş bir "Exegetisme"den başka bir şey değildir. Onun düşüncesinde, Enstitü

---

[48] Rey ekolüne mensup hukukçular, Kur'ân ve Sahih Hadiste hüküm bulunmadıkça, reyle fetvâ vermekten kaçınmayıp, o hususta içtihatta bulunmaktaydılar. Çünkü İslâm Hukuku hükümlerinin manaları düşünülebilir; onlar insanların menfaatini şümulü içerisine alır. Fertlerin menfaatini gerçekleştirmek esasına uygun olarak hükümlerin konulma sebeplerini teşkil eden illetleri incelemek gerekir ki, menfaatlerin, illetlerin ışığında yeni hükümler çıkarmak ve bulmak mümkün hale gelebilsin. Reyci hukukçular, reyle hareket eden, hükümlerin illet ve maksatlarını gözeterek fetvâlar veren Ömer b. el-Hattâb, Alî b. Ebî Tâlib ve Abdullah b. Mes'ûd gibi sahabenin büyük hukukçularının görüşlerini ve hareketlerini takip etmekteydiler. Ebû Hanife mutlak bir fakîhti. Onun nazarında içtihat mefhumuna kıyas ve istihsan girer ki, o, her ikisinde de maharet kazanmış ve mütehassıs olmuştur. Bkz. Hayrettin Karaman, *Başlangıçtan Zamanımıza İslâm Hukuk Tarihi*, İrfan Yayınevi, İstanbul 1974, ss. 73-74, 196; Abdülkerim Zeydan, *İslâm Hukukuna Giriş*, çev. Ali Şafak, Kayıhan Yayınevi, 1985, ss. 163-164, 212-213, 240.

programına bazı kültür dersleri bu metodun daha iyi anlaşılıp tatbik edilmesine imkân vermek için konulmuştur. Her sınıfta meslek dersleri aslidir. Kültür dersleri ise tali ve yardımcıdır.[49] Böylece Başgil, tahlil ve tefsir metodunun takip edilerek etkin bir biçimde başarılı kılınmasında meslek derslerinin yanında, kültür derslerinin de okutulmasını gerekli görmektedir. Bu noktada Ebû Hanife'nin metoduna özel bir ilgi beslediği ortadadır. Çünkü Ebû Hanîfe, rey içtihadında aklı kullanarak ihtiyaç, maksat, maslahat ve illet ışığında yeni hükümler çıkartmaya ehemmiyet vermektedir.

Başgil'in nazarında, gördüğümüz ve hakikat diye tanıdığımız şeyler, bize dünya aynasından akseden kendi hayallerimizdir. Bir zamanlar tanrılaştırılan maddenin mahiyeti, atom ve molekülün hareketleri, bugün ortaya o kadar mücerret bir kanun tipi çıkarmıştır ki, bunu artık kelimelerle değil, anacak remizlerle ifade edebilmekteyiz. Dünün fizikçisi, yarı bilginlere mahsûs kat'iyetle konuşuyor ve hükümlerinin bedâhetine kani oluyordu. Bugün ise o da tıpkı hukukçunun, iktisatçı ve filozofun şekleri ve şartları içindedir. Çünkü bugünün fiziği de, tıpkı içtimâî ilimler gibi, faraziyeler, şekler ve ihtimaller deryasında bir teknedir. İçtimâî ilimler gibi bugünkü fizik de insan aklının icat ettiği hayaller ve sun'ilikler içinde dolaşmakta ve baş döndürücü bir kâinat labirentinin dolambaçlarından kurtulup, nefes almak için bir çıkış aramaktadır. Bu vaziyette olan yalnız fizik gibi müsbet (positive) denilen ilimler değildir. Matematik gibi kat'i (exact) denen ilimler bile az çok bu vaziyettedir.[50]

Sonuçta, burada Başgil, biyoloji, fizik gibi müspet (pozitif) bilimlerde, hatta formel bir bilim olarak matematikte ihtimaliyet, faraziyeler, görelilik, geçicilik ve değişebilirliğin geçerli olduğunu ve dinî bilimlerin metot bakımından söz konusu bilimlerden ayrıldığını açıkça vurgulamaktadır.

---

[49] Başgil, *Din ve Laiklik*, ss. 283, 287.
[50] Başgil, *Din ve Laiklik*, ss. 62-63.

4. Başgil'de İlim-Din Münasebeti Meselesi

Başgil'e göre, din "kişinin dâreynde saâdetini kâfil emir ve nehiyleri câmi bir vaz-ı ilâhî, yani ferd için tutulacak yolu, yasalar ve yasaklar ihtivâ eden bir hayat yolu ve ilâhî bir kanundur. Bir başka söyleyişle, din, ferdi dünya ve âhiret saadetine ulaştıran ilâhî yoldur.[51]

Başgil'e göre, XX. Asrın ilmi ele alındığında, ne ilmin sahası zannedildiği kadar geniştir, ne de ilim ile din arasında tahmin edildiği gibi bir düşmanlık ve bir uçurum vardır. Bilakis ilim ve din birbirine çok yakın ve birbiriyle inanılmayacak kadar dosttur.[52]

Başgil'e göre, ilme lâzım olan, maddenin ve kuvvetin nereden çıkıp, ne olduğunu bilmek değil; bunlardan hayat için faydalar elde etmektir ve hayatımıza kolaylıklar getirmektir. Menşe ve mahiyetini bilmediğimiz maddenin evsaf ve arazında yanılmamız daima mümkündür. İşte modern ilmin tevazuu da bundan ileri gelmektedir. Bugün ilim, elde ettiği neticelerde yanılabileceğini, bunun mümkün olduğunu kabul etmekte ve eski taassup ve toyluğundan kurtulmuş bulunmaktadır.[53]

Bilim-din ilişkisi, çağdaş düşüncenin en önemli problemlerinden birisidir. İçerisinde, beşerî çabalar ve tecrübelerimizin imkânı ve bilimsel yöntemlerin yardımıyla elde ettiğimiz bilgilerle dinlerin sağladığı bilgilerin uyuşup uyuşmadığı gibi konuların tartışıldığı bu problem, geçen yüzyılın ikinci yarısından itibaren daha da güncelleşmiş ve tecrübelerimizin organik bir bütünlüğe kavuşturulması yönünde önemli adımlar atılmıştır. Hatta pozitivist yıkıcılığın itibar kaybetmesinden sonra, artık kapsamlı bir dünya görüşünün ortaya konması için dinin dikkate alınması iyice bir zorunluluk haline gelmiştir. Bunun en çarpıcı örneği süreç düşüncesidir. Yirminci yüzyıl bilimi süreççi düşünürleri derinden etkilemiştir; fakat bu, onları yeni bilimsel teoriler üretmeye değil, aksine mevcut teorileri göz önünde bulundurarak gerçekliğin doğasına ilişkin

---

[51] Başgil, *Din ve Laiklik*, s. 89.
[52] Başgil, *Din ve Laiklik*, s. 248.
[53] Başgil, *Din ve Laiklik*, s. 64.

daha geniş ve daha umûmî bir tarzda düşünmeye sevk etmiştir. Batı'da süreç düşüncesinin en önemli siması olan A. N. Whitehead'e göre, bilimle din arasında gerçekten bir çatışma vardır, ama bunun asıl nedeni, eskilerden bize miras kalmış dinî fikirler ve son dönemin ürünü olan bilimsel materyalizmdir.[54] Bu çatışma, yalnız bilimsel olguları ve dinî değerleri (hakikatleri) içinde barındıran felsefî bir dünya görüşü, yani metafizik bir kozmoloji ile aşılabilir. Her ne kadar bilimle din, kökenleri açısından ayrılık gösterseler de, bu ayrılık, onların ortak bir noktada uzlaşmasına mani görünmemektedir.

Çoğu zaman bilimle din, ölümcül bir savaşa kilitlenen düşmanlar olarak görülmektedir. Her iki kesimden de bazı insanlar, özellikle evrim konusunda şiddetle savaşı sürdürmektedirler. Fakat bilimle dinin farklı alanlara çekilmesi ve aralarındaki mesafeyi korumaları durumunda bu çatışmadan kaçınılabilir. Bazılarına göre din, yaşamımızın amaç ve anlamını, bilim ise nesnelerin yapısı ve özellikleri ile olaylar arasındaki nedensel ilişkiyi araştırmakta ve açıklamaktadır. Bu iki araştırma biçimi, birbirinden ayrı ve bağımsız halde âleme ilişkin tamamlayıcı perspektifler sunabilir. Fakat günümüzde pek çok insan daha yapısal bir ortaklık peşindedir.[55]

İlimcilik anlayışına göre, kâinattaki olaylar, birtakım değişmez ve kesin kanunlarla birbirlerine bağlanmış durumdadır. Bu değişmez bağları tespit görevini üzerine almış bulunan ilmin çerçeve ve sınırları da değişmez bir yapıdadır. Bu anlamdaki bir ilim ise, insanın bütün ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir güç ve kapasiteye sahiptir.[56]

Boutroux'ya göre, tabiatta birden çok varlık bulunduğu gibi, bunlara hükmeden kanunlar da birden çok olup, birbirinden farklı özelliklere sahiptir. İzâfî birer karaktere sahip olan bu kanunlar, insanın

---

[54] Çatışma tezi için bkz. Ian Greame Barbour, *Bilim ve Din: Çatışma-Ayrışma-Uzlaşma*, çev. Nebi Mehdi ve Mübariz Camal, İnsan Yayınları, İstanbul 2004, ss. 31, 160, 186.

[55] Barbour, *a.g.e.*, s. 14.

[56] Hasan Katipoğlu, "Emile Boutroux'nun Anlattığı", *Felsefe Konuşmaları*, der. Sadettin Elibol, ss. 30-31, (ss. 29-37).

dinî ve ahlâkî davranışları üzerinde zorlayıcı ve bağlayıcı bir tesirde de bulunmazlar. Öte yandan, tabiatta birden çok varlık ve onlara hükmeden birçok kanun söz konusu olunca, bu varlık türleri ve kanunlarını konu edinen ilim de birden çok olacaktır. İlmin dayandığı tecrübe, nesnelerin sadece dış ilişkilerini bildirir, zorunlu bağları ise asla tespit edemez. Bu sebeple deneyin bizi ulaştıracağı sonuçlar kesin değil, yaklaşık sonuçlardır. İlmin dayandığı tecrübenin güçsüzlüğünden hareketle izâfî bir ilim anlayışına ulaşan Boutroux, onun haddini aşmasına da karşı çıkmaktadır. Çünkü o, XIX. Yüzyıl düşünce dünyasına hâkim olan mekanist ve determinist anlayışların içine düştükleri yanlışlıkların temelinde, tabiat kanunlarının, pozitif ilimlerin ve dayandığı deneyin bu izâfî değerini kavrayamayışlarını görmektedir. Mekanist ve determinist ilim anlayışlarının bu yüzden insanî hayatın pozitif ilimlerin sınırını aşan boyutlarını kavrayamadıklarını düşünen Boutroux, buradan, eşyadan şuura ve olgudan fikre yükselen finalist bir anlayışa ulaşmaktadır. O, insânî hayattaki final unsuru "mutlak mükemmelliğe erişme ideali" olarak kabul eder ve bu idealin gerçekleşebilmesi için de hürriyetin varlığını zaruri görür.[57]

Başgil'e göre, dinin ilme ve felsefeye dair bildirdiklerini, ilmin bildirdiklerine göre tefsir ve tevil etmek mümkündür. Dinin yalnız itikada ve bazı amel meselelerine dair bildirdikleridir ki, bizim ilmimizin hudutları dışında kalır. Böyle olduğu için de ilim bu meseleler hakkında bir hüküm verip bir iddiada bulunmaz. Başgil'e göre, Kur'ân-ı Kerîm'de, her devrin ilmine ve aklının seviyesine göre manâlandırılması lâzım gelen birçok esrâr vardır. İslâm'da "usûl-i tefsir ve içtihâd" adı verilen ilimler bu lüzûma cevap vermektedir. Başgil, inatçı münkirleri inandırmaya ve onlara hakikatleri kabul ettirmeye imkân bulunmadığını bildiğimizi belirtmektedir. İnançtı münkirler bugün dinin yalnız muayyen noktaları ile kalmamakta, diyaneti kökünden söküp atmaya çalışmakta, anlamadıkları ilim namına, yine anlamadıkları dini hakikatleri inkâra gitmektedirler.[58]

---

[57] Katipoğlu, "Emile Boutroux'nun Anlattığı", ss. 31-32.
[58] Başgil, *Din ve Laiklik*, ss. 21-22.

Başgil, Allah, âhiret ve ruh hakkında öğrenmek istediklerini asla müsbet ilme sormayacağını dile getirmektedir. Bunları Kur'ân ve Hadis'ten ve bu kaynakları izah edip anlatan müfessir ve müçtehitten öğreneceğini belirtmektedir. Onun nazarında, Allah, âhiret ve ruh hakikatleri müsbet ilmin sahası dışında kalır. İlmin bilgi sahası tartıya ve ölçüye giren maddî ve mahsûs (duyulur) şeyler sahasıdır. Allah ve ruh hakikatleri ise maddeden münezzeh ve mahsûsün üstünde hakikatlerdir. Biri çıkar da, kendisine müspet ilim adına Allah, âhiret ve ruh hakkında konuşup, bunların müspet ilim usulleriyle isbat edilip ortaya konulmamış olduğunu, binaenaleyh hakikat olmadığını söyleyecek olursa, bu söze "hezeyan" diyeceğini vurgulamaktadır. Eğer bir müspet ilimci çıkıp da, "Ben bir adamı ölmezden önce ve öldükten sonra dikkatle tarttım. Ağırlığından hiçbir şeyin eksilmiş olmadığını gördüm. Şu halde ruh yoktur. Olsaydı, iki tartı arasında bir fark olurdu" derse, kendisinin bu *yaveye* sadece güleceğini belirtmektedir. Çünkü ruh tartıya giren bir şey değildir. O bir hayat cevheri yahut hayat kudretidir. Bu türlü lâ-maddî şeyler tartıya girmez; bizim iz'anımızı, varlıklarını kabule cebreder. Nitekim bir elektrik lâmbası da sönük ve yanar halinde tartılacak olursa, arada hiçbir ağırlık farkı bulunamayacağı görülür. Bununla beraber maddeden çıkan esrarengiz bir kudret olarak elektrik vardır.[59]

Başgil, bir müsbet ilimci kendisine, "Ölümden sonra dirilmeye (el-ba'sü ba'de'l-mevt) ve âhiret akîdesine hiç aklım ermiyor" derse, ona, "Sen yok iken nasıl var olduğuna ve yarın ölümle yeniden yok olacağına aklın ermiyor mu? Seni yok iken var eden mutlak kudretin sahibi, yarın da yok olduktan sonra yeniden var edebileceğini kabul etmek mantıken mümkün, hattâ zarurîdir. İki mümasil hâdiseden birini mümkün ve diğerini muhal görmek sadece temerrüttür (dikkafalılık/inatçılık/isyan)" diye karşılık vereceğini belirtmektedir.[60] Nitekim burada Başgil, müşriklerin öte dünyada dirilmeyi inkârlarına yer veren Kur'ânî bildirime göndermede bulunmaktadır: "İnsan, bizim kendisini nasıl bir nutfe (sperm)den yarattığımız görmedi mi ki, şimdi apaçık bir hasım kesildi?

---

[59] Başgil, *Din ve Laiklik*, ss. 20-22.
[60] Başgil, *Din ve Laiklik*, s. 21.

Kendi yaratılışını unutarak bize bir mesel verdi: "Şu çürümüş kemikleri kim yaratacak?" dedi. De ki: "Onları ilk defa yaratan diriltecek. O, her yaratmayı bilir" [Yâsîn Sûresi, 36/77-79].

Başgil, Din ve Laiklik adlı eserinin ikinci baskısı için kaleme aldığı Önsöz'de her vesileyle dinde reforma karşı olduğunu ifade etmektedir. Başgil, bu durumu "Son seneler içinde, biz bu memlekette ne hezeyanlar görüp işitmedik. Tufeylî "reformcular", sahte Lüther'ler mi tanımadık; ne deli saçması risale ve kitaplar mı okumadık. İslâm'ın "Âmentü"sünü bile bilmeyen nice namertler Müslümanlıkta "reform" davasına mı kalkışmadı? Velhasıl, bugün Türkiye'miz din bahsinde, bir hercü-merç içindedir. Bugün bu mevzuda konuşan ve bağırtılarıyla etrafındakileri susturan aydın kılıklı ve sefih ruhlu bir cehâlet var. Biz bu eserde onların maskesini indirmeye çalışıyoruz. Gerçi bu satırların sahibi kendini ehliyetli bir din âlimi görür olmaktan çok uzaktır. Fakat o hiç olmazsa, bilmediğini bildiğine ve günahları ile kararttığı içini çetin bir nefis mücadelesiyle her gün biraz daha temizlediğine kanidir" diye sitemkâr bir dille özetlemektedir.[61]

Başgil'in nazarında, insanlar her devirde din ve maneviyat kuvvetine muhtaç olmuşlardır. Fakat bu ihtiyaç zamanımızda bir zarûret halini almıştır. Ona göre, din nedir? İlim ile münasebeti nedir? İlim karşısında din bugün ne yapmalı ve nasıl bir vaziyet almalıdır? gibi sorular, şimdi her zamankinden çok zihinleri meşgul edip tırmalamaktadır. Hususiyle aydın gençlerin bu soruların cevaplarını bilmeye ihtiyaçları vardır. Başgil, hususiyle ilmin günümüzdeki inkişafı önünde dinin alması lâzım gelen vaziyet üzerinde uzun boylu durmaktadır.[62]

Reform konusunda İslâm'ın pratik hükümlerinde değişiklik gerektiğini savunan aydınlardan özellikle Ziya Gökalp ve Celal Nuri'nin inanç esasları alanında bu değişimin olamayacağı, aksi takdirde dinin her şeyiyle değişken hale gelmesi gibi bir durum doğacağı, bunun ise dinin

---

[61] Başgil, *Din ve Laiklik*, ss. 22-23.
[62] Başgil, *Din ve Laiklik*, s. 23.

tabiatına aykırı olduğu gibi makul görüşleri yanında diğer aydınlarda İslâm itikâdının tamamen anlamsız olduğu şeklinde yaklaşımların bulunduğuna tanık olunmaktadır. Kılıçzâde Hakkı, "Tanrıya iman; tanrı var olduğu için değil, böyle bir kabul bizde moral destek olarak fonksiyoner olacağı için gereklidir" derken, Celal Nuri, tanrı kavramının içeriğini "evrenin sırları" olarak değiştirmeye çalışmaktadır. Abdullah Cevdet, Celal Nuri gibi dolambaçlı yollara sapmadan, kâinatı yaratıp idare ettiği iddia edilen bir tanrıya inanmanın aptallık ve küçük düşürücü bir durum olduğunu savunmaktadır. Ömrünün sonuna değin yaymaya çalıştığı bu görüşlerin Batı'dan gelen inkârcı akımların etkisiyle şekillendiği aşikârdır.[63]

Başgil'in fikir dünyasında, din, insan içinin derin bir ihtiyacı ve köklü bir müessese olarak dayanmıştır. Ne yazık ki, din adamları sahası boşalmış ve bu sahayı cehalet kaplamıştır.[64]

5. Batı'da İnkârcı Görüşler

Garp'taki inkârcılara dikkat edildiğinde, bunlar hep aynı yolda ve kuvvette değildirler. Bunların kimi ilim namına konuştuğunu ileri sürmekte; kimi, dine ve maneviyata hücum etmeyi, dünyayı ihtilâle vermek için bir vasıta görmekte; kimi de inkârcılığa devrin modası olarak sapmaktadır. Bu bağlamda Başgil'in, belli başlı iki inkârcı kolu ele alıp incelemiş olduğunu görmekteyiz: *Bunlar, Ansiklopediciler* ve *Maddeciler'dir*.[65]

5.1. Ansiklopediciler

XVIII. Asrın Voltaire ve Diderot gibi akliyeci filozofları ve ansiklopedicilerine göre, din, ruhaniler sınıfının halkı istismar için icat ettiği bir efsanedir. Her devirde rahip ve kâhin diye birtakım tembel ve işsiz kimseler türemiştir. Bir nevi esrarengizliğe bürünerek, din âyin ve

---

[63] Ahmet İshak Demir, *Cumhuriyet Dönemi Aydınlarının İslâm'a Bakışı*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2004, ss. 350-351.
[64] Ali Fuad Başgil, *Yakın Maziden Hatıra Kırıntıları*, Yağmur Yayınları, İstanbul 2007, ss. 33-34.
[65] Başgil, *Din ve Laiklik*, ss. 27-28.

ibadetlerini icat edip kurnazca tertipleyen bunlardır. Mabed ve manastırlarda çalışmadan yiyip, yaşayan ve bir parazit sınıf teşkil eden bu kimselerdir ki, Allah ve din efsanesini uydurmuş; insanların cehlinden ve toyluğundan faydalanarak, bunu kendileri için bir ekmek teknesi ve bir menfaat kazanı yapmışlardır. Fakat durmadan ilerleyen ilmin meş'alesi, insanları aydınlatıp, bu sayede tabiatın sırları ve tılsımları çözüldükçe, ortada Tanrı diye bir vâhime ve din diye bir karanlık efsane kalmayacaktır.[66]

Pozitivist ve natüralist görüşleriyle ün yapmış olan düşünce adamı Beşir Fuad Diderot'tan övgüyle bahsetmektedir. Beşir Fuad geçen yüzyılın sonlarında şu düşünceyi öne sürmekteydi: "Ansiklopedi gibi insanlığı kuşatan büyük bir eseri, arkadaşı d'Alembert ile birlikte meydana getiren Diderot doğa olaylarını ve eşyayı değiştirmeden tasvir eden romanlar yazarak Avrupa'da realizm adı altında bilinen ve ün kazanmış bir edebiyat akımının doğmasına yol açmıştır.[67]

Gökberk'e göre, Encyclopédiste'ler arasında en ilgi çekicisi, düşünceleri bakımından en zengini Denis Diderot (1713-1784)'dur. Önce rahip olacaktı, ama hukuk okumuş, sonunda da serbest yazar olmuştur. Diderot, yüzyılının bütün düşüncelerini büyük bir anlayış ve kavrayışla izleyip benimsemiştir; o dönemin hemen hemen bütün ileri gelen düşünürleriyle tanışıp, onlarla yakın ilişkiler kurmuştur. Diderot'un bütün Fransız aydınlanmasını kendisinde yansıtan bir düşünür olduğu söylenebilir. Ne var ki, ilgilerinin çok yanlı olması sebebiyle düşüncesinde birlik yoktur: Şöyle ki, önce theizme inanmakla başlamış, şüpheci deizmden geçmiş, buradan natüralizme atlamış, sonunda materializme çok yaklaşan bir pantheizme varmıştır. O, dönemin en önemli düşünürüdür. Çünkü durup dinlenme bilmeyen gelişmesinde, çevresindeki dağınık düşünceleri bir araya toplamış, bunları en güzel, en

---

[66] Başgil, *Din ve Laiklik*, ss. 28-29.

[67] Arslan Kaynardağ, "Türkiye'de Diderot", *Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Felsefe*: Düşünceler - Etkinlikler - Filozoflar - Söyleşiler, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara 2002, ss. 312-313, (ss. 312-321).

etkili bir biçimde dile getirmiştir. Dolayısıyla Diderot için, XVIII. yüzyıl devrimci ruhunun doruğudur, denebilir.[68]

Diderot'da ve onun hazırladığı Ansiklopedi'de gelişmeye yönelik inanç vardır. İnsanları değiştirerek onları mutlu kılmak mümkündür. Bu aynı zamanda bir görevdir de. Evren, her şeyin, bir zincirdeki halkalar gibi birbirine bağlı olduğu tek mekanizmadan ibarettir. Bu düşüncede mekanist de olsa, materyalist felsefenin derin izlerini görmekteyiz. Ansiklopedi, siyaseti iktisada bağlı görür. Ansiklopediye göre politikaya ekonomik amaçlar yön verir. Özgürlük aslında ekonomik özgürlüktür. Devletin görevi ekonomik özgürlüğü sağlamak, halkın ürünlerden yararlanmasını önleyen engelleri kaldırmaktır.[69]

Ali Reşat iki ciltlik Mufassal ve Musavver Fransa İhtilâl-i Kebîr Tarihi (Ayrıntılı ve Resimli Büyük Fransız İhtilâli Tarihi)'nde şu satırlara yer vermektedir: Diderot, natüralist, hatta bir noktada materyalist mesleğinde idi. XVIII. asrın din aleyhinde bulunan en cür'etkar filozofu o idi. Hatta onun aşırı düşünceleri Voltaire'i bile hayrette bırakmıştır. Kitaplarının bazıları anlaşılması güç, anlamı pek belli olmayan ve abartmalı, bazıları ise cidden güzel, eşine az rastlanır bir olağanüstülük ve açıklıkla yazılmıştır. Hükûmet, Ansiklopedi'yi çıkaranları halk arasında isyan çıkarma suçuyla itham ediyordu. Ansiklopedi, bir bilimsel yapıt olduktan başka, devrin zorba hükümetini yıkmak, mutlakıyet idaresini kaldırmak için adeta bir savaş aleti, bir yıkma aracı olmuş, halk efkârını gittikçe yaklaşan bir inkılâba hazırlamıştır.[70]

Tanrıtanımazların çoğu iyi düşünemeyen, dünyanın yaratılışına, günahın kaynağına ve öteki güçlüklere akıl erdiremedikleri için her şeyin ilksiz, kaçınılmaz olması varsayımına başvuran cesaretli ve yolunu şaşırmış bilginlerdir.[71]

---

[68] Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1985, ss. 357-358.
[69] Murat Sarıca, *Yüz Soruda Fransız İhtilali*, İstanbul 1981, s. 29; Kaynardağ, "Türkiye'de Diderot", s. 314.
[70] Kaynardağ, "Türkiye'de Diderot", s. 313; Ali Reşat, *Mufassal ve Musavver Fransa İhtilal-i Kebir Tarihi*, İstanbul 1331 / 1914, c. I, ss. 90-91.
[71] Voltaire, *Felsefe Sözlüğü*, M.E.B. Yayınları, İstanbul 1995, c. I, s. 76.

Fransa'daki aydınlanma düşüncesine duyulan ilgi Türkiye'de epey eskidir. Tanzimat ve Meşrutiyet aydınlarının tanıdıkları ilk Batılı düşünür Voltaire olmuştur. Âli Bey, 1877'de Voltaire'in Mikromega adındaki felsefî romanını çevirmiştir. Beşir Fuad 1888'de Voltaire konusunda önemli bir inceleme kitabı kalem almıştır. Pozitivist (olgucu) ve maddeci bir düşünür olan, bütün yazılarında akılcılığı, bilimi ve ilerleme düşüncesini savunan Beşir Fuad, kitabında, büyük düşünürün dini nasıl eleştirdiğini, insanlığı zincirlerinden kurtarmak için nasıl savaştığını anlatmaktaydı. Beşir Fuad bir Voltaire hayranıydı. O sıralarda Saadet gazetesinde Voltaire'i eleştiren, eleştiriyi hakarete kadar vardıran bir şiir yayınlanmıştı. Beşir Fuad buna hemen başka bir şiirle karşılık vermeye girişti: "Voltaire'i sevenlerin hepsi kültür ve bilgi sahibi kimselerdir. Bilgi ve kültürleriyle her yanı aydınlatırlar. Onları yermek değil övmek gerekir. Akıllı olanlar bilimi, gerçeği arayıp bulmalıdırlar. Böyle yapmazlarsa hayvandan farkları kalmaz… "[72]

Diyalektik, maddeye içkin olan ve zorunlu yaratığı da maddesel olmayan, yani maddesel dünyanın yansıması bilinç olan, iç çelişkilerin birliği ve savaşımı, öz devinim, öz gelişim sürecidir. Tarihsel maddecilik, yalnızca toplumdaki içkin gelişmenin özel evrensel diyalektik yasalarını inceler. Tarihsel açıdan Marksist felsefe, doğaya ilişkin maddeci anlayışı toplumsal yaşama ilişkin maddeci anlayışla kaynaştıran ve insanın doğayı, böylece de kendi, insani doğasını dönüştürmesine birincil önem veren devrimci dünya görüşünün temellendirilmesi, tanıtı olarak biçimlenmiştir.[73]

Julien Offray De La Mettrie'ye göre, eğitim ve öğretimde duyumlardan hareket edilmelidir. La Mettrie'nin, Tanrı ile ruhun ölümsüzlüğü konusundaki fikirlere herhangi bir pratik değer vermez, yalnızca dinî olmayan bir eğitim görüşünü ve hattâ ateizmle bağdaşan bir

---

[72]Arslan Kaynardağ, "Türkiye'de Voltaire", *Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Felsefe: Düşünceler - Etkinlikler - Filozoflar - Söyleşiler,* T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, ss. 322-323.

[73] Theodor Oizerman, *Felsefe Tarihinin Sorunları*, çev. Celâl A. Kanat, Amaç Yayıncılık, İstanbul 1988, ss. 299-300.

eğitim görüşünü benimsediği dikkati çekmektedir.[74] Fransız maddecileri, Bayle'ın dinî septisizmi ile âlemin mekanikliği tasavvurunu birleştirmişlerdir. La Mettrie, insanı maddî bir makine kabul etmektedir. Ona göre, nefis ise, bir hareket mebdei, makinenin hâkim kudreti demektir. İnsan, bir makinedir ve kâinatta, ancak bir tek cevher vardır ki, müteaddit değişikliklere maruz kalır.[75]

Başgil'in tespitinde, kısa denebilecek bir zaman dilimi içinde inkişaf edip genişleyen modern ilim, insanlar üzerinde o kadar büyük ve katî bir hâkimiyet kazanmıştır ki, Rönesans'tan daha doğrusu üç nesilden beri âdeta insanlığın putu olmuştur. Artık ilmin nüfûz sahasında dışarıda ve onun kudretinden uzak hiçbir hakikat yoktu. Artık ilim, hem kendine, hem de insana kâfi idi. İlmin pratik hayatta vücuda getirdiği hareket ve tesir vasıtaları, yani teknoloji, ona harikulâde bir nüfuz ve itibar kazandırmıştı. İlmin bu nüfuz ve itibarı gittikçe artmıştır. Ne var ki, bununla paralel olarak da insan içinden manevî disiplin kalkmıştır. Çünkü ilmin verdiği imkânlar ve rahatlıklar sayesinde insan iradesi tamamıyla yeryüzünün maddî ve iktisâdî nimetlerine yönelmiştir. Artık insan için tek gâye, kâr ve kazanç elde etmek olmuştur. İktisâdî kuvvet ve imkânlar, insan iradesinin uzandığı son merhaleyi teşkil etmiştir. Kısaca söylemek gerekirse, eskiden hayata mabet hariminden bakan ve hayat yolunun ışığını dinde ve akîdelerin ruhunda arayan insan, *modern ilmin hâkimiyeti* altına girince, artık hayata rasat kulesinden bakmaya ve din mevzularını hakir görmeye başlamıştır. Başgil, açık bir dille bu durumu kınamamamızı tavsiye etmektedir. Çünkü ona göre, beşerin tefekkür hayatı okyanuslara benzer; onun da okyanuslar gibi met ve cezirleri vardır. O, buna *"tekâmül"* demenin mümkün olduğunu belirtir. Ancak, tekâmül, düz bir hat üzerinde daima yükseklere doğru bir ilerleyiş değildir; bilakis, sonu gelmeyen zikzaklardan müteşekkil inişli ve yokuşlu bir gidiştir. Daima yükseldiğini sana insan, çok defa farkında olmayarak, bu zikzaklar

---

[74] Kemal Aytaç, *Avrupa Eğitim Tarihi: Genel Bir Bakış*, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2009, ss. 167-168.

[75] Paul Janet ve Gabriel Séailles, *Metâlib ve Mezâhib: Metafizik ve İlâhiyat*, çev. Elmalı'lı M. Hamdi Yazır, Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul 1978, s. 119.

arasında bocalamakta, bir gün evvel taptığı putları bir gün sonra devirip çiğnemektedir. Başgil, bu hususu normal görmemizi salık vermektedir.[76]

Sonuçta, Başgil, Ansiklopedicilerin dine yaklaşımlarının olumsuz olduğunu; hatta böyle bir yaklaşımın onları ortada tanrı diye bir vâhime ve din diye bir karanlık efsanenin kalmayacağı düşüncesine götürmüş olduğu hususuna dikkat çekmektedir. Burada Başgil, XVIII. Asrın Voltaire ve Diderot gibi akılcı filozofların da dinî eleştirilerinde bir şekilde inkârcı görüşlere saptıklarını vurgulamaktadır.

5.2. Maddeci Pozitivizm

Metafizik varlıklar adı verilen, gerçekte ise metafiziğin esas maddesi olan tözler, nedenler, mahiyetler ve kuvvetlerden ibaret olan bir sürü şey vardır. Bugün Fransa'da başlıca iki felsefe var olmaya devam etmekte ve bu felsefeler küçük ince farklarla Almanya ile İngiltere'de de göze çarpmaktadır: Biri aydınların, öbürü ise bilginlerin kârıdır; bizim memlekette birine sipiritualizm, ötekine de pozitivizm adı verilmektedir. Sipiritüalistler, nedenleri yahut kuvvetleri, cisimlerden ve duyulur özelliklerden ayrı, kendimizde irade adını verdiğimiz iç kuvvete benzer başka varlıklar olarak göz önünde tutarlar; öyle ki yaygın olan, duyulan ve görülen âlemin altında bunu husule getiren ve destekleyen görünmez, tutulamaz, cisimsiz bir âlem de vardır. Pozitivistler nedenleri yahut kuvvetleri, bilhassa ilk nedenleri insan zekâsının kavrayış sahasının dışında bulunan şeyler olarak göz önünde tutmaktadırlar; öyle ki bunlar hakkında hiçbir hüküm verilemez veya hiçbir redde bulunulamaz. Pozitivistler ilmin bu araştırmalarını kesip atarlar ve onu, kanunların bilinmesine, yani çapraşık ve özel olguların irca edilebilecekleri genel ve basit bilgilerin bilinmesine irca ederler.[77]

Geleneksel felsefenin konusu metafiziktir. Metafizik, deneyin sınırları dışında araştırmalar yapan akıl vasıtasıyla eşya ve varlıkların gerçek yapılarının araştırılmasıdır. Metafizik tarafından gerçek yapısı

---

[76] Başgil, *Din ve Laiklik*, ss. 255-256.

[77] H. Taine, *XIX. Yüzyıl'da Fransa'da Klasik Filozoflar*, çev. Miraç Katırcıoğlu, M.E.B. Yayınları, İstanbul 1991, ss. 11-12.

araştırılan varlıklar madde, hayat ve ruh diye üçe ayrılmaktadır. Metafizik bunların her birisinin deneyle tanınmayan gerçek yapısını ve bir de Allah'ın varlığını araştırır; bu sahada ortaya konan delilleri ve argümanları inceler. Geleneksel felsefenin esas konusu metafizik olmakla beraber, yine deneyle ilgilenen genel mantık ile hareketlerimizdeki mecburîliği Allah'ın mutlak iradesine bağlayan ahlâk da onun konuları arasına girmektedir.[78]

XIX. Asır'da Auguste Comte, yeni ve evvelkine büsbütün aykırı bir felsefe anlayışı geliştirip ortaya koymuştur. Comte'a göre, eşyanın akıl tarafından gerçek olarak tanınması mümkün değildir. Deneyden başka hakikati tanıtma vasıtası kabul etmeyen felsefeye pozitivist felsefe denmektedir. Pozitivist felsefe, geleneksel felsefenin konusu olan metafiziğin neticesiz bir araştırma olduğunu kabul etmektedir. Comte'a göre, metafizik, filozofların bir vehmidir, uyanık rüyadır. Eşyanın, duyu deneyleriyle tanınmayan başka bir tarafı da bulunduğunu düşünmek saçmadır. Eşya, duyuların deneyleriyle tanıyabildiğimizden ibarettir. Metafiziğin konusu yoktur. Pozitivist felsefenin konusu, ilimleri doğurmak ve ilimler arasındaki bağıntıları ortaya koymaktır. Bu görüşlere sahip olarak pozitivizm, metafiziği büsbütün ortadan kaldırmış ve felsefenin sahası da son haddine kadar daraltmıştır. Geçen asrın ortalarından sonra Fransa'da Littré ve Taine, İngiltere'de Spencer gibi filozoflar birer pozitivist olmuşlardır.[79]

Auguste Come'a göre, pozitivizmin göreceği iş, bilimsel bilginin anlamını kavrayıp ona göre davranmaktır; bu amaca uymayan bütün teolojik ve metafizik öğeleri bilimsel bilgiden uzaklaştırmaktır. Ona göre, kendisinin teolojik ve metafizik dediği dönemler gelip geçmiştir. Onun için, insan düşüncesindeki teolojik ve metafizik düşünüşlerden geçerek sonunda pozitif görüşe vardıran ilerleme, fenomenlerin kesin yasalılığı,

---

[78] Nurettin Topçu, *Felsefe*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2002, s. 34.
[79] Topçu, *Felsefe*, ss. 34-35.

fenomenlerin birbirlerinin ardından hiç bozulmayan bir zorunlulukla geldikleri bilgisinde toplanmaktadır.[80]

Materyalizm, daha doğru bir anlatımla, bizde "Maddiyyûn Mezhebi" olarak karşılanmış olan bu felsefî görüş, dış dünyanın madde olduğunu kabul edip maddeye öncelik vermektedir. Materyalistler, her zaman fikrin tezahürlerini madde ve maddenin hareketleriyle izah etmeye çalışmışlardır. Maddecilik şuura öncelik veren ruhçuluk, spiritualizm ve idealizmin karşılığı olarak görülmektedir. Eski atomcularla yeni materyalistlerin fikirleri arasında, çok küçük farklarla beraber, bir birlik mevcuttur. Materyalizme göre duyumlar, fikirler ve en yüce idrakler maddenin hareketinden, organların görevlerinden ve sinir sisteminin faaliyetinden başka bir şey değildir. Materyalistler ruhun varlığını inkâr ettikleri için, bir yaratıcının (Allah'ın) varlığını da inkâr etmektedirler.[81]

Başgil, maddeci pozitivizmi tecrübe ve müşahede ile bilinemeyen ve maddî varlığı olmayan şeylerin (hakikatlerin) mevcut olabileceğini kabul etmeyen felsefî bir mezhep olarak telakki etmektedir. Bu doktrin nazarında, yaratıcı bir kudret kaynağı akîdesi tamamıyla bir hayal mahsulüdür ve tarihe karışmış bir faraziyedir. Hayat ve kâinat sâde maddeden ve bunu vücuda getiren moleküllerden ibarettir. Madde birtakım mekanik ve zaruri kanunlarla kendi kendini var etmiş ve aynı kanunlar vasıtasıyla, kendi kendini idare etmektedir. Hepimiz ezelî ve cihanşümul bir maddenin birer parçası halinde tecelliyiz ve hepimiz topraktan olduk, yarın da toprak olup gideceğiz. Bu hayatın ötesinde başka bir hayat beklemek boştur. Çünkü bu, müşahede ve tecrübe ile sabit olmuş bir şey (hakikat) değildir. Ruh ve bütün ruhî melekelerimiz fizik varlığımızı teşkil eden organizmanın birer nevi fonksiyonudur. Karaciğerin safra ifraz ettiği (salgıladığı) gibi beyin de fikir ve his ifraz

---

[80] Gökberk, *Felsefe Tarihi*, ss. 466-467.

[81] Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, *Allah'ı İnkâr Mümkün mü?*, haz. Necip Taylan, Çağrı Yayınları, İstanbul 2001, s. 189.

eder. Ruhi melekelerimize bundan başka bir mana vermek manasızlıktır.[82]

Materyalizme göre, dünya mahiyeti itibariyle maddîdir; zorunlu ve içsel değişme halindeki madde kavramı, tabiî sonuç olarak, sürekli dönüşüm halindeki maddenin sonsuzluğu tezine, maddenin yok edilebilir olmadığının ve yaratılmamış bulunduğunun kabulüne yol açmaktadır. Maddenin sonsuzluğunun anlaşılmaz olduğu gerekçesiyle dünyanın açıklanmasında, maddenin sonsuzluğu yerine ondan daha anlaşılmaz olan Tanrı'nın sonsuzluğuna başvurulmasına Diderot, daha o zaman muarız bir tutum takınmaktaydı.[83]

Şayet Tanrı ve ruh vb. varlıklar, insanlığın geçmişteki bütün bilgisizliklerinin sembolünden, boş bir nosyondan başka bir şey değilse, bunların hiçbiri asla yüce kurtarıcı değildir. İnsan, ancak, bizzât kendisinden, kendisinin bu yeryüzündeki hayatından bir şey umabilir ve insana, dünyayı nasılsa öyle, tersine olarak değil de, doğru olarak görebilme imkânını veren şey materyalizmden başkası değildir.[84]

Madde ilk veridir; bilinç ise, ikinci sıradan, türeme bir veriridir. Biricik realite, duyumlarımızla algıladığımız ve bizim de bir parçası olduğumuz maddî âlemdir. Marksist tez, bilincimizin muhtevasının, içinde yaşadığımız ve duyumlarımız yoluyla bize verilen dış şartların nesnel özeliklerinden başka bir kaynağa sahip olmadığı anlamına gelmektedir. Bilinç, maddenin hareketinin insan beynindeki yansısıdır.[85]

Dünya ve kanunları mükemmelen bilinebilir. Evren bilinebilen bir şeydir. Materyalist diyalektik bilgi teorisine göre, bir mutlak hakikat, yani bizzât realiteye tekabül eden mutlak hakikat vardır. Hakikatin insan zihnine göre itibarî (relative) olduğunu öne süren Kant'ın aksine, Marksizm hakikati tabiî bir süreç olarak tanımlamaktadır. Buna göre hakikat, insan bilinci dışındaki nesnel realitenin, insan bilincindeki

---

[82] Başgil, *Din ve Laiklik*, s. 257.
[83] Georges Politzer, Guy Besse ve Maurice Caveing, *Felsefenin Temel İlkeleri*, çev. Enver Aytekin, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1993, s. 141.
[84] Politzer, Besse ve Caveing, *a.g.e.*, s. 145.
[85] Politzer, Besse ve Caveing, *a.g.e.*, ss. 156-157.

gittikçe daha tam yansısıdır. Diğer bütün bilim dallarında olduğu gibi, bilgi teorisinde de daima diyalektik olarak düşünmemiz, yani hiçbir zaman bilgimizi değişmez, olup bitmiş bir şey olarak görmememiz, fakat bilginin daha bilgisizlikten doğuş sürecini, ya da müphem ve eksik bilginin daha sarih ve daha tam bilgi haline geliş sürecini tahlil etmemiz gerekir. Bilinmesi hiçbir zaman mümkün olmayan şeyler yoktur; fakat sadece henüz bilinmeyen, bilim ve pratik yoluyla keşfedilip bilinebilecek şeyler vardır. Nitekim bütün bilim tarihi, daima, henüz bilinmeyen şeylerin var olduğunu, bilinmeyenin bilinene aralıksız dönüşümünü teyit etmektedir.[86]

İslâm'ın ilk günlerinde Mekkelilerden en çok ihtilâf gören akîdeler, ölünün tekrar dirilip kalkmasıyla ilgili olanlardır. Mekkelilerin çoğu, Kur'ân'ın kıyametle, hüküm günüyle ilgili sözleriyle alay etmişlerdi: *"İnsan, bizim kendisini nasıl bir nutfe (sperm)den yarattığımızı görmedi mi ki, şimdi apaçık bir hasım kesildi. Kendi yaratılışını unutarak bize bir mesel verdi: Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek dedi? De ki: "Onları ilk defa yaratan diriltecek. O, her yaratmayı bilir"* [Yâsîn Sûresi, 36 / 77-79]. Bu kısa anlatım, onların bu fikre karşı davranışlarını özetlemektedir. Onlara göre, insanlar asırlık kemikler haline geldikten sonra onların tekrar bedensel bir hayata kavuşacaklarını sanmak tam anlamıyla aptallıktır. Çoğu kez onlar, Kur'ân'ın öğretisini *"eskilerin masalları"* [el-Mutaffifîn Sûresi, 83 / 13], "boş, karmakarışık hayaller" [el-Enbiyâ Sûresi, 21 / 5] diye reddetmişlerdi. İnsanın dirilip kalkması fikrine karşı olan bu davranış, kökünü, o insanların çok derine inen düşüncelerinden almaktaydı. Nitekim Kur'ân, bu gerçekliğe sık sık işaret etmektedir: *"Dediler ki: Ne varsa dünya hayatımızdır, başka bir şey yoktur. Ölürüz, yaşarız. Bizi zamandan başkası helâk etmiyor."* Fakat onların bu hususta hiçbir bilgileri yoktur. Onlar sadece zannediyorlar. Onlara açık açık âyetlerimiz okunduğu zaman: *"Doğru iseniz, babalarımızı getirin" demelerinden başka bir delilleri olmamıştır. De ki: Allah sizi yaşatıyor, sonra siz öldürüyor Sonra sizi, toplayıp duruşma gününe getirecektir. Bunda asla şüphe yoktur, ama insanların çoğu bilmezler"* [el-Câsiye

[86] Politzer, Besse ve Caveing, *a.g.e.*, ss. 181-182.

Sûresi, 45 / 24-26]. İşte bunlar, Mekkelilerin, Kur'ân'ın kıyamet düşüncesine karşı sürdürdükleri uzlaşmaz davranışlarının tipik örnekleridir. Bu davranışların temelinde bir çeşit nihilizm (her şeyi inkâr eden anarşist felsefî bir görüş) yatmaktadır. Kısacası Mekkeliler, zekî, kabiliyetli tüccarlar, dünya arzusuyla dolu iş adamları idiler. Gelecek hayata, ahirete ait hiçbir şey öğrenmek istemiyorlardı; çünkü onlara göre böyle bir şey gerçek olmazdı.[87]

Başgil, mantıksal pozitivizm ve katı doğrulamacılık anlayışına tepki göstermektedir. Çünkü mantıksal pozitivizme göre, gerçek önermeler, iki öbeğe ayrılır: İdelerin bağıntılarıyla ilgili olanlarla olgusal durumlarla ilgili olanlar. Doğrulama (verification) ilkesinde, olgusal içeriği olan bütün önermelerin deneysel varsayımlar olduğu ve deneysel varsayımın işlevinin de, deneysel beklentiler için bir kural sağlamak olduğu gösterilir. Bunun da anlamı, her deneysel varsayımın bir gerçek ya da olabilir deneyle ilgili olması gerektiğidir; öyle ki, hiçbir deneyle ilgili olmayan bir bildirim deneysel bir varsayım değildir ve bu nedenle olgusal bir içeriği yoktur. Oysa bu, tam da doğrulanabilirlik ilkesinin savladığı şeydir. Ayer'e göre, burada, metafizikçinin söyleyimlerinin anlamsız olduğu olgusunun, yalnızca onların olgusal içerikten yoksunluğu olgusundan doğmadığını da belirtmek gerekir. Bu sonuç, bu olgunun, o söyleyimlerin önsel önermeler olmayışı olgusuyla da birleşmesinden çıkmaktadır. Buna göre, metafizik bir tümceyi, gerçek bir önerme anlatmayı amaçlayan, fakat gerçekte ne totoloji, ne de bir deneysel varsayım anlatan tümce olarak tanımlamak mümkündür. Mantıksal olgucular, anlamlı önermeler öbeğinin tümünü totolojilerle deneysel varsayımlar oluşturduğuna göre, bütün metafizik savlamaların "anlamsız" olduğu sonucuna varmakta kendilerini haklı görmektedirler.[88]

---

[87] Toshihiko Izutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1990, ss. 82-84.

[88] Alfred Jules Ayer, *Dil, Doğruluk ve Mantık*, çev. Vehbi Hacıkadiroğlu, Metis Yayınları, İstanbul 1998, s. 19. Ayrıca mantıkçı pozitivizm ve doğrulanabilirlik ilkesinin statüsü için bkz. William T. Blastone, *Dinsel Bilgi Sorunu: Felsefî Çözümlemelerin Dinsel Bilgi Sorununa Etkileri*, çev. Tuncay İmamoğlu, Ataç Yayınları, İstanbul 2005, ss. 15-32.

Ayer'e göre, genellikle felsefe olarak kabul edilen şeylerden çoğu, doğrulama ölçütüne (criterion) göre, metafiziktir ve özellikle de, deneysel olmayan bir değerler dünyası bulunduğu, ya da insanların ölümsüz ruhlarının var olduğu, ya da bir aşkın (transcendant) Tanrı'nın bulunduğu, anlamlı olarak savlanamaz.[89]

Başgil, ilmî maddecilik ve tarihî materyalizme şiddetle karşı çıkmaktadır. Çünkü ona göre, materyalizm (maddecilik), maddeyi, her şeyin, varlığın ve oluşun temeline alan felsefî akımdır. Maddeye yaratıcılık sıfatı yükleyen bu akım, dolayısıyla Tanrı'nın varlığını reddeden bir temele dayanmaktadır. Tanrı'yı tanımayan bu anlayış, her çeşit dine, vahye, peygambere, peygamberlik müessesesine, din kitabına da karşı tavır takınmaktadır. Bu yüzden, genel olarak değerlere ve özellikle manevî değerlere de karşıdır. Çünkü ruh diye bir varlığın mevcudiyetini kabul etmez. Ruhu da maddenin bir görünüşü, bir tezahürü olarak telakki etmektedir. Bu bakımdan maddeciye göre, "nane ruhu" ve "tuz ruhu" ile "insan ruhu" arasında hiçbir fark bulunmamaktadır. Maddeci fikirler, insanın tarihi kadar eskidir. Her dönemde bunlara karşı çeşitli fikirler ve inançlar da ortaya çıkmış ve bunlar arasında karşılıklı mücadeleler görülmüştür. Milattan önceki dönemlerde, Çin'de, Hint'te ve Eski Yunan'da maddeci fikirlerle karşılaşmaktayız. Eski Yunan'da bilhassa Sokrat'tan önceki dönemde tabiatçı olarak bilinen ve tavsif edilen filozofların çoğunluğu materyalistti, demek mümkündür. Bunlara karşı maddeci olmayan fikirler ileri süren filozoflar da söz konusudur. Sözgelimi, Pisagor, ruhun ebedîliğini savunmuş, Ksenofanes Allah'ın bir, doğmamış, doğurmamış ve eşsiz olduğunu savunmuştur. Daha sonra Sokrat, Platon ve Aristo, materyalizme karşı felsefî bir mücadele açmıştır. Bilhassa Platon, maddenin varlığını kabul etmemiş ve hele yeni Eflatunculuğun kurucusu Plotinos, maddeyi ruhun kirlenmesi olarak telakki etmiştir. Bu mücadele, Rönesans'tan sonra daha artmış, her iki

[89] Ayer, *a.g.e.*, ss. 79-96.

taraf da bilimlerin ilerlemesinden kendilerine yeni deliller çıkarmıştır. Bu durum günümüzde de pek farklı bir görünüm arz etmemektedir.[90]

XIX. Asırda Karl Marx (1819-1883) adlı bir Alman Yahudisi, maddenin gelişimini açıklamak için Hegel'den aldığı üçlü diyalektik metodu uygulamış; sonra da bunu üretim araçlarına, toplum hayatına ve tarihe yaymak suretiyle tarihî maddeciliği tesis etmiştir. Ludwig Buchner'in (1882-1883) o zaman çok moda olan evrimci, maddeci fikirlerini 1870'lerde Ali Suavî tenkit etmiş, 1880'li yıllarda Beşir Fuad 1910'dan sonra da Baha Tevfik ve arkadaşları Türkiye'ye taşımıştır. Baha Tevfik, Ömer Seyfeddin'i bile bir ara etkileyebilecek kadar tesirli, hızlı, atak ve saldırgan (mütecaviz) idi. Bütün değerleri yıkmaktan zevk alırdı. Saldırmadığı değer kalmamıştır.[91] Baha Tevfik, XIX. yüzyıl Türkiye'sinde pozitivizm ve materyalizmi yayabilmek için elinden gelen çabayı göstermiş ve bu bağlamda kendi toplumunun yerleşik inanç, gelenek ve değerlerine karşı da, belki de Nietzsche'nin etkisiyle adeta savaş açmıştır. İslam kültürüyle tüm bağlarını kesmiş ve tam anlamıyla Batı'ya ve onun kültür dünyasına, değerlerini benimsemeye yönelmiş olan Baha Tevfik, yeterli düzeyde Fransızca da bilmekteydi.[92]

Başgil, ilim ile din arasında tezat görmez. Ona göre ilim ve iman aynı insanın hayatında yan yana yaşayabilir. Din ilmin terakki ve gelişmesine engel olarak görülemez. Zaten İslam düşüncesinde ve kelamında da görüldüğü üzere, din ile felsefe, din ile ilim, din ile vahiy, akıl ile nakil birbiriyle uyuştuğu ve birbirini bütünlemekte oldu gibi, ona göre de din ile ilim birbiriyle uzlaşmaktadır. Sözgelimi, Endülüs'lü İslam filozofu İbn Rüşd (ölm. 595/1198), hikmetin şeriatın dostu ve aynı memeden süt emmiş (öz) kardeşi olduğunu ifade etmiştir. Ne var ki, ona göre, tabiatları gereği dost olan, cevher ve yaratılışları itibariyle

---

[90] Süleyman Hayri Bolay, "Materyalizm Kıskacındaki Türkiye", *Türk Düşüncesinde Gezintiler*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2007, s. 542, (ss. 542-546). Ayrıca materyalizmin ülkemizin bazı aydınları üzerinde etkili oluşu ve ülkemize giriş süreci hakkında bkz. Mehmet Akgün, *Materyalizmin Türkiye'ye Girişi*, Elis Yayınları, Ankara 2005, ss. 15-50

[91] Bolay, a.g.m., s. 543.

[92] Baha Tevfik, *Nietszsche Hayatı ve Eserleri*, Übl Yayınları, Ankara 2001,, s. 10.

yekdiğerini seven hikmetle şeriat arasına kin, düşmanlık ve kavga sokmak suretiyle, kendilerini hikmete nispet edenlerin şeriata verdikleri eza ve cefa çok daha fazla acıdır. Aynı şekilde kendilerini şeriata nispet eden pek çok cahil dost da o şeriata eza ve cefa etmişlerdir.[93] Daha doğrusu, Başgil'in düşünce dünyasına ilim ve din sahalarında uzlaşma, bütünleşme ve mükemmelleşme çabaları damgasını vurmuştur. Ona göre, insan bilen, duyan, irade eden ve aynı zamanda inanan bir varlıktır. Başgil'in insana bütüncül bakışı, aynı ve tek insanda ilim ve imanın birlikte bulunabileceği hususuna ehemmiyet verdiğini düşünmemizi sağlamaktadır.

İman tecrübesi, çok farklı tecrübeleri içine alabilecek genişliktedir; fakat aynı şey, öteki tecrübe çeşitleri için söylenemez. Bu bakımdan, iman ve ilim tecrübeleri bir anlamda birbirine bağlı, başka bir açıdan ise, birbirinden farklıdır. Ğayb insanın bilmediği için de, bilemediği için de kullanılır. İman açısından asıl önemli olan, bilginin konusu olmayan bu anlamdaki gaybdır. Bu gayb, en azından insanın dünya hayatı söz konusu olduğu sürece, imanın konusudur. İlmin uğraştığı saha, bugüne kadar gösterdiği gelişmeler dikkate alınacak olursa, bütünüyle "şahâde" sahasıdır. İlim, gayb için "ipucu", bir "işaret" olabilir, ama tabiatı gereği, gaybı ilmî bir netice gibi takdim edemez. Gazzâlî ve Kant gibi büyük çaplı düşünürler bu nokta üzerinde az mürekkep harcamamışlardır. İlim, insanı imana götüren vasıtalardan biri olabilir. Mü'minin hayatında zaten amiyâne bir seviyede var olan bütünlük fikri âlimâne bir seviyede yeniden kurulabilir. Ne var ki, insan bu ikinci seviyedeki yeniden kuruluşa katılmama hürriyetine sahiptir. Eğer böyle bir hürriyet olmasaydı, iman bir mecburiyet olur ve bunun hiçbir kıymet-i diniyesi olmazdı.[94] İlim, kendi sınırları içinde kaldığı, felsefeleşmediği sürece Kur'ân'la karşı karşıya gelmiş olamazdı. Şu kadar var ki, ilim meşru sınırlarını aşar ve Kant'ın haklı olarak işaret ettiği gibi, zaman ve mekân

---

[93] İbn Rüşd, *Felsefe - Din İlişkileri*, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1985, s. 164.

[94] Mehmet Aydın, "İslam ve İlmi Gelişme", *İslâm Üzerine Düşünceler*, T.D.V. Yayınları, Ankara 1991, ss. 85-86, (ss. 76-95).

dünyasında kullanılan kategorileri müteâl âlem için kullanmaya kalkışırsa, büyük hatalara kapı aralamış olur.[95]

Her ne kadar Kur'ân, insanı nihâî noktada imana götürmeyi gaye edinmekte ise de, bu gaye için tabiî ve beşerî ilimlerde kullanılan verileri birer işaret olarak kabul etmektedir.[96]

İslâm dünyasında din-bilim ilişkisi ile din adamı-bilim adamı ilişkisi arasında bir ayrım yapmak gerekir. Kur'ânî tevhîd anlayışının bir gereği olarak din adamları, İslâmî gelenekte ruhanî bir otoriteye sahip bir sınıf oluşturmamışlardır. Buna göre, bir din âliminin, yahut dinî teşkilâtın başındaki kişi veya kişilerin bir konuya itiraz etmeleri, o itirazın *hakikaten* ve *kesinlikle* dinî bir karakter taşıdığı anlamına gelmeyebilir. Oysa Hıristiyan dünyada durum farklı olmuştur. Orada bir insan, "Acaba Kilise bu işe ne der?" diye sorduğu zaman, Kiliseyi pratik açıdan din ile özdeş kabul eder; çünkü Kilise'nin itirazı, dinin itirazıdır. İslâm düşünce tarihinde ciddî bir din-bilim kavgasının olduğu söylenemez. Ama bu, bazı bilim adamlarının birtakım güçlüklerle karşı karşıya gelmedikleri manasına gelmez. Bunun kaynağını dinde değil, dinin anlaşılması ve yorumlanmasında aramak gerekir.[97]

Başgil, ilim kavramıyla daha çok pozitif ilim anlayışını kastetmekte ve yöntem olarak da gözlem, deney ve mukayeseyi öne çıkarmaktadır ve bu başlık altında ilmî maddecilik, pozitivizm ve tarihî maddecilik (materyalizm) ve yanılgılarını ele almaktadır. İlmî maddecilik ve tarihî materyalizmin hayatı bütünüyle kuşatamayacağı gerçeğinden hareketle dine, din sahasına, dinî hakikatlere bir yer açmaktadır. Burada bu noktada, bir yandan ilim-din ilişkisini tartışmakta, öte yandan dinin olmazsa olmazları, temel hakikatleri konusunda birtakım felsefî çözümlemelere girişmektedir. İlim mefhumunun son devirde geçirdiği derin bir değişme üzerinde durmak gerekir. Çünkü ilim namına dinî hakikatleri inkâra sapanlar ve din ile ilim arasında tezat görenler, ekseriya bu değişmenin farkında olmayanlardır. Eskiden ilim deyince,

---

[95] Aydın, "İslam ve İlmi Gelişme", ss. 92-93.
[96] Aydın, "İslam ve İlmi Gelişme", s. 87.
[97] Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, İ.İ.F. Yayınları, İzmir 2007, s. 293.

bundan tabiat ve kâinatın sâbit, katî ve mutlak bilgisi anlaşılırdı. Bütün XIX. asırda ve asrımızın yakın senelerine kadar hala bazı muhitlerde devam edip gelen bu yanlış telakkiye göre, ilim demek, insan zekâsının erişip doğruluğunu ispat ettiği katî, yani hiçbir veçhile değişmez neticelere dayanan bilgi anlamına gelmektedir. Bu manadaki ilim ister istemez, din ile çarpışmakta ve dinin mevzûu olan bilgi ve inançları kökünden redde ve inkâra gitmektedir. Çünkü dinin mevzuu olan inançlar, meselâ Allah ve ahiret inancı, bu eski ilim telakkisine göre, hiçbir surette sabit olmamış; aklın ve mantığın ışığı altında ispat edilip ortaya konulamamış vehim ve hayal ürünü kabîlinden şeylerdi. İkinci olarak, yine bu eski ilim anlayışına (paradigmasına) göre, ilim, yalnız, sabit ve katî bilgi demek değil; hem de mutlak, yani saha ve mevzû itibariyle hudut tanımayan bir zihnî faaliyet demekti. Buna göre, her şey ilme mevzu olabilir ve ilmin sahasına girebilirdi. Herhangi bir hakikat, hakikat sayılabilmek için, ilmin çerçevesine girmeliydi. Bu çerçeveye girmeyen ve bunun dışında kalan hakîkat, hakîkatler diyarından kovulurdu. Başgil'e göre, işte böyle bir anlayış bugün değişmiştir. Bugün artık ilim, sabit ve katî bilgi değildir. Matematik ilimleri bir yana bırakılırsa, tabiat ilimlerini nazara aldığımızda, bugün ilmin en yüksek ve en şümullü kanunu rölativite / izâfîliktir. Başgil, matematik ilimleri bile, bu kanundan istisna etmeye katî bir zaruret olmadığını savunur. Çünkü ona göre bu ilimlerin mevzuu, meselâ kemmiyet gibi, bizim eşyadan zihnen tecrit edip tasavvur ettiğimiz fizikî bir hassadır. Bir şeyin en yüksek kanunu izafilik olunca, aynı kanun, o şeyin hassasının da kanunu olmuş olur.[98]

Modern ilmin mevzûu, metodu ve araştırma sahası gayet belli ve çizilidir. İlim, artık sırf tecrübe ve müşâhedeye dayanmakta ve sırf bu metotlarla hakikati bulmaya çalışmaktadır. İlimde eski zekâ ve mantık oyunlarının yerini bugün tecrübe, müşahede ve mukâyese almış ve artık ilim, tecrübe ve müşâhede usûlüyle elde edilen bilgi demek olmuştur.

[98] Başgil, *Din ve Laiklik*, ss. 54-55.

Modern ilim, tecrübe ve müşahede usûlü sayesinde elde ettiği neticelerde, izâfî de olsa, bir katîlik kazanmıştır.[99]

Başgil'e göre dikkat edilmesi gerekir ki, modern ilmin, tecrübî metot sayesinde netice ve mu'talarında / verilerinde kazandığı bu katîliğe karşılık, büyük kayıplara uğradığını da kabul etmek gerekir. Bugünün ilmi gibi, âlimi de gayet iddiasız ve mütevâzidir. Çünkü bugünün ilmi, imkânlarının hudûdunu görmüş, bugünün âlimi de aczini anlamıştır. Modern ilmin bu tevâzuu, tatbik ettiği ve tuttuğu araştırma usûlünden ileri gelmektedir. Bu usûl, yerine ve icabına göre, bazen tecrübedir, bazen istikrâ (indüksiyon), bazen müşahededir, bazen mukayesedir. Bugünün ilmî metot denen çalışma ve araştırma usûlü bunlardır. Bu usûlden ayrılan kimseye âlim denemez. Bu yolda sadakatle yürümek isteyen kimse de; tecrübe, müşâhede, muhâkeme ve mukâyese ile tetkik etmediği ve edemeyeceği mesele ve mevzular hakkında olu orta red ve inkâr hükmü veremez. Çünkü böyle bir hüküm verirse, ilmin hududu dışına çıkmış ve salahiyetsiz konuşmuş olur.[100]

Başgil'in telakkisine göre, ilmin tektik âleti ölçü ve tartıdır. Bu ise, ancak maddeye ve mahsûse tatbik olunabilir. Maddeyi hâvî cisimler, yani uzunluk, genişlik, derinlik ve ağırlık gibi vasıflar taşıyan şeyler ölçülüp tartılabilir. Çünkü ilmin tetkik ve araştırma metodu tecrübe, müşâhede ve mukayasedir ki, bunlar ancak maddî ve mahsûsta cereyan edebilir. Başgil'e göre, maddî ve mahsûsün dışında kalanla maddî ve lâmahsûs âlem, tamamıyla ilmin hududu ve salâhiyeti dışında kalır. İlim, ölçüye ve teraziye girmeyen, çünkü eb'adı havi olmayan bu âlemin, ne varlığı, ne yokluğu, ne cevheri ve ne evsâfı hakkında hiçbir şey söyleyemez; ne ispât hükmü verebilir, ne de inkâr. İlmin lâ maddî âlem hakkında diyebileceği bir şey vardır ki o da tetkike imkân bulamadım, binâenaleyh "bilmiyorum"dan ibarettir.[101]

Başgil'in düşünce sisteminde, dinî mevzular, mesela Allah ve ahiret akîdeleri ve buna bağlı diğer meseleler, tamamıyla lâ-maddî ve lâ-

---

[99] Başgil, *Din ve Laiklik*, ss. 55-56.
[100] Başgil, *Din ve Laiklik*, s. 56.
[101] Başgil, *Din ve Laiklik*, s. 57.

mahssûs bir âleme ait hakikatlerdir. İlim namına bunlar hakkında hüküm vermeye kalkışmak ve bu hakîkatleri inkâra yeltenmek ilmi bazı maksatlara âlet olarak kullanmaktır. Başgil'in düşünce dünyasında, dini mevzular ilmin tetkik mevzuu dışındadır. İlim, dini akîde ve kanaatler hakkında ne müspet ne de menfî bir hüküm veremez. Çünkü bunlar tecrübe, müşâhede ve mukâyese altına girmez. Akîde ve kanaatler arabaya yükletilip lâboratuvara nakledilemez. Bunların değerini, lâboratuvar değil, ancak yaşanılan hayatın tecrübeleri göstermektedir. İnsan, hayat yolunda yürüyüp ilerledikçe, gönlün akîde boşluğunu ne servet, ne mevki ve nüfûz, hülasa dünya değerlerinden hiçbir değer dolduramaz.[102]

Başgil'in telakkisine göre, ilmin tetkik sahası dışında kalan mevzular, yalnız dinî olanlar da değildir. Maddenin ve kuvvetin mahiyeti, hareketin, şuur ve tehassüslerimizin menşei, akıl ve irademizin mahiyeti ve muhtariyeti gibi lâ-maddî; iyilik ve kötülük, adalet ve zulüm, fazîlet ve redâet (bayağılık) gibi ahlâkî daha birçok mevzu var ki, bunlar da ilmin sahası dışına kalmaktadır. İlmin sahası dışında olanlar, içinde olanlara nispetle uçsuz bucaksız bir deryâdır. Bugün, beşerin bildiği, bilmediklerinin yanında deryâlardan bir damladır. Çünkü maddecilere göre, insan ve hayat, zamîrinde (vicdanında) istihâle eden ve tekâmül kanununa tabi olan maddenin bir devamından ibarettir. Ne var ki, onun anlayışına göre, bu görüş ilmî bir hakikatin ifadesi değil, sırf farz ve tahmin üzerine müstenittir. Çünkü hiçbir tecrübe ve müşahedeye dayanmamaktadır. Binaenaleyh Allah akîdesinden daha sağlam ve kuvvetli sayılamaz. Üstelik Allah akîdesi insan ve cemiyet hayatını ne derece yükselten bir faktör ise, maddecilerin istihâle nazariyesi de o kadar alçalmakta ve çamura saplanmaktadır.[103]

Gördüğümüz ve hakikat diye tanıdığımız şeyler, bize dünya aynasından akseden kendi hayallerimizdir. Bir zamanlar tanrılaştırılan maddenin mahiyeti, atom ve molekülün hareketleri, bugün ortaya o

---

[102] Başgil, *Din ve Laiklik*, ss. 57-58.
[103] Başgil, *Din ve Laiklik*, s. 58.

kadar mücerret bir kanun tipi çıkarmıştır ki, bunu artık kelimelerle değil, ancak remizlerle ifade edebiliyoruz.[104]

Başgil, bugün ilmin olgunlaşmış, dolayısıyla âlimin de daha mütevazı bir vaziyet almış olduğunu ileri sürmektedir. Gayet tabiî olarak, ilim bize ne menşe (origine), ne de mahiyet (essence) bilgisi verir. İlim bize "noumene"i, yani şeylerin hakikat ve mahiyetini değil, sadece "phenomene"i, yani evsaf, araz ve eşkâle ait tezahürlerini bildirir. Nitekim İmam Ebû Hafs Necmüddin Ömer b. Muhammed Nesefî (ölm. 537/1142)'nin Metnü'l-Akâ'id (el-Akâ'idün'n-Nesefiyye) adlı üç sayfalık küçücük risalesinin baş tarafında, "Sofistlerin aksine, Hak Ehli olanlara göre eşyanın hakikatleri sâbit ve mevcuttur. Hakikatlerle ilgili insan bilgisi gerçektir (Hakaîk-ı eşya sabittir ve ona ilim mütehakkıktır)" şeklinde geçen sözü yerinde görünmektdir. Fakat Başgil'e göre, bizim ilmimiz şeylerin hakikatlerine değil, araz ve evsâfına aittir. Şeylerin künhünü ve hakikatlerini yalnız onları yaratan Allah bilir.[105] Madde ve kuvvet üzerinde çalışan âlim, bunların hakikat ve mahiyetlerinden haberdar değildir ve bunların iç yüzüne tam anlamıyla nüfuz edemez. Nereden gelip, ne olduğunu bilmez. Günlük hayatımızda bin bir çeşit işte kullandığımız elektrik nedir? Nereden çıkıp, nasıl var olmaktadır? İlim bize bunu söylemez. İlme lâzım olan, maddenin ve kuvvetin nereden çıkıp, ne olduğunu bilmek değil; bunlardan hayat için faydalar temin etmektir. Bunu elde ettiği zaman ve takdirde ilim, gayesine varmış ve rolünü oynamış olur. Nitekim bugün iş böyledir. Menşe' ve mahiyet bahsinde şekler ve ibhamlar içinde boğulan modern ilim, pratik hayat sahasında harikulâde ilerlemeler ve kaydetmekte ve hayat gittikçe makineleşmektedir. Yalnız şu var ki, menşe ve mahiyetini bilmediğimiz maddenin evsâf ve a'razında yanılmamız daima mümkündür. Bugün ilim, elde ettiği neticelerde yanılabileceğini, bunun mümkün olduğunu kabul etmekte ve eski taassup ve toyluğundan kurtulmuş bulunmaktadır.[106]

---

[104] Başgil, *Din ve Laiklik*, ss. 62-63.
[105] Sa'düddin Mes'ûd b. Ömer et-Taftazânî, *Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi: Şerhu'l-Akâid*, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh yayınları, İstanbul 1980, ss. 101-103.
[106] Başgil, *Din ve Laiklik*, ss. 63-64.

Mademki ilmin sahası genişlik ve derinlik itibariyle ve metodunun imkânları bakımından hudutludur; o halde ilmin hudûdunun ötesinde bir akîdeler âleminin var olabileceğini kabul etmek mantıken zarûrîdir. Maddecilerin zannettiği gibi, ilim bu zarûreti inkâr edemez ve dinî akîde ve inançları insan yaşamından kovmak lazım gelir, diyemez. Gözümüz önünde süratle geçen bir otomobilin hareket ve muvâsalat (ulaşma) noktalarını görmeyişimiz, bu noktaları inkâr için bir sebep teşkil edemez. Bilakis, katî sûrette bilir ve teyit ederiz ki, bu otomobil mutlaka bir noktadan hareket etmiştir ve bir noktaya muvâsalat edecektir.[107]

Başgil'e göre, ilim de neticelerinde, din gibi, bir inanç sistemidir. Şu farkla ki, ilmî inanç tecrübe, müşâhede ve muhâkemeden neş'et ettiği halde, dinî inanç sezişlerden, hislerimizin akışından ve içimizin yalvarışından teşekkül etmekte; ilim zekâdan; din ve iman, his ve iradeden doğmaktadır. Binaenaleyh, ilim dine, maddecilerin dediği gibi, yabancı değildir. Hatta ilim ve iman aynı bir insanın hayatında yan yana yaşayabilir. Nitekim, fiiliyatta birçok büyük âlim ve filozoflarda yaşamaktadır. İlim ile iman arasında tezat tasavvur edenler, husûsiyle dini, ilmin terakkisine engel görenler âlimler değildir, âlim taslaklarıdır.[108]

XVI, XVII ve XVIII. yüzyıllar, genellikle determinizmin egemen olduğu bir dönemdir. 1750 yıllarında Fransa'da, Diderot (1713-1784) ile d'Alembert (1717-1783) önderliğinde ve Voltaire (1694-1778), Montequieu (1689-1755), Rousseau (1712-1778), Turgot (1727-1781), Condorcet (1743-1794), Feuerbach (1804-1872) gibi birçok ilim adamının desteğinde bir "Encyclopédie" yayınlanmak suretiyle, bilginlerin bir fikir etrafında birleşmeleri sağlanmış oldu. Bütün bu bilim adamlarının hareket noktası, her şeyi temelden tenkitle işe başlamaktı.

XIX. Yüzyıl'da ilmî ve edebî şöhretlerin çoğu, Auguste Comte (1789-1857)'un pozitivizmi etrafında yer almıştı. Claude Bernard (1813-1857), Renan (1823-1892), Taine (1828-1893), Du Boys-Ramond (1818-1896), Spencer (1820-1904), Helmholtz (1821-1894), Wundt (1832-1920)

---

[107] Başgil, *Din ve Laiklik*, ss. 64-65.
[108] Başgil, *Din ve Laiklik*, s. 65.

ve daha birçokları, sadece olayların görünümüne, müşahedeye ve tecrübeye güvenip bel bağlamakta idiler. Comte'a göre, müsbet felsefenin temel vasfı bütün hadiselerin, belirli ve değişmez tabiî kanunlara tabi olduğunu kabul etmektir.[109] XVIII. Asır naturalizm ve pozitivizm asrıdır. İlim, felsefe ve din, gerçekte birbirinden ayrılmaz bir biçimde iç içedir ve girift bir manzara vermektedir. Her üçü de, gaye bakımından aynı hakikat peşinde ve onu ifade yolunda ilerlemekte bulunan ve birbirinden ayrılmaz disiplinlerdir. Fizik olmadan metafizik; metafizik olmadan fizik düşünülemez. Onlar, bir bütünün birbiri tamamlayan parçaları gibidir. Onları, iç içe girmiş daireler şeklinde mütâlaa etmek, gerçeğe daha yakın ve yerinde bir davranış olsa gerektir.[110]

Rönesansla başlayan ve büyük gelişme kaydeden tabiî ilimler, deteminizme ilmî bir hüviyet kazandırarak hâkimiyetini XX. Yüzyıl'ın ilk yarısına kadar sürdürmüştür. Ne var ki, XX. Yüzyıl'ın ikinci yarısına doğru ortaya çıkan yeni fizikî gelişmeler, determinizmin bu sınır tanımayan hâkimiyetini ilmî platformda sarsmaya başlamıştır. Artık modern ilim, eskisi kadar katı ve sert tutumundan uzaklaşma yolundaydı. Bunun yanında ilim adamları da eskilere nazaran daha mütevazı ve töleranslı olma eğilimini göstermişlerdi. Artık quantum teorisi ve atomun parçalanması gibi modern fiziğin yeni keşif ve atılımı, imkânsızlık çemberini biraz daha genişletmeye vesile olmuştu. Belki de tabiat alanında ilmî manada imkânsız diyebilmek için epeyce cesaret gerekecekti.[111]

İlimle dini birbirinden ayırmaya ve ayrı imiş gibi göstermeye, ya da böyle kabul ile telif etmeye çalışmak, boş gayretten başka bir şey değildir. Çünkü tarihi bir hakikattir ki, geçmişte ve bugün olduğu gibi gelecekte de karşı karşıya boğuşan iki kuvvet, bir meslek ve

---

[109] Macit Gökberk, "Pozitivizm ve Geist Felsefesi", *Felsefe Arkivi*, Sayı: 12, İstanbul 1961, ss. 25-26.
[110] Osman Karadeniz, "İlim-Din İlişkisi Üzerine [Metot, Saha ve Uzlaşma Açısından]", *D.E.Ü.İ.F. Dergisi*, İzmir 1994, Sayı: VIII, s. 149, (ss. 131-178).
[111] Karadeniz, a.g.m., ss. 145-146.

doktrin/mezhep olmaları itibariyle din ile ilim değil, daha ziyade dinî zihniyet ve ilmi zihniyettir.[112]

Başgil, ilim ve din mücadelesine karşı çıkıp, saf ilim ile saf imanın birbirini tamamladığını savunmaktadır. Çünkü ona göre, Rönesans hareketleri içinde doğan ve bilhassa, XVIII. Asrın rasyonalizmi ile beslenip gelişen modern ilim, yalnız felsefe ile değil, hem de iman ile mücadeleye girişmiştir. Gerçi saf ilim ile saf iman birbirini nefyeden şeyler değildi; bilakis birbirini tamamlayan ve *biri zekâyı, diğeri vicdanı tatmin ettiği için*, omuz omuza yürüyebilen iki yoldaştı. Binaenaleyh ilim ve din aynı zamanda ve aynı bir şahısta yan yana yaşayabilirdi. Nitekim insanların birçoğunda yaşamış ve yaşamaktadır. Fakat modern ilim daha doğuşunda kemiyeti keyfiyete, maddeyi ruh ve manaya tercih eder bir gidiş almış, insanı bırakıp eşyaya, cansız ve şuursuz maddeye yönelmişti. İlim bu yolda ilerledikçe ve cansız madde sahasında harikalar yarattıkça, yavaş yavaş *"maddeci pozitivizmin"* hükmü altına girmiştir.[113]

Başgil, maddeci pozitivizmi içinde bulunduğu devrin kalın ve karanlık buhranlarının kaynağı olarak görmektedir. Çünkü ona göre, herkesin bildiği üzere, bugün cemiyetler siyasî, iktisadî ve içtimâî buhranlar içinde kıvranmaktadır.[114] Başgil'in nazarında muasır medeniyet hastadır; insanlığın ruhî ve manevî ihtiyaçlarına cevap vermekten uzaktır. Zamanımızdaki buhranların ve içtimâî bozgunlukların menşei de budur. Modern medeniyet ıstırabı dindirememiş ve ağlayan insanlığı güldürememiştir. Madde sahasında muvaffak olan ilim, hayat sahasında çok geri kalmıştır. Bugünkü insanların birbirleriyle münasebetleri, bugünkü hükümet ve idarelerin vatandaşlara karşı muameleleri, bugünkü milletlerarası hayat dünkünden daha ileri ve insani değildir. Başgil, hümanizmaya dayandığını iddia eden modern medeniyetin, hümanizmadan, insanlıktan fersah fersah uzaklaşmış olduğundan

---

[112]Emile Boutroux, *İlim ve Din*, çev. Hüseyin Cahit (Yalçın), İstanbul 1927, s. 442; a. mlf., *Çağdaş Felsefede İlim ve Din*, çev. Hasan Katipoğlu, M.E. B. Yayınları, İstanbul 1997, ss. 395-396.
[113] Başgil, *Din ve Laiklik*, ss. 256-257.
[114] Başgil, *Din ve Laiklik*, s. 259.

haberimizin bulunmadığını vurgulamaktadır. Ona göre, modern medeniyet "Kendini bil!" hakikatini unutmuştur. Modern insan kendini öğrenmeden maddeyi öğrendi ve madde ilimlerini hayat ilimlerine tercih etti. Oysa, hayat ilimleri insan için madde ilimlerinden hem daha mühim, hem de daha geri idi. Böylece insan; kendi eliyle, sadece maddî terakkilere yarayan bir medeniyet yarattı. Fakat kendisi, yarattığı bu dünya içinde, yabancı kaldı. Bu vaziyetten kurtulmak için ilk ve son çare, maddeci pozitivizmin yıkıcı tesiri ile birbirine düşman olan iki kuvveti, mazi ile istikbali, ilim ile maneviyatı barıştırıp uzlaştırmaktır. Mazi ve istikbalin, ilim ile din ve maneviyatın barışıp uzlaşması ise ferdde ve cemiyette bir muvazene yaratacak ve hayata bir istikamet verecektir. İnsan mücerret iyiliğe ve yüksek adalete inanmaya ve fizik âlemlerin üstünde yüksek bir ideale bağlanmaya muhtaçtır. Bu insanı ve bu ideali ise insan bugün ancak maneviyat tecrübesinde bulabilmektedir. Muhakkak ki, din ise, bu terbiyenin en mükemmel mektebidir. Binaenaleyh memleketin, hattâ insanlığın hayrı ve selâmeti dinin ve dinî müesseselerin yıkılıp yok olmasında değil de, kemâle erip yaşamasında ve en yüksek insan zekâsının bile anlama ihtiyacına cevap verir bir mertebeye çıkmasındadır. Bu bağlamda Başgil, tecrübelerin, imansız hayatın insanları mesut etmediğini gösterdiği hususuna vurgu yapmaktadır. Aynı zamanda Başgil, âlemlerin nizamının, tabiatüstü ve lâ maddî Allah idealinde olduğu hususunun altını çizmektedir. Çünkü böyle bir idealden mahrum olan memleketler, anarşiye ve ruh sefaletine düşmeye mahkûmdur.[115]

Sonuç itibariyle, bu bağlamda Başgil'de felsefe, din, metafizik, etik ve hukuk alanlarının dışına çıkmaz. Başgil'in düşünce sisteminde felsefe, özel bir felsefedir. Metafizik, etik ve estetik alanların dışına çıkmaz. Onun çağdaşı olmakla birlikte felsefedeki pozitivist çabaların tamamen dışında ve karşısında olduğu görülmektedir. Çünkü Başgil, pozitivist bakış açısını eleştirileriyle ilme ve dine yaklaşım tarzını ortaya koymuş bulunmaktadır. Böylece ilim ile dini uzlaştıracak formüllere

[115] Başgil, *Din ve Laiklik*, ss. 266-269.

sunmaya çalışmakta ve maddeci pozitivizm anlayışından uzaklaşmış bulunmaktadır.

Sonuç

Başgil'e göre, insan tam anlamıyla duyan, düşünen, bilen ve inanan bir varlık olarak tanımlanabilir. Dikkat edildiği takdirde, duyma, hattâ bir dereceye kadar, düşünüp dileme, hayvanda da mevcut olan hasselerdir. Ancak inanma melekesi, sırf insanoğluna mahsustur. Bu yüzden, Başgil'e göre, âlimler, insanı "Dindar mahlûktur" diye de tanımlamaktadırlar.[116]

Başgil, yazılarında insanoğlunun fert ve cemiyet olarak dine olan ihtiyacını önemle vurgulamaktadır. Çünkü Başgil'in düşünce dünyasında, din, fert için en kuvvetli bir manevî destek ve bir iyilik ve fazilet kaynağıdır. Din, insan ve cemiyetle birlikte doğmuş, sayısız asırlar ve milletler içinde bin bir çeşit inkılâp ve istihâlelerin muştası altında bugüne kadar yaşamıştır. Bugün, dünyayı sevk ve idare eden kuvvetlerin de başında gelmektedir.[117] Dolayısıyla Başgil'e göre, dinin, cemiyet ve ferdin duyguları, davranışları ve dolayısıyla yaşam tarzları üzerinde derin bir tesir gücü bulunmaktadır.

Başgil'in düşünce sisteminde, şüphesiz din yapısı ve dış teşkilatı itibariyle, içtimâî bir müessesedir ve cemiyet realitesinden ayrılmayan bir vâkıadır. En iptidâî kavimlerden bugünün en yüksek medeniyetli milletlerine kadar, insanlar her devirde, unsur ve esasları değişik inançlara bağlanmışlardır. Şu kadar var ki, din sadece bu değildir; o, içtimâî bir vâkıa olmaktan daha başka bir şeydir. Din, aynı zamanda insan vicdanının ilk ve doğrudan bir mu'tası ve insanın manevî, yani düşünen ve inanan bir varlık oluşunun bir tecellisidir. Dini, sırf bir cemiyet tasavvuruna ircâ edip, onun sübjektif, yani enfüsî mahiyetine göz yummak ve görmezden gelmek, dumanı görüp de ateşi inkâr etmek demektir.[118]

---

[116] Başgil, *Din ve Laiklik*, s. 69.
[117] Başgil, *Din ve Laiklik*, ss. 33-87.
[118] Başgil, *Din ve Laiklik*, ss. 75-76.

Başgil'in nazarında, Kur'ân-ı Kerîm'de, her devrin ilmine ve aklının seviyesine göre manâlandırılması lâzım gelen birçok esrar var. İslâm'da "usûl-i tefsir ve içtihâd" adı verine ilimler bu lüzûma cevap vermektedir.[119]

Düşünürümüz merhum Başgil'e göre, her dinin kendine has dogmatik mebdeleri, yani vahye müstenit nassları vardır. İslâm'ın nassları ise "Kur'ân ve Hadis"tir. Din adamı bu nassları tereddütsüz ve münakaşasızca bir üstün hakikat kabul etmeye, dini ahkâmı da bu naslara istinat ettirmeye mecburdur. Böyle kabul etmez de nasslar üzerinde tereddüt gösterir ve münakaşa ederse, din adamı olmaktan çıkar ve filozoflar zümresine girer. Başgil'in, bu noktada, din adamı ile filozof arasında böyle bir farkın mevcudiyetinin altını önemle çizdiği anlaşılmaktadır. Din adamları, lâ maddî ve gayr-ı mahsûs olan öteki âlemin hakikatlerinin akıl ile değil, "nakil" ve "vahiy" ile bilineceğine inanmakta ve bu noktada filozoftan ayrılıp "ateizm"den uzaklaşmaktadır.

Başgil'in düşün dünyasında, ilmin ispat usûlü, tecrübe ve müşahededir.[120] Oysa Allah ve âhiret akîdeleri ve buna bağlı diğer meseleler, tamamıyla lâ-maddî ve lâ-mahsûs âleme ait hakikatlerdir. Dinî mevzular, ilmin tetkik mevzuu dışında kalır. İlim, dinî akîde ve kanaatler hakkında ne müspet, ne de menfî yönde bir hüküm veremez. Ancak, Başgil'in, dinî hakikatlerin ve mevzuların, dönemin ilmine ve aklî düzeyine göre açıklanması ve temellendirilmesi ameliyesine de karşı çıkan bir tavır içinde görünmediğini söylememiz mümkündür.

Sonuçta, düşünürümüz merhûm Ali Fuad Başgil, dini mevzuların ilmî hakikatlerden ayrılığına ve yöntem olarak farklı kanaldan, yani daha doğrusu vahiy ve dinî nasslar aracılığıyla elde edildiğine dikkat çekmekte; ilmî metodun dinî sahaya uygulanışını pek doğru bulmamakta, ilmi bu sahada yetkili görmemekte ve ilmî metodun mutlak kesinlik ve sabitlikten ziyade olasılı, sınırlı ve göreli bir bilgi elde etme meşguliyeti ve faaliyeti olduğunu hatırlatmaktadır. Ayrıca Başgil ahlâkî hakikatlerin de,

---

[119] Başgil, *Din ve Laiklik*, ss. 21-22.
[120] Başgil, *Din ve Laiklik*, ss. 266-269.

ilmî metotlar olan tecrübe, müşahede, ölçme, tartma ve mukayese ile elde edilemeyeceğine dikkat çekmekte ve bu faziletler ve iyilikleri de dinî ahlakiyat kapsamında düşünmekte; bu ahlâkın kuvveti ve içtimâî hayat için ehemmiyetini vurgulamaktadır.

Başgil'in, XVIII. Asrın ilmî ve tarihî manzarası ile XIX. ve XX. asırlarda ilimlerde ve hususiyle dinler tarihinde yaşanan gelişmeleri birbirinden ayırdığı görülmektedir. XIX. ve XX. asırdaki gelişmelerden hareketle, o, dinin nasıl bir derin insan ve cemiyet ihtiyacına cevap verdiğini ve aynı zamanda Ansiklopedicilerin düştüğü hatanın kabalığını da göstermeye çalışmıştır. Başgil, ilmî metotlarla bilgiye ulaşma imkân ve sınırlarını kabul etmekte; dini sahadaki hakikatlerin pozitif usullerle elde edilemeyeceğinin altını önemle çizmektedir. Ne var ki, bu arada Başgil, deneysel olgularla ilgili önermelerin, olası olabilen, fakat hiçbir zaman kesin olmayan varsayımlar olduğunu kabul etmektedir.

İlim mefhumu, XVII. ve XVIII. asırların, hatta geçen asrın anlayışına nispetle bugün çok değişmiştir. Eskiden, ta Yunan filozoflarından kopup gelen bir anlayışla, ilim denince bundan eşya ve tabiatın "mutlak marifeti" (connaissance absolue) anlaşılırdı. İlim tabiri mutlak kat'î ve muttarit (kesintisiz/sürekli) bilgi manasına alınırdı. Eski Yunan filozoflarından sürüp gelen anlayış, az çok Kelâmiyyûn'a (İslâm Kelamcılarına) bile sirayet etmişti. Kelâmiyyûn nazarında, "Eşyanın hakikatleri sabittir ve bu sabit olan hakikatleri idrak etmek kabildir." Hâlbuki Başgil'e göre, bugün anlaşıldığı üzere, ne sabit hakikat var, ne de bunun mutlak surette idraki kabildir. Bilakis, bu âlemdeki her fani varlık gibi, hakikat de ve bunu keşfe çalışan insan ilmi de izafîdir ve bu hususlarda akıl âcizdir. Haddi zatında her şey geçici, değişebilir, izafî ve fanidir. Dün hakikat diye taptığımız, bugün batıldır. Bugün batıl sandığımıza, yarın hakikat diye yeniden tapmamız mümkündür.[121]

Başgil'in nazarında, din maneviyatının verdiği huzuru insan, başka hiçbir imkânda bulamamıştır. Pozitivistlerden, yani görüp işittiklerinden başka bir varlığa inanmayan bilginlerden kalabalıkça bir

[121] Başgil, *Din ve Laiklik*, s. 249.

kafile, cemiyetler için dini inançlar dışında bir hayat tarzı ve bir ahlâk nizamı aramışlar, yüz elli seneden beri hâlâ aramaktadırlar. Aranılan bu nizamın mihveri, mükâfat ve mücazat fikrine dayanmayan bir iyilik ve kötülük olacaktır. İnsan iyiliği sırf iyilik olduğu için sevecek; kötülükten de sırf kötülük olduğu için sakınacaktır. Bu bilginlere göre, din ahlâkiyâtı (Edoniste) faydacıdır ve cennet saadetini satın almak için miskince bir pazarlıktan ibarettir.[122]

Başgil, dinin daha çok "içtimaî" cephesiyle ilgilenmiş görünmektedir. Onun nazarında din, "içtimaî bir müessesedir ve cemiyet realitesinden ayrılmayan bir vakıadır"[123] Dinin asıl fonksiyonu, temiz bir toplum nizamının teminatı olmasıdır. Allah sevgisi ve korkusunun insanda yarattığı irade ve ahlâk, "iyi" bir toplum hayatı için yeri doldurulamaz bir fayda sağlar. Dinî ahlâkın din dışı ahlâkiyet arayışları karşısındaki üstünlüğü, iyilik ve kötülük karşısındaki müeyyideleri ilahî bir kudrete dayandırmasıdır.

İnsanın yaratılıştan bugüne kadar her zaman ve her yerde kendisinden yüce, kudretli ve ulu bir varlığa sığınmak ve O'ndan yardım dilemek ihtiyacını hissetmesi, onda din duygusunun yaratılıştan (fıtrî) olduğunu göstermektedir. İlim de bunu kabul etmek mecburiyetindedir. Dünya bilgilerinden haberdar olan bizlerin, geçmiş insanların veya bugün gerçeği bizim gördüğümüz gibi bilemeyen kimselerin az gelişmişliğine hakaret gözüyle bakmaya hakkımız yoktur. Aksine, dünyanın çeşitli ülkelerinde Allah'ın varlığını araştırmak ve O'na inanmak noktasında birleşen insanlığın bu durumu bizi hayrete sevk etmeli ve takdir duygularımızı harekete geçirmelidir. Allah ile münasebet halinde bulunduğunu hisseden insanın ruhudur. Sadece insana özgü bu din duygusunun, kendisine ait diğer nitelikleri gibi onun öz benliğinin bir parçasını oluşturduğunu söylemekten çekinemeyiz. Doğrusunu söylemek gerekirse, insanın içinde saklı bulunan inanma ihtiyacı, Tanrı inayetinin varlığına açık bir delildir. Bu da insanın o fevkalâde maddî aklından, onun idrak sahibi bir varlık olduğunu gösteren bu akıldan daha az önemli

---

[122] Başgil, *Din ve Laiklik*, s. 84.
[123] Başgil, *Din ve Laiklik*, Yağmur Yayınları, İstanbul 2007, ss 75-76.

değildir. İlim insanın kendisinden yüce varlıklarla karşı özlem duyduğunu kabul eder. Ne var ki o, çeşitli inanış ve mezheplerin içinde Allah'a yönelen yolların bulunduğunu görmekle beraber, bunlarla ciddî bir biçimde uğraşmaz. Allah'ı varlığı konusunda insanlar arasındaki genel inanış paha biçilmez bir değer taşımaktadır. İnsanın ahlâken ilerleyişi ve vazife şuuruna erişi, bu iki yüce vasıf Allah'a inanışın ve sonsuzluğa bağlanışın yansımasındandır. Dindarlığın ileri derecelere ulaşması insanın ruhunu arıttığı gibi, yine onu adım adım yüceltir ve nihayet Allah'ın huzurunda olduğunu hissettirir. İnsanın içten gelen bir arzu ile Allah'a yalvarışı, O'ndan yardım dileyişi en tabiî bir şeydir. En basit ve en sade bir dua hali onu yaratıcısına yaklaştırır.[124]

Başgil, yine bir müsbet ilimcinin kendisine, "Dinin bildirdikleri müsbet ilme aykırıdır ve ne ki ilme aykırıdır, hakikat değildir" der ve misal olarak mukaddes kitapların hilkat-i âlem (âlemin yaratılışı) hakkındaki ayetlerini gösterirse, onun inatçı bir câhil olduğuna hükmedeceğini vurgulamaktadır. Filhakika Kur'ân-ı Kerîm'de ve daha evvel Tevrat'ta beyan olunduğu üzere, mutlak kudretin sahibi olan Allah kâinatı altı günde yaratmıştır. Halbuki, ilmin bildirdiğine göre, kainat altı günün, altmış milyon yılın değil, yüz milyonlarca senelik, uzun bir tekâmülün eseridir. Başgil, buna cevap olarak demektedir ki, bu sırf bir tefsir ve anlayış meselesidir. Kur'ân- Kerîm'deki günden maksat, yirmi dört saatlik bir devre değildir; bir merhale (etape)dir. Her merhale arasındaki zamanı ise ilmin bilip tayin etmesine imkân yoktur. Onu ancak yaratan bilir. Dinin ilme ve felsefeye dair bildirdiklerini, ilmin bildirdiklerine göre tefsir ve tevil etmek mümkündür. Dinin yalnız itikâda ve bazı amel meselelerine dair bildirdikleridir ki, bizim ilmimizin hudutları dışında kalmaktadır. Böyle olduğu için de ilim bu meseleler hakkında bir hüküm veremez ve bir iddiada bulunamaz.[125]

---

[124] Morrison, *İnsan, Kâinat ve Ötesi*, ss. 136-138.
[125] Başgil, *Din ve Laiklik*, s. 21.

Kaynakça

AYDIN, Mehmet, "Allah'ın Varlığına İnanmanın Aklîliği", *İslami Araştırmalar*, Sayı: 2, 1986, (ss. 12-21).

AYDIN, Mehmet, "İslam ve İlmi Gelişme", *İslâm Üzerine Düşünceler*, T.D.V. Yayınları, Ankara 1991, (ss. 76-95).

AYDIN, Mehmet, *Din Felsefesi*, İ.İ.F. Yayınları, İzmir 2007.

AYER, Alfred Jules, *Dil, Doğruluk ve Mantık*, çev. Vehbi Hacıkadiroğlu, Metis Yayınları, İstanbul 1998.

AYTAÇ, Kemal, *Avrupa Eğitim Tarihi: Genel Bir Bakış,* Doğu Batı Yayınları, Ankara 2009.

BARBOUR, Ian Greame, *Bilim ve Din: Çatışma-Ayrışma-Uzlaşma*, çev. Nebi Mehdi ve Mübariz Camal, İnsan Yayınları, İstanbul 2004, s. 14.

BAŞGİL, Ali Fuad, "İnkılâplarımıza Dair", *Sebilürreşad*, C: 6, S: 126, 1952.

BAŞGİL, Ali Fuad, *Demokrasi Yolunda*, Yağmur Yayınları, İstanbul 1961.

BAŞGİL, Ali Fuad, *Din ve Laiklik*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1998.

BAŞGİL, Ali Fuad, *Din ve Laiklik*, Yağmur Yayınları, İstanbul 2007.

BAŞGİL, Ali Fuad, *İlmin Işığında Günün Meseleleri*, der. Ali Hatipoğlu ve İsmail Dayı, Yağmur Yayınları, İstanbul 1960.

BAŞGİL, Ali Fuad, *Yakın Maziden Hatıra Kırıntıları*, Yağmur Yayınları, İstanbul 2007.

BLASTONE, William T., *Dinsel Bilgi Sorunu: Felsefî Çözümlemelerin Dinsel Bilgi Sorununa Etkileri,* çev. Tuncay İmamoğlu, Ataç Yayınları, İstanbul 2005.

BOLAY, Süleyman Hayri, "Materyalizm Kıskacındaki Türkiye", *Türk Düşüncesinde Gezintiler*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2007, (ss. 542-546).

BOUTROUX, Emile, *İlim ve Din*, çev. Hüseyin Cahit (Yalçın), İstanbul 1927.

BOUTROUX, Emile, *Çağdaş Felsefede İlim ve Din***,** çev. Hasan Katipoğlu, M.E. B. Yayınları, İstanbul 1997.

CARREL, Alexis, *Dua*, çev. M. Alper Yücetürk, Yağmur Yayınları, İstanbul 2001.

CARREL, Alexis, *İnsan Denen Meçhul*, çev. Ömer Durmaz, Hayat Yayınları, İstanbul 2005.

ÇİĞDEM, Ahmet, "Muhafazakârlık Üzerine", *Toplum ve Bilim*, Sayı: 74, 1997.

DEMİR, Ahmet İshak, *Cumhuriyet Dönemi Aydınlarının İslâm'a Bakışı*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2004.

FİLİBELİ, Şehbenderzâde Ahmed Hilmi, *Allah'ı İnkâr Mümkün mü?,* haz. Necip Taylan, Çağrı Yayınları, İstanbul 2001.

GÖKALP, Mehmet, *Haksızlıklar Karşısında Susmayan Âlim: Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil Hayatı - Şahsiyeti Mücadeleleri*, Santral Yayınevi, İstanbul 1963.

GÖKBERK, Macit, "Pozitivizm ve Geist Felsefesi", *Felsefe Arkivi*, Sayı: 12, İstanbul 1961.

GÖKBERK, Macit, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1985.

GÖZE, Ergun, "Sunuş", Ali Fuad Başgil, *Din ve Laiklik*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1998, (ss. 5-7).

GÖZE, Ergun, "Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil Bibliyografyadan Biyografiye " **Ord**. *Prof. Dr. Ali Fuad Başgil Bibliyografyası*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2000, (ss. 7-32).

GÜNDOĞAN, Ali Osman, *Bergson*, Say Yayınları, İstanbul 2007.

IZUTSU, Toshihiko, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1990.

İBN RÜŞD, Muhammed b. Ahmed, *Felsefe - Din İlişkileri*, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1985.

İZMİRLİ, İsmail Hakkı, *Yeni İlm-i Kelam*, I-II, İstanbul 1340 / 1343.

İZMİRLİ, İsmail Hakkı, *Yeni İlm-i Kelam*, I-II, haz. Sabri Hizmetli, Umran Yayınları, Ankara 1981.

JANET, Paul ve SÉAILLES, Gabriel, *Metâlib ve Mezâhib: Metafizik ve İlâhiyat,* çev. Elmalı'lı M. Hamdi Yazır, Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul 1978, s. 119.

KARADENİZ, Osman, "İlim-Din İlişkisi Üzerine [Metot, Saha ve Uzlaşma Açısından]", *D.E.Ü.İ.F. Dergisi*, İzmir 1994, Sayı: VIII, (ss. 131-178).

KARAMAN, Hayrettin, *Başlangıçtan Zamanımıza İslâm Hukuk Tarihi*, İrfan Yayınevi, İstanbul 1974.

KATİPOĞLU, Hasan, "Emile Boutroux'nun Anlattığı", *Felsefe Konuşmaları*, der. Sadettin Elibol, Akçağ Yayınları, Ankara 1991.

KAYNARDAĞ, Arslan, "Türkiye'de Diderot", *Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Felsefe: Düşünceler - Etkinlikler - Filozoflar - Söyleşiler,* T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara 2002, (ss. 312-321).

KAYNARDAĞ, Arslan, "Türkiye'de Voltaire", *Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Felsefe: Düşünceler - Etkinlikler - Filozoflar - Söyleşiler,* T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, (ss. 322-323).

MENGÜŞOĞLU, Takiyettin, *İnsan Felsefesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1988.

MORRISON, A. Cressy, *İnsan, Kâinat ve Ötesi*, çev. Bekir Topaloğlu, Ensar Neşriyat, İstanbul 2010.

OIZERMAN, Theodor, *Felsefe Tarihinin Sorunları*, çev. Celâl A. Kanat, Amaç Yayıncılık, İstanbul 1988.

ÖNDER, Tuncay, "Ali Fuad Başgil", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce: Muhafazakârlık,* İletişim Yayınları, İstanbul 2009, c. V, (ss. 291-301).

ÖZÇELİK, A. Selçuk, "Ali Fuat Başgil", *D.İ.A.,* İstanbul 1992, c. V, (ss. 128-130).

ÖZLEM, Doğan, "II. Meşrutiyet Döneminde Fikir Hareketleri", *Kavram ve Düşünce Tarihi Çalışmaları: Kavramlar ve Tarihleri II,* İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2006, (ss. 221-249).

POLITZER, Georges, BESSE, Guy ve CAVEING, Maurice, *Felsefenin Temel İlkeleri,* çev. Enver Aytekin, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1993.

REŞAT, Ali, *Mufassal ve Musavver Fransa İhtilal-i Kebir Tarihi, c. I*, İstanbul 1331 / 1914.

SARICA, Murat, *Yüz Soruda Fransız İhtilali*, İstanbul 1981.

et-TAFTÂZÂNÎ, Sa'düddin Mes'ûd b. Ömer, *Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi: Şerhu'l-Akâid,* haz. Süleyman Uludağ, Dergâh yayınları, İstanbul 1980.

TAINE, H., *XIX. Yüzyıl'da Fransa'da Klasik Filozoflar*, çev. Miraç Katırcıoğlu, M.E.B. Yayınları, İstanbul 1991.

TEVFİK, Baha, *Nietszsche Hayatı ve Eserleri*, Übl Yayınları, Ankara 2001.

TOPALOĞLU, Bekir, *İslâm Kelâmcılarına ve Filozoflarına Göre Allah'ın Varlığı (İsbât-ı Vâcib),* D.İ.B. Yayınları, Ankara 1992.

TOPÇU, Nurettin, "Ali Fuad Başgil", *Millet Mistikleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2009, 128-135).

TOPÇU, Nurettin, "Başgil", *Millet Mistikleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2009, (ss. 123-127).

TOPÇU, Nurettin, *Felsefe*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2002.

VOLTAIRE, *Felsefe Sözlüğü, c. I,* M.E.B. Yayınları, İstanbul 1995.

ZEYDAN, Abdülkerim, *İslâm Hukukuna Giriş*, çev. Ali Şafak, Kayıhan Yayınevi, 1985.

Cephe'den Kürsü'ye;
ORD. PROF. DR. ALİ FUAD BAŞGİL

M. Halistin Kukul [*]

Nezdimizde; "cephe" ve "kürsü", hangi mekân ve zamanda olursa olsun, birbirlerine tercih edilemeyen iki üstün mertebedir. Bir insanın cephe'den kürsü'ye yâhut da kürsü'den cephe'ye intikalinde, şâyet gönül esas unsur ise, aynı huşû, aynı samimiyet, aynı haşmet ve aynı mukaddeslik mevcuttur, demektir.

Vatan müdâfaası mevzubahis olunca, her cephe bir kürsü olur çıkar; zîrâ, vatan olmayınca "kürsü"nün varlığından endîşe edilir. Aynı şeyi vatanın elde tutulması ve geliştirilmesi hususunda "kürsü"nün ulvî mevkii için söyler; ilmin, insan olmanın temel şartlarından en mühimi olduğunu beyan ederiz.

Burada, "cephe" ve "kürsü"nün kendilerine mahsus ehemmiyetlerini belirtmemiz gerekiyor. Cephe, şehitlik mertebesine vesîle teşkil eden ulvî bir mevki; kürsü ise, mukaddes kitabımız Kur'ân-ı Kerîm'de buyurulan: "(Her şeyi) yaratan Rabbinin adıyla oku" (Alak,1) emriyle başlayan âlimlik vasfının zirvesidir.

Cephenin ehemmiyeti hususunda şu iki hadîs-i şerîfi de arzetmeyi uygun buluyorum: "Düşmanla karşılaşmayı istemeyiniz. Karşılaştığınız zaman da sabrediniz"[1] ve "Kim İslâm'ın yayılması, korunması ve devamı için savaşırsa, işte Allah yolunda savaşan ve gazi o'dur"[2].

Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil'den söz etmek istiyorum. O; 1893 yılında Samsun'un Çarşamba kazasında doğar. 1914'te Birinci Cihân Harbi başlayınca Kafkasya Cephesi'nde savaşa katılır, lise tahsilini yarıda bırakır ve dört yıldan fazla bir süre bilfiil cephede ömür geçirir. Henüz yirmibir

---

[*] *OMÜ Emekli Öğretim Görevlisi, Şâir ve Yazar.*

[1] Mehmet Arif, *1001 Hadis,* İkinci Cilt, Tercüman 1001 Temel Eser, Baskıya Haz.: Ahmet Kahraman, s.449

[2] *A.g.e., s.406*

yaşındadır ve yedek subay olarak askerlik görevine başlar. Bu yıllar, bir insanın hayatı bakımından en diri, en güzel, en taze ve en cevval yıllardır. Bu yaşta katıldığı savaş yâni "cephe" hayatı, yirmialtı yaşında iken terhis ile sona erer. Böyle bir durumda, 1914–1919 arası yılların şartları düşünüldüğünde, savaştan terhis edilmiş bir gencin ruh hâlindeki karışıklığı tasavvur etmek hiç de zor değildir.

Lâkin O'nun yaptıklarını ve yapacaklarını tasavvur etmek gerçekten zordur. Çünkü O'nun yaptıklarını ancak "nâdirler" yapabilirler. Başgil'in, bu husustaki sözlerini nakletmeden önce, o günün savaş şartlarındaki vatan sathına iyice bakmak gerekir.

Karşımızda, 1911'de başlayan Trablusgarp Harbi'nden 1922'ye İstiklâl Harbi'nin sonuna kadar dâimi harp içinde bulunan bir millet ve dâima çöküşe doğru sürüklenen bir cihân devleti vardır. Balkan Harbi hezimeti, Çanakkale'de verilen 250.000 şehitle kazandığımız Çanakkale Zaferi, Sarıkamış'taki 90.000 şehidimiz, Batı'dan Doğu'ya, Güney'den Kuzey'e sürdürülen Yunan, Ermeni, Sırp ve Rus mezâlimleri, Fransız, İngiliz, İtalyan işgalleri bu yıllardadır ve karşılarında da, tek başına kafasını dik tutmaya çalışan, yüce Allah'a sığınarak mücâdele veren Türk milleti bulunmaktadır. Bu yıllar, diyebilirim ki, Türk milletinin en cefâlı, en çetin ve en zor yıllarıdır.

Bu dönemde her cephe, Türk milleti için tahayyül edemeyeceğimiz kadar önem arz eder ki, bu, dünyaya altıyüz yılın üzerinde hükmetmiş, ihtişamlı devrinde, sınırları yirmiüçmilyon kilometrekareyi bulmuş bir Cihân Devleti'nin dört bir cihetten kuşatılmasıdır. Osmanlı Cihân Devleti toprakları, iç ve dış muarızlarının hışmına uğrayarak, en dehşetli savaşların sahnesi olmuştur. Türk milletine karşı, bugün, demokrasi, hak, adâlet ve hürriyetten söz eden Avrupa devletleri, o günlerde, târihin en korkunç katliâmlarını yapmaktan geri durmuyorlardı.

Bu cihânşümûl Türk devleti, Mondros Mütârekesi'yle, maalesef , "esâret ve teslimiyet belgesini" imzalarken, diğer taraftan da kendisine açılan yedi cephede, Türklük şuûruyla, şanla, şerefle, kahramanca

çarpışarak yeni Türk devletinin kurtuluş ve kuruluş müjdesini vermeye çalışıyordu.

Önemine binâen, azîz Türk milletinin Birinci Dünya Harbi'nde savaştığı yedi cepheyi ve devletleri de nakletmek istiyorum:

Kafkasya cephesinde: Ruslarla; Karpatlar'daki Galiçya'da yine Ruslarla; Makedonya'da Yunanistan ve Fransızlar'la; Çanakkale'de, İngiltere-Fransa-İtalya ve Hintli Avusturyalı sömürgeleriyle; Suriye-Filistin ve Irak cephelerinde, Avustralya, Yeni Zelanda ve Hindistan dâhil İngiltere İmparatorluğu ordularıyla savaşılmıştır.

O yıllarını, şimdi de Başgil'in dilinden dinleyelim. Bu acımasız harbin ortasında yaşayan bir Türk genci olarak Başgil, bakalım hangi ruh hâliyle çırpınıp durmaktadır, bizzat kendisinden öğrenelim:

"Birinci Dünya Harbi'nde, dörtbuçuk sene, Kafkaslarda cepheden cepheye koştuktan ve bu felâketli harbin bütün sefâlet ve ıstıraplarını çektikten sonra, nihayet İstanbul'da terhis edildim. Terhisimin ilk haftalarında müthiş bir âvârelik ve kararsızlık içinde kaldım. Ne yapmalı ve hayatta nasıl bir yol tutmalıydım. (…) Bir aralık, Sirkeci kahvelerinden birinde genç bir tüccar hemşehrime rastladım. Mal almaya gelmiş. Bana ne iş yapacağımı ve ne iş tutacağımı sordu. Ben de kararsız olduğumu fakat gönlümün tahsile dönmeye aktığını söyledim. '*Şaşarım aklına, okuyup da kütüphâne faresi olacağına, benim gibi iş yap da para kazan*' dedi. Bilâhare hırsının kurbanı olup genç yaşta ölen bu tüccar hemşehrimin sözleri, zaten sallanan içimi, bütün bütün altüst etti. Âdeta şaşkına dönmüştüm. Nihâyet ilmine ve kemaline derin hürmet beslediğim ve kendisinden feyz aldığım, Şevketî Efendi isminde eski müderrislerden bir zat vardı. Bu zatı ziyâret edip fikrini öğrenmeye karar verdim ve kendisini Çarşıkapı'daki evinde ziyâret ettim. Hoşbeşten sonra, Hoca bana ne yapacağımı sordu. Ben de kararsızlığımı anlattım. Bana şunları söyledi: '*Tereddüdü bırak ve tahsile devam et. İnsan ihtiyarlığına kadar ömrünün her çağında iş hayatına atılabilir ve az çok muvaffak olur. Fakat okuyup öğrenmenin muayyen bir çağı vardır. Sen bugün bu çağdasın. Bu çağı geçirirsen ona bir daha dönemezsin ve istidadını heder*

etmiş olursun. Bunda bir zararın olmaz'. Bu hikmet dolu sözler üzerine kararımı verdim ve pişman olmadım"[3].

Evet; "...bu felâketli harbin bütün sefâlet ve ıstıraplarını çektikten sonra..."; "cephe"den "kürsü"ye kımıldanmak, yürümek ve yol katetmek karar ve irâdesine sâhip olmak, o dönemde, bu yaşta bir insan için hiç de kolay olmasa gerektir.

"Cephe"den "kürsü"ye; "kürsü"den de "cephe"ye gidebilmek, ancak bir alp-eren işidir ki, böyle kişiye rastlamak da pek fazla değildir. Onlar, bugünkü varlığımızı, kültür ve medeniyetimizi borçlu olduğumuz, istikbalimize dâir yol haritamızın istikamet belirleyicileridirler.

Elbette ki, bir de: "...ilmine ve kemâline derin hürmet" beslenilen Şevketî Efendi gibi "kılavuzlar" bulmak zarûreti vardır. Bu yönden genç Başgil, oldukça şanslı da sayılabilir.

O'nun, "bu hikmet dolu sözler"i üzerine "karar"ını verir ve "kürsü yolunda" harekete geçer. Fransa'da (Paris'te) önce lise tahsilini tamamlar. Ardından, Grenoble Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirir. Ayrıca, Paris Siyâsî Bilimler Yüksek Okulu ile Sorbon Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nden diploma alır. Lahey Devletler Hukuku Akademisi'nde kurslara katılır.

Genç Ali Fuad Başgil, 1929 yılında yurda döner. 1930'da Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde doçent olur. 1931 yılında da profesörlüğe yükselir. Kafkasya cephesinin o "felâkeketli, sefâletli ve ıstıraplı" günleri, geride artık sâdece acı birer hâtıra olarak kalmışlardır.

Ve nihâyet, 1939 yılında, 46 yaşındayken ilmin en yüksek mertebesine ulaşır yâni "ordinaryüs profesör" olur.

Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne intikal eden diğer siyâset, san'at ve ilim adamlarımızın önde gelenlerinden biridir. Tıpkı Mehmet Âkif gibi, Yahya Kemâl gibi, Orhan Şaik Gökyay gibi, Necip Fâzıl, Peyami Safa, Orhan Seyfi Orhon, Ârif Nihat Asya gibi, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e ulaşan

---

[3] *Gençlerle Başbaşa,* Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil, İstanbul 1973, s.69-70

münevverler köprüsünün ışık saçıcılarındandır. Vefât ettiği 17 Nisan 1967 yılına kadar yetmiş dört yıllık ömrünü Türk Milleti'ne hizmetle geçirmiştir.

Yazdığı, dünyâ çapında eserleri, ehemmiyetlerini asla kaybetmemiş, artan bir yükselişle kıymet ve rağbet bulmuşlardır. Şimdi de, O'nu, cephe'den kürsü'ye ulaştıran o mükemmel ilim hazînesi eserlerinin isimlerini sunalım:

1) Hukukun Ana Meseleleri ve Müesseseleri;

2) Esas Teşkilât Hukuku Dersleri, (3 cilt);

3) Din ve Lâiklik;

4) La Question Des Droits;

5) Gençlerle Başbaşa;

6) Türkiye Anayasası ve Siyâsî Rejimi;

7) Türkçe Meseleleri;

8) İlmin Işığında Günün Meseleleri;

9) Vatandaş Hakları ve Bunun Teminatı;

10) Demokrasi Yolunda;

11) 27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri;

12) Hürriyet ve Demokrasi;

13) Cihân Sulhu ve İnsan Hakları;

14) Seçim Sistemimizin Kıymeti ve Eksiklikleri;

15) Vatandaş Hak ve Hürriyetleri ve Anayasamızın Eksikleri (2 cilt);

16) La Vie Juridique des Peuples;

17) Klâsik Ferdî Hak ve Hürriyetler Nazariyesi ve Muasır Devletçilik Sistemi;

18) Türkiye İş Hukuku;

19) Vatandaşın Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Müracaat Hakkı;

20) Din Nedir? Din Hürriyeti ve Lâiklik Ne Demektir?

Yirmibir ile yirmialtı yaşları arasında, "...felâketli harbin bütün sefâlet ve ıstıraplarını çektikten sonra.." "cephe"den, ilmî mertebenin en üst seviyesine yâni ordinaryüs profesörlük "kürsü"süne yürüyen Türk Milleti'nin bu berrak zekâlı ve ummân gönüllü alp-ereni, inanıyorum ki, gelecekteki fikir mîmârlarımızın ana kaynaklarından biri olmaya devam edecektir.

Son söz O'nun olsun:

"*Okuyucum! Tekrar edeyim ki, insan için mevki, servet ve şöhret gaye değildir; gaye olan saadettir. Saadetin şartı ise, insanın kendi içi ile mutabık olmasıdır. Beni dinle! İçinle, işin ve mesleğin mutabık olsun. Huzur ve saadet bundadır*"[4].

[4] *Gençlerle Başbaşa,* 2.Baskı, İstanbul 1959, s.47.

4.Bölüm

Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil'in Eserlerine Bir Örnek;

"TÜRKÇE MESELESİ"

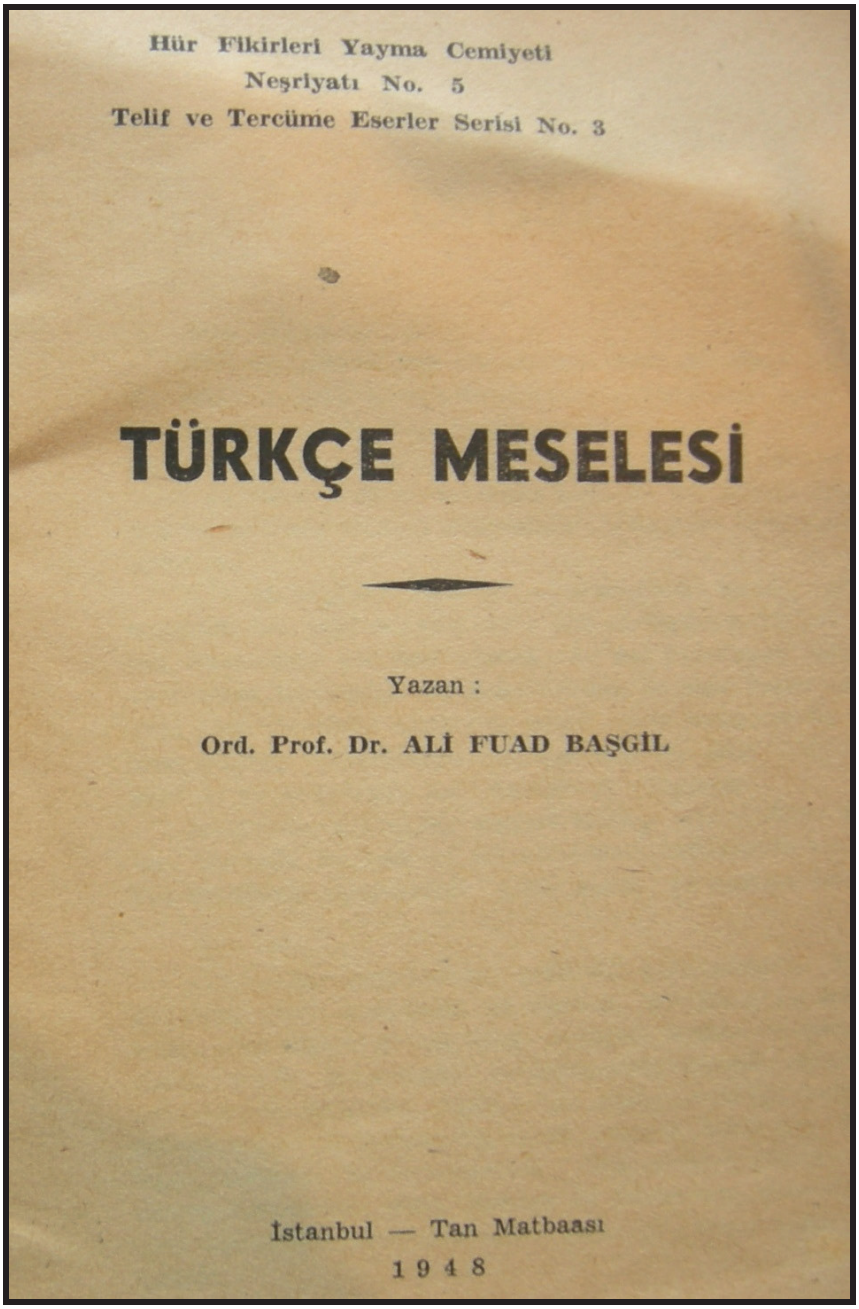

Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti
Neşriyatı No. 5
Telif ve Tercüme Eserler Serisi No. 3

TÜRKÇE MESELESİ

Yazan :

Ord. Prof. Dr. ALİ FUAD BAŞGİL

İstanbul — Tan Matbaası
1948

ÖNSÖZ

Aziz okuyucularım! Biliyorsunuz ki, son zamanlarda millî dilimizde[1] ihdas edilen buhran devam etmekte ve gittikçe daha kesif bir hal almaktadır. Mektep, kanun, mahkeme ve her çeşit resmiyet yolu ile zorla tutturulmağa çalışılan uydurma dil daha şimdiden nesiller arasında korkunç bir ayrılık yaratmış ve milletin mânevi bünyesinde iyileşmesi güç yaralar açmıştır.

İşte bu küçücük risalede okuyacağınız yazılar, millet sevgisini her şeyden evvel millî dile ve tarihe bağlılıkta gören memleketli bir münevverin, bu hal karşısında tutuşan vicdanının feryadıdır. Ve daha bundan üç sene kadar evvel, yani 1945 senesinin Birinci ve ikinci teşrin aylarında üç makale halinde neşredilmiştir. Makalelerin ilk ikisi "Cumhuriyet" te ve sonuncusu da "Vatan" da çıkmıştır. Bu yazıların ilmî bir kıymet taşıyıp taşımadıkları noktası üzerinde durmak ve neşredildikleri zamanlarda memleket efkârında uyandırdığı geniş alâka ve akisten bahsetmek bize düşmez. Zira "Âyinesi iştir kişinin lâfa bakılmaz". Yalnız, bunların muarızlar muhitinde yarattığı gürültülü kaynaşmalardan kısaca bahsetmemize müsaade buyurulsun.

Filhakika daha ilk yazının intişarını takip eden günlerde, bu satırların sahibine karşı, bir çoğu söğüp saymadan ibaret, şiddetli bir kalem hücumuna kalkıldı. Bu arada bazı resmi makamlar bile harekete geçti: İstanbul üniversitesinin o zamanki rektörü tarafından, ilkyazımızın Üniversite hocalarına karşı hakaret tazammun ettiği iddia olunarak, Tıp Fakültesi profesörler meclisine bizi protesto etmesi teklif edildi. Fakat, meclis tarafından teklifin tasvip edilmediği hissolununca, israr edilmedi. Yine o zamanın Maarif Vekili tarafından yazılarımızın siyasî mahiyet taşıdığı ileri sürülerek, Memurin Kanunu gereğince, hakkımızda müddeiumumilikçe takibata geçilmesi istenildi. Ve bu yolda Adliye Vekâletine tezkere yazıldı.. …

Ali Fuad Başgil

---

[1] Bir memleketin millî dili o memlekette bilfiil yaşayan, yani konuşulan ve yazılan, gönüllere ve zekâya hitap eden dildir. Ve bir dilin milliyeti, kelime ve unsurlarında değil, bünyesinde ve üslûbunda; umumî ahenk ve edasındadır. Nitekim mimarî bir eserin milliliği, meselâ Süleymaniye Camimizin Türklüğü, taşında tokacında değil, inşası tarzında ve terkibindedir. Süleymaniye camiini ötesinden berisinden yıkıp Buhara ve Semerkant mescitlerine benzetmek, o canım şaheserin asil milliyetine ihanet etmektir.

TÜRKÇE MESELESİ

Okuyucularımla Türkçemiz üzerinde derdleşeceğim. Türkçemiz diyorum, zira, benim nazarımda ve tarihin öğrettiği hakikatler önünde, bu memlekette "osmanlıca" ve "öz türkçe", beyaz türkçe, kızıl türkçe.. gibi bir kaç dil yoktur. Nitekim bu topraklar üstünde Osmanlılar, öz Türkler, diye kimi, Bizanslılar gibi, gelip geçmiş; kimi de nereden gelip ne idüğü belli olmayan birçok millet yoktur.

Bu topraklar üstünde bir tek millet vardır: Muhtelif soy unsurlarının uzun bir tarih vukuatı ve istihaleleri içinde ve birçok ruhî ve içtimaî faktörlerin yumruğu altında yuğrulup Türk ekseriyetinin kanı, inanı ve kültürile kaynaşmasından hâsıl olan ve ülke hududları Lausanne muahedesile çizilen bugünkü Türk milleti. Bu milletin de bir tek dili vardır: Yerli ve yabancı muhtelif dil elemanlarının tarih kazanında kaynaya kaynaya helmelenip hamur olmasından meydana gelen ve her büyük milletin dili gibi, iç ve dış mantığının icablarına göre, yavaş fakat devamlı bir tekâmül süzgecinden geçerek süzüle süzüle bugünkü berraklığını bulan memleket dili türkçemiz. Sayısız fikir ve kalem sahibi nesillerin asırlar içinde göz nuru dökerek karınca sabrile işleyip şimdiki inceliğine eriştirdiği atalar mirası türkçemiz, Çatısı ve yapısı itibarile dünyanın en lojik, ahengi ve edası itibârile en şirin, sadası ve telâffuzu itibarile dünyanın en hoş ve tatlı dillerinden biri olan güzel türkçemiz.. Millî kütübhanemizi dolduran ve bugünlerimizi dünlerimizin asaletine bağlayan ilmî ve edebî sayısız kitapların ve kitabelerin sessiz ve mukaddes dili türkçemiz. Her kelimesinde asîl bir milletin en az bin yıllık bir tarihinin biriktirdiği mana ve hatıralar saklı bulunan lisan şekline girmiş millî ruhumuz, hararet ve heyecan ocağımız, ana baba dili canım türkçemiz. Çocuklarımızın evde ana babalarile, mekteb koridorlarında hocalarile; herkesin sokakta, pazarda, iş üzerinde ve ahbaplık ederken biribirile konuşup anlaştığı millet malı ve âmme patrimuvanı türkçemiz.

İşte okuyucum! Benim, sizin, hepimizin müşterek dili ve millet ocağımızın ateşi türkçemiz budur. Ve ben bundan başka bir türkçe bilmiyorum. Yalnız şunu biliyorum ki, bu memleket dilimizin başına gelenler hiç bir büyük millet dilinin başına gelmemiş ve uğradığı suyikastın tarihte misli görülmemiştir. Ve işte burada sizinle dilimizin bu talihsizliği üzerinde derdleşecek, içimin acılarını dökeceğim. Bir mütehassıs gibi yahut bir partici ve politikacı gibi değil; neticesi nesillere sürecek olan en büyük bir memleket meselesi üzerindeki kanaatlerini

söylemek vazifesile, vicdanen ve ahlâken, mükellef bir vatandaş gibi konuşacağım. Partici ve politikacı olmadığım gibi dil mütehassısı da değilim. Dil bahsindeki bilgim, her münevver Türkün bilgisinden fazla değildir. Fakat, ne beis var? Ciğerinden yaralı bir insanın acı duyup feryad etmesi için ciğer mütehassısı doktor mu olması lâzımdır?

Uzunuzadıya izaha ve ispata hacet mi var? Türkçemizin, hükûmet zoru ve kanun yolile, içinden çıkılmaz tenakuzlara saplandığı ve bir trajikomik mesele haline konulduğu bugün artık herkesçe ve her sınıf halkça bilinen şeylerdendir. Hakikatin yüzü pektir ve bunu inkâra mecal yoktur. Mızrak harara girmez. Güneş balçıkla sıvanmaz. Eğer bu memlekette baremin ve memurin kanununun ve daha bilmem hangi zabıta ve mahkeme kanununun üstünde, insan hakkını ve ebedî insanlığın yüksek şerefini ve imtiyazını koruyan bir hakkaniyet kanunu varsa; bu kanunun kanadları altına sığınarak söylüyorum ki, memleket dili türkçemiz tarihin hiçbir devrinde ve hiç bir diyarında raslanmadık bir hükûmet hatasının kurbanı olmaktadır.

Yarının insanlık tarihçisi! Bu sözüm sana armağan olsun. Ta ki bugünün, tarihini yazarken bütün Türk bilginlerini bu müthiş hatanın faili olmakla itham etmiyesin! Gerçi susmamalı idik. Böyle bir hatayı görüp de susmanın bile ağır bir töhmet olduğunu bilmeliydik. Bu bakımdan hepimiz suçluyuz. Fakat mazur gör: Baş eğdimse günahkâr olduğumdan değil, boynumdaki evlâdu ayal vebalinin ağırlığından eğdim.

Koca Marcellus! Seni burada anmadan geçmek kabil mi? Hükûmetle memleket dili arasındaki münasebetin hakikatini, bundan iki bin yıl evvel sen görüp söyledin. Hükûmet adamlarına doğru yolu, hakîm bir mürşid cesaretile sen gösterdin. Ruhun şâdolsun!

Rivayet olunur ki, eski Romanın şiddeti ve dehşetile meşhur olan hükümdarlarından Tiberius, bir gün Roma âyanına yaptığı bir hitabede uydurma bir kelime kullanıyor. Yüksek otoritesini iyice göstermek için olacak ki, kelimeyi bir iki defada üstüne basarak tekrarlıyor. Âyandan Marcellus, hükümdarın sözünü keserek, memleket diline hürmet etmesini rica ediyor. Derhal efendisini müdafaaya atılan saray adamlarından Capito diyor ki:

- Marcellus! Bahis mevzuu ettiğin kelime, tutalım ki memleket dilinden değildir. Fakat, mademki Roma imperium'unun şanlı sahibi Sezar'ın ağzından çıkmıştır, artık memleketli olmuştur. Bilesin ki, Sezar herşeyin üstünde ve herşeye kadirdir.

Bunun üzerine Marcellus, salonu kaplayan soğuk bir sükûn perdesini yırtarak, sade hikmet ve hakikat olan şu cevabı veriyor:

- Capito yalan söylüyor. Sezar! Sen dilediğin İnsanlara Roma vatandaşlığı sıfatı verir, mevki ve rütbe ihsan edersin; fakat, memleket dilinden olmayan bir kelimeye Romalı olma hakkı veremezsin.

Elbette veremez. Zira bir memleketin dili, o memleket tarihinin ve psiko-sosyolojik varlığının mahsulü ve asırlar içinde nesillerin birbirine devredip emanet ettiği bir ocak mirası ve bir ecdad mülküdür. Bunda kimsenin, hükûmet adamı sıfat ve otoritesile, tasarrufa hakkı yoktur.

Niçin türkçemiz esrarengiz bir hükûmet işi ve bir politika mevzuu yapılmış ve bu yüzden memlekette içinden çıkılmaz bir dil meselesi ihdas edilmiştir? Niçin kanun kuvvetile ana baba dilimizi terketmeğe zorlanıyoruz? Bunun sebebi, lüzumu ve faydası nedir, ne olabilir? Eğer hukuka bağlı bir devlet nizamı içinde yaşıyorsak bunu sorup öğrenmeğe hakkımız vardır. Neticesi memlekete, yaşıyan ve yaşıyacak nesillere aid olan bir hükûmet teşebbüsünde, herşeyden evvel, bu teşebbüsün sebebi lüzumu ve hiç olmazsa faydası gösterilmek lâzımdır. Ta ki teşebbüsün yerindeliğine inanılsın. Hükûmet teşebbüslerinde muvaffakiyetin sırrı, kuvvet ve cebirde değil âmmenin inanında ve güvenindedir. Hükûmetçe girişilen bir işin ve yapılan bir tasarrufun yerindeliğine gönüllerde inan ve güven doğmak için de, o işin ve tasarrufun memleket şuuru ve mantığile izahı kabil bir sebebi, hikmet ve lüzumu olmak gerektir. Aksi takdirde yapılan iş haksız ve tasarruf batıldır. Çünkü "Raiyye üzerinde tasarruf, maslahata menuttur" kaidesi eskimemiş ve hiç eskimeyecektir. Bu kaide, dün olduğu gibi, bugün de en ileri ve medenî memleketler hukukunda hükümet işlerinin ve icraatının yegâne ölçüsü, haklı ve meşru olmasının esasıdır. Bu kaideden inkılâp hareketleri bile müstesna değildir. İnkılâp rasgele bir hareket olmadığı gibi, ölçüsüz ve ifratçı bir hamlede değildir. Hattâ, dikkat edersek, ekseri inkilablar kâh ölçüsüzlük hastalığından ölmüş, kâh kazdıkları ifrat kuyusuna düşerek boğulmuştur.

Eğer bu düşüncelerimde yanılmıyorsam, tekrar hareket noktama geliyorum: "Kanun yolile dil değiştirme gibi muazzam bir hükûmet tasarrufu acaba hangi bir maslahatın icabına, mantık ve lüzumuna dayanmaktadır? "Babıâlice" yi kovacağız, "Osmanlıca" yı Türkçeleştireceğiz, halk dilini ilim ve adalet dili yapacağız… gibi yüzündeki cilâsından başka içinde bir kıymet taşımıyan sözleri geçelim. Eğer karaya

kara, beyaza beyaz demekle bir suç işlemiş olmazsak, aşikâr ki (aritmetik) değil hesab kelimesi türkçedir; (yargıç) değil, hâkim kelimesi halkçadır.

Kabul ederim ki dil, geniş bir ölçüde, alışkanlıktır. Doğduğumuz zaman iki üç sene konuşmasını bilmiyorduk. Yavaş yavaş öğrenip alıştık. Yeni dile de alışırız. Bugün yadırgadığımıza yarın imreniriz. İnsan alışkanlıklarıyla yaşıyan bir hayvandır. Fakat, dil değiştirmek için bu bir sebeb midir? Bir milletin dili beş on senenin, bir iki neslin işi ve eseri değil; asırlar içinde nesillerin dimağındaki dil hafızası merkezlerinde köklü bir tabiat ve istidad haline gelmiş ve nev'in biyolojik varlığına yerleşmiş bir alışkanlıktır. Muayyen bir hayvan nev' inin fertlerinde tabiî insiyaklar nasıl bir irsî itiyad ise; muayyen bir cemiyetin insanlarında da memleket dili ve onun kelime ve tabirleri hattâ edası ve üslûbu öylece irsî bir itiyaddır. Hem insan yalnız yeni bir dile değil; herşeye meselâ zehir içmeğe, afyon yutmağa, yalan söylemeğe de alışır. Yeni bir dil icadını meşrulaştıracak olan sebeb, insanın bu tabiî istidadı ve herşeye alışan bir hayvan olması mıdır? Değilse, tekrar hareket noktamıza gelelim:

Hükümetçe girişilen ve bu memleketin modern ilim ve irfan hayatının gelişmesini en az bir asır geçiktirecek olan dil davasının mevzuu ve gayesi nedir, ne olabilir? Farzediyorum ki, bu dava korkunç bir siyasî taassubun eseri yahud bir (Folie - colective) in ârazı değildir; o halde, millet mefhumunu bile kökünden kazımağa giden, bu misli görülmemiş davanın delili ve sübut vasıtaları nelerdir, neler olabilir?

Memlekette ihdas edilen bu meselenin niçinliği asla izah olunmamış; açılan dil davasının delili ve sübut vasıtaları gösterilmemiştir. Türkçemizi, içinden çıkılmaz bir anarşiye düşürmekle neticelenen, lüzumsuz zorlamaların sebebi ve manası bir türlü anlaşılmamıştır. Meseleyi konuşmak üzere kongre ve komisyon toplanmamış değil, fakat, bu toplantılarda mevzu ve esas daima karanlık bir esrar perdesile örtülü kalmış; ne yapmak, niçin yapmak istenildiği mutaassıb bir titizlikle daima gizlenmiştir. Toplanan bu kongre ve komisyonlarda esasa, prensibe ve, gayeye dair ileriye sürülen en çekingen anlama istekleri bile azarlayıcı bir hükümet sinirliliği ile hemen susturulup bastırılmıştır.

Hiç unutmam:

- 1938 kışında idi, sanıyorum. Bir gün Üniversite Rektörlüğünde, dil meselesini konuşmak üzere, fakültelerden çağırılan profesörlerden mürekkeb, bir toplantı yapıldı. Toplantıda, dışarıdan bilhassa bu iş için gelmiş iki zat da vardı. Müzakere, Üniversitenin dil inkilâbı için seferber

edilmesi gerektiği yolunda, hareretli bir nutukla açıldı. Bir aralık söz alarak, bu telaşa neden lüzum görüldüğünü; her milletin dili gibi türkçemizin de, kendi yapısının mantığına ve kanununa göre, tekâmülünü yapmakta yenileşip zenginleşmekte olduğunu ve bu gibi işlerde acelenin ve resmî müdahalelerin ileride dilimizi çetin tenakuzlara saplıyabileceğini sorar ve söyler gibi oldum. Birdenbire çehrelerin değiştiğini, müzakere odasının bir mezarlık sükûtu içine daldığını, başların eğilip herkesin gözucile birbirine bakıştığını gördüm ve büyük bir suç islediğimi anladım. Bozuldum. Bereket versin ki, toplantıya reislik eden zat; hem beni, hem de Üniversiteyi, farkında olmıyarak düşürdüğüm müşkül durumdan kurtarmak için çabucak sözü başka bir maceraya çevirdi ve mesele kapandı. Toplantı sonunda, herkes dağılırken, profesör arkadaşlarımdan biri eğilerek, yavaşça kulağıma geçmiş olsun dedikten sonra, şu meşhur beyti okudu:

Kelâmın fızza ise, sükût eyle olsun zeheb
Kemal ehli kemalâtı sükût ile buldular hep

Garibdir ki, aynı geçmiş olsunu ve ayni beyti, üç sene kadar sonra, ben de başka bir profesör arkadaşıma fısıldadım.

- 1941 yazında idi, yanılmıyorsam. Üniversitede haftanın bir iki gününde toplanarak ıstılahlar üstünde çalışmak üzere, fakültelerce seçilen profesörlerden mürekkeb kalabalık bir (koordinasyon heyeti) kuruldu. Bu heyetin -o zamanki adile- Maarif Vekilinin reislik etiği bir toplantısında, merhum dil mütehassısı Profesör Ragıb Hulûsi, ıstılah işinde tutulan yolun kusurlu olduğunu anlatır şekilde, bir iki söz söylemek teşebbüsünde bulundu. Anlaşılmaz bir sinirlilikle sözü kesilerek merhum, çocuk gibi azar-lanıp susturuldu. Sahneye şahid olan on beş yirmi kadar profesör de, hâdiseyi sadece hatıra defterlerimize kayıdla iktifa etti.

Hele şunu hiç unutmam:

- İki sene evvel idi. Üniversiteden bazı profesör arkadaşlar, felsefe (terimleri) için Ankarada toplanan komisyona çağrıldılar. Bir hafta veya on gün sonra mıydı, iyi bilmiyorum, birer ikişer dönüp geldiler. Hoş geldiniz ama, ne çabuk döndünüz? dedik. Yapılacak iş zaten hazırlanmış imiş, biz gidip reylerimizi verdik, dediler. Bu nasıl olur? Bir memleketin asırlar içinde ve nesillerin gayretile yerleşip olgunlaşan ilim ve felsefe dili el kaldırıp rey vermekle beş on günde değişir mi? dedik. Onu sarmayınız: Komisyonda sizin gibi biri de buna şaştı ve böyle bir itirazda bulunmağa teşebbüs etti de susmaya mecbur oldu, dediler. Hakkınız varmış, dedik.

Okuyucularıma burada bir misal koleksiyonu sunmak niyetinde değilim. Damlayı gören, havuz dolusu suyu görmüş olur. Yalnız küçük bir misal daha vererek bu faslı kapayacağım:

Geçen kış aylarından birindeydi. Profesör arkadaşlarımdan biri, dil işi hakkında gazeteye bir tenkid yazısı gönderdiğini söyledi. Okur, istifade ederiz dedim. Üç beş gün sonra buluştuktu. Hani, dedim, yazı çıkmadı? Yoksa ben mi göremedim? Hayır, gazeteden sordum da çıkmıyacağını söylediler ve özür dilediler, dedi.

Düşündüm, hâlâ düşünüyorum: Bu titizlik niçin? Eğer yapılan iş gerçekten memleketin iyiliğine ve nesillerin faydasına ise, bu sinirlilik ve bu taassub niçin? Bilmiyor muyuz ki, sinirlilik itiraf edilemiyen bir şüphenin; taassub ise dinî olsun, lâik olsun daima geriliğin ve körlüğün şaşmaz bir işaretidir. Bilmiyor muyuz ki, bir davayı başkalarını sindirip susturma yolile yürütmeğe çalışmak, o dâvanın esasdan batıl olduğunun gerçek bir delilidir. Memleketin iyiliğine ve faydasına olduğu şüphe götürmiyen işleri, aklı eren insanlarla, açıkça konuşup münakaşa etmek için, emin olalım ki, ne polis kordonuna ve ne kanun kuvvetine arka vermeğe hacet yoktur. Çünkü insanlar, hususile neticesi kendilerine aid olan işlerde, iyiliği ve faydayı, insiyaki bir sezişle, görür ve kabul eder mahlûklardır. Eğer görmüyorlarsa, gösterilmiyordur. Eğer kabul etmiyorlarsa, anlamalıdır ki, girişilen işte iyilik ve fayda yoktur. Halkçı hükûmetlerin dayandığı mantık da bu değil midir? Bu hükûmetlerin temeli, memleket işlerinde, ışığı halkın inanında ve istikameti aklı eren insanların müşterek görüş ve anlayışında araması; halkın sesini hakkın sesi kabul etmesi değil midir? Bu sesin kendini duyurabilmesi ve müşterek görüşlerin ortaya çıkabilmesi için ise, karşılıklı saygı ve müsaade ederlik terbiyesi üzerinden yapılacak serbest münakaşadan başka bir çare var mıdır?

Senelerdenberi bilgi ve kültür hayatımızı fırtınalı bir deniz gibi çalkayan ve nesilleri birbirinden ayırmağa, millet zincirinin halkalarını koparmağa giden dil davasını niçin açık bir konuşma mevzuu yapmıyoruz? Niçin bu işte memleket vicdanının ve hükmünü işimek istemiyoruz? Dil gibi millet bünyesinin cam olan bir meselede niçin açık ve müsaadekâr bir münakaşayı kabul etmiyoruz da, kanun kuvetile arkalanma yolunu tutuyoruz? Daha geçenlerde, mevzuumuza dair okuduğum bir yazıda[2], Dil Kurumunca otuz beş bin yeni kelimenin

[2] Dil işine yersiz hücumlar, yayan Saim Ali Dilemre, *Ulus: 17* ilk teşrin 1945

hazırlanmış olduğu müjdeleniyordu. Bu mesaiyi ve bu neticeyi takdir etmekle beraber, kendi kendime şunu sordum: Bu kelimeler niçin peyderpey serbest dil piyasasına sürülmüyor da, adeta baskına hazırlanan bir tümen gibi mevcudunu ikmal etmeyi bekliyor? Yoksa bunlar (ana kanunlarımız) ın oturmuş kelimelerini tekmeleyip yerlerine geçmek için fırsat mı kolluyor?

Doğrusu, bu meselede gücendiğim çok kimse var. "Öz türkçe" nin yalnız politikasını yapmakla geçinenleri mazur görüyor ve "Mânii rızk olanın rızkını Allah keser" diyip onları bir tarafa bırakıyorum. Fakat, her birinin şahsına karşı hürmet beslediğim ve iyi niyetlerinden şüphe etmeyi düşünmediğim "Dil Kurumu" nun azasına şaşıyorum. Bu arkadaşlar niçin icad ettikleri kelimeleri kapışılan şiirlerile, aranılan ilmî ve edebî eserlerile yayıp serbest dil piyasasına çıkarmıyorlar da; halk için kanunlara ye masum çocuklar için mektep kitaplarına geçirilmek üzere bir "Sözlük" tezkeresile ilgili makamlara sunuyorlar? Farzediyorum ki; icad edilen kelimeler, sırf muhayyilede yaşayan bir millet için değil de, bu topraklar üstünde asırlara yayılmış ünlü bir hayatı ve şerefli bir tarihi olan ve bugün yirmi milyona yakın bir insan kütlesi teşkil eden Türk milleti içindir ve icad edenler de bu kelimelerin gerçek türkçe olduğundan emindir. O halde, niçin bunları Türk milletinin müşterek aklına ve temiz zevkine serbest eserlerile azretmiyorlar da, kuvvetin gölgesine sığmıyorlar?

Şüphesiz, her serbest piyasa gibi, dil piyasasının da tasfiye kanunu ve kalbur makinesi amansızdır. Bu piyasa er meydanıdır. Buranın rekabet sahnesinde tutunmanın ve kalbur üstünde kalabilmenin şartı beğendirme, sevdirip imrendirme kudretidir. Bu piyasaya jandarmasız girebilmek için eldeki metaın temizliğine güvenmek, pazarın zevkini ve isteğini bilmek, maliyet fiatını iyi ölçmüş ve hesablamış olmak lâzımdır. Fakat, insaf edelim! Kimin metaını kimin rekabetinden kıskanıyor, kimin malından kime ikram ediyor, kimin emanetini kime satıp kâr etmek istiyoruz? Devrimizde ana babaların bile dünyaya getirdikleri çocukları üzerindeki tasarruf hakları, medenî kanunlarla, hemen hemen hiçe inmiş iken; yüzlerce senelik bir tarihin öz evlâdı olan türkçemizi kimin öldürmeğe hakkı olabilir? Anlıyorum, samur kürke ihtiyacı olan dostlar var. Fakat, merhamet buyurulsun, pösteki bizimdir. Ve düşünülsün ki bugün dinmek bilmiyen ihtiraslar, yarın son nefeste bir yudum su ile sönecektir.

Sorarım ihtiyar tarihe: Dilci ve gramercilerin elile bir millet dili icad edildiğini ömrü boyunca görmüş müdür? Kelimeleri kanunlara geçirilmek ve mekteb kitablarına konulmak üzere bir "sözlük" emirnamesi ısdar edildiğini işitmiş midir? Esperantoyu yahut sağır dilsizler için İngiliz dilcisi Sir Richard Paget'nin geçenlerde icad ettiği söylenen (ana dil) tecrübesini misal vermeyiniz, rica ederim. Bunlar birer millet dili değil, bir zümre jargon'udur.

Ruhiyatçı ruh, tarihçi tarih icad eder mi? Hayret ediyorum ki, Yirminci asrın ortasında bizler, daha Aristo zamanında halledilmiş basit bilgi meselelerini cevaplandırma zorunda kalıyoruz. Hayır, dostlarım! Hesabcı aded, hendeseci şekil icad etmediği gibi, dilci de dil icad etmez. Sadece konuşulan ve muayyen bir millet insanlarının birbirile anlaşmasına vasıta olan dilin kelime tasarruflarına, fonetik esaslarına ve cümle teşkiline dair, esasen dilin kendi bünyesinde mevcud olan kanunları meydana çıkarır; bunları formülleştirir ve birer kaide halinde tesbit eder. Dile kelime sokmak, dilden kelime söküp çıkarmak dilcinin ve dilcilerden mürekkeb bir hey'etin hattâ, daha ileriye gideceğim, bir dil akademisinin işi değildir.

Biliyorum, hakikatlere inandırmak için garblı bir mütefekkire dayanmak moda oldu. Eskiden de şarklı bir müctehide dayanırdık. Aradaki fark, nihayet bir doğu, batı farkıdır diyeceksiniz ama; bilmem ki güneş doğuda ve batıda başka başka mıdır; yoksa gerçekte fark, sadece bir gözlük camı farkı mıdır? Her ne ise, aradım ve hakikate garbdan şahid buldum:

Daha Onyedinci asırda meşhur Fenelon bu hakikati görmüş ve "akademi istılah icad ederek bir emirname ile ilân levhasına asamaz; Buna halk isyan eder" demiştir[3]. Filhakika, bugün dünyaca tanınmış olan, Fransız akademisi, üç yüz küsur yıllık muvaffakiyetli ömründe, üç kelime icad etmiş değildir. Bilâkis, meselâ, socialisme ve sociologie gibi yeni kelimeler akademinin şeref divanına çıkabilmek için merdiven dibinde bir hayli beklemiş ve başvurmadık iltimas kapısı bırakmamıştır. Akademi Fransız dilinde hodbehod tasarruf etmek şöyle dursun, o dili canlı bir Fransız tarihi görmüş ve âmme vicdanının, muhafazasını kendisine emanet ettiği, millî bir vedia telâkki etmiştir. Akademi, bilen ve duyan insanlardan mürekkeb heyetlere mahsus bir vakarla, bu vedianın üstüne daima titremiş ve onu, ihtilâl devrinde kelleler uçarken bile, kötü

[3] Dialogues, Class. Çam. s. 105,

gözlerden sakınmıştır. Esasen Fransız ihtilâlcileri, eski rejimden kalma neler varsa hemen hepsini süpürüp çöplüğe attıkları, halde, fransızcaya el uzatmaktan çekinmişler, çünkü bu millet dilini, uğruna kan döktükleri millet ve vatan ülküsünün cismi ve canı telâkki etmişlerdir.

Dikkat buyuruldu mu bilmem; Fenelon akademinin, her biri devrinin en yüksek birer ilim ve irfan sahibi olan azası yeni yeni kelime ve terim imal ederek bunları ilmî ve edebî eserlerinde yaymak, sevdirip beğendirmek suretile memleket dilinin tekâmülüne, yenileşip zenginleşmesine hizmet edemezler, demiyor. Der mi ve denilebilir mi? Dillerin gelişip güzelleşmesinde şair, edib, âlim ve filozofların başta gelen rolü inkâr edilebilir mi? Yalnız Fenelon, akademi bu sıfatla, resmi veya vakıf bir teşekkül olması itibarile, kelime ve terim icad ederek herkesi bunları kullanmağa mecbur edemez; yani icad ettikleri terimleri ilgili makamlara sunarak kanun ve mekteb kitabı haline koyamaz, demek istiyor. Demin ben de, Dil Kurumu, kelime ve terim icad edemez derken, bundan başka bir şey kasdetmemiştim, okuyucum,

Dikkat edelim ki, memlekette ihdas edilen bu mesele üzerindeki hükûmet titizliği yalnız, sözle ve yazıyla beliren, tenkid temayüllerini ve anlama isteklerini boğmakla kalmamıştır. Taassupta daha ilerilere gidilmiş, sessiz direnmeleri ve fısıldaşan hoşnutsuzlukları bile bastırıp kusturmak için iyilik sever insanların düşünemiyeceği tedbirlere ve zorlama vasıtalarına başvurulmuştur. Ve üç beş senedenberi, maarif faaliyetlerinin mihverini de, her ne pahasına olursa olsun, bu tedbirleri yürütme ve bu vasıtaları muvaffak olmuş gösterme kaygusu teşkil etmiştir.

Başvurulan tedbirlerin en orijinali ve muhakkak ki, yarının tarihçisini en çok düşündürüp gücendirecek olanı; mektep ve liselerde, üniversite ve enstitülerde öğretme ve yetiştirme vazifesi almış olan memleket seçkinlerinin diline ve kalemine konulan kelime ve tabir yasağı ve zâlim bir sansür baskısıdır.

Biliriz ki, resmiyete uymayan fikirleri, akide ve kanatleri yasaklama; insan gönlünü ve zekâsını sansür cenderesile üzüp ezme usulü yeni bir şey değildir. Bu usul, kanaati uğrunda ölümü zehir şerbetile tadan Sokrat'tan beri, çeşitli taassupların arka verdiği tedbirlerden biri ve başlıcası olmuştur. Ve eski Romadan sonra, ortazamanlar Avrupasında ve bizim imparatorluk devrimizde bu usulün türlü tatbik şekillerine rastlanmıştır. Fakat temin ederim ki, bunun hiç

bir devirde ve hiç bir yerde rastlanmayan bir şekli vardı: Fikrin, duygu ve kanatin eti ve kemiği demek olan kelime ve tabirlere satır atan sansür şekli ve kanun kıskacı ile insanların dilini burup koparmağa yürüyen yasak emri idi. Hayali bir "osmanlıca" düşmanlığile gözleri kararan bazı sivri akıllı vatandaşlarım, yepyeni bir sansür ve yasak sistemi icat ederek taassup tarihinde yeni bir fasıl açmış olmaktan gurur duysalar yeridir.

Bugün hemen hemen topyekûn bir şekil almış olan kelime ve tabir yasağı ve bunu müeyyideleyen sansür faaliyeti, plânlı ve programlı bir gidişle, birkaç merhaleden geçmiş; ilkmekteplerden başlayarak, yavaş yavaş ortamektepleri, lise ve yüksek mektepleri hükmü altına aldıktan sonra yapılan bir tebliğle de Üniversiteye kol atmıştır.

Herkes, hiç olmazsa mektebe giden çocuklarının ellerindeki kitaplara bir göz atınca öğrenmiş olsa gerektir ki; ilk ve orta mekteplerle liselerdeki hocalar, hükümetçe hazırlatılan kitaplardaki resmi fikirleri gene hükümetçe hazırlatılan resmî kelime ve tabirlerle tekrar edip söylemeğe mecbur kılınmıştır. Yarın üniversite ve yüksek mekteplerden hocalık fonksiyonunun da ayni suretle makineleştirilemeyeceğini bilemem. Yalnız şuna hayret ederim ki, millî talim ve terbiye hizmeti bu derece otomatlaştırıldıktan sonra; ayni hizmet; şüphe yok ki, daha itaatli ve daha ucuza mal olan gramofon plâklarile niçin temin edilmiyor da; hâlâ binlerce muallimin, masrafından başka, bir de nazmı ve niyazını çekme yolunda ısrar edilip gidiliyor? Yolcu yoluna gidedursun, biz mevzuumuza gelelim:

Mekteplerde, diyordum, hocalar derslerinde resmî fikirleri ayni vasıftaki kelime ve tabirlerle tekrar etmeğe mecburdur. O kelime ve tabirler ki, çocuklar bunları sınıftan başka bir yerde, meselâ, ne aile içinde ne tramvay ve vapurda, ne mahalle oyunlarında ve pazar alışverişlerinde işitmiştir. Çok muhtemeldir ki, hiç de işitmiyecek ve bazı devirlere mahsus, fikir fantazileri ve hobba modalar gibi bu da gelip geçecektir. O kelime ve tabirler ki müşterisi yalnız masum çocuklar ve sürüm pazarı da yalnız dersanelerdir. Bunun dışında bunların geçer akçe kıymeti olmadığı gibi; sade yetişkinlerin değil, çocukların bile beyinlerindeki ırsî dil hafızası merkezlerinde izi ve eseri yoktur. O kelime ve tabirler ki, yerleşmiş memleket dilinin kelimelerine mahsus olan fikir ve duygu tedaisinden, iyilik ve güzellik ilham etme hassasından mahrum; vitrin mankenleri gibi, cansız birer kalıptan ibarettir. Zavallı çocuklar!

Hocalara, ağzının alışmadığı, ruhunun ve gönlünün duyup çekmediği, vicdanının kail olmadığı bu kelime ve tabirleri, hayatım kazanma pahasına, haftada sekiz on saat tekrar etme mecburiyetinde olan bu memleket seçkinlerine gelince:

Boyun bükük, kol açık asümâne, göz kapanık;
Ne inliyor o cemaat, ne inliyor artık!..

Söylemeğe hacet yoktur ki; bu mecburiyetin müeyyidesi, nakil ve tahvilden başlamak üzere, maaş zammı ve barem terfii gibi kanunî haklardan mahrum kalma tehlikesidir. Kontrol ve sansürlük hizmeti ise mektep müdürlerile müfettişlere aittir. , Esasen, beş on sene evvel, başka bir memleketten imrenilip alınmış olan (tek kitap) yahut (devlet kitabı) usulü, sansür işini hayli kolaylaştırdığı gibi, memleket diliyle mektep kitabı yazmağa da imkân bırakmamıştır.

İlâve edelim ki, yakın zamana kadar, kelime ve terim yasağını sessiz direnmelerile savsamış ve fırtınanın geçmesini bekliyerek, îdarei maslahat yolunu tutmuş olan Üniversite hocaları için, son yapılan sarih tebliğden sonra[4], zannediyorum ki sığınacak bir tek kapı kalmıştır: Tanrı kapısı!

Okuyucum! Ben burada, herkesin gözü önünde geçen, vakaları gösterdim. Hüküm vermek size aittir. Ben kendi hesabıma hükmümü çoktan vermiş bulunuyorum. Memleket dilini çengelde asılı ekmek sepeti sanan politikacı yazarlar hücum ededursunlar[5], dil davası üzerindeki hükmüm değişmez; Müthiş bir hükümet hatası ve memleketin iç yarası!

Tekrar ediyor ve dünya bilginlerini şahit tutuyorum: Dil işi, bir hükümet ve politika işi ve bir kanun mevzuu değildir. Memleket teşri heyetinin, tek taraflı bir görüşle ve hedefi belli olmıyan bir politikanın sözcülüğünü yaparak millet dilini değiştirmeye hakkı yoktur.

---

[4] 1945 senesi sonlarında Üniversite Rektörlüğü, Maarif Vekâleti'nden aldığı işaret üzerine olacak ki, fakültelere bir tebliğ göndererek fakültelerin Üniversite bütçesinden bastıracağı bütün eserlerde Vekâletçe kabul edilen (Terimler) fa ı kullanılmasının mecburi olduğunu bildirmişti. Hatta bir aralık Rektörlükte bir sansür heyeti kurularak hocaların yazdıkları kitapları, basılmazdan evvel, (terim) bakımından bu heyetçe düzeltilip vize edilmesi yoluna bile gidilmiştir

[5] Önsözde söylendiği gibi, bu risaledeki Uç yandan birincisinin İntişarını takip eden günlerde şiddetli hücumlara uğradık. Burada bunu telmih ediyoruz. Esasen son iki yazımız bu hücumlarda ileriye sürülen noktalara ve bize tevcih olunan tenkitlere cevap teşkil etmektedir

Kabul ederim ki, bir teşri heyeti temsil ettiği millî camianın beyni ve ağzı mesabesindedir. Ve millet manevî şahsı, müzakere eden ve karar veren parlamentonun beyni ile düşünüyor ve ağzile konuşuyordur. Bu itibarla, memleket teşri heyetinin çok geniş salâhiyetleri vardır. İngilizlerin dediği gibi, parlamento herşey yapabilir; yalnız kızı oğlan, oğlanı kız yapamaz. Fakat, muhakkak ki, bîrşey daha yapamaz: Millet dilini değiştiremez. Memlekette konuşulmayan ve kelimeleri ancak resmî bir "sözlük" yardımile anlaşılabilen bir dille kanıun yazamaz. Memleket kanununu anlamak için, yalnız halkı değil münevver okur yazarları bile cepte bir "sözlük" taşımağa mecbur edemez. Hocaları verecekleri dersin ve hâkimleri yazacakları hüküm ilâmının kelimelerinin "sözlük"ten ezberlemeğe zorlayamaz. Parlamentonun camiadan aldığı umumî ve millî vekâlet, böyle bir salâhiyet tazammum etmez. Parlâmentolar böyle bir salahiyeti ancak açık ve neticesi müsbet bir referandumla alabilir. Bunun aksini iddia etmek, günün birinde parlamentonun yabancı bir millet diliyle kanun yazmasını ve resmen yabancı bir millet dilini kabul edip bunu memlekette mecburi kılabilmesini de mümkün ve meşru görmek demek olur ki, böyle birşeyi düşünmek bile abestir. Kaldı ki mekteplerde tatbik edilen kelime ve tabir yasağı ve sansür usulü (Teşkilâtı Esasiye Kanunu) nun (Anayasa) ya çevrilmesinden ve bugün ileri sürülen kanunîlik mazeretinden çok evvel başlamıştır.

Dil işi, hükümet işi ve bir kanun mevzuu değildir de mekteplerimizde hâlâ mı (müsellesi mütevazîyül-adlâ) diye ders yanacağız? Dilekçelerimizi hâlâ mı (arîzaî kemteranemdir) diye başlayacak ve (emrü ferman hazreti menlehulemrindir) diye bitireceğiz? Hâlâ mı bahçıvanımızla eski İstanbul efendisi ağzile (yek masura mai leziz olsaydı, ezharı gûnagûnümüz..) diye konuşacağız? Hâlâ mı alım satım dururken beyûşira; bağış dururken, hibe: düz dururken, müstevi; eğri dururken münhani; doğru dururken müstakim.. diyeceğiz?

Fakat, bilmiyorum ki, diyelim diyen kimdir? Bu çeşit kelime ve ifadelerin çoktandır mezarlarına gömüldüğünü duymayan kimdir? Halk dilinde farksız bir karşılığı bulunan kelime ve tabirler için dünyanın bugünkü halkçı gidişi önünde, halk diline mümkün olabildiği kadar yaklaşmayı ideal alalım demiyen kimdir? Memleket dilinde karşılığı bulunmayan yahut bulunup da kullanış bakımından eskimiş görünen yeni mefhumlar için, kendimiz imal etmiyelim yahut başka memleketlerden kelime almıyalım diyen kimdir? Milletlerarası bir kullanış kıymeti taşıyan ve memleket dilimizde tam karşılığı bulunmıyan

kelime ve tabirlere gümrük yasağı koyalım diyen kimdir? Şair, edip, dilci ve âlimlerimizden her biri kendi köşesinde veya birleşerek akademik bir heyet hafinde memleket dilimizi işlemesin, zenginleştirmesin, diyen kimdir? Halk dilinde rastladığımız güzel, ince manalı kelime ve tabirlerin ilim ve edebiyat dilimize girmesini istemeyen kimdir? Tıp, hukuk, felsefe gibi ihtisas şubelerinin ıstılahları üzerinde yeniden düşünüp çalışmayalım diyen kimdir? Bütün bu işlerde inkilâpçı, yani mernleketin her çeşit içtimai ihtiyaç ve eksiklikleri karsısında dinamik bir siyaset takip etmeyi prensip kabul etmiş olan, Cumhuriyet hükûmeti ve onun alâkalı maarif kolu önayak olmasın, bu yoldaki gayretleri teşvik edip mükâfatlandırmasın diyen kimdir? Gösteriniz, efendiler! Bu ahmak kimdir? Onu biz de görüp tanıyalım! Ne yaman şeydir, şu politika! İnsanlara demediğini dedirtir. Ölüleri hortlatır. Sağa sola, yemsiz volta gibi, safsata savurur. Hayalî düşmanlar yaratır da, onlarla kargıdan tüfek ve tahtadan kılıçla savaşa çıkar[6].

Hayır, okuyucum! Bugün bir Evliya Çelebi edası ile konuşalım ve bir "Hümayunname", bir "Ahlâkı alâi" türkçesile yazalım da çoluğa çocuğa gülünç olalım diyen yoktur. Nazımda Divan edebiyatını, nesirde Taşköprülüzadeyi örnek alalım; eski (sakki şer'i) diliyle mahkeme ilâmı verelim; Cevdet Paşa Mecellesini hukuk ıstılahlarımızın (Pandectes)i bilelim: "Mukaddeme-i İbni Haldun"u tarih dilimiz yapalım; Hoca İshak Efendi riyaziyesinden bir arpa uzunluğu ileri gitmiyelim diyen yoktur. Geçen geçmiş, mazi mezar olmuştur. Mezarları ziyaret eder; damarlarımda kanını ve iliklerimde canını taşıdığım geçmişlerimin mânevi huzurunda hürmet ve minnetle eğilirim. Fakat, tıpkı onlar gibi, ben devrimin hayatını yaşamayı; cemiyetimin beyni ile düşünüp vicdanı ile duymayı ve diliyle konuşup yazmayı vazife bilirim.

Hayır, okuyucum! Açık olalım ve iyi anlaşalım diller milletlere, mukaddes kitaplar gibi, gökten iner ve oturmuş kayalar gibi, kasırgalara göğüs gerer demiyorum. İnsan aklının kudretini ve insan himmetinin yüksek kıymetini inkâr ederek; diller, engin ovalarda kıvrım kıvrım akan çaylar gibi yolunu ve yatağını kendi kendine açar da demiyorum. Sadece hükûmet zoru, kanun yasağı ve sansür satırı ile dili budayıp değiştirmek, gebeyi tekme ile doğurtmaktır diyorum.

---

[6] Bize yapılan hücumlardan birçoğunda ileri sürüldüğüne göre, gûya biz, bundan elli, yüz sene evvelki dili diriltelim ve devam ettirelim demek istiyormuşuz. Safsatacının dili yalnız kemiksiz değil, hem de uzundur.

5.Bölüm

SEMPOZYUMLARLA İLGİLİ DAVETİYE, HABER, AFİŞ VE DUYURULAR

Birinci Sempozyum

ZAMAN BÖLGE HABERLERİ

Hocaların hocası Ord. Prof. Dr. Başgil, memleketinde anıldı

Cihan - 21.04.2008

Türkiye'nin yetiştirdiği önemli bilim adamlarından Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil, ölümünün 41. yıl dönümünde doğum yeri Samsun'un Çarşamba ilçesinde belediye tarafından düzenlenen sempozyum ile anıldı.

Türkiye'nin dört bir yanından konukların katıldığı sempozyumun ilk gününde Başgil'in öğrencileri ve yakınları olan Eski Kültür Bakanı İsmail Kahraman, İstanbul Eski Milletvekili Prof. Dr. Nevzat Yalçıntas, Aydınlar Ocağı Eski Genel Baskanı Prof. Dr. Süleyman

SonDakika.com
24 SAAT KESİNTİSİZ HABER YAYINI
SON DAKİKA HABER: Ord.
21:19 41

Ana Sayfa | Haber | Spor | Fotogaleri | Gazeteler | Hava Durumu

Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil Memleketinde Sempozyumla Anıldı

Türk hukukunun duayenlerinden Ordinaryus Prof. Dr. Ali Fuad Başgil anısına memleketi Samsun'un Çarşamba ilçesinde sempozyum düzenlendi.

Türk hukukunun duayenlerinden Ordinaryus Prof. Dr. Ali Fuad Başgil anısına memleketi Samsun'un Çarşamba ilçesinde sempozyum düzenlendi. Çarşamba Belediyesi ve Aydınlar Ocağı'nın işbirliğiyle üçüncüsü yapılan sempozyumda hukuk adamının fikirleri ele alınıp ilçe her yönüyle tartışıldı.

Cemil Şensoy Kültür Merkezi'nde gerçekleşen Ali Fuad Başgil ve Çarşamba Sempozyumu'nda ilçe tarihinin kültürel, sosyal, ekonomik yapısı ile tarım potansiyeli gibi birçok konu bilimsel açıdan ele alınarak tartışıldı. Çok sayıda bilim adamı, bürokrat ve öğrencinin katıldığı sempozyumun açılış konuşmasını Çarşamba Kaymakamı Nusret Şahin yaptı.

Prof. Dr. Ali Fuad Başgil'in ilçe tarihinde önemli bir konuma sahip olduğunun altını çizen Kaymakam Şahin, sempozyumun önemli yararlar sağlayacağını vurguladı. İlçesinin ekonomik, sosyal yapısı imkanıyla bir çok ili geride bırakan özelliklere sahip olduğuna dikkat çeken Çarşamba Belediye Başkanı Hüseyin Dündar, Çarşamba ve Başgil sempozyumunu gerçekleştirmeye devam edeceklerini bildirdi.

Bitti

HABERLER.COM

24 Eylül 2011 Cumartesi 21:15

HABERLERDE ARA:

Son Dakika | Ana Sayfa | Manşetler | Güncel | Ekonomi | Dünya | Spor | Politika

Teknoloji | Sağlık | Otomobil | Kültür-Sanat | Kadın | Sinema | Hava Durumu | Döviz | Namaz Vakitleri | B

ANA SAYFAYA DÖN | MANŞETLER | Haber Tarihi: 16 Nisan 2011 Cumartesi Saat 18:32 | PAYLAŞ

Çarşamba'da Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil Sempozyumu

Samsun'un Çarşamba ilçesinde, Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil anısına sempozyum düzenlendi.

Samsun'un Çarşamba ilçesinde, Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil anısına sempozyum düzenlendi.

Cemil Şensoy Kültür Merkezi'nde gerçekleşen ve Çarşamba Belediyesi ve Aydınlar Ocağı'nın işbirliğiyle 3. sü yapılan sempozyumun açılışında konuşan Kaymakam Nusret Şahin, Prof. Dr. Ali Fuad Başgil'in ilçe tarihinde önemli bir konuma **sahip olduğunu** söyledi.

Şahin, Türk hukukunun duayenlerinden Ordinaryus Prof. Dr. Ali Fuad Başgil'in anısına memleketi Çarşamba ilçesinde sempozyum düzenlemenin ayrı bir anlam ifade ettiğini belirtti.

İlçenin, ekonomik, sosyal yapısı imkanıyla bir çok ili geride bırakan özelliklere sahip olduğuna dikkat çeken Çarşamba Belediye Başkanı Hüseyin Dündar ise, her yıl geleneksel olarak Çarşamba ve Başgil sempozyumunu gerçekleştirmeye devam edeceklerini açıkladı.

samanyoluhaber.com

Mobil | RSS | Üye Ol | Giriş

Google™ Özel Arama

Anasayfa | Gündem | Politika | Ekonomi | Dünya | Spor | Sağlık | Kültür | Teknolo

Anasayfa >> Haber Kategorileri >> Yerel Haberler >> Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil memleketinde sempozyumla anıldı

Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil memleketinde sempozyumla anıldı

16.Nisan.2011,15:17:00

A⁻ A A⁺

Beğen | Tweet | 0

Türk hukukunun duayenlerinden Ordinaryus Prof. Dr.Ali Fuad Başgil anısına memleketi Samsun 'un Çarşamba ilçesinde sempozyum düzenlendi. Çarşamba Belediyesi ve Aydınlar Ocağı'nın işbirliğiyle üçüncüsü yapılan sempozyumda hukuk adamının fikirleri ele alınıp ilçe her yönüyle tartışıldı.

Cemil Şensoy Kültür Merkezi'nde gerçekleşen Ali Fuad Başgil ve Çarşamba Sempozyumu'nda ilçe tarihinin kültürel, sosyal, ekonomik yapısı ile tarım potansiyeli gibi birçok konu bilimsel açıdan ele alınarak tartışıldı. Çok sayıda bilim adamı, bürokrat ve öğrencinin katıldığı sempozyumun açılış konuşmasını Çarşamba Kaymakamı Nusret Şahin yaptı.

Prof. Dr. Ali Fuad Başgil'in ilçe tarihinde önemli bir konuma sahip olduğunun altını çizen Kaymakam Şahin, sempozyumun önemli yararlar sağlayacağını vurguladı. İlçesinin ekonomik, sosyal yapısı imkanıyla bir çok ili geride bırakan özelliklere sahip olduğuna

İkinci Sempozyum

PROGRAM

16 Nisan 2010 Cuma Öğleden Sonra

13:45	Açılış		
13:45 - 14:15	Protokol Konuşmaları		
14:15 - 15:30	Özel Oturum	**Prof. Dr. Sami ŞELÇUK** Eski Yargıtay Başkanı	Türkiye'de Demokrasi
		ARA	
15:45 - 16:45	1. Oturum Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil Anısına	**Prof. Dr. Zekeriya ULUDAĞ**	Ali Fuad Başgil'de Değerler ve Eğitim
		Doç Dr. Fahri SAKAL	Ali Fuad Başgil ve Demokrasi
		Av. Kerami GÜRBÜZ	Ali Fuad Başgil ve Hukuk
		Em. Öğrt. Gör. M. Halistin KUKUL	Cepheden Kürsüye Ali Fuat Başgil
		ARA	
17:00 - 18:30	2. Oturum Çarşamba Tarihi	**Prof. Dr. D. Ali AKBULUT**	Çarşamba ve Atatürk
		Prof. Dr. Nedim İPEK	Çarşamba Belediye Amblemi Üzerine
		Doç. Dr. Osman KÖSE	18. Yüzyıl'da Çarşamba'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı
		Dr. Melike KARABACAK	Salnamelere Göre Çarşamba

17 Nisan 2010 Cumartesi Öğleden Sonra

10:00 - 12:00	3. Oturum Çarşamba Tarihi	**Doç. Dr. Rıza KARAGÖZ**	Hamilton'a göre 19. Yüzyıl'ın İlk Yansında Çarşamba
		Doç. Dr. Önder DUMAN	I. Dünya Harbi Yıllarında Çarşamba ve Çevresinde Rum Çete Faaliyetleri
		Y. Doç. Dr. Mucize ÜNLÜ	19. Yüzyıl'da Çarşamba'da Kıtlık
		Arş. Gör. Derya DEMİREL	Çarşamba Kazasında Asayiş
		Arş. Gör. Tuğba KARA	Çarşamba Hapishanesi
		ARA	
13:30 - 15.00	4. Oturum Çarşamba Coğrafyası	**Prof. Dr. Cevdet YILMAZ**	Çarşamba'da Nüfusun Gelişimi ve Başlıca Özellikleri
		Prof. Dr. Ali UZUN	Çarşamba Ovası'nda Kıyı Değişimleri
		Doç. Dr. H. İbrahim ZEYBEK	Çarşamba Ovası'nın Fiziki Coğrafyası
		Y. Doç. Dr. İlknur KARAGÖZ	Çarşamba ve Çevresinde Yer Adları
		Y. Doç. Dr. Pelin KILIÇ	19. Yüzyıla Ait Bir Çarşamba Haritası
		ARA	
15:30 - 17.00	5. Oturum Çarşamba'nın Taşınmaz Kültür Varlıkları	**Prof. Dr. Yılmaz CAN**	Çarşamba Göğceli ve Şeyhhabil Camilerinin Ahşap Cami Mimarimizdeki Yeri
		Y. Doç. Dr. Eyüp NEFES	Çarşamba 'da Yıkılmak Üzere Olan Ahşap Camilerden Biri; Paşayazı Köyü Camii
		Y. Doç. Dr. Recep GÜN	Çarşamba Mezar Taşları
		Dr. M. Sami BAYRAKTAR	Çarşamba'da Tarihi Yapı Mirasımız
17:00	Kapanış		

"Anayasa'yı değiştirmek yetmez, kalkmalı"

Yargıtay Onursal Başkanı Prof. Dr. Sami Selçuk, "Bu Anayasa kalkmak zorundadır, değişmek değil" dedi.

16 Nisan 2010 Cuma, 18:49:13

Samsun Aydınlar Ocağı ve Çarşamba Belediyesi tarafından "Ali Fuat Başgil ve Çarşamba" konulu etkinlik düzenlendi.

Çarşamba ilçesindeki Cemil Şensoy Kültür Merkezi'nde düzenlenen etkinliğin açılışında "Türkiye'de Demokrasi" konulu konferans veren Sami Selçuk, çeşitli hukuksal konulara değindi.

"Eğer Türkiye'nin hukuk bilinci doğru dürüst gelişseydi 1982 Anayasası'na kimse katlanamazdı" diyen Selçuk, 1982 Anayasası'nın kalkması gerektiğini savundu.

Mevcut Anayasa'nın tümünden değiştirilmesi gerektiğini ifade eden Selçuk, şunları kaydetti:

"Bu Anayasa kalkmak zorundadır, değişmek değil. Kimse kendisini aldatmasın. Orasını, burasını düzelteceğinizi de sanmayın, düzeltemezsiniz bu Anayasa'yı. Bu Anayasa'nın ruhuna şu sinmiştir. Halkından korktuğu için devlet kendisini güvence altına alıyor. Böyle bir noktadan hareket ederseniz anayasa kavramı ile varlık nedeni ile çelişirsiniz. Çünkü anayasalar güçlü devlete karşı topu, silahı olan devlete karşı zayıf durumda olan bireyin hak ve özgürlüklerini güvence altına almak için var olur. Siz bunun tersini yapmışsınız. Halkına devamlı teyakkuzda bir anayasa. Böyle bir anayasa olur mu, kaldırın gitsin."

YENİ ANAYASA

Türkiye'nin yeni bir anayasaya ihtiyacı olduğunu bunun da uzlaşma ile yapılması gerektiğini belirten Selçuk, şunları kaydetti:

"Bunun kolay bir yöntemi vardır. Madem uzlaşamıyorsunuz bir kurucu meclis yöntemiyle bu işi yapma konusunda uzlaşmanız gerekir. Bu kolay bir yoldur. Ve bu meclisin de nasıl olacağı bellidir. Anayasa kaldırılmalıdır, Seçim Yasası gözden geçirilmelidir. Siyasal Partiler Yasası mutlaka kaldırılmalıdır. Ben 'değiştirilmelidir' demiyorum, kaldırılmalıdır. AB'de ilerleme bekleyen Türkiye, bu yasalar olduğu sürece çok sınıfta kalır. Bunu yıllardan beri söylüyorum."

Üçüncü Sempozyum

PROGRAM

16 Nisan 2011

16 Nisan 2011 Cumartesi			
09.45	**Açılış**		
09.45-10.00	**Protokol Konuşmaları**		
10.00-10.45	**1. Oturum**	Doç. Dr. İbrahim Tellioğlu	Osmanlılara Kadar Olan Dönemde Çarşamba
		Doç. Dr. Rıza Karagöz	19.Yüzyıl'ın İlk Yarısında Çarşamba'da Nüfus
		Prof. Dr. Mehmet Beşirli	Canik Sancağı Çarşamba Kasabası Çay Mahallesi'nden Safiye Hanım'ın Terekesi, 1858
Çay Arası			
11.00-11.45	**2. Oturum**	Doç. Dr. Mehmet Köçer	Milli Mücadele'de Çarşamba
		Okt. Muzaffer Başkaya	Cumhuriyetin İlk Yıllarında Çarşamba'da Sıtma Mücadelesi
		Doç. Dr. Fethi Kerim Kazanç	Ali Fuad Başgil'in Düşünce Dünyasında İlim-Din Münasebeti: Teolojik ve Felsefi Bir Yaklaşım
Çay Arası			
12.00-12.45	**3. Oturum**	Yrd. Doç. Dr. İsmail Sezer Arş. Gör. Hasan Akay Araş Gör. Fatih Öner	Çarşamba Ovasının Tarımsal Kalkınmasında Tarla Tarımının Önemi, Sorunları ve Çözüm Önerileri
		Doç. Dr. Necdet Çamaş Arş. Gör. Ahmet Kınay Arş. Gör. Dursun Kurt	Çarşamba Ovası'nda Endüstri Bitkileri Potansiyeli ve Yeni Yaklaşımlar
		Doç. Dr. Ali Kemal Ayan	Çarşamba'da Organik Tarım ve Geleceği
12.45-14.00 Yemek Arası			

4. Oturum 15.00-17.15	**Ord. Prof. Dr. ALİ FUAD BAŞGİL ANISINA (PANEL)** **"YENİ ANAYASA TARTIŞMALARI"**	**Arş. Gör. Metin BAYKAN** OMÜ Hukuk Fakültesi, Anayasa Hukuku Anabilim Dalı Arş. Gör.	***"Bir Anayasa Hukukçusu Olarak Ord. Prof. Dr. ALİ FUAD BAŞGİL"***

Oturum Başkanı:

Prof. Dr. Hakan HAKERİ
OMÜ Hukuk Fakültesi Dekanı

Konuşmacılar

Prof. Dr. Yavuz ATAR
Selçuk Üniv. Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, YÖK Yürütme Kurulu Üyesi
"Yeni Anayasanın Yapılmasında Yöntem ve Muhteva"

Doç. Dr. Faruk BİLİR
Selçuk Üniv, Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi
"2007 Anayasa Değişiklikleri Çerçevesinde Türk Hükümet Sisteminin Niteliği"

Doç. Dr. Murat YANIK
İst. Üniv, Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi
"Hükümet Sistemleri Tartışmaları Çerçevesinde Başkanlık Sistemi Nedir Ne Değildir?"

Doç. Dr. Hüseyin ÖZCAN
İst. Üniv, Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi
"Alman Parlamenter Sisteminin Rasyonelleştirme Yolu Olarak Kurucu Güvensizlik Oyu"

Doç. Dr. Erdal ABDULHAKİMOĞULLARI
OMÜ Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi
"Parlamenter Sistemin Türk Siyasi Hayatındaki Etkileri"

Çay Arası			
17.30-18.30	**5. Oturum**	Prof. Dr. Hüsnü Demirsoy Prof. Dr. Leyla Demirsoy	Çarşamba Ovası Meyveciliği
		Yrd. Doç. Dr. Mustafa Oflaz	Hayvancılık Yatırımlarında Çarşamba Ovasının Avantajları
		Prof. Dr. Ergin Öztürk	Çarşamba Ovası Hayvancılığında Gelir Artışı İçin Yemler, Dengeli Rasyon Hazırlama ve Bilinçli Besleme
		Prof. Dr. Nazmi Polat	Çarşamba'da Tatlısu Balık Faunası ve Ekonomik Önemi
18.30-19.00	***Kapanış Oturumu*** ***Prof. Dr. Cevdet Yılmaz - Prof. Dr. Nedim İpek – Hüseyin Dündar***		

17 Nisan 2011 Pazar

ÇARŞAMBA BELEDİYESİ
SEMPOZYUM
3. ORD. PROF. DR. ALİ FUAD BAŞGİL ve ÇARŞAMBA SEMPOZYUMU
16 Nisan 2011
KATILIMCILAR
Prof. Dr. Mehmet Beşirli
Prof. Dr. Hakan HAKERİ
Prof. Dr. Yavuz ATAR
Prof. Dr. Hüsnü Demirsoy
Prof. Dr. Leyla Demirsoy
Prof. Dr. Ergin Öztürk
Prof. Dr. Nazmi Polat
Doç. Dr. Ali Kemal Ayan
Doç. Dr. Faruk BİLİR
Doç. Dr. Murat YANIK
Doç. Dr. Hüseyin ÖZCAN
Doç. Dr. Erdal ABDULHAKİMOĞULLARI
Doç. Dr. Necdet Çamaş
Doç. Dr. İbrahim Tellioğlu
Doç. Dr. Rıza Karagöz
Doç. Dr. Mehmet Köçer
Doç. Dr. Fethi Kerim Kazanç
Yrd. Doç. Dr. İsmail Sezer
Yrd. Doç. Dr. Mustafa Oflaz
Arş. Gör. Hasan Akay
Arş. Gör. Fatih Öner
Arş. Gör. Ahmet Kınay
Arş. Gör. Dursun Kurt
Arş. Gör. Metin BAYKAN
Okt. Muzaffer Başkaya
Açılış Saat 09:45
Cemil Şensoy Kültür Merkezi
17 Nisan 2011
Saat: 11.00
19 Mayıs Üniversitesi Ali Fuad Başgil Hukuk Fakültesi
Devir - Teslim Töreni
Yer: Mustafa Kemal Güneşdoğdu Yerleşkesi, Çarşamba
Saat: 14.00
Yeşilırmak'a Mersin Balığı Bırakma Töreni
Yer : Adapark Tarihi Meydan/Çarşamba
SAMSUN
AYDINLAR OCAĞI
KATKILARIYLA

Dördüncü Sempozyum

Çarşamba Belediye Başkanlığı ve
Ali Fuad Başgil Hukuk Fakültesi

4. ORD. PROF. DR.
ALİ FUAD BAŞGİL ve
ÇARŞAMBA SEMPOZYUMU

14 Nisan 2012 Saat 09:00

YER: OMÜ Ali Fuad Başgil Hukuk Fakültesi Kongre Salonu Çarşamba/ Samsun

" Sempozyumumuza Teşrifleriniz bizleri onurlandıracaktır."

4. ORD. PROF. DR. ALİ FUAD BAŞGİL ve ÇARŞAMBA SEMPOZYUMU (PROGRAM)

14 Nisan 2012 Cumartesi

09.00 - 09.30	***Açılış Protokol Konuşmaları***	
ORD. PROF. DR. ALİ FUAD BAŞGİL I. GENÇ ANAYASA HUKUKÇULARI KONGRESİ		
I. OTURUM *Öğrenci Sunuları*	09.30-10.00	*Yeni Anayasanın Yapım Sürecinde Dikkat Edilmesi Gerekenler* ***İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi***
	10.00-10.30	*Yeni Anayasada Değiştirilemez Maddeler ve Cumhuriyetin Nitelikleri* ***Ondokuz Mayıs Üniversitesi Ali Fuad Başgil Hukuk Fakültesi***
	10.30-11.00	*Yeni Anayasada Temel Hak ve Hürriyetler* ***Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi***
	11.00-11.30	*Yeni Anayasada Seçim ve Hükümet Sistemi* ***Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi***
	11.30-11.45	***Çay Arası***
II. OTURUM *Öğrenci Sunuları*	11.45-12.15	*Yeni Anayasada Siyasi Partiler Rejimi* ***Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi***
	12.15-12.45	*Yeni Anayasada Yasama Organıyla İlgili Hükümler* ***Atatürk Üniversitesi Hukuk Fakültesi***
	12.45-13.45	***Öğle Yemeği***
III. OTURUM *Öğrenci Sunuları*	13.45-14.15	*Yeni Anayasada Yürütme Organıyla İlgili Hükümler* ***Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi***
	14.15-14.45	*Yeni Anayasada Yargı Organıyla İlgili Hükümler* ***Karadeniz Teknik Üniversitesi Hukuk Fakültesi***
	14.45-15.15	*Yeni Anayasada Din ve Vicdan Hürriyeti* ***Kırıkkale Üniversitesi Hukuk Fakültesi***
	15.15-15.30	***Çay Arası***

TÜRKİYE'NİN YENİ ANAYASA ARAYIŞI (Öğretim Üyelerinin Sunuları)			
I. OTURUM	15.30 -16.45	Prof. Dr. Mustafa TİFTİK (OTURUM BAŞKANI)	*Ondokuz Mayıs Üniv. Ali Fuad Başgil Hukuk Fakültesi Dekanı*
		Arş. Grv. Metin BAYKAN	*Ondokuz Mayıs Üniv. Ali Fuad Başgil Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı Arş. Grv. Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil'in Türk Anayasa Hukukuna Katkısı*
		Yard. Doç. Dr. Eral TOPÇU	*Akdeniz Üniv. Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı Öğretim üyesi Yeni Anayasanın Yapım Yöntemi Üzerine*
		Doç. Dr. Erdal ABDULHAKİMOĞULLARI	*Ondokuz Mayıs Üniv. Ali Fuad Başgil Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı Öğretim üyesi Anayasanın Değiştirilemez Maddeleri*
		Doç. Dr. Yüksel METİN	*Süleyman Demirel Üniv. Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı Öğretim üyesi Yeni Anayasada Temel Hak ve Hürriyetler*
		Doç. Dr. Kasım KARAGÖZ	*Erciyes Üniv. Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı Öğretim üyesi Yeni Anayasada Siyasi Partiler Rejimi*
Çay Arası			
II. OTURUM	17.00 -18.00	Erdal ABDULHAKİMOĞULLARI (OTURUM BAŞKANI)	*Ondokuz Mayıs Üniv. Ali Fuad Başgil Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı Öğretim üyesi*
		Doç. Dr. Faruk BİLİR	*Selçuk Üniv. Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı Öğretim üyesi Yeni Anayasada Seçim ve Hükümet Sistemi*
		Doç. Dr. Mehmet Tevfik GÜLSOY	*Atatürk Üniv. Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı Öğretim üyesi Yeni Anayasada Yasama Organı*
		Yard. Doç. Dr. İbrahim Uğur ESGÜN	*Akdeniz Üniv. Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı Öğretim üyesi Yeni Anayasada Yürütme Organı*
		Prof. Dr. Yusuf Şevki HAKYEMEZ	*Karadeniz Teknik Üniv. İİBF Dekanı Anayasa Mahkemesinin Yargısal Aktivizmi ve Yeni Anayasada Yargı İle İlgili Öneriler*
ŞEHİR GEZİSİ VE AKŞAM YEMEĞİ			

DÜZENLEME KOMİTESİ:

- Çarşamba Belediye Başkanlığı
- OMÜ Ali Fuad Başgil Hukuk Fakültesi
- Prof. Dr. Mustafa TİFTİK
- Doç. Dr. Erdal ABDULHAKİMOĞULLARI
- Arş. Grv. Metin BAYKAN

TARİH: 14 Nisan 2012
YER: OMÜ Ali Fuad Başgil Hukuk Fakültesi Kongre Salonu Çarşamba/ SAMSUN

Beşinci Sempozyum

5. ORD. PROF. DR. ALİ FUAD BAŞGİL ve ÇARŞAMBA SEMPOZYUMU (PROGRAM)

27 Nisan 2013 Cumartesi

09.30 - 10.00	***Açılış Protokol Konuşmaları***	
"DEĞİŞİK PERSPEKTİFLERDEN İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ"		
SABAH OTORUMU	10.00-10.30	*Prof. Dr. Ergun ÖZBUDUN - İstanbul Şehir Üniversitesi* ***(İfade Özgürlüğü ve Demokrasi)***
	10.30-11.00	*Prof. Dr. Serap YAZICI - İstanbul Şehir Üniversitesi* ***(İfade Özgürlüğü ve Siyasi Partiler)***
	11.00-11.30	*Yrd. Doç. Dr. Kemal ŞAHİN – Yalova Üniversitesi* ***(Evrensellik-Göreceelilik Tartışması bağlamında İfade Özgürlüğü)***
	11.30-12.00	*Soru Cevap Kısmı*
	12.00-13.30	*Öğle Yemeği (Göl Restoran)*
ORD. PROF. DR. ALİ FUAD BAŞGİL II. GENÇ ANAYASA HUKUKÇULARI KONGRESİ		
(Öğrenci Sunumları)		
ÖĞLEDEN SONRA OTORUMU	13.30-13.50	***BAKÜ DEVLET ÜNİVERSİTESİ HUKUK FAKÜLTESİ*** *(Azerbaycan Anayasasında İfade Özgürlüğü)*
	13.50-14.10	***SELÇUK ÜNİVERSİTESİ HUKUK FAKÜLTESİ*** *(Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü)*
	14.10-14.30	***İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ HUKUK FAKÜLTESİ*** *(Bilim ve Sanat Özgürlüğü)*
	14.30-15.00	***Ara***
	15.00-15.20	***MELİKŞAH ÜNİVERSİTESİ HUKUK FAKÜLTESİ*** *(Dernek Kurma Özgürlüğü)*
	15.20-15.40	***ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ ALİ FUAD BAŞGİL HUKUK FAKÜLTESİ*** *(Kitle İletişim Özgürlüğü)*
ÖDÜL TAKDİMİ ve KAPANIŞ		
AKŞAM YEMEĞİ: 19.00 ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ KONUK EVİ		

A. F. Başgil Anısına Çarşamba'da...

Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil;

1893'te Samsun'un Çarşamba ilçesinde doğmuştur. Babası Mehmet Şükrü Efendi annesi Fatıma Hanımdır. Dedesi Bölükbaşıoğullarından Hafız İbrahim Efendidir.

Tanınmış bir ailenin çocuğu olup ilk tahsilini Çarşamba'da orta tahsilinin bir kısmını İstanbul'da bir kısmını da Paris'te yapmıştır. Askerliğini Kafkas cephesinde 4,5 yılda tamamlamıştır. Grenoble Üniversitesi'nde Hukuk tahsilini, Paris Hukuk Fakültesi'nde doktorasını tamamlamıştır. Paris Siyasal İlimler Fakültesi'nden diplomalı, Lahey Devletler Hukuku Akademisi'nden mezundur.

1929 yılında yurda dönmüş ve Millî Eğitim Bakanlığı Yüksek Öğretim Genel Müdürlüğü'ne getirilmiştir. 1930'da Ankara Hukuk Fakültesi'ne Doçent olarak atanmış, devlet hizmetinde çeşitli kademelerde görev yapmıştır. 1933 yılında naklen profesör olarak İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne tayin edilmiştir. 1943 yılında İstanbul Üniversitesi Esas Teşkilat Hukuku (bugünkü Anayasa Hukuku) kürsüsüne atanarak vefatına kadar bu kürsünün Ordinaryüs Profesörü olarak kalmıştır.

1961 yılında Samsun senatörü seçilmiş kısa süre sonra istifa etmiştir. 1965 seçimlerinde İstanbul Milletvekili seçilmiş 17.04.1967 yılında vefat etmiştir. Kabri Üsküdar Karacaahmet Mezarlığındadır

RUHU ŞÂD, MEKÂNI CENNET OLSUN.